

«ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ ҒЫЛЫМЫ 2022»
«НАУКА ВЫСШИХ ШКОЛ 2022»

II ТОМ

«ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ ҒЫЛЫМЫ 2022»

атты халықаралық ғылыми-практикалық
конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-практической
конференции

«НАУКА ВЫСШИХ ШКОЛ 2022»

II ТОМ

«МИРАС» УНИВЕРСИТЕТИ

«ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ ҒЫЛЫМЫ 2022»
атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ
международной научно-практической конференции
«НАУКА ВЫСШИХ ШКОЛ 2022»

II ТОМ

ШЫМКЕНТ – 2022

УДК 37:001
ББК 74.58
Ж68

Редакция алқасы (*редакционная коллегия*): М.Б. Мырзалиев, Е.Ю. Ан, И.Ю.Хан, З.А. Есеркепова, А.В.Роговой, Ж. Манатқызы, Г.П.Коптаева, Д.Б.Ешенкулова, М.Т.Сулейменова, Ж.А. Жуматаева, Д. С. Абдуллина, М.А.Усербаева, Т.С. Митрошенко.

«Наука высших школ 2022»: - Материалы международной научно-практической конференции. - Шымкент: типография «Әлем», 2022. – Т. 2. – 306с.

«Жоғары мектептердің ғылымы 2022» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары. - Шымкент: «Әлем» баспаханасы, 2022. - Т.2. - 306б.

ISBN 978-9965-20-902-4

«Жоғары мектептердің ғылымы 2022» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдарында бизнес және басқару, туризм және қонақжайлылықты басқару, ақпараттық және телекоммуникациялық жүйелер, қоғамдық (әлеуметтік) ғылымдары, педагогика және психология, филология, дизайн және көркем еңбек, дене шынықтыру және спорт, химия және биология бағыттарының дамуы бойынша ғылыми еңбектер жарияланды.

В материалах международной научно-практической конференции «Наука высших школ 2022» опубликованы научные труды по развитию следующих направлений: бизнес и управление, туризм и управление гостеприимством, информационные и телекоммуникационные системы, общественные (социальные) науки, педагогика и психология, филология, дизайн и художественный труд, физическая культура и спорт; химия и биология.

УДК 37:001
ББК 74.58

ISBN 978-9965-20-902-4

© Университет «Мирас», 2022

ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ

ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ

ОӘЖ 070.133 (574) 004.9

ИНТЕРНЕТ КЕҢІСТІГІНДЕГІ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН ЗЕРТТЕУ

Айдар Ұ.М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается попытка сбалансировать обучающихся с использованием интернет-технологий, сославшись на плюсы и минусы. Важно уделить внимание многим новым вопросам, попытаться донести психологию интернета до воспитанников, а также реализовать безопасную образовательную среду в эпоху развития информационных технологий.

Создание безопасной образовательной среды - это система психолого-педагогической безопасности учебно-воспитательного процесса. Определяется, что главной задачей педагогов является формирование безопасной образовательной среды обучающихся.

Summary: The article discusses an attempt to balance students using Internet technologies, referring to the pros and cons. It is important to pay attention to many new issues, try to convey the psychology of the Internet to pupils, as well as to implement a safe educational environment in the era of information technology development.

Creating a safe educational environment is a system of psychological and pedagogical safety of the educational process. It is determined that the main task of teachers is the formation of a safe educational environment for students.

Интернет - біздердің өміріміздің белсенді бір бөлшегіне айналды. Қазірде интернет қолданушылардың саны 3,2 миллиард адамға жеткен екен. Әлемде 7,5 миллиардтан астам өмір сүрсе, қазірде соның 3,2 миллиард интернет қолданушы, бұл деген технологияның дамыған озық нарыққа жетіп келе жатқандығын көрсетеді.

Соңғы уақытта бүкіләлемде белең алып отырған пандемия кезеңінде қарастырылған мәселе өзектілік танытып отыр. Білім беру ошақтарының барлығы дерлік – мектептен бастап, ЖОО-на дейін онлайн жүйеде оқытуға көшуге мәжбүр болды. Осы орайда қазіргі таңда білім беру жүйесінің жана педагогикалық технологияға негізделуі мен ақпараттық құралдардың кеңінен қолдану қажеттілігінің айшықтала түсуі айтпаса да түсінікті жайт. ХХІ ғасыр, бұл – ақпараттандыру дәуірі, біз ақпараттардың үздіксіз ағыны кеңістігінде өмір сүріп отырмыз. Ақпараттық қоғам өз азаматтарының өз бетінше, белсенді әрекет етуге, шешім қабылдауға, өмірдің өзгермелі жағдайларына икемді түрде бейімделуге қабілетті болуына мүдделі [1].

Қазақстан Республикасының Білім туралы заңында «Білім беру жүйесінің басты - міндеті ұлттық және азаматтық құндылықтар мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желіге шығу делінген».

Яғни, интернет технологияларын пайдалану арқылы білім алушыларға тепе-теңдік сақтауға тырысып, оң және теріс тұстарына сілтеме жасай отырып. Көп жаңа мәселелерге мән беріп, интернет психологиясын тәрбиеленушілерге жеткізуге тырысу керек. Технологияларды қолдану біздердің өмірімізге пайдасын бере отырып, зиянына да көз жүгірткен жөн. Сондықтанда осынау ақпараттық технологиясы дамыған заманда қауіпсіз білім беру ортасын жүзеге асыру біз педагогтардың басты міндеттеріне айналмақ.

Тәрбие берудің тұжырымдамалық негіздерінде (2019) қазіргі кезеңдегі білім беру ұйымдарының өзекті міндеті – мұғалімдер мен оқушылардың жеке әлеуетін дамытатын және қолдайтын әлеуметтік орта құру болып табылады. Мұндай ортаның маңызды сипаттамасы – психологиялық қауіпсіздік, оқушының абыройына, жан саулығына, позитивті ойлауын және өзін лайықсыз қарым-қатынастан қорғау жағдайын қамтамасыз етеді [1]. Психологиялық қауіпсіздік баланың толыққанды дамуының, оның психологиялық денсаулығын сақтау мен нығайтудың маңызды шарты ретінде қарастырылады. Білім беру ортасының психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету және оның қатысушыларының психикалық денсаулығын сақтау және қолдау мектептің психологиялық қызметінің басым бағыты болуы тиіс. Сонда ғана қауіпсіз орта құруды қиындататын факторлардың болуы мүмкін салдарлары азаяды. Біз әртүрлі деңгейде қауіпсіз білім беру ортасын құру мәселесін бірнеше рет қарастырамыз. Жұмыстың бұл бөлігі жасөспірімдер арасындағы суицидтің себептерінің бірі болып табылатын, балалар үшін әлеуметтік қауіп ретінде есептелетін кибербуллингке арналған. Бұл термин жақында пайда болғандықтан, көпшілікке таныс емес.

Педагогикалық және ата-аналар қоғамдастығы ата-аналарға, балаларға уақтылы көмек көрсету үшін зорлық-зомбылықтың осы түрінің ерекшеліктерін түсіндіруі қажет. Интернет технологиялардың, ұялы байланыстың дамуымен электронды пошта, жедел хабарламалар сервистері, чаттар, әлеуметтік желілер, web-сайттар, сондай-ақ ұялы байланыс арқылы жүзеге асырылатын психологиялық зиян келтіру мақсатында кибербуллинг шабуыл мәселесі де пайда болды. Бір уақытта бүкіл сынып жәбірленушіге қорқыту, қорлау арқылы СМС жолдау жібере алады.

Ата-аналарға баласының жағымсыз эмоцияларын не туғызатынын түсіну қиын, өйткені барлық балалар алған хабарламаларды үлкендерге көрсете алмайды. 2020-2025 жылдарға арналған ГПРОН осы проблеманы шешу үшін тәрбиелік жоспарларға кибермәдениет және кибергигиена бойынша білім алушылардың жұмысын қосуды ұсынады. Бұл педагогикалық қоғам үшін белгілі жаңа терминдер, өзіне зиян келтіруі мүмкін балаларды ерте анықтау

және оларға уақытында көмек көрсету, буллингтің жолын кесу мақсатында білім беру ұйымдары мен мектеп қызметтерінің психологиялық қызметі күшейтіледі [2].

Кибербуллинг – қазіргі заманғы техникалық құралдар: интернетресурстар, ұялы телефон арқылы жүзеге асырылатын психологиялық зорлықзомбылық түрі. Бұл сандық технологияларды пайдалана отырып әдейі қудалау (әлеуметтік желілер арқылы онлайн режимінде, бейне, файл алмасу, блогтар, электрондық пошта, жедел хабарлар жүйелері, сондай-ақ СМС, ММС қарымқатынас). Кибербуллингтің келесі түрлері бар:

- бойкот;
- анонимді қауіптер;
- аутинг;
- троллинг, флейминг;
- манипуляция (жасырын мәжбүрлеу).

Бойкот – жасөспірімді веб-сайттарда White-list (ақ тізімге) қоспайды, желілік топтар мен қоғамдастықтарды елемейді. Интернет ортада танымал емес, тек реалды ортада белгілі. Анонимді қауіп-қатерлер – жасөспірімнің электрондық мекен-жайына немесе ұялы телефонына белгісіз жіберушіден: «Мен сенің мекен-жайыңды білемін. Мен сенің қайда өмір сүріп жатқаныңды білемін. Сен менің қолымдасың» деген сияқты қорқытатын хабарламалар келеді.

Аутинг – (ағылш. Outing-жария ету, жария ету, жария ету) жыныстық бағдар немесе адамның кез келген жеке ақпаратының гендерлік ұқсастығы туралы ақпаратты оның келісімінсіз жария ету. Аутинг жеке өмірге қол сұғу ретінде бағалануы мүмкін және адамның ымыраласу үшін немесе бопсалау және оның беделіне зиян келтіру үшін пайдаланылуы мүмкін. Бұл анықтама еркін «Википедия» энциклопедиясынан алынды. Жасөспірімдер арасында аутинг – өз сыныптастарының жыныстық өмірінің басталуы туралы ақпаратты тарату [3].

Троллинг, флейминг – агрессия көрсету, жәбірлеу, сөгу немесе тіл тигізу арқылы көрініс табатын, желілік яки ғаламтордағы қарым-қатынас этикасының бұзылуымен ерекшеленетін виртуалды коммуникация түрі. Қоршаған ортаны ауызша қорлау, осы үдерістен ләззат алу идеясын көздейді (кейде ашық «ауызша садизм»). Троллинг – Тролльдан рахат алу үшін теріс эмоцияларды шақыруға бағытталған вербалды әрекет. Троллингпен айналысатын адам қазір «троллмен» деп аталады [3].

Флейминг – оның салдары. Флейминг пікірталаста адам әзіл, сарказм, нормаға қайшы лексика және қорлайтын сөз тіркестерін қолдану кезінде пайда болады. Троллинг пен флейминг ойын аспектісі, уақыт өткізу тәсілі ретінде саналады (уақытты өткізу үшін әңгіме, әңгімелесушіні қорлау мақсаты бар). Біріншіден, бұл желілік этикет шеңберінде басқа адамдармен таласуда ауызша шеберлікті шыңдау, екіншіден, әлсіз жақтарды, әрекеттерді, адамның ой-пікірлерін, талқыланатын заттар мен идеялардың қасиеттерін сынаудың болуы дамуға түрткі болуы мүмкін [3].

Интернетте қарым-қатынас интернет-коммуникацияның басқа қатысушылары алдында тілдік қарым-қатынасқа түсерде жауапкершілікті сезінуді талап етеді. Троллардың негізгі массасы анонимді форумдарда, 4-чан және II-чан имидж-бордтарында тұрады. Рунеттегі троллинг үшін негізгі «аландар» тірі Журнал (ЖЖ), LiveInternet, Вконтакте, сыныптастар және т. Б. сияқты Интернетқауымдастықтар қызмет етеді.

Манипуляция (құпия мәжбүрлеу) манипуляцияның маңызды ережесі – манипулятордың командасын орындау үшін басқа индивидтің санасына әсер ету, бірақ бұл ретте өзін-өзі, өз еркімен және өз қалауы бойынша жасайды деп санайды. Ересектер өздері жиі манипуляцияның құрбандары болады. Интернетте жұмыс істей отырып, біз экранның сол жағында суретті байқаймыз: бұл косметика сайттары, көйлектерді көтерме сату, сертификат алу арқылы жарнамалар болуы мүмкін. Біз осы сілтемені басу және қарап шығу арқылы осындай ақпаратты тұтынушы ретінде өзімізді таңбалаймыз. Осыдан кейін біз осындай сайттардың біздің парақшада тұрақты шығып тұратынын байқаймыз, олар бізді белгілі бір сатылымдар жасауға үгіттейді [3].

Жасөспірім экраннан түрлі сілтемелерді көреді, бұл сервер оның бетінде тұрақты болады. Манипуляция тұтынушының санасына қандай да бір ақпаратты зорлап таңады, енгізеді. Ата-ананың басты міндеті – өз баласына дос болу. Оның неге қызығатынын, оның қызығушылығына сәйкесінше қызығушылық танытуы керек, бала ата-анамен қарым-қатынаста неғұрлым ашық болса, өз ойпікірлерімен, алаңдатып жүрген мәселелермен бөлісе алатын болады. Көптеген жағдайларда тролль нақты өмірде буллинг құрбандары болып табылатын адамдар болады.

Оқушылар аутсайдерлер (құрбандар, кибербуллинг) бола алады, сондықтан өздері ренжіткіш – агрессор, «тролли» бола алады. Жасөспірімдер жоғарыда аталған агрессияның барлық түрлерінен қалай қорғануға болатынын білмейді, бұл өзіне деген сенімсіздіктің пайда болуына, көңіл-күйінің нашарлауына, депрессияға ұшырауына, тіпті өзіне-өзі қол жұмсауына дейін итермелейді. Ата-аналар баланың әлеуметтік желіде қарым-қатынас жасау кезінде «виртуал ортаға» кетуі нақты ортада қарым-қатынастың тоқтатылуына әкеп соқтыратынын есте сақтаған жөн. Бала өзінің қажеттілігін, маңыздылығын сезінуі үшін баламен, жасөспіріммен жиі қарым-қатынас жасауға, оның өміріне белсенді араласуға, ол өзін қажетті, маңызды сезіну үшін жан жылуын сыйлауға кеңес береміз.

Оқушылар аутсайдерлер (зорлық-зомбылық, кибербуллинг құрбандары) бола алады. Өзінің іс-әрекетінің салдарын білмейтіндіктен, оқушылар әкімшілік және қылмыстық жауапқа тартылатынын түсінбеуі мүмкін. Өзіне-өзі қол жұмсауға дейін жеткен жағдайда Троллинг әкімшілік және қылмыстық кодекспен қудаланады, айыппұл салынады немесе бас бостандығынан айырумен де жазаланады.

Сондықтанда информатика сабағында интернет-қатынас кезінде этиканы сақтау туралы айту қажет.

Психологтарға информатика мұғалімімен бірлесе отырып, кибербуллинг түрлерінің ерекшеліктерін түсіндіре отырып, әлеуметтік желілердегі манипуляцияларға қарсы әрекет ету бойынша оқушыларға сабақтар өткізуді ұйымдастыру қажет.

1) Анонимді қауіп-қатерлер – ата-аналарды және полицияны хабардар ету қажет. Арандатушылыққа ермеуге, берілмеуге үйрету қажет.

2) Аутинг – жеке ақпаратты бақылауда ұстау (пошта, парольдер, өзі туралы ақпарат), бейтаныс сілтемелер бойынша өтпеу қажет.

3) Троллинг – троллингпен әңгімелесушілерді елемеу, қара тізімге қосу керек. Бұл жерде киберқауіпсіздік, оқушылардың ақпараттық құзыреттілігін дамыту қажеттігі туралы айтып отырмыз. Қандай да бір зорлық-зомбылық фактілері болған жағдайда оқушылар ол серверлерден шығып қана қоймай, өз деректерін блокқа қойып, тиісті инстанцияларға шағым жазу керек.

Қауіпсіз білім беру ортасы – оқу-тәрбие үдерісінің психологиялық және педагогикалық қауіпсіздік жүйесі. Білім алушылардың қауіпсіз білім беру ортасын қалыптастыру педагогтардың басты міндеттеріне айналмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бидайбеков Е. Ы. Білімді ақпараттандыру және оқыту мәселелері: /Авторлар ұжымы: Е. Ы. Бидайбеков, В. В. Гриншкун, Г. Б. Камалова, Д. Н. Исабаева, Б. Ғ. Бостанов/ Оқулық. – Алматы, 2014.-352б.
2. <https://text.ru/>
3. Уоллейс П. Интернет психологиясы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры/ Оқулық. -Алматы, 2019. – 356 б.

ӘОЖ 372.4

ОҚУ ТӘРБИЕ ҮРДІСІ БАРЫСЫНДА ТРИЗ ОЙЫНДАРЫ АРҚЫЛЫ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ ЖАН-ЖАҚТЫ ДАМУ

Алимкулова У.К., Мауленбердиева Г.Б., Аширбаева А.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается разностороннее развитие дошкольников через Триз игры, а также новое построение учебно-воспитательной работы в соответствии с современными требованиями.

Summary: This article discusses the versatile development of preschoolers through Triz games, as well as the new construction of educational work in accordance with modern requirements.

Қазіргі уақытта қоғамда ауқымды өзгерістер орын алуда, заманауи балабақшалар мен мектепке дейінгі білім беру мәселелеріне көп көңіл бөлінуде.

Атап айтқанда, болашақ жеткіншектерді мектепке дайындауда олардың денсаулығын нығайту, адамгершілік-адамгершілік қасиеттерін, эстетикалық талғамын дамыту, қоршаған дүниені тану, құбылыстарды бақылау, математиканың негізгі ұғымдарын жетілдіру, тіл байлығын, ойлау қабілетін арттыру көзделеді және оның сапасы.

Балаларды оқытудағы TRIZ жүйесі балаға мәселенің немесе жағдайдың оңтайлы шешімін табуда практикалық көмек болып табылады.

Ұстаным: мәселе бар – оны өзіңіз сайлап шешіңіз, бірақ сынақ пен қателікпен емес, баланы дұрыс шешім шығаруға қабылдауға жетелейтін ойлау алгоритмі сана іс әрекеті арқылы.

Осыған орай, еліміздегі мектепке дейінгі ұйымдардың мақсаты мен міндеттері қазіргі қоғам мүддесіне сай саналы гуманизмге, дамыған ұлттық сана мен психологияға тәрбиелеу болып табылады.

Бұл мәселелерді іс жүзінде шешу үшін мектепке дейінгі білім беру мазмұнын түбегейлі жаңарту қажеттіліктеріне жауап беретін заманауи білім беру жүйесі қажет.

Бұл мақсаттарға жетудің бір жолы – балалармен жаңа тәрбие істерін жұмысын ұйымдастыру құрастыру және өткізу және жүргізу.

Бұл соңғы жылдары педагогика ғылымында жиі қолданыла бастаған жаңа ұғымдардың бірін енгізуге байланысты.

Жаңа тәсілді толық түсінетін бала өміріне шығармашылық ойын- әдістер мен тәсілдерді кеңінен молынан санаға енгізу жас ұрпақты саналы және сапалы оқытудың атаулы ерекше мүмкіндігі деп санаймын.

Жаңа білім беру ұйымы мен кәсіптік даярлықтың қажеттілігіне көз жеткізгеннен кейін оны құрудың негізгі тәсілдерін талдау, оны оқыту және жаңа әдістер мен тәсілдерді ұсыну қажет. Қазіргі заманғы талаптарға сәйкес балабақшадағы ойын- тәрбие жұмысы жаңа талап- тілектерді ескере отырып жүргізілуі мүмкін.

Әрине, бұл үшін педагог мектеп жасына дейінгі балалардың даму сатысындағы ерекшеліктерін ескере отырып, қиындықсыз қарсылық көрсетпей шаршап-шалдықпай алаңсыз сәбилік көңіл күйді ұстап шаршамай ойнауыңыз керек.

Неміс психологы В. Штерннің пайымдауларына есептеулеріне нақ сәйкес, балдаурен сәбилік кезеңіндегі бала аса қажет болған жағдайда ойын тұжырымдамасымен жасалу жолдарымен білім мен тәрбие алмайды және шартты болуға тырыспайды. Үш-төрт жасқа дейін, өз жоспары қалауы бойынша, бес-алты жасында ғана ол ересек адамның нұсқауымен бағыттауымен бірге жүретін тыңдау процесіне саналы түрде қатысады.

Ол кезде тәрбие жұмысы оның психикалық дамуының ерекшелігін ескере отырып жүргізілді [1].

TRIZ-объективті заңдардың даму жүйесін зерттейтін және проблемаларды шешудің әдіснамасын жасайтын ғылым.

Техникалық шығармашылық көркем сурет техникасы - бұл өндірісте зияткерлік шығармашылық өнімділікті арттыру қажеттілігімен байланысты әдіс.

Ол екі заңдылыққа сүйенеді.

Бірінші жағдайда, дарынды адамдар қызығушылығы шабыттанған кезде ойлап тауып, ашатын ерекше табиғатқа ие. Бұл сіз білгіңіз келмейді дегенді білдірмейді.

Екінші жағдайда, жасанды жүйенің өзгеруі адамның субъективті еркіне емес, объективті заңдылықтарға негізделеді.

Бұл техниканың негізгі, жаңа өнімді техникалық жүйелері олардың қандай екеніне емес, белгілі бір заңдарға негізделген. Ол заңдылықтарды тани алады.

TRIZ жаңа идеяларды нақты ғылымға айналдырады, өйткені ол логикалық шешімдерге негізделген.

TRIZ технологиясының негізгі мақсаты:

- Техникалық мәселелерді шешу.
- Тұрақты түрде ойланыңыз.
- Икемді ойлауды дамыту.
- Бірегей ашық логикалық құрылымды жасаңыз.

Қазіргі кезеңдегі таңдағы білім берудегі тәрбиенің басты мақсаты – шығармашылыққа бейім, жеке дара әрекет ете алатын, түрлі саладағы мәселелерді шешуге бейім бала тәрбиелеу. Сондықтан қазіргі даму заңдылықтарын ескере отырып, оқытудың дәстүрлі түсіндірмелі және көрнекілік тәсілін өзгертіп, жекелік қасиеттердің дамуына бейімделген іс-әрекет технологиясын тәрбиелеудің уақыты келді. Бұл талап тек мектепке ғана емес, балабақшаға да қатысты болды. Қазіргі мектепке дейінгі мекемелер белсенді түрде бейімделіп, жаңа технологияларды енгізуде [2].

Мектепке дейінгі жас, ерекше жас. Осы уақыт ішінде әрбір бала өз еркінен тыс шығармашылық, таланттық қабілеттерін ашуға мүмкіндік алады.

Ол мектеп жасына дейінгі балалардың дамуындағы екі психологиялық процесті қамтиды.

Қиял – нақты білімге негізделген жаңа идеяларды қалдыру, жаңа заттардың бейнесін жасау мүмкіндігі. Қиял – білімнің шынайы негіздеріне, ертегіге айналмайтын жаңа, бірақ таңғажайып заттардың бейнесіне негізделген көркем шығарма.

Мектепке дейінгі білім беруге бейімделген қарапайым тәсілдер сурет салдыру арқылы жүргізілетін TRIZ технологиясы барлық көріністерінде шығармашылық ұранымен жұмыс істейді.

TRIZ – бұл сабақ бағдарламасы мен мұғалімге арналған нақты нұсқаулары бар командалық ойын. TRIZ бағдарламасын тиімді жүзеге асыру үшін балаға ойын, тақырып таңдау еркіндігі берілуі керек. Сонда ғана ол заттардың құрылымымен танысады, олардың қарама-қайшылықтарын түсінеді және есептерді шығару жолдарын меңгереді. Мектеп жасына дейінгі баланы қақтығыстарды шешуге үйрету - шығармашылық ойлаудың кілті. Балалармен жұмыстың негізгі бағыты – педагогикалық ізденіс. Мұғалім балаларға дайын білім бермейді. Білімге жол көрсетеді, оған өз еңбегімен жетуге үйретеді.

Балалар үшін триз технологиясын қолданудың негізгі мақсаты:

- Өз бетінше дұрыс шешім қабылдауды үйреніңіз.
- Балаңызды қораптан тыс ойлауға үйретіңіз.

TRIZ әдістемесі бойынша төрт деңгейден өтіп, біз мақсатқа қол жеткіземіз:

1. Өзімізге сұрақ қоямыз, осы мақсаттың ерекшелігін анықтаймыз.
2. Қарама-қайшылықтарды анықтаңыз.
3. Шешуші қайшылықтар.
4. Балаға жанжалдарды шешу әдістерін ұсыныңыз.

Мысалы: суды фильтрмен қалай тасымалдауға болады. Сүзгіге байланысты ол сулы болмауы керек. Сонымен, су тасымалдауға қандай жағдайда түседі. Су өздігінен кетеді. Біз не істеп жатырмыз? Жауап: Суды мұздатып, сүзу керек. Бұл деңгейде бала өз бетінше жаңа нәрсе жасау үшін шығармашылық қиялды дамытады. Олар өз бетінше шешім қабылдауға үйренеді.

Қорытынды деңгейде бала кез келген жағдайда өз білімін болжауға және мәселені әртүрлі тәсілдермен шешу жолдарын табуға үйренеді. Бұл деңгейде мұғалім тек бақылаушы ретінде әрекет етеді.

Бала өзіне ғана сенді. Сондай-ақ тестілеу үшін эксперименттік жағдайларды ұсына аласыз, онда бала өзінің тапқырлығын көрсетуі керек.

Біз бұл тәсілдерді мысалмен түсіндіреміз. Балалардың ортасында барлық балаларда бірдей кесе бар делік. Өзіңізді қалай есте сақтау керек? Классикалық тәсіл: мұғалім әрқайсысына стикер таратады, оны кесеге жапсырады және балаларға осы әрекетті қайталауды ұсынады [3].

Балалар үшін TRIZ келесідей қарастырылған: Баланы өзін ойлап табуға және стақандағы айырмашылықтарды табуға шақырыңыз. Бұл көп уақыт алады? мүмкін. Дегенмен, балалардың қиялы өзінің түпнұсқалығымен және түсініксіздігімен таң қалдыра алады, бұл өзінің мағыналы шешімі болады.

Мұғалімдерге TRIZ әдістерін қолдану бойынша кеңестер: Дәріс оқып, жағдайды егжей-тегжейлі түсіндіруге тырысыңыз. Егер бала одан не қалайтыныңызды түсінбесе, онда сіз әңгімені басқа уақытқа ауыстыруыңыз керек немесе оған мүлде оралмауыңыз керек.

«Жақында кел», «өзіңді ойла», «бұл дұрыс емес» деген сөздермен балаға қысым жасамаңыз [4].

TRIZ көркемсурет технологиясын қолдану арқылы мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс істеу әдістері мен тәсілдері жүйелік тәсіл. Құрамдас бөліктерден, құрылымдық-функционалдық және генетикалық конвергенциядан, өзара тығыз байланысты бөліктерден тұратын жалпы объектінің қазіргі, өткен және болашақ күйін бөлу негізінде уақыт пен кеңістік идеясын қалыптастыру.

Каталог әдісі. Балаларға кез келген ерекшеленген сөзді кез келген кітаптағы сөзбен ауыстыруға үйрету. Қарама-қайшылықты шешу әдісі құбылыстарды әртүрлі бұрыштарда берілген объектілермен қарастыру; Сиқырлы заттардың әдісі балаға таныс нысанды сипаттау, оны басқа затқа қою;

Салыстыру әдісі заттардың заттармен ұқсастық белгілерін анықтаудан тұрады. Ақырында, TRIZбен мен басқа құралдарды пайдалану әдістердің, жалпылама теориялардың айырмашылығы және ерекшелігі дара құылған жеке әдістердің, әрекеттердің, дағдылардың жиынтығы емес, көптеген ойын арқылы жүргізілетін әдістерді, соның ішінде педагогикалық әлеуметтік проективті әдістерді шешуге, жаңа ұстанымдарды, ойларды идеяларды табуға, әрдайым

әрқашан шығармашылық іздеу мен ізденісте болуға және тәсілдер мен әдістерді дамытуға жоғарлатуға ұмтылу.

Балалардағы TRIZ көркемсурет арқылы жасалынатын технологиясы кезкелген пікір ой мен мәлімдемені нұсқаны қарастыруға және ашуға болатындығын білдіреді. Сонымен қатар, ортадағы тәрбие алатын бала біртіндеп ойлауды шешім шығаруды үйренеді, ал мұғалімнің негізгі беретін нұсқаулары мен міндеті — сол тапсырманы орындату, мәжбүрлеу емес, көмектесу мен уәждемесін қалыптастыру. Мақтау, мадақтау, көтермелеу туралы ұмытпаңыз. Әрине, ол шынайы және шын көңілден берілген болуы керек. Бала сізбен қарым-қатынасқа сенімді және өзінің ең батыл идеяларын көрсете білу керек немесе білдірсін. Бала жақсы білетін білім көрген тәжірибеге және ұғымдарға сүйеніңіз. Болжамдар тізбегін құру үшін сіз осы тапсырма мен жағдай туралы толық мәліметтерді қамтып, терең түсінікке ие болуыңыз керек. Олар балаларға көмектесіп қана қоймай, бүкіл теорияны шындыққа айналдырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ыбыраимжанов Қ.Т., Қоянбаев Г.Р. Педагогикалық сөздік: (Педагогтік жоғары оқу орындарының оқытушылары мен студенттеріне, әрі сала мамандарына арналған). / Алматы: «Эпиграф» баспасы, 2016.
2. Хомутский, Д. Ю. Применение инструментов ТРИЗ в инновационных процессах промышленного предприятия / Д. Ю. Хомутский, Г. С. Андреев // Генеральный директор. Управление промышленным предприятием. — 2019. — № 6 — С. 22-27.
3. Орлов, М. А. Первичные инструменты ТРИЗ = TRIZ Primary Tools: справочник практика для создания инновационных идей и решений / Михаил Орлов.— Москва: Солон Пресс, 2019. — 127 с
4. Кашкаров, А. П. Развиваем нестандартное мышление: ТРИЗ для детей / А. П. Кашкаров. — 2-е изд., исправленное. — Москва: Солон-Пресс, 2019. — 116 с

ОӘЖ 159.9

ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫНЫҢ ГЕНДЕРЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Амангельдиева Ә.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: В статье проведен анализ гендерных особенностей ценностных ориентации студентов и дан сравнительный результат опроса, проведенного среди студентов.

Summary: According to the article, the analysis of gender characteristics of students and the comparative result of the study, among students.

Әр адам жеке және өзінің ерекше қасиеттеріне ие. Екі бірдей адамды табу мүмкін емес, бірақ адамның барлық алуан түрлілігімен бірден көзге түсетін айырмашылықтары бар ол ерек пен әйел арасындағы айырмашылықтар. Болашақта ер адам мен әйел туралы айтқанда, біз мінез-құлқы қоғамда тарихи қалыптасқан стереотиптерге сәйкес келетін белгілі бір жыныстың типтік өкілін есте ұстаймыз.

Ерлер мен әйелдердің психологиясын және олардың бір-бірінен айырмашылығын зерттеу тек адамға ғана емес, сонымен бірге бүкіл қоғамға тікелей байланысты. Әйел қанша ақша табуы керек және ал ер адам қанша табу керек? Балаларды кім күтуі керек және кім кәсіби баспалдақпен өсуі керек? Үй міндеттерін қалай бөлуге болады? Қазіргі қоғамдағы осы және басқа сұрақтарға әлі де бірыңғай жауап жоқ. Қазіргі кезде адам жынысының ерекшеліктеріне және оның психологиялық айырмашылықтарына байланысты мәселелер ең белсенді талқыланған өзекті тақырыптардың бірі болды. Өйткені, қоғамдық ортадағы ерлер мен әйелдердің рөлі бүгінде айтарлықтай өзгерістерге ұшыраған.

Бұл проблема «гендерлік» құндылықтарды қайта бағалауды болжайтын көптеген заманауи ғалымдардың ойларын алаңдатады. Соңғы уақытта қоғамда өмірлік құндылықтарға, ерлер мен әйелдер арасындағы айырмашылықтарға деген қызығушылық айтарлықтай өсті. 18-25 жас аралығындағы студенттер – ұлдар мен қыздар қандай басым құндылықтарды ерекшелігінің білуі біз үшін қызықты болды. Біздің зерттеуіміздің мақсаты: студенттік жастағы ұлдар мен қыздардың құндылық бағдарларын анықтау және салыстыру.

Ең алдымен, негізгі ұғымдарды қарастырамыз.

Психологияда «жыныс» және «гендер» екі ұғым бар. «Жыныс» ұғымы адамның биологиялық мәнін сипаттайды, оның ерлер немесе әйелдер тобына жататындығын анықтайды. «Гендер» ұғымы адамның әлеуметтік-психологиялық сипаттамаларын «еркектік» немесе «әйелдік» тұрғысынан көрсетеді, олар жынысына байланысты, бірақ әлеуметтену процесінде, басқа адамдармен қарым-қатынаста, әртүрлі іс-әрекеттерді, соның ішінде кәсіби дағдыларды игеру процесінде қалыптасады.

Гендер адамның әлеуметтік өмірінің маңызды категорияларының бірі екендігі күнделікті шындықта көрінеді. Бір жыныстың өкілдеріне мінез-құлық нормалары мен күтулердің ерекше жиынтығы ұсынылады, олар басқа жынысқа қойылатын талаптардан айтарлықтай ерекшеленеді. Ол үшін ұлдар мен қыздарды, ерлер мен әйелдерді басқаша сипаттайтын арнайы терминдер мен сөздер қолданылады. Мұның бәрі қоғамдық сананың көрінуінің ерекше формаларында – стереотиптерде көрінеді [1].

Дәстүр бойынша, «стереотип» сөзі белгілі бір схеманы білдіреді, оның негізінде ақпаратты қабылдау және бағалау жүреді. Бұл схема белгілі бір құбылысты, объектіні немесе оқиғаны жалпылау функциясын орындайды, оның көмегімен адам іс жүзінде ойланбастан автоматты түрде әрекет етеді немесе баға береді.

Гендерлік стереотип-бұл қоғамда қабылданған феминдік, яғни әйелдік және мусклиндік, яғни еркектік идеяларына негізделген стереотиптердің бір түрі. Ғасырлар бойы адамдар ерлер мен әйелдердің бейнесі туралы стереотиптік идеяларды қалыптастырды, олар әлі күнге дейін жеке ерекшеліктері мен жасына қарамастан белгілі бір жыныстың барлық өкілдеріне таралады.

Біз гендерлік стереотиптердің әсерінен ұлдар мен қыздарда құндылық бағдарлары қалыптасады деп болжадық, бұл студенттік жаста айқын көрінеді.

Бұл кезең кәсіби өзін-өзі анықтау кезеңі ретінде сипатталады, онда «адам өзінің өмірлік жоспарлары мен ұстанымдарын, мұраттары мен оларға жету жолдарын, құндылықтарды қайта бағалаудың өзіндік түрін тереңірек түсінеді».

Қазіргі уақытта жастардың құндылық бағдарларын зерттеуге деген қызығушылық артып келеді. Шынында да, жас ұрпақтың қандай құндылық бағдарлары қалыптасатынына, тұтастай алғанда қандай қоғам пайда болатынына және жаңа ұрпақ қандай құндылықтарды ұстанатынына байланысты болады. «Құндылық» ұғымының әртүрлі анықтамалары бар. Құндылық кез-келген қызығушылықтың, артықшылықтың және бағалаудың мәні ретінде анықталады. Құндылық адамның қажеттіліктеріне байланысты әртүрлі мазмұнға ие болуы мүмкін. Осыған байланысты өмірлік, әлеуметтік, адамгершілік, зияткерлік, эстетикалық және т. б. құндылықтар ерекшеленеді.

Студенттік жастардың ерекшеліктерінің ішінде О. В. Рудакова өзінің өмірлік стратегияларын құру мен іске асырудың әлеуметтік тәжірибесінің болуын ерекше атап өтеді. Студенттердің өмірлік стратегияларын құрудың негізі, оның пікірінше, құндылық бағдарлары болып табылады. Қоғамдық-гуманитарлық ғылымдарда «құндылық» және «құндылық бағдары» ұғымдары жақын, бірақ бірдей емес [2].

Құндылық бағдарлары-бұл адамның санасында стратегиялық өмірлік мақсаттар және жалпы дүниетанымдық бағдарлар ретінде танылған құндылықтардың көрінісі.

Біз ерлер мен әйелдердің өмірлік құндылықтарының әлемі әртүрлі екендігіне сүйендік. Бұл айырмашылықтар қоғамдағы гендерлік стереотиптерге байланысты. Бала кезінен бастап ата-аналар балаларына жынысына сәйкес келетін киім мен ойыншықтар сатып алады, осылайша құндылық идеяларын қалыптастыру басталады. Сондай – ақ, балалық шақта ұлдардың көбінесе машина, танктер, ату ойындарын және т.б., ал қыздар- анасы-қыздары, қуыршақтар, дәрігерлер болып ойнайтынын байқауға болады.

Жастардың өмірде қалай мақсат қою керектігін, өз орнын, кәсібін қалай табуға болатындығын білу қызықты. Бұл қазіргі ұрпақ үшін басымдық болып табылады және іс жүзінде оның маңыздылығын жоғалтты. Жастар махаббатқа, достыққа көбірек бейім бе, әлде ол мансап сатысына көтерілуге тырысады ма? Сондай-ақ бізге «Ерлердің құндылықтары әйелдер құндылықтарынан өзгеше ме?» Бұл біздің зерттеуімізде дәл осылай анықтағымыз келеді.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде студенттердің құндылық бағдарларын анықтау үшін сауалнама жүргіздік. Зерттеуге Шымкент университетінің IT мамандықтары мен «Педагогика және психология» мамандығының 3, 4 курс студенттері қатысты.

Біз зерттеу үшін осы факультеттерді таңдағанмыз кездейсоқ емес. Дәстүр бойынша Ақпараттық технологиялар факультетінде негізінен ұлдар оқиды, өйткені бұл көбіне ерлерге арналған, техникалық мамандық. Психология және педагогика факультеті қоғаммен, қарым-қатынаспен байланысты, онда аралас топ оқытылады, әрине, қыздар басым, бірақ ұлдар жиі таңдайды. Біздің сауалнамаға 49 респондент қатысты. IT мамандықтарынан 18

студент-жастары және психология және педагогика мамандығының 31 студенті (8 ұл, 23 қыз). Студенттерге біз ұсынған тізімнен өмірдегі ең маңызды деп санайтын 7 құндылықты таңдау, сонымен қатар олар ұсынған құндылықтардың дәрежесін анықтау ұсынылды.

Құндылықтар тізімін жасау кезінде біз қазіргі мәдениеттің маңызды құндылықтарын бөліп көрсететін С. Ю. Шилованың зерттеуіне сүйендік:

- өмірлік құндылықтар (адам өмірі абсолютті құндылық ретінде);
- прагматикалық құндылықтар (игілік, табыс, пайда, мақсаттылық);
- зияткерлік құндылықтар (білім, зияткерлік қабілеттер);
- әлеуметтік құндылықтар (қарым-қатынас, ынтымақтастық, еркіндік, әділеттілік);
- адамгершілік құндылықтар (мейірімділік, гуманизм);
- эстетикалық құндылықтар (сұлулық, үйлесімділік) [3].

Эмпирикалық деректерді талдау барысында келесі нәтижелер алынды. Алдымен біз гуманитарлық факультеттегі ұлдар мен қыздардың құндылық бағдарларын салыстырдық. Олардың таңдауында көптеген ұқсастықтар болды.

Көбінесе ұлдар мен қыздар келесі құндылықтарды таңдады: отбасылық әл-ауқат, өз балаларын дүниеге әкелу, тәрбиесі және жетістігі, өз отбасын құру, денсаулық, қуаныш, ләззат, ойын-сауық, саяхат, рухани өсу, өзін-өзі тану, мейірімділік, адамдарға адамгершілік қарым-қатынас.

Әлдеқайда аз мән берілген құндылықтарға: әлеуметтік мәртебесі, қоғамдағы орны, мәдениет құндылықтарына баулу, білім алу, жан-жақты даму, сыртқы сұлулық, белсенді өмір.

Респонденттердің ең аз таңдағаны: белгілі бір кәсіби деңгейге жету; көшбасшылық; қарым-қатынас (қарым-қатынаста өзін жетілдіру); қоғамдық тану. Қыздармен салыстырғанда маңызды айырмашылық жақын адаммен рухани және физикалық жақындық; қызықты жұмыс; тәуелсіздік және отбасымен тығыз қарым-қатынас. Жас жігіттерде келесі құндылықтар басымдыққа ие: нағыз махаббатты табу; білім деңгейін көтеру; үлкендерді құрметтеу. Салыстырмалы талдау нәтижелері кестеде келтірілген

Кесте 1- Студенттердің құндылық бағдарлары

№	Жігіттер	Қыздар
1	Құндылықтар	
2	Отбасы	Отбасы
3	Денсаулық	Махаббат
	Махаббат, достар	Денсаулық
4	Белсенді өмір	Достар
5	Материалдық жағдай	Таным
6	Ойын-сауық	Материалдық жағдай
7	Таным	Белсенді өмір
8		Ойын-сауық

Жас жігіттер таңдаған құндылықтарға жүргізілген талдау нәтижелері бірінші орында отбасы, екінші орынды Денсаулық, үшінші орынды махаббат пен достармен бөлісті, төртінші орынды «белсенді өмір» сияқты құндылықтар алды; 5 – ші орынды бірауыздан ұлдар «материалдық қамтамасыз ету» құндылықтарын берді, алтыншы орынды ойын-сауық, жетінші орынды – таным алады.

Қыздар, ұлдар сияқты, бірінші орынға отбасын, екінші орынға – махаббатты, үшінші орынға – денсаулықты, төртінші орынға – достарды қойды. Бесінші орынды таным, алтыншы орынды материалдық қамтамасыз ету, жетінші орынды белсенді өмір, ал сегізінші орынды ойын-сауық сияқты құндылықтар алды.

Студент жастардың құндылық бағдарларындағы гендерлік айырмашылықтар мәселесі тек зерттеу ғана емес, сонымен қатар практикалық қызығушылыққа ие. Кәсіби дайындық процесінде студенттер гендерлік сәйкестілікпен тығыз байланысты кәсіби сәйкестікті қалыптастырады.

Зерттеу нәтижелерін қорытындылай келе, студенттердің көпшілігі жеке құндылықтарға (денсаулық, отбасын құру, отбасылық әл-ауқат, бала туу және бала тәрбиесі) бағытталған деп айтуға болады. Сондай-ақ студенттер өмірде үлкендерге деген құрметті бағалайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Агеев В. С. Психологические и социальные функции полоролевых стереотипов // Вопросы психологии. – 2012. – № 2. – С. 152–158
2. «Құндылық» және «құндылық бағдар» ұғымдарына психологиялық талдау» «Фараби әлемі», Халықаралық Ғылыми практикалық конференция жинағының материалдары, Алматы, Қазақстан, 02-11 апреля 2019 г. Том 2. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 588 б
3. Тарасевич И.В. Ценностные ориентации современного студенчества // Образование и наука. 2012. № 2 (91). – С 60-67 б

ӘОЖ 371.1: 159

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ОТБАСЫЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ ЖАСТАРДЫҢ ҰЛТТЫҚ САНА-СЕЗІМІН ДАМУ

Әліпбек А.З., Утеева Г.Т., Елганова М.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются вопросы развития ценностных культур молодежи через семейные обычаи в условиях духовной модернизации.

Summary: This article deals with the development of the value cultures of young people through family customs in conditions of spiritual modernization.

Н.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында: «Бүкіл әлем біздің көз алдымызда өзгеруде. Әлемнің бағыты әлі анық емес, жаңа тарихи кезең басталды. Қарқынды өзгеріп жатқан қазіргі заманда санамызға, дүниетанымымызға терең сіңген таптаурындардан арылмасақ, әлемдік көшбасшыларға ілесу мүмкін емес. Өзгеру үшін заман ағымына бейімделіп, жаңа дәуірдің жағымды жақтарын бойымызға сіңіруіміз қажет» [1].

Дәл осы бағытта қазіргі жастарымыз ұлттық құндылықтарымызды сақтап, жаңа дәуірдің заманауи құндылықтарына бейімделіп, отбасылық құндылықтар мен әдет-ғұрыптарды жоғалтпауы керек. Ол халқымызға ұлттық құндылықтар мен мәдениетті сақтауға көмектескен, өз мәртебесін сақтап, тәуелсіздік пен мемлекеттілікті алуға көмектескен ата-бабаларымыздың ғасырлар бойы қалыптасқан дәстүріне негізделген.

«Рухани жаңғыру» жағдайында отбасылық тәрбиенің маңызды міндеттерінің бірі – отбасылық құндылықтар мен әдет-ғұрыптарды сақтау, жастарды бойына сіңіру. Осы құндылықтарды Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» идеялогиясын қарастырайық.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев 2017 жылғы 12 сәуірдегі «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында өз сөзін былай деп бастады: «күшті және жауапты біріккен ұлт болу Біз қалай алға жылжып, халқымыздың санасын ретке келтіруге болады деген оймен бөліскім келеді».

Отбасындағы прагматизмді адамгершілікпен байланыстырайық. Біріншіден, прагматизм дегеніміз не? Бұл туралы талдап өтейік. Жалпы, «прагматизм» ұғымы ХХ ғасырдың басында кеңінен тарады. Прагматизм философиясы АҚШ-та тұжырымдалған. Оның негізін салушылар: К.Пирс, У.Джеймс, Д.Дьюи [2]. Осылайша, бұл бағыт американдық философияда жан-жақты зерттеледі. Прагматизм грек тілінен аударғанда «прагма», яғни әрекет дегенді білдіреді. Яғни, осы философиялық бағыт бойынша адамның шынайы мәні оның мақсатты іс-әрекетімен анықталады. Яғни, отбасындағы прагматизм мақсатқа қол жеткізілгенімен түсіндіріледі. Отбасындағы материалдық және рухани жайлылық, әр отбасының материалдық қамтамасыз етілуі – осы прагматизмнің көрінісі.

Енді ұлттық болмыстың сақталуына тоқталайық. Нұрсұлтан Назарбаев ұлттық бірегейлікті сақтау үшін ұлттық жаңғыртудың маңыздылығын түсіндіреді. Оның пікірінше, «Ұлттық жаңғыру деген ұғымның өзі ұлттық өзіндік сананы жетілдіру дегенді білдіреді. Оның екі жағы бар. Біріншіден, ұлттық өзіндік сананың көкжиегін кеңейту. Екіншіден, ұлттық болмыстың мәнін сақтай отырып, оның бірқатар белгілерін өзгерту.

Ұлттық болмыстың сақталуына отбасылық әдет-ғұрыптардың әсері қандай? Үлкенді сыйлау сияқты отбасылық әдет-ғұрыптар ұлттық генофондымызды сақтауға көмектеседі. Өйткені, үлкенді сыйлаған жастар халқын да құрметтейді. Ол отбасында өз халқының тілін дамытудың негізін қалады. Ата-анаға, үлкендерге деген сүйіспеншілік пен құрмет көрсету маңызды, бақытты өмір сүруді қамтамасыз ету әрбір адамның міндеті. Ата-ананы, әкені, ананы құрметтеу – оларға деген сүйіспеншілік, нәзіктік пен ылттипатталық. Ұл қыздық міндетін барлық жағынан: ойымен де, сөзімен де, ісімен де орындауы керек. Демек, ата-ананды ойлағанда, ата-ананың қандай ерекше, ғажайып, ерекше адамдар екенін ойлап, олардың жақсы қасиеттерін, істерін, адамгершілік қасиеттерін еске түсіру керек. Үлкен құрметпен, сүйіспеншілікпен олар туралы ата-анаға айт, әке-шешенмен бірінші болып амандасып, жаңалығыңмен бөліс, кеткенің мен келгеніңді хабарлап, олардың

жаңалықтарына, денсаулығына қызыға көр. «Не ексең, соны орасың» дегендей. Тек отбасындағы үйлесімді қарым-қатынаста, құндылықтардың дұрыс жүйесімен ғана балаларда бақытты отбасын құруға және ата-аналарға қолайлы жағдай жасауға болады. Владимир Мегре өз кітабында: «Махаббат кеңістігін жасамай, балаларды дүниеге әкелу қылмыс» [3] дегенін еске түсірейік. Сізде жоқ нәрсені балаңызға бере алмайсыз. Бір-бірін сыйлап, сүйіп, ұзақ та бақытты өмір сүрудің үлгісін көрсеткен ата-аналарын балалар шын жүректен құрметтейді, жақсы көреді.

Адамзат ұрпақтан тұрады. Әлемде бір мезгілде бірнеше ұрпақ өмір сүреді. Қартайғанда ғана жететін дүниелер бар, өйткені онда сан ұрпақтың даналығы жатыр. Отбасындағы ассимиляция ұлттық болмысымызды сақтап қалуға негіз болатыны осы хикметте. Қазақ данышпандарының көбі: «Намыс – ағарған шаш емес, оның арғы жағындағы тәжірибе – қастерлі, сондықтан да қариялар жалпы құрмет пен мақтауға лайық» – дейді. Өйткені олар бүкіл ұлттың салт-дәстүрін сақтай отырып, жастарды таратушы ретінде үлкен жұмыс атқаруда. Жастар ата-анасының тынымсыз еңбегін, көрген қиыншылықтары мен қолайсыздықтарын, қаншама күш-жігерді, күш-қуат пен жүйкені сарп еткенін ешқашан ұмытпауы керек. Ата-анаға қамқорлық жасау – қазақ халқының, бүкіл адамзаттың ең жақсы дәстүрлерінің бірі. Ата-бабаларымыз тұлғаның негізі балалық шақтан қалыптасады деп түсініп, жастайынан мейірімге ұмтылуға, жамандық пен екіжүзділіктен жиренуге, шындықты өтіріктен, мейірімділік пен зұлымдықты айыруға, адал еңбек етуге, адал өмір сүруге тәрбиелеуге тырысқан. Әрбір отбасы аға ұрпақтың махаббаты мен естелігінен тұрады. Әпкелер мен аталар отбасы ошағын сақтаушылар. Олар өздерінің өмірлік тәжірибесі мен даналығын балалары мен немерелеріне беріп, ондаған жылдар бойы отбасы тарихын үзілмейтін тізбекке байланыстырады.

«Қартайғанда балаларың сыйласын десең, қарттарды құрметте» дегендей. Ендеше, жастарымыз келешекте жастарымыз өздеріне және балаларына жақсылық тілейтін болса, онда жастар әрқашан өнегелі әрекет ету, ата-ананы қадірлеуді үйрену, оларға қызмет ету және қайтару үшін жақсы үлгі болуы керек екенін түсіну маңызды: оларды құрметтеу, сыйлау.

Жастардың үлкенді сыйлау әдебін отбасында жүзеге асыруға көзқарасын қалыптастыруда біз қарастырып отырған ұлттық өзіндік сананың бір өлшемі осы. Өйткені халқымыздың салт-дәстүрін сақтау – өміріміздің жазылмаған заңы деп түсінуіміз керек.

«Үлкенге құрмет ұлтымыздың болмысын сақтауға қалай көмектеседі?» Қазіргі жастардың жауаптары:

«Үлкендерді сыйлау керек. Бұл әдепті түсінбейтін жастарға неліктен практикалық дәлел ретінде ата-ананың, басқа да таныстардың сөзін тыңдау қажет екенін түсіндіру керек.

«Үлкен жастағы кісілер бізден әлдеқайда үлкен, ата-анамыз, көршілеріміз, таныстарымыз және басқа да үлкендер бізден ұзақ өмір сүрді, сондықтан олар бізден көп көрді және көп біледі. Олардың қателіктері мен

жаңашылдықтарының нәтижесінде жинақталған тәжірибелері біз үшін баға жетпес қазына» [4].

Ата-аналар мен үлкендерге қызмет көрсету мәдениеті бізді заттарды емес, даналықты, өмірлік тәжірибені және жақсылықты бағалауға үйретеді. Сондай-ақ әділдік пен сұлулыққа деген сүйіспеншілікті оятады. Мұндай көзқарастар жастардың бай ішкі тәжірибесін жинақтауға ықпал етеді. Шығыста отбасының үлкен мүшелеріне қызмет етуге ерекше көңіл бөлсең, олардың шынайы ризашылығына бөленесің, ал ата-ана баласына тақуалығының жемісін береді дейді.

Ұлттық бірегейлік ер мен әйелдің мәдениетінен тұруы мүмкін. Кейінгі ұрпақ бүгінгі күннің талабымен қалыптасады. Ертеде де, бүгінде де, болашақта да – қай заманда да әйел әл-ауқаттың өзегі, ұлттың жүрегі, тынысы болған. Әйелде иманға және рухани істерге табиғи бейімділік бар. Әйелдің адалдығы, имандылығы, кішіпейілділігі рухани, имандылық жағынан еркектерден жоғары тұрады.

Рухани жаңғырудың келесі құрамдас бөлігі болып табылатын білімнің салтанат құруы отбасындағы рухани білімнің көрінісі. Отбасы мүшелері рухани білімді өскелең ұрпаққа жеткізу үшін қызықты кітаптарды оқуға көбірек уақыт бөледі. Жастар халық әндерінің, ертегілердің, қазіргі заман ертегілерінің кейіпкерлерінен үлгі алып өмір сүруге үйренеді. Мақал-мәтелдер рухани тәрбиеде, әсіресе отбасында маңызды рөл атқарады.

Өйткені руханияттың өзі адам бойындағы ізгілік пен адамгершілікті, мейірімділік пен қайырымдылықты анықтаудың өлшемі, даралық ұғымының көрінісі, яғни дүниенің қалыптасуы, дамуы, мақсаты мен өмір сүру тәсілі [5].

Қорытындылай келе, «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында айтылған мәселелердің шешімі отбасынан бастау алатынын атап өтеміз. Өйткені, «рухани жаңғыру» жағдайында отбасылық әдет-ғұрыптар маңызды рөл атқарады. Отбасы өз өмірін прагматикалық тұрғыда ұйымдастыра білетін, ұлттық болмысын сақтай білетін, рухани танымын тарататын, қоғамның эволюциялық дамуына үлес қосатын, сана-сезімі жоғары, бәсекеге қабілетті тұлға тәрбиелеуі керек. Оның отбасы рухани жалпыадамзаттық құндылықтар мен заманауи отбасылық дәстүрлерге негізделсе, жастардың отбасылық әдет-ғұрыптар туралы заманауи көзқарастарын дамытуда ең бастысы «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» сұрақтарымен байланысты болуы керек. Өйткені, отбасы қашанда қоғамның, мемлекеттің бір бөлігі болып саналған. Ал бұл елдің тыныштығын сақтау, дамыту отбасынан басталады. Осы орайда елімізде жүргізіліп жатқан реформаларды осы отбасылар қолдайтын болады. Ынтымағы жарасқан жанұядан шыққан адам мамандық таңдауда аянбай қызмет етуден басталады. Өз тілін білетін, құрметтейтін, табиғат пен адам арасындағы байланысты түсінетін, оның тұтастығын сақтайтын болашақ маман қашанда бәсекеге қабілетті, ұлтжанды, ұлтшыл болып қалыптасады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. www.bobek.kz

2. Н.Назарбаев Назарбаев Н.А. «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания», 13 апреля 2017.
3. Абдрашева Б.Ж. Халық дәстүріндегі ұлттық құндылықтар //Халықаралық ғылыми конференция материалдары. А., 2017. – 127 б.
4. Дьюи Дж. Понятие рефлексорной дуги в психологии. //Интеракционизм в американской социологии и социальной психологии первой половины XX века: Сб. переводов. /РАН. ИНИОН. Центр социал. научн.-информ. исследований. Отд. социологии и социал. психологии; Сост. и переводчик В.Г.Николаев. Отв. ред. Д.В.Ефременко.– М., 2012. – с. 70-83.
5. Отбасылық өмір әліппесі (9-11 сынып). Мұғалімдерге арналған әдістемелік құрал. /Әкімбаева Ж.Ж., Ахметова А.И., Кошкеева Г.У. – Алматы, «Бөбек» ҰҒПББСО, 2014. – 88с.

ОӘЖ 159.9

ЖОО-ДА СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚУ БЕЛСЕНДІЛІГІН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Әшір А. С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается вопрос о факторах совершенствования учебной активности студентов. Уточняется проблема самоконтроля, влияющая на эффективное профессиональное и личностное развитие будущего специалиста, анализируется опыт формирования навыков самоконтроля у студентов

Summary: The article considers the question of the factors of improving the educational activity of students. The problem of self-control, which affects the effective professional and personal development of a future specialist, is clarified, the experience of forming self-control skills among students is analyzed

Еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, білікті, жауапты және кәсіби және әлеуметтік ұтқырлыққа дайын кәсіпқойдың қалыптасуы мен дамуы оқу-кәсіптік қызметте жүреді, онда студент қажетті білім мен дағдыларды игеріп қана қоймайды, сонымен бірге тұтастай тұлға ретінде дамиды. Қазіргі қоғамдағы білім беру жүйелерін дамытудың стратегиялық бағыттары айқын: бұл адамның интеллектуалды және адамгершілік дамуы, оны білімнің әртүрлі салаларында тәуелсіз қызметке тарту негізінде.

Болашақ маманның тиімді кәсіби және жеке дамуының маңызды талабы оқу белсенділігін жетілдіру болып табылады. Осыған байланысты, зерттеу тақырыбы ретінде біз өзін-өзі бақылауды оқу іс-әрекетін жетілдірудегі қуатты ресурс ретінде көреміз.

Бірқатар зерттеушілер (Смирнов С.Д., Еремеев Б. А., Збанацкая А.Б. және т. б.) жоғары оқу орындарында білім алуға әсер ететін факторларды анықтайды. Осы факторлардың ішінде студенттердің өзіндік оқу іс-әрекетін өзін-өзі ұйымдастыру, жоспарлау және бақылау дағдыларын игеруге ерекше орын беріледі, ол оқу кезеңінде жұмысқа қосылуға дайын болған кезде оқу тапсырмаларын орындауды қамтиды. Студенттердің оқу іс – әрекеттері бұл олар ұсынылған оқу материалымен не істей алады. Біз оларға талдау, синтез, салыстыру, жалпылау, өзгерту және т. б. әрекеттерді жатқызамыз.

Оқу-танымдық іс-әрекетті бағалау компоненті осы қызметті реттеуші ретінде жұмыс істеген кезде ғана аяқталған деп санауға болады. Оған біз бақылау және бағалау әрекеттерін жатқызамыз. Оларды орындау студенттің назарын өз әрекеттерінің мазмұнына аударады. Басқаша айтқанда, студенттердің ұсынылған оқу материалын меңгеруін мұғалімнің бақылауы студенттердің өз іс-әрекетінсіз мүмкін еместігін айта кету керек. Мұғалімнің бақылауы мен студенттердің өзін-өзі бақылауы арасында байланыс бар. Олар бір-бірін толықтырады. Оқытушылық бақылауды жүргізу және студенттердің оқытушыны бақылау барысында алатын тәжірибесі өзін-өзі бақылауға байланысты жұмысты жетілдіруге мүмкіндік береді. Сондықтан студенттердің өз жетістіктерін бақылауды өз бетінше жүзеге асыру қабілетін жеделдету үшін мұғалім олардың өзін-өзі бақылау іскерліктері мен дағдыларын қалыптастырудың формаларын, тәсілдері мен әдістерін таңдауы керек [1].

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерге шолу зерттеушілердің өзін-өзі бақылау ұғымын тұжырымдаудағы әртүрлі тәсілдерін ашты. Біз Е. П. Бочарованың пікірін ұстанамыз және өзін-өзі бақылауды студенттердің өз іс-әрекеттеріндегі қателіктерді табу, түзету және алдын-алу, сондай-ақ оқу бағдарламаларының талаптарына сәйкес келетін белгілі бір пән бойынша білім, білік және дағды деңгейін салыстыру негізінде өз нәтижелерін бағалау қабілеті ретінде анықтаймыз.

Оқу процесіне білімнің өзін-өзі бақылауын енгізу студенттердің дамуына жағымды әсер етеді. Өзін-өзі бақылаудың қуатты ресурсын пайдалана отырып, біз білім алушыны объект позициясынан өзін және өзінің оқу қызметін басқару субъектісінің позициясына ауыстырамыз, оған басқарудың барлық негізгі функцияларын, оның ішінде ұйымдастыру және бақылау функцияларын береміз. Өз жұмысының нәтижелерін бақылау мүмкіндігі-бұл болашақ кәсіби қызметке дайындық процесінде дербестіктің көрінісі [2].

Студенттердің өзін-өзі бақылауының қалыптасуы бес негізгі кезеңді белгілейді: дайындық; студенттерді салыстырмалы бақылау; сайлау бақылауы; студенттерді тұрақты бақылау және транспозициялық бақылау.

Өзін-өзі бақылауды қалыптастырудың дайындық кезеңінде студенттер білімді өзін-өзі бақылаудың маңыздылығы туралы ақпарат алады, жауаптарды талдау схемасын жазады. Студенттер жауапты талдаудың карта-схемасымен қаруланады, өзін-өзі бақылаудың әртүрлі нысандары мен әдістерімен танысады, оны қалыптастыру әдістемесін меңгереді.

Төменде студенттерді бақылаудың салыстырмалы кезеңі келтірілген, ол көбінесе аяқталған оқу тапсырмасын ұжымдық талдау кезінде орын алады. Студенттер жіберілген қателіктерді қарастырады, оларды талдайды, оларды жоюдың себептері мен тәсілдерін табуға тырысады, өзін-өзі бақылауды жүзеге асыру тәсілдерін ұсынады. Оқушылар жіберілген қателіктерді орындалған тапсырманы ұсынылған мәтінмен, кестелермен, теориялық ережелермен және т.б. салыстыру арқылы анықтайды.

Сайлау сатысында өзін-өзі бақылаудың басым түрі өзара бақылауға айналады. Студенттер тапсырмаларды орындау үшін шағын топтарға

біріктіріледі. Өзара бақылау студенттердің білімін нақты кеңейтуге мүмкіндік береді, зейіннің дамуына, орындалатын жұмысқа жауапкершілікпен қарауға ықпал етеді. Өзара бақылауды жүргізу кезінде студенттер тек жауапты тыңдап қана қоймай, оны тыңдап, жағымды және жағымсыз жақтарын атап өтеді. Бұл сатыдағы мұғалімнің функциясы-қажетті түзетулер енгізу, студенттерге өзара бағалау процесінде көмектесу.

Бұл өзара бақылау кезінде, ол жазбаша жұмыстарды тексеру кезінде, сондай-ақ студенттердің оқылған немесе тыңдалған шетелдік мәтіннің мазмұнын жеткізу қабілетін тексеру кезінде кеңінен қолданылады, өзін-өзі бақылау өзінің дамуының тұрақты сатысына өткен кезде студенттердің жеке өзін-өзі бақылауы енгізіледі.

Бұл кезеңде оқытушыны бақылау және бағалау ұсынылған оқу материалымен жұмыс істеу білімін, іскерлігін және дағдыларын тексеру және бағалау нұсқасы болып табылады. Оқытушы мен студенттердің бағалау қорытындылары (мәтіннің негізгі сұрақтарын баяндауда дәлсіздіктерді анықтау, мәтін мазмұнын трансляциялаудың жүйелілігі мен қисындылығы, сөйлеу құралдарын дұрыс пайдалану) сәйкессіздіктерді азырақ қамтиды және барынша объективті бола түседі. Бұл өзін-өзі бақылаудың белгілі бір іскерліктері мен дағдыларының қалыптасқанын көрсетеді.

Әр түрлі оқу пәндерін оқу кезінде өткізілетін транспозициялық бақылау (шет тілі сабақтарында алған жалпыланған Дағдылар мен өзін – өзі бақылау дағдыларын ауыстыру арқылы) - бұл өзін-өзі бақылау студенттердің жеке тәжірибесін кеңейте отырып, олардың өзін-өзі ұйымдастыру деңгейін жетілдіріп, оқу іс-әрекетінің субъектісіне айналатындығының дәлелі [3].

Бірнеше жыл бойы біз студенттердің өзіндік шығармашылық қызметін белсендіретін сабақтар өткізіп, шығармашылық жұмыстарды орындау кезінде өзін-өзі бақылау дағдылары мен дағдыларын қалыптастыруға тырыстық. Аудиториялық және аудиториядан тыс сабақтардың осындай нысандарына біз оқу-іздістіру рефераттарын, презентацияларды, олармен байланысты студенттік ғылыми конференцияларды, командалық олимпиадаларды, диспуттар-сабақтарды, оларға дайындық нысандарымен бірге "дөңгелек үстелде" әңгімелесулерді жатқызамыз.

Зерттеу барысында біз кейбір студенттерге бақылау жүргіздік, олармен әңгімелер жүргіздік, нәтижесінде студенттер өзін-өзі бақылау жағдайында сабақтарды ұнататынына көз жеткіздік. Біз студенттердің білімін тереңдетуді, оқу сабақтарындағы жұмыс сапасының жоғарылағанын және жақсарғанын атап өткіміз келеді.

Адам психикасы қызмет объектісімен өзара әрекеттесу кезінде қалыптасады және дамиды, ал өзін-өзі бақылауды оқу процесіне қуатты ресурс ретінде қосу болашақ маманның жеке басының өзін-өзі дамытуына ықпал етеді. Өзін-өзі бақылау, басқаша айтқанда, өзін-өзі тексеру психология тұрғысынан оқуды ынталандырады. Студент өзінің білімді қаншалықты терең меңгергеніне және тапсырманы дұрыс орындағанын, алынған нәтижелерді бағалай отырып, оларды қолда бар үлгімен салыстыра отырып, өз бетінше тексеруге мүмкіндігі

бар екеніне көз жеткізеді. Өзін-өзі бақылау дағдылары мен дағдыларын игере отырып, студенттер бұрын тек мұғалімге тиесілі білім беру және басқару функцияларын көбірек орындау қабілетін тәрбиелейді. Сайып келгенде, студенттің оқу іс-әрекеті жеке мағынамен толтырылады және оның қызметінің әлеуметтік маңызы артады. Оқу іс-әрекеті практикасында өзін-өзі бақылауды қолдану оқу іс-әрекетін жетілдіре отырып, оқытудың тиімділігін арттырады, бұл тұтастай алғанда студенттердің жалпы академиялық үлгерімінің артуына әкеледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Смирнов С.Д. Психологические факторы успешного обучения студентов в вузе / С.Д. Смирнов // Психология обучения и экология образовательной среды: тезисы междисциплинарной науч.-практич. конференции, – М.: Современный гуманитарный университет, 2013. – 358
2. Еремеев Б.А. Учебная успешность и ценности у студентов педвуза: психологические основания, технология и процедуры измерения, некоторые результаты: монография / Б.А. Еремеев. - Москва: Direct Media, 2014. - 201 с. 87
3. Збанацкая А.Б. Личностные характеристики студентов вуза как основа индивидуального стиля учебной деятельности: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. / А.Б. Збанацкая. Московский госуд.университет - Москва, 2017. - 208 с.

ОӘЖ 378.013:167

МҰҒАЛІМНІҢ ТӘРБИЕ ІС-ӘРЕКЕТІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТТАМАЛАРЫ

Әшірбек М., Нуридинова Г.А., Жүрсінбай Д.
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается воспитательная деятельность учителя, раскрываются психологические категории, психологические характеристики воспитательной деятельности учителя.

Summary: This article examines the educational activity of the teacher, reveals the basic psychological categories, psychological characteristics of the educational activity of the teacher.

Жаңартылған қоғам және оның жаңа білім беру жүйесі жағдайында мұғалімнің тәрбие іс-әрекетінде өзін-өзі анықтауы әлеуметтік тұрғыдан емес, жеке тұлға аралық тұрғыдан анықталады, бұл мұғалімнің өзіне тұтас жүйе ретінде қатынасының жаңалығымен байланысты.

Ресей ғалымы Н. Е. Щуркова өз зерттеулерінде, бүгінгі таңда мұғалімнің кәсіби іс-әрекетінің сәтті болуы оқушылардың «қалыпты нормаға иілу» емес, ол оның оқушылармен жеке қарым-қатынасы сәтті болатындығымен байланысты деп түсіндіреді [1].

Басқа ғалымдар адамның ізгілендірілетін қоғамдағы өміршеңдігінің шынайы өзегі оның өзін-өзі дамыту, өзгеріп жатқан жағдайда өзін үздіксіз қалыптастыру және осы негізде рухани өзін-өзі нығайту қабілеті болуы деп түсіндіреді. Дәл осы қабілет қоғамның, мектептің әр оқушысының жеке басының басым құндылығы болып табылады, сондықтан педагогикалық іс-әрекеттің басты құндылығына айналады. Бұл жағдайда мұғалімнің баламен

қарым-қатынасының жеке сипаты басымдыққа ие болады. Сондықтан әр бір мұғалім өзінің жеке басының оқушылардың қалыптасуына тигізетін әсері қандай екенін білуі қажет.

Мұғалім балалармен өзара әрекеттесу процесінде өзінің жеке тұлғалық қасиеттерінің тереңдігін көрсету керек, ол өзінің ішкі гуманистік көзқарасымен оқушыларды әлемді дұрыс қабылдауға, балалық шаққа құндылық ретінде қарауға үретеді.

Білім беру іс-әрекетінің негізгі психологиялық сипаттамалары ретінде зерттеушілер гуманизмге сүйене отырып, жаңа білім Тұжырымдамаларының негізгі идеясы ретінде мыналарды қарастырады: эмпатия, қабылдау, үйлесімділік, шығармашылық, ұсыныс және рефлексия қабілеті.

Педагогикалық эмпатия-бұл мұғалімнің балаға бағалаусыз сезінуі және оның кез-келген тұрғыда қабылдау. Эмпатикалық мұғалім баланы ұялтпайды, оны басқа оқушымен салыстырмайды, балаға өз сезімдерін еркін білдіруге тыйым салмайды, өйткені ол эмоциялардың энергиясы реакцияланбаған кезде баланың денсаулығына зиянды күшке айналатынын, оның невротизациясының көзі болатындығын жақсы түсінеді. Мұғалімнің эмпатиясы-бұл өзін және балаға деген көзқарасын білдіру және оны түсіну қабілеті. Әрине, баланы қабылдай отырып, мұғалім барлық білім беру кеңістігінде қабылдау қарым-қатынасын құруға тырысады, әр баланың қабылдауының ерекше психологиялық климатын жасайды. Мұғалім бұған балаларға өз ойлары мен сезімдерін ұсыну арқылы емес, олардың ойлары мен сезімдерін терең зерттеу арқылы, балаларға өздері болуға ұмтылу үшін жағдай жасау арқылы, өз ойын ашық білдіру арқылы қол жеткізеді. Эмпатикалық мұғалім балалармен педагогикалық қарым-қатынаста тек сананы ғана емес, сонымен бірге бейсаналықты да жұмылдырады, олардың тәжірибелеріне тез эмоционалды түрде жауап береді, бірге сезінеді, бірге азап шегеді, бірге әрекет етеді, балаға өзінің эмпатиясының дамуына себеп болады.

Баламен эмпатикалық қарым - қатынас орнату, өзара ашықтық, өзара түсіністік орнату үшін қадамдар жасау, шыдамдылықпен және жайбарақат жалпы мағынаны іздеу, қолдау көрсету және басқа жағдайларда балаға сенім білдіру, тіпті егер олар оны жағымсыз жағынан көрсетсе де, әлемді оның жанына әкелу, оны түсіндіру, балаға қысым жасамау, бірақ шамадан тыс психологиялық стрессті жеңілдету — мұғалімнің ізгі ниетінің бұл әрекеттері, егер ол бірден болмаса, баланың жанын жұмсартуға, ересек адамға сенуге және тағдырын жағымды өзгертуге үміт табуға көмектеседі.

Сонымен қатар, эмпатия баланы білудің ең нәзік және күрделі әдісі ретінде қарастырылады, ол ересек адамның баланың жеке әлеміне ену және онда «үйде» болу процесінде жүзеге асырылады. Эмпатия-бұл балалардың өзгеретін тәжірибелеріне үнемі сезімталдық, баланың өмірінде өзінің «уақытша өмірін» өмір сүру қабілеті, осы өмірде бағалаусыз және айыптаусыз нәзік болу, өз әсерлерін тексеру үшін балаларға жиі жүгіну және олардың жауаптарын мұқият тыңдау болып келеді.

Мұғалімнің тәрбие іс-әрекетінің маңызды сипаттамасы-қабылдау. Гуманистік психологияда, қабылдау сөзсіз қабылдау деп түсініледі. Қабылдаудың педагогикалық мағыналарын түсіну үшін К.Роджерстің басқа адамды қабылдау оған деген сүйіспеншілік пен құрмет емес деген идеясы маңызды [2]. Қабылдау дегеніміз-кез-келген адамның нәсіліне, ұлтына, саяси сенімдеріне, мінез-құлық әдеттеріне қарамастан, жер бетінде өмір сүруге құқығы бар және оны жоюға ешкімнің құқығы жоқ деген сенім. К. Роджерс басқа адамды абсолютті қабылдауға үйрену керек екенін баса айтты және өз тәжірибесінде дәлелдеді, ол басқа адамды абсолютті қабылдауға тек данышпандардың қолынын келеді деп қарастырады, ал қарапайым адам өзінің қабылдауын тек кеңейтуге тырысады деген.

Мұғалімнің тәрбиелік іс — әрекетінің тағы бір психологиялық сипаттамасы-сәйкестік. Сәйкестік өзін-өзі толық сәйкестендіру, өзін-өзі танытудағы, оның ішінде кәсіби танытудағы үйлесімділік деп түсініледі [3].

Тәрбие іс — әрекетінің маңызды сипаттамасы— бұл шығармашылық. Мұғалімнің шығармашылық қабілеті, ол баланың әлеміне ену, оның мүмкіндігі мен қабілеттерін мүмкіндігінше жоғары бағалау қабілеті ретінде түсіндіріледі [4]. Мұғалімнің шығармашылығы ең алдымен оның эмпатиясында және әр баланы қабылдауда көрінеді. Шығармашыл мұғалім әрқашан шығармашыл баланы тәрбиелеуге тырысады, ол шығармашылықтың көрінісі. Психологиялық әдебиеттерде шығармашыл баланы тәрбиелеу мәселесі баланың психологиялық бостандығы мен психологиялық қауіпсіздігі мәселесімен байланыстырады. Шығармашыл баланы тәрбиелеу мұғалімнің баланы үнемі сыртқы бағалаудан бас тарту іс-әрекетімен байланыста болады, өйткені мұғалімнің баланы үнемі сыртқы бағалауы баланың қорғаныс реакциясына әкеледі.

Мұғалімнің келесі тәрбие іс — әрекетінің маңызды сипаттамасы— бұл суггестивтілік -мұғалімнің баланың эмоционалды саласына әсер ету қабілеті. Мұндай әсер мұғалім балалардың әл-ауқаты мен көңіл-күйіне жағымды эмоционалды атмосфераны, қарым-қатынас жасау үшін қажетті мейірімді микроклиматты қалай жасау керектігін білсе пайда болады. Осы қолайлы жағдайларда мұғалім балаларға өз мінез-құлқының табиғилығымен, ең алдымен өмірден ләззат алу, күлу, қайғыру және т. б. қабілетімен әсер етеді.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, қазіргі мектепте баланың жеке басы мұғалім үшін кез-келген педагогикалық проблемадан әрқашан маңызды болуы керек деген ойды туындатады: баланың қазіргі жағдайы мұғалім үшін оның өткені мен болашағынан гөрі маңызды болуы керек; баланың сезімдері мен тәжірибелері оның ойлары мен білімдерінен гөрі маңызды; түсіну түсіндіруден гөрі маңызды, ал қабылдау түзетуден әлдеқайда маңызды. Кезінде, мұғалімнің дамыған балаға, оның құндылықтарына, таңдауына, басымдықтарына деген ішкі бағыты Роджерс кез-келген педагогикалық декларациялар мен нұсқауларға қарағанда әрқашан маңызды екенін баса айтқан.

Соңғы жылдардағы зерттеулерде мұғалімнің фасилитаторлық іс-әрекетін, ғалымдар ерекше атауда.

Мұғалім-фасилитатор қарым-қатынасқа, диалогқа ашық, ол өз оқушыларына сеніммен қарайды, әлемді өз оқушыларының көзімен көруге тырысады, балалармен жылы қарым-қатынаста болады.

Мұғалім-фасилитатордың гуманистік білімнің негізгі тұлғасы ретінде пайда болуы тарихи, әлеуметтік және жекелік тұрғыдан негізделген деп айтуға болады.

Фасилитаторлық іс-әрекеті игеру мұғалім үшін оңай емес. Ол басқа басымдықтармен бәсекеге түседі: бәсекеге қабілеттіліктің құндылығы, жеке тұлғаның діндарлық идеясы, техникалық дайындықтың құндылығы, қазіргі әлемде сәтті бейімделудің шарты ретінде жаңа ақпараттық технологияларды игеру.

Қазіргі өмірдің қиын жағдайында фасилитатор мұғалім мүмкін сәтсіздіктердің алдын-ала таңдалған мысалдарымен өзін-өзі ақтамай, баланың дамуына қолдау көрсетуге тырысады. Мұғалім-фасилитатор ескі типтегі көптеген мұғалімдер алдын-ала анықтаған балалар тағдырының дәстүрлі моделін белгісіз болашақ үшін қазіргі кездегі құрбандық және өзін-өзі шектеу ретінде қабылдай алмайды.

Адам өмірінің өзіндік құндылығына сүйене отырып, оның құндылықтарының жеке иерархиясында басты, гуманист мұғалім өзінің де, оның шәкірттерінің де зорлық-зомбылықтан, адамға және барлық тіршілік иелеріне қатыгездіктен бас тартуын, әр адамның экзистенциалды бірегейлігі туралы нәзік хабардар болуын дамытады, өзінің іс-әрекеті үшін толық жауапкершілікті қабылдай алатындығын көрсетеді.

Ресей ғалымы С.Л. Братченко мұғалімнің фасилитативті қабілетін бес өнердің үйлесімі ретінде қарастырады: құрмет өнері, түсіну өнері, көмек және қолдау өнері, келісім өнері және өзі болу өнері [5].

Сондықтан мұғалімнің фасилитаторлық іс-әрекетін, педагогикалық іс-әрекеттің жаңа мәдениеті — гуманитарлық мәдениет ретінде қарастыруға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Щуркова Н.Е. Новое воспитание.- Педагог. общ-во России, 2000.- 128с
2. Роджерс, К. Творчество как усиление себя Текст.: / хрестоматия // Гуманистическая и трансперсональная психология / К. Роджерс. Минск: Изд-во Харвест, М.: Изд-во АСТ, 2000. - 592с
3. Намазбаева Ж.Ы., Сангилбаев О.С. Орысша-қазақша психологиялық сөздік. Алматы: Print-S, 2005.
4. Пидкасистый, П.И. Подготовка студентов к творческой педагогической деятельности /П.И. Пидкасистый, Н.А. Воробьева. – М., 2007.– 192с.
5. Братченко, С.Л. Гуманистические основы личноно ориентированного подхода к воспитанию.-СПб., 1996.-208 с.

ЖОО-ДА БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ӨЗІНДІК ОҚУ ҚЫЗМЕТІ ПРОЦЕСІНДЕ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСЫНЫҢ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Бейсебай П.К.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается роль самостоятельной работы в формировании научно-исследовательской культуры обучающихся. Также отмечается, что участие студентов в научно-практических конференциях позволит сформировать у них информационную и языковую культуру

Summary: The article examines the role of independent work in the formation of the research culture of students. It is also noted that the participation of students in scientific and practical conferences will allow them to form an information and language culture

Білім алушылардың ғылыми-зерттеу жұмысы (ҒЗЖ) алған білімдерін іс жүзінде қолдана алатын жоғары білімі бар мамандарды даярлау сапасын арттырудың маңызды құралдарының бірі болып табылады. Студенттерді ғылыми-зерттеу жұмыстарына тарту қазіргі ғылымның өзекті мәселелерін шешу үшін олардың шығармашылық және зияткерлік әлеуетін пайдалануға мүмкіндік береді.

ҒЗЖ-ның негізгі міндеттері студенттердің ғылыми таным әдістерін меңгеруі, оқу материалын тереңдете және шығармашылықпен меңгеруі; ғылыми және техникалық міндеттерді өз бетінше шешудің әдістемесі мен құралдарына және ғылыми ұжымдардағы жұмыс дағдыларына үйрету; олардың жұмысын ұйымдастыру әдістемелерімен танысу; студенттердің ғылыми нәтижелерді сауатты ресімдеу және ұсыну қабілетін дамыту болып табылады.

И. А. Зимняя зерттеу қызметінің түрлерін қарау кезінде "оқу-зерттеу", "басшылықпен зерттеу", "өзіндік ғылыми-зерттеу" қызметі ұғымдарының мазмұнына не кіретінін анықтау қажет деп санайды. Ол бұл ұғымдардың мазмұнын, ең алдымен, студенттің өзі үшін зерттеу мақсаты бойынша ажыратуға болады деп санайды:

- оқу-зерттеу қызметі (мақсаты – зерттеу қызметінің негіздерін үйрену, яғни оқытушының басшылығымен және бақылауымен зерттеу іс-әрекеттерінің қажетті көлемін игеру);

- жетекшілік ететін зерттеу қызметі (мақсаты – осы процесті тікелей бақылау кезінде оқытушы қойған міндеттерді шешу кезінде игерілген зерттеу әрекеттерін пайдалануды үйрену);

- ғылыми – зерттеу (дербес) қызметі (мақсаты-нақты ғылыми міндеттерді белгілеу және оқытушының қатысуымен оларды шешудің құралдары мен тәсілдерін/әдістерін табу) [1].

Студенттердің зерттеу белсенділігі білім беру процесінің маңызды құрамдас бөліктерінің бірі болғандықтан, жоғары оқу орындарында ғылыми-зерттеу қызметін ұйымдастырудың ерекшелігі көрсетілген нақты жұмыс жүргізіледі. Бұл жұмыс оқу пәндерін игеру процесінде және өндірістік практика процесінде жүзеге асырылады және студенттердің конкурстарға,

конференцияларға, шығармашылық аукциондарға, сондай-ақ оқуға қатысуы бар. Техникалық жоғары оқу орындарында гуманитарлық пәндерді оқытуда білім алушылардың зерттеу қызметі талдамалық, ақпараттық-мәтіндік сипатта болады.

Сабақтан тыс уақытта өз бетінше жұмыс жасау процесінде орындалатын студенттердің ғылыми-зерттеу қызметі әртүрлі деңгейдегі студенттік ғылыми іс-шараларға (университеттік, аймақтық, халықаралық) қатысу түрінде ұйымдастырылады. Оларға ғылыми семинарлар, конференциялар, симпозиумдар, студенттердің ғылыми және оқу-зерттеу жұмыстарының конкурстары, пәндер мен мамандықтар бойынша олимпиадалар жатады.

Сабақтарды өткізудің белсенді түрлері мен әдістері кеңінен қолданылады: пікірталастар, нақты жағдайларды талдау, іскерлік ойындар, тестілеу, міндеттерді шешу, жаттығулар және басқалар; студенттерге нақты жеке тапсырмалар қолданылады; кафедралар көптеген студенттерді ғылыми-зерттеу жұмыстарына тарта отырып, жастардың шығармашылық белсенділігін дамытуға жәрдемдеседі; студенттердің өзіндік жұмысын бақылаудың нысандары мен әдістері жетілдіріледі, олардың білімдері ағымдағы аттестаттау және бір қорытынды сынақпен немесе емтиханмен рейтингтік бақылау жолымен семинарлық және практикалық сабақтарда бағаланады.; оқытушылар әңгімелесу, жеке және топтық консультациялар өткізу, оқу-әдістемелік құралдар мен басқа да материалдарды басып шығару жолымен студенттерге үнемі қажетті көмек көрсетеді.

Жоғары мектепті реформалау жағдайында жоғары білікті маман қалыптастыру студенттердің мақсатты өзіндік жұмысынсыз мүмкін емес. Студенттердің өзіндік жұмысы (СӨЖ) дегеніміз не? Бұл сұрақтың жауабында сәйкессіздіктер бар, оқытушылар өздерінің өмірлік және педагогикалық тәжірибелеріне сүйене отырып, студенттердің өзіндік жұмысына әр түрлі анықтама береді. Олардың кейбіреулері СӨЖ – бұл әр түрлі оқу формаларында мұғалімнің басшылығымен жүзеге асырылатын тәуелсіз ғылыми-зерттеу жұмысы деп санайды. Басқалары студенттердің уақыт пен кеңістіктегі тәуелсіз жұмысы оқу процесінен бөлек деп санайды және аудиториядан тыс СӨЖ оқытушының тікелей қатысуынсыз жүргізілетіндіктен, оның басқару әсерлері жанама түрде – тәжірибе (білім, білік, қызмет әдістері) мен әдістердің шоғырлануы жүретін ақпараттық-аналитикалық және оқу-әдістемелік қамтамасыз ету арқылы жүзеге асырылады [2].

Біздің ойымызша, студенттердің өзіндік жұмысы мұғалімнің басшылығымен және бақылауымен жүретін оқу процесінің маңызды формасы болып табылады, оның барысында ғылыми білімді алу және бекіту бойынша шығармашылық қызмет жүзеге асырылады, танымның жаңа дағдылары игеріледі, алынған білім мен дағдыларды практикалық қызметте пайдалану туралы ғылыми дүниетаным мен жеке сенім қалыптасады.

Студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыруда маңызды рөл білім алушылардың жеке тапсырмаларына тиесілі. Олардың ішінде өзекті педагогикалық мәселелер бойынша рефераттарды дайындау және қорғау,

бақылау жұмыстары, курстық және дипломдық жобалау және басқалары педагогикалық және басқа кафедраларда кеңінен таралған [3].

ЖОО-да білім алушылардың өзіндік оқу қызметі процесінде ғылыми-зерттеу жұмысының дағдыларын қалыптастыру мәселесін қарастырғанда, жыл сайын еліміздің жоғары оқу орындарында әртүрлі деңгейлерде өткізілетін студенттік ғылыми-практикалық конференцияларды мысалына тоқталуға болады: топ – курс – факультет – ЖОО – аймақ (облыс). Әр мамандықтың тақырыпқа байланысты секцияларының жұмысын қарастыруға болады.

Соңғы онжылдықта жоғары оқу орындарының педагогика және психология бойынша СҒПК жүргізу тәжірибесінде сапалы өзгерістер болғанын атап өтуге болады. Негізінен бұл өзгерістер конференцияның жұмыс тіліне, баяндамаларды бағалау критерийлеріне, тілдік дайындық деңгейіне, баяндамалардың тақырыптарына, баяндамаларды рәсімдеуге қойылатын талаптарға және сөз сөйлеудің өзіне қатысты.

Соңғы уақытта баяндама мәтінін де, жалпы баяндаманы да бағалаудың нақты критерийлері жасалды. Критерийлер баяндаманың ақпараттылығын, материалды ұсыну тәсілін, мазмұнын құрылымдауды, тақырыптың өзектілігін, мазмұнның мәлімделген тақырыпқа сәйкестігін, презентацияны рәсімдеуді бағалайды.

Баяндамалардың тақырыбы секцияның бағытына қатаң сәйкес келуі керек. Авторлардың дербес дайындаған және ресімдеген үздік баяндамаларының тезистері конференция жинақтарда жарияланады. Бұл сонымен қатар студенттердің өзіндік практикалық ғылыми-зерттеу дағдыларын қалыптастыруға және жандандыруға ықпал етеді.

Студенттердің мұндай ғылыми-зерттеу жұмысын ұйымдастыру тәжірибесі мен нәтижелерін талдау көрсеткендей, мұндай тәжірибе студенттердің өз мамандығын игерудегі өзіндік шығармашылық белсенділігін ынталандырады және ғылыми зерттеу дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді.

ҒЗЖ – ның негізгі міндеттері-Білім алушылардың жеке және шығармашылық қабілеттерін тәрбиелеу және өзін-өзі іске асыру үшін алғышарттар жасау, сондай-ақ оқытудың органикалық бірлігін, студенттердің ғылыми шығармашылығын және практикалық қызметін жүзеге асыру ақпараттық және тілдік мәдениетті дамыту арқылы шешілуі мүмкін. Бұл ретте білім алушылардың өзіндік шығармашылық қызметі процесінде ғылыми-зерттеу жұмысының дағдыларын қалыптастыру маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Зимняя И.А. Исследовательская деятельность студентов в вузе как объект проектирования в компетентностно-ориентированной ООП ВПО. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2012. – 40 с.
2. Быстрова Н.В. Педагогика: организация самостоятельной работы студентов: Учебное пособие. – Н. Новгород: ВГИПУ, 2014.
3. Рыбакова Н.Н. Роль самостоятельной работы студентов в современном профессиональном образовании// Вестник СибАДИ.- 2018.-Вып. № 1 (19).-С. 89-96.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ЗЕРТТЕУ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Бекжан А.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрено исследовательская компетентность будущих педагогов-психологов и условий формирования исследовательской компетентности.

Summary: The article examines the research competence of future teachers-psychologists and the conditions for the formation of research competence

Қазіргі уақытта білім беру көптеген ғалымдармен расталған ғылыми-зерттеу құзыреттілігі бар мамандарға тапшы (Н.В. Сычкова, Н.М. Яковлева және т. б.), олар білім берудің барлық кезеңдеріндегі педагогикалық қызметкерлер зерттеу мәселелерін шешуде айтарлықтай қиындықтарға тап болады деп атап өтті. Осындай тұжырымдарға біз білім беру практикасын талдау нәтижесінде келеміз. Осылайша, зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру қазіргі заманғы педагогикалық білім берудің басым міндеттерінің бірі ретінде қарастырылуы керек. Бұл болашақ бакалавр - педагог-психологтың кәсіби қызметі өзінің функционалдық белгілері бойынша одан зерттеу құзыреттілігін меңгеруді талап етеді, бұл негізгі білім беру бағдарламаларын игеру нәтижелеріне қойылатын талаптарда көрініс табады деп қорытынды жасауға мүмкіндік береді [1].

Болашақ педагог-психолог білім беру бакалаврларында ғылыми-зерттеу құзыреттілігін қалыптастырудың маңызды дидактикалық шарттарының бірі-кәсіби дайындық мазмұнын әртүрлі контекстегі психологиялық-педагогикалық міндеттер кешенімен байыту.

В. А. Сластениннен кейін психологиялық-педагогикалық міндет деп оған шындықты білу және өзгерту қажеттілігімен байланысты мақсатқа негізделген психологиялық-педагогикалық жағдай түсініледі. Психологиялық-педагогикалық міндет-студенттің білім беру мақсатын және педагогикалық жағдайда оған қол жеткізу шарттарын, сондай-ақ оқу-кәсіптік іс-әрекеттерді орындау қажеттілігін түсінуінің нәтижесі [2].

Оқыту мазмұны болашақ кәсіби қызметпен байланысты болуы қажет. Осылайша, мұндай мазмұн зерттеуге деген қызығушылықты арттырады, сонымен бірге мазмұн мен болашақ кәсіби қызмет арасындағы сәйкестікті белгілейді. Болашақ педагогикалық білім бакалаврында зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру кезінде Педагогиканы оқыту процесінде педагогикалық мазмұнды болашақ кәсіби қызметке бейімдеу қажет. Бұл жағдайда оқыту контекстік болуы керек. Контекстік мазмұны дегеніміз-пәнаралық, пәнаралық байланыстар мен кәсіби бағдарды көрсететін әртүрлі контекстермен байытылған педагогиканы оқыту мазмұны [3].

А. А. Вербицкийден кейін біз суретте көрсетілген психологиялық-педагогикалық міндеттердің келесі жіктелуін ұстанамыз (сурет 1).

Е. С. Полаттан кейін жобалық-зерттеу қызметі дегеніміз жобалық және зерттеу іс-әрекетінің компоненттерін біріктіретін оқу, танымдық іс-әрекеттің бір түрі деп түсініледі, онда оқу, квази-кәсіби және кәсіби объектілерді жобалау жүзеге асырылады, оның әр кезеңі жобалау объектісі туралы да, жобалық мәселелерді шешу әдістері туралы да субъективті жаңа білімді тәуелсіз іздеумен қатар жүреді [4].

Ғылыми әдебиеттерді талдау ғалымдар жобалық-зерттеу қызметін мұғалімнің студенттерге қоятын педагогикалық мақсаттары мен міндеттерін шешуге болатын қызмет ретінде сипаттайды деген қорытынды жасауға мүмкіндік берді.

Сурет 1 - Зерттеу бағытының психологиялық-педагогикалық міндеттерін жіктеу

Осылайша, жобалық-зерттеу қызметі оқытудағы бірқатар маңызды міндеттерді шеше алады:

- негізгі құзыреттерді қалыптастыруға мүмкіндік береді;
- оқу процесінде студенттің белсенді, тәуелсіз және бастамашыл позициясын қалыптастыруға мүмкіндік береді;
- студенттердің танымдық қызығушылығын дамытуға бағытталған, бұл оларға өз бетінше таңдау жасауға мүмкіндік береді;
- оқу мен өмір арасындағы байланыс принципін жүзеге асыруға мүмкіндік береді [5].

Тәжірибелік-эксперименттік жұмыс анықтау сатысында болашақ педагогикалық білім бакалаврларының мотивациялық, танымдық және технологиялық компоненттерінің қалыптасу деңгейлерін диагностикалау нәтижелерін қарастыратын болсақ [6]:

- ғылыми-зерттеу құзыреттілігінің (ҒЗК) мотивациялық компоненті: респонденттердің жалпы санынан респонденттердің 86% - ы (26 адам)

қалыптасудың жоғары деңгейіне ие, респонденттердің 14% - ы (4 адам) қалыптасудың орташа деңгейіне ие және ҒЗҚ мотивациялық компонентінің қалыптасуының төмен деңгейі анықталмаған;

- ғылыми-зерттеу құзыреттілігі когнитивті компоненті: респонденттердің жалпы санының 7% - ы (2 адам) орташа қалыптасу деңгейіне ие, респонденттердің 93% - ы (28 адам) төмен қалыптасу деңгейіне ие және ҒЗҚ танымдық компонентінің қалыптасуының жоғары деңгейі анықталмаған;

- ғылыми-зерттеу құзыреттілігінің технологиялық компоненті: респонденттердің жалпы санынан респонденттердің 100% (30 адам) ҒЗҚ технологиялық компонентінің қалыптасу деңгейі төмен, қалыптасуының орта және жоғары деңгейлері анықталмаған;

- болашақ педагогикалық білім беру бакалаврларының ҒЗҚ қалыптастырылу деңгейі мен критериалды көрсеткіштерін есепке алу респонденттердің жалпы санынан респонденттердің 14% (4 адам) ҒЗҚ қалыптасуының орташа деңгейіне ие, респонденттердің 86% (26 адам) ҒЗҚ қалыптасуының төмен деңгейіне ие, ҒЗҚ қалыптасуының жоғары деңгейі анықталмаған.

Болашақ педагог-психологтардың мотивациялық, танымдық және технологиялық компоненттерінің қалыптасу деңгейлерін диагностикалау нәтижелерін талдау студенттердің қалыптасуының жеткілікті жоғары деңгейінде ҒЗҚ студенттерінің кәсіби маңыздылығын түсінуі мен мойындауын көрсететін ҒЗҚ мотивациялық компоненті ұсынылған, ал ҒЗҚ танымдық және технологиялық компоненттері болашақ педагогикалық білім бакалаврларының студенттерінде жеткіліксіз қалыптасқан деген қорытынды жасауға мүмкіндік берді, бұл бізге білімнің төмен деңгейі туралы болжауға негіз береді, оқу, оқу-зерттеу және квази-кәсіби қызметте зерттеу міндеттерін шешу үшін қажетті дағдыларды меңгеру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бережнова Е.В. Профессиональная компетентность как критерий качества подготовки будущих учителей // Компетенции в образовании: опыт проектирования; сб. науч. тр. М., 2017.
2. Вербицкий А.А. Личностный и компетентностный подходы в образовании: проблемы интеграции. М., 2019.
3. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М., 2018.
4. Сионина Л.Н., Шкерина Т.А. О формировании исследовательской компетенции студентов-бакалавров педагогического вуза // Novainfo.Ru (Электронный журнал). 2016. №45. С. 1–4. URL: <http://novainfo.ru/article/5904>
5. Слостенин В.А. Педагогика: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М., 2012. 576 с.
6. Шкерина Т.А. Организационно-педагогические условия формирования исследовательской компетенции будущих бакалавров – педагогов-психологов в вузе: монография. Красноярск, 2015. 252 с.

САБАҚТАН ТЫС ЖҰМЫСТАРДЫҢ ӘМБЕБАП ОҚУ ІС-ӘРЕКЕТТЕРІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ЫҚПАЛЫ

Боранбаева А.Р., Масалиева Ж. А., Аширбекова М. – магистрант
Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Түйін: Мақалада ЕБҚБ балалардың сабақтан тыс жұмыстар бойынша әмбебап оқу әрекеттері баяндалған. Сонымен қатар, сабақтан тыс іс-әрекеттің тәрбиелік нәтижелері жіктеліп көрсетілген. Ал сабақтан тыс жұмыстар тәрбиенің бағыттары бойынша жұмыс жасайды. Мұндай жұмыстар ЕБҚБ балалар үшін тұлғалық және рухани дамуына елеулі әсер етеді.

Summary: the article outlines universal educational activities for extracurricular activities of children of the SEN. In addition, the educational results of extracurricular activities are highlighted. And extracurricular activities work in the areas of education. Such works have a significant impact on the personal and spiritual development of the children of the SEN.

ЕБҚБ балалардың сабақтан тыс жұмыстарға қатысуы – *әмбебап оқу іс-әрекеттерінің* (ӘОӘ) дамуына және қалыптасуына оң әсер етеді. Айта кету керек, бұл ең алдымен коммуникативті және реттеуші сияқты әмбебап оқу іс-әрекеттеріне қатысты.

Коммуникативті әмбебап оқу іс-әрекеттерін қалыптастыру және дамыту ЕБҚБ білім алушыларды жалпы әлеуметтік құзіреттілікті дамытуға мүмкіндік береді.

Реттеуші әмбебап оқу іс-әрекеттерін қалыптастыру олардың оқу іс-әрекетін ұйымдастыруға бағытталған ерікті мінез-құлықтың дамуын қамтамасыз етеді.

ЕБҚБ балалардың көпшілігінде тұлғааралық қарым-қатынас құру қиын. Осыған байланысты мұндай балаларды оқыту процесін ғана емес, сонымен қатар бос уақытты да ұйымдастыра білу маңызды. Сонымен қатар, сабақтан тыс іс-шаралар, біздің ойымызша, ЕБҚБ баланы әлеуметтендірудің және оны қоғамға енгізудің ең басым саласы болады. Білім беру практикасы білім алушының дені сау құрдастарымен бірлескен іс-әрекеті қарым-қатынасты кеңейтуге мүмкіндік беретінін, коммуникативтік саланы түзетуге, олардың әлеуметтік маңыздылық сезімін бекітуге ықпал ететінін растайды. Біздің ойымызша, ең оңтайлысы музыкалық және театрлық қызмет [1]. Сабақтан тыс іс-шаралар мұғалім мен балаға оқу іс-әрекетінің жана түрін игеруге көмектесуге бағытталған, оқу мотивациясын қалыптастыра алатын негізгі білімнің бөлігі екенін есте ұстаған жөн. Түзету-дамытудан басқа негізгі бағыттар шеңберіндегі сабақтан тыс іс-шаралар түрлері МЖМБС талаптарында бекітілмеген.

Оқу орнындағы сабақтан тыс іс-шаралар жүйесін модельдеу және білім алушылардың сабақтан тыс іс-әрекеттерін жобалау және сабақтан тыс іс-әрекеттерді тікелей ұйымдастыру кезінде сабақтан тыс іс-әрекеттің жоспарланған нәтижелері туралы нақты түсінік болуы керек.

Сыныптан тыс жұмыстардың жоспарланған нәтижелерін анықтау процесінде төменде келтірілген тәсілдердің бірін жүзеге асыруға болады.

Бірінші тәсіл білім алушылардың жалпы білім берудің негізгі білім беру бағдарламаларын игеруінің жеке және мета-пәндік нәтижелері негізінде сыныптан тыс жұмыстардың жоспарланған нәтижелерін анықтаудан тұрады.

Жеке нәтижелерге білім алушылардың оқуға және танымға деген ынтасының қалыптасуы, әлеуметтік маңызды жеке қасиеттердің, азаматтық сәйкестік негіздерінің қалыптасуы, құндылық-семантикалық көзқарастар мен нормативтік мінез-құлық дағдыларының қалыптасуы жатады.

Метапәндік нәтижелер білім алушыларда танымдық, реттеуші және коммуникативті әмбебап оқу іс-әрекеттерінің қалыптасуын қамтиды, бұл оларды оқу және танымдық іс-әрекетте, әлеуметтік практикада өз бетінше қолдану мүмкіндігін қамтамасыз етеді.

Білім алушылардың сабақтан тыс іс-әрекетінің жоспарланған нәтижелерін анықтаудың екінші тәсілі – білім алушылардың рухани-адамгершілік дамуы мен тәрбиесінің жоспарланған нәтижелеріне көзқарас алу.

Тәрбиелік нәтиже – белгілі бір іс-әрекетке қатысу нәтижесінде білім алушы алған рухани-адамгершілік қасиеттер.

Сабақтан тыс іс-әрекеттің тәрбиелік нәтижелері үш деңгей бойынша жіктеледі.

Бірінші деңгей – қоғамдық құрылым туралы, қоғамдағы әлеуметтік мақұлданған және мақұлданбаған мінез-құлық нысандары туралы білім алу және т.б. сабақтан тыс іс-шаралар нәтижелерінің осы деңгейіне жету үшін мүмкіндігі шектеулі білім алушылардың ересектермен әлеуметтік тәжірибенің тасымалдаушысы ретінде өзара әрекеттесуі ерекше маңызды.

Екінші деңгей – білім алушылардың тәжірибе жинақтауы және базалық ұлттық құндылықтарға оң көзқарасы. Нәтижелердің осы деңгейіне қол жеткізу үшін ЕБҚБ білім алушылардың жақын әлеуметтік ортада, балаға мейірімді қарым-қатынасы ерекше мәнге ие, онда балалар алған әлеуметтік білімдерінің практикалық растауын алады, оларды бағалай бастайды немесе қабылдамайды.

Үшінші деңгей – білім беру мекемесінің білім алушыларына мейірімді ортасынан тыс, ашық қоғамда тәуелсіз әрекет ету арқылы дербес әлеуметтік іс-әрекет тәжірибесін алу.

Негізгі жалпы білім берудің негізгі білім беру бағдарламасын меңгеретін білім алушылардың сабақтан тыс іс-әрекетін ұйымдастыру процесінде білім алушылардың нәтижелердің екінші және үшінші деңгейіне қол жеткізуі үшін жағдай жасауға назар аударған жөн.

Нормативтік құқықтық құжаттарды зерделеу негізінде екінші тәсілге сәйкес білім алушылардың сабақтан тыс іс-әрекетінің нәтижелерін анықтауға мысалдар келтіреміз [2].

Сабақтан тыс жұмыс нәтижелерінің бірінші деңгейі. Сабақтан тыс іс-әрекет курсының бағдарламасын меңгеретін оқушылар:

- ер адамды ақылды, шешуші, батыл, асыл деп санайды, ал әйел туралы мейірімді, адамдарға мұқият, балаларды жақсы көретін және кешіре алатын адам ретінде біледі;

- олар нағыз ұл мен қызы туралы үйде жұмыс істеуге көмектесуге дайын, бұл өз отбасына қамқор болатын, отбасы мүшелерінің тыныштығын қорғайтын адамдар туралы түсінікке ие;

- отбасындағы қарым-қатынастың этикалық нормаларын біледі;

- ел тарихының маңызды беттерін, азаматтық және патриоттық борышты орындау үлгілерін, өз өлкесінің дәстүрлері мен мәдени игіліктерін біледі;

- олар адамның, азаматтың, отбасылық адамның, жолдастың құқықтары мен міндеттері туралы бастапқы түсініктерге ие.

Сабақтан тыс жұмыс нәтижелерінің екінші деңгейі. Сабақтан тыс іс-әрекет курсының бағдарламасын меңгерген оқушылар:

- өмірдің, денсаулықтың, әділеттіліктің, адамның қадір-қасиетін құрметтеудің, мейірімділіктің және т.б. жалпыадамзаттық құндылықтарын қабылдайды;

- адам өміріндегі білімнің рөлін түсіну;

- басқа адамдардың өмірлік проблемаларына қызығушылық танытады, қиын өмірлік жағдайға тап болған адамдарға жанашырлық таныта алады;

- өз елінің, кіші Отанының тарихи-мәдени өткеніне қызығушылық танытуда;

- табиғатқа ұқыпты қарайды [3].

Сабақтан тыс жұмыс нәтижелерінің үшінші деңгейі. Сабақтан тыс іс-әрекет курсының бағдарламасын меңгерген оқушылар:

- отбасындағы қарым-қатынастардың этикалық нормаларын сақтайды;

- мінез-құлық ережелерін сақтайды;

- рөлдік өзара іс-қимыл, азаматтық және патриоттық ұстанымды іске асыру, әртүрлі жастағы адамдармен өзара іс-қимыл тәжірибесі бар;

- мектепте және одан тыс жерлерде экологиялық бастамаларға, жобаларға, табиғатты қорғау қызметіне қатысу тәжірибесі бар [4].

Салыстырудың келесі параметрі – ұғымдарды анықтау.

Білім алушылардың сабақтан тыс қызметі – білім алушылардың жалпы білім берудің негізгі білім беру бағдарламасын меңгеруінің жоспарланған нәтижелеріне қол жеткізуге бағытталған және сыныптық-сабақтық емес нысандарда жүзеге асырылатын білім беру қызметі.

Рухани-адамгершілік даму және тәрбие – бұл құндылықтарды саналы және дәйекті түрде қабылдау арқылы тұлғаның құндылық-семантикалық саласын біртіндеп кеңейту және нығайтудың педагогикалық ұйымдастырылған процесі: отбасылық өмір, мәдени-аймақтық қауымдастық, оның құрамдас бөлігі болуы мүмкін дәстүрлі құндылықтар жүйесі, әлемдік қауымдастық.

1. Рухани-адамгершілік даму және тәрбие мен сыныптан тыс жұмыстардың мақсатын салыстырып көрейік:

Сабақтан тыс іс-әрекеттің *мақсаты*: оқушылардың зияткерлік, рухани-адамгершілік, әлеуметтік және физикалық дамуына ықпал ету, білім беру мекемесінде және одан тыс жерлерде білім алушылардың оң әлеуметтік тәжірибе алуына жағдай жасау, бастама, тәуелсіздік, жауапкершілік, нақты өмірлік жағдайларда алған білімі мен дағдыларын қолдану.

Рухани-адамгершілік даму және тәрбие *мақсаты*: Отанның тағдырын жеке тұлға ретінде қабылдайтын жоғары адамгершілік, шығармашылық, құзыретті азамат ретінде қалыптасуы мен дамуына білім беру және әлеуметтік-педагогикалық қолдау. Қазақстан Республикасының көпұлтты халқының рухани және мәдени дәстүрлеріне негізделген өз елінің бүгінгі мен болашағы үшін жауапкершілікті сезінеді.

Салыстыру параметрі ретінде құжаттарда көрсетілген қызмет бағыттарын таңдауға болады. Сабақтан тыс іс-әрекет келесі бағыттарды қамтиды:

- 1) Спорттық-сауықтыру бағыты;
- 2) Рухани-адамгершілік бағыты;
- 3) Әлеуметтік бағыт;
- 4) Жалпы зияткерлік бағыт;
- 5) Жалпы мәдени бағыт.

Білім алушылардың рухани-адамгершілік дамуы мен тәрбиесі мына бағыттарда іске асырылады:

Бастауыш жалпы білім беру:

- азаматтыққа, патриотизмге, адам құқықтарын, бостандықтары мен міндеттерін құрметтеуге тәрбиелеу;
- адамгершілік сезімдер мен этикалық сананы тәрбиелеу;
- еңбекқорлықты, оқуға, еңбекке, өмірге шығармашылық қатынасты тәрбиелеу;
- табиғатқа, қоршаған ортаға құндылық қатынасын тәрбиелеу;
- әсемдікке құндылық қатынасын тәрбиелеу, эстетикалық мұраттар мен құндылықтар туралы идеяларды қалыптастыру;
- денсаулық пен салауатты өмір салтына құндылық қатынасын тәрбиелеу.

Негізгі жалпы білім беру:

- азаматтыққа, патриотизмге, адам құқықтарын, бостандықтары мен міндеттерін құрметтеуге тәрбиелеу;
- әлеуметтік жауапкершілік пен құзыреттілікті тәрбиелеу;
- еңбексүйгіштікке, білімге, еңбек пен өмірге саналы, шығармашылық көзқарасқа тәрбиелеу, мамандықты саналы түрде таңдауға дайындау;
- адамгершілік сезімдерін, сенімдері мен этикалық санасын тәрбиелеу;
- экологиялық мәдениетті, салауатты және қауіпсіз өмір салты мәдениетін тәрбиелеу;
- әсемдікке құндылық қатынасын тәрбиелеу, эстетикалық мәдениеттің негіздерін қалыптастыру.

2. Салыстырудың келесі параметрі – *ұйымдастыру формалары*. Білім алушылардың сабақтан тыс іс-әрекеті экскурсия, үйірме, секция, дөңгелек үстел, конференция, диспуттар, мектептің ғылыми қоғамдастықтары, олимпиада, жарыс, ғылыми-ізденістер, қоғамға пайдалы практика сияқты ұйымдастыру нысандарын көздейді.

Рухани-адамгершілік даму және тәрбие ұйымның келесі формаларын қамтиды: ұжымдық шығармашылық, танымдық және этикалық әңгіме, экскурсия, нақты жағдайларды модельдеу, рөлдік ойындар, кинофильм қарау,

кейіннен талқылау, шығармашылық конкурстар, фестивальдарға қатысу, кездесулер және т.б.

3. Бағдарламалық-әдістемелік қамтамасыз ету

Білім алушылардың сабақтан тыс қызметі білім беру мекемесінің педагог қызметкерлері дербес әзірлейтін және іске асыратын сабақтан тыс қызмет курстарының бағдарламаларын қамтиды. Білім алушыларды рухани-адамгершілік дамыту және тәрбиелеу педагог қызметкерлер дербес әзірлейтін және іске асыратын ұзартылған күн тобындағы, мектеп-интернат тобындағы білім алушыларды рухани-адамгершілік тәрбиелеу бағдарламаларын қамтиды [5].

Салыстыру параметрі сонымен қатар сабақтан тыс іс-шаралар мен рухани адамгершілік ережелері болып табылады: сабақтан тыс іс-шаралар жоспарын білім беру мекемесі дербес әзірлейді және жүзеге асырады, оқушылардың рухани-адамгершілік дамуы мен тәрбиесі ұзартылған күн тобының тәрбиешісінің, сынып жетекшісінің жұмыс уақытын қарастырады.

Білім алушылардың сабақтан тыс іс-әрекеті мен рухани-адамгершілік дамуы мен тәрбиесі үшін жалпы негіз білім алушылардың жалпы білім берудің негізгі білім беру бағдарламасын меңгеруінің жеке және метапәндік нәтижелеріне қол жеткізуге бағытталуы болып табылады. Оқу нәтижелерінің үш деңгейі ерекшеленеді:

- білім алушылардың әлеуметтік білім алуы;
- білім алушылардың базалық ұлттық құндылықтарға оң көзқарас тәжірибесін алуы;
- білім алушылардың дербес қоғамдық іс-әрекет тәжірибесін алуы [6].

Сонымен, сабақтан тыс іс-шаралар білім алушылардың бос уақытын ұйымдастырудың бір түрі болып табылады, ол спорттық-сауықтыру, рухани-адамгершілік, әлеуметтік, жалпы интеллектуалдық және жалпы мәдени бағыттарда жүзеге асырылады, оқушылардың зияткерлік, рухани-адамгершілік, әлеуметтік және физикалық дамуына ықпал етеді, білім беру мекемесінде және одан тыс жерлерде білім алушылардың оң әлеуметтік тәжірибе алуына, бастама, тәуелсіздік, жауапкершілік, алынған білім мен дағдыларды нақты өмірлік жағдайларда қолдануға ықпал етеді.

Осылайша, МЖМБС жағдайында сыныптан тыс іс-шаралар курстарының бағдарламаларын жобалаудағы нормативтік құжаттар мен практиктердің тәжірибесін зерттеу жеке және мета-пәндік нәтижелерді ескере отырып, сыныптан тыс жұмыстардың жоспарланған нәтижелерін анықтау оңтайлы екенін көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Яковлева Н.Н. Организация внеурочной и коррекционно-развивающей работы в образовательном учреждении, реализующем адаптированную основную общеобразовательную программу (АООП) основного общего образования. Санкт-Петербург, 2021
2. Әбенбаев С.Ш. Тәрбие теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Дарын, 2019. -350 б.
3. Кудьярова Ж.Б., Динистановна Б.Қ., Нажипқызы М. Значимость самостоятельной работы студентов в процессе образования/ Педагогика и психология. Научно-методический журнал. №4(29), 2016. -134-138 с.

4. Шафикова А.А., Хабибова Н.Е. Организация внеурочной деятельности в инклюзивно-образовательной среде // Электронный научно-образовательный Вестник. «Здоровье и образование в XXI веке», №21(51), 2019. <http://dx.doi.org/10.26787/nydha-2226-7417-2019-21-5-30-36>

5. Иманкулов А.Д. Инклюзивті білім беруде ақпараттық және коммуникациялық технологияларды қолдану мәселелері // Абай атындағы ҚазҰПУ-дың «Хабаршы – Вестник» физика-математика ғылымдары сериясы – Алматы, №1 (49), 2015. – Б. 188-192

6. Жалпы білім беру мектептеріндегі ерекше білім алуды қажет ететін балаларға психологиялық-педагогикалық қолдау көрсету: Әдістемелік нұсқаулық/ Елисеева И.Р., Ерсарина А.К. - Алматы: ҰҒПО, 2019. – 92 б.

УДК 372.882

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ “ТИКТОК” НА УРОКЕ ЛИТЕРАТУРЫ В СРЕДНЕЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Верхоланцева А.Е., Мирскова К.А., Ефремова-Шершукова Н.А.
Томский государственный педагогический университет, г. Томск, Россия

Түйін: Мақалада орта мектеп оқушысының жасына сәйкес келетін мақсатты аудитория арасындағы танымалдылығына негізделген TikTok платформасының маңыздылығы негізделіп, мысал ретінде орыс тілі мен әдебиеті мұғалімдерінің аккаунттары арқылы платформаның дидактикалық әлеуеті қарастырылып, нұсқалар ұсынылған. осы әлеуметтік желіні әдебиет сабақтарында пайдаланғаны үшін.

Summary: The article substantiates the significance of the TikTok platform, based on its popularity among the target audience, corresponding to the age of a secondary school student, considers the didactic potential of the platform using the russian and literature teachers accounts as an example, and suggests options for using this social network in literature lessons.

Мы живем в век информационных технологий. Каждый день наш мозг обрабатывает огромное количество информации, окружающей нас повсюду. В связи с этим от людей требуется новый тип мышления, удобный для XXI века. Новое поколение — поколение умных, современных, продвинутых и инакомыслящих молодых людей, особенностью которых является наличие клипового мышления. Оно подразумевает восприятие мира через короткие, но яркие образы [1]. Такие люди воспринимают информацию фрагментарно и не могут сосредоточиться. У современных школьников наблюдается расстройство внимания, отсутствие усидчивости и гиперактивность [2]. Они хорошо усваивают красочную информацию, насыщенную всевозможными образами, поэтому их можно отнести к визуалам, которым нужен уже иной формат обучения. А. Моль в работе «Социодинамика культуры» писал, что современная культура формирует индивидов с расщепленным сознанием, не способных к системному мышлению [3].

В связи с этим учителям, как посредникам между учениками и знаниями, необходимо подстраиваться под новый тип мышления, искать новые формы и способы работы с детьми, что напрямую связано с усвоением материала и успеваемостью школьников. Внедрение дистанционного образования способствовало распространению виртуализации уроков, а визуальные методы образования стали основными для изучения различных предметов. *TikTok*

может внедриться в учебную программу, так как с его помощью формируется языковая личность, развивается творческое мышление.

Таким образом, *актуальность* использования *TikTok* на уроках литературы заключается в том, что такой метод образования способствует формированию у учащихся потребности в самообразовании, приобретению навыков критического мышления, смыслового чтения, работы в группе, привлечению внимания к художественным текстам. Учитель сможет сблизиться с учениками, что будет способствовать большему доверию и повышению мотивации к изучению предмета.

TikTok—социальная сеть, предназначенная для создания, просмотра и обмена видео от 15 секунд до 3 минут, работающая по принципу алгоритмов (чем больше роликов смотрит пользователь, тем точнее подборка отвечает интересам). Видеоролики вертикальные, с множеством эффектов, постоянно меняющихся трендов и разнообразных хэштегов (ключевых слов, начинающихся со знака решетки), использование которых помогает ролику получить популярность (lipsyncing (синхронизация движения губ со звуком), дуэт (в правой части экрана видео-оригинал, в левой — ответ пользователя) преобразования, танцевальные и др.).

TikTok придуман в 2018 году пекинской компанией «ByteDance». Агентство OutDigital каждый год проводит мониторинг клиентов площадки. Показатели растут, и на 2021 год в этой платформе зарегистрировано около 1 миллиарда пользователей, из них 41% —пользователи в возрасте от 16 до 24 лет. Соцсеть активно пытается наращивать количество взрослых, платежеспособных пользователей. В среднем пользователи заходят в приложение 8 раз в день и проводят минимум 40 минут, что доказывает популярность социальной сети.

Изначально платформа носила развлекательный характер, но с течением времени стала приобретать более познавательную направленность. В ней можно найти огромное количество видео на различную научную тематику: объяснение сложного материала по предмету, помощь в изучении иностранного языка, интересные опыты и др. Хэштег #LearnOnTikTok (в России - #УчисьвТикТок) имеет более семи миллиардов просмотров. Цель акции — предоставить более 200 миллионам пользователей *TikTok* возможность учиться и расти как личности, сотрудничая с лидерами отрасли для создания образовательного контента в различных форматах и на разных языках. В программе приняли участие ВШЭ (hse_learn), МГУ (lomonosovmsu), публикуя полезные для студентов и абитуриентов материалы о студенческой и профессиональной жизни. Портал «Культура РФ» (culturno) в своем аккаунте публикуют видеоролики об искусстве, музыке, архитектуре и театре, запускают акции «Библионочь», #ЯЧитаю, #читаюбродского, #читаючехова, #читаюпастернака, в которых принимают участие ученые и знаменитости России, читая в своих аккаунтах любимые произведения.

TikTok не прошел стороной школьное обучение. Многие учителя, чтобы идти в ногу со временем с учениками, стали использовать *TikTok* на уроках. В новосибирской гимназии №12 учительница русского языка и литературы

Анастасия Павлова использует эту сеть для подготовки своих учеников к ОГЭ. Ее блог насчитывает 37 тысяч положительных отметок - лайков (nastipavlova73).

Владимир Савельев (vlad_teacher) — учитель русского и литературы омской школы № 63 считает, что, публикуя видео в социальную сеть, становится ближе и понятнее детям. В его аккаунте можно найти как и обучающие видео на тему русского языка и литературы, так и иллюстрирующие повседневность учителя и учеников, их творческую деятельность, мотивацию и патриотическое воспитание от учителя, которые насчитывают 1,8 млн. лайков.

Дмитрий Палагин (d.palagin) — учитель русского языка и литературы завел аккаунт в TikTok во время дистанционного обучения, чтобы 10-11 классы не отставали от программы. В его видео представлены выводы, к которым дети пришли в результате обсуждения произведения, а также интересные факты, видеуроки, будни из жизни учителя. Количество лайков на его видео — 1,6 млн.

Такое количество просмотров и положительных отзывов, выраженных лайками и комментариями, говорит о том, что эта форма работы учителей с платформой имеет большой потенциал, она востребована и нуждается в изучении и апробации в школах, а дети готовы к диалогу с учителем в комфортной для себя среде.

В рамках научной работы мы предлагаем изменить роль *TikTok* на уроках литературы с врага дисциплины на платформу для реализации творческих навыков и полученных знаний как личности, так и группы учащихся. Социальная сеть поможет вовлечь детей в процесс обучения через понимание концепций сети, создание контента и сценария для видео. Учителя могут использовать *TikTok* как способ создания цифровых заданий, что может стать помощником в рамках дистанционного обучения.

Использование *TikTok* для создания окончательного проекта позволит учащимся продемонстрировать, над чем они работали индивидуально или в группе. Можно разделить учащихся на группы и попросить каждого взять на себя роль, похожую на кино: от актерского мастерства и съемок до написания сценария и режиссуры. Например, для урока литературы учащиеся могут создавать 15-секундные или 3-минутные видеоклипы, в которых кратко излагаются основные моменты, изученные по теме, сравниваются выводы урока. Такое обучение позволит информации усваиваться лучше, исследуя тему урока с разных сторон, используя разные мнения, потому что прежде чем снять видео учащимся надо будет разобраться в теме так, чтобы уложить информацию на понятном для других учеников языке в тайминг. Такой «видеоконспект» поможет учащимся сжать и упростить мысли, облегчая запоминание урока. При прохождении темы, прежде чем ставить задачу по созданию этих видео, может быть полезно проиграть некоторые другие примеры, уже созданные учащимися с помощью TikTok.

Планы уроков среди учителей на платформе *TikTok* сейчас популярны как способ помочь учащимся заниматься в классе и за его пределами. Учителя

могут использовать социальную сеть для создания коротких видеороликов по литературе, которые дети могут смотреть и пересматривать несколько раз. Например, это подойдет для выделения ключевых моментов урока или обозначения материала, который не вошел в урок, но необходим для лучшего понимания. Можно выявлять главные этапы в жизни авторов или процесс развития литературных направлений и жанров; создавать более четкий разбор персонажей произведения, записывать лайфхаки для подготовки к контрольным работам или для подготовки к ОГЭ или ЕГЭ по литературе. Плюсы такого использования сети в том, что учащиеся могут посмотреть видео дома, чтобы закрепить материал урока, на котором смогут концентрироваться на текущем моменте, чтобы мысли усваивались более предметно и осознанно.

Можно сделать вывод, что *TikTok* - хороший способ повысить эффективность уроков по литературе и разнообразить их. Школьники смогут направить креативное мышление на создание полезного учебного контента. Учителя смогут проявить себя и расширить педагогические возможности. *TikTok* может стать успешным помощником в усвоении визуальной информации. Это отличная возможность учиться чему-то новому как школьникам, так и педагогам. Великий немецкий философ Карл Генрих Маркс однажды сказал: «Воспитатель сам должен быть воспитан»[4].

Список использованной литературы:

1. Шамис, Е., Никонов Е. Теория поколений: Необыкновенный Икс / Шамис, Е., Никонов Е. — Москва: Синергия. — 2016. — С. 6.
2. Азаренок Н.В. Клиповое сознание и его влияние на психологию человека в современном мире / Н. В. Азаренок // Психология человека в современном мире. — 2009. — С. 110–112.
2. Аксенов Л. Б. Влияние клипового мышления на образовательный процесс в вузе / Л. Б. Аксенов // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2014. – № 10. – С. 320–323.
3. Моль А. Социодинамика культуры / Моль А — пер. с фр. / Предисл. Б. В. Бирюкова. —3-е изд. — Москва: Издательство ЛКИ. — 2008. — С.416.
4. Ежегодная Всероссийская акция «Библионочь-2020» состоится в онлайн-формате // 2020. URL: <https://www.culture.ru/news/255711/ezhegodnaya-vserossiiskaya-akciya-biblinoch-2020-sostoitsya-v-onlain-formate> (дата обращения: 16.02.2022). [Электронный ресурс].

ӘОЖ 159.9

ҚАЗІРГІ МЕКТЕПТЕ ЖАСӨСПІМДЕРДІҢ СЫНДАРЛЫ ӨЗІН-ӨЗІ ЖЕТІЛДІРУДЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Давлетова Г.У.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье представлено понятие «самоутверждение». Предложены понятия: конструктивное самоутверждение, деструктивное самоутверждение, пассивное самоутверждение. В статье рассматривается структура самоутверждения и психологические механизмы ее формирования.

Summary: The article presents the concept of "self-affirmation". The concepts are proposed: constructive self-affirmation, destructive self-affirmation, passive self-affirmation. The article examines the structure of self-affirmation and the psychological mechanisms of its formation.

Психологиялық ғылымның басты мәселелерінің бірі - тұлғаның дамуы мен өзін-өзі жетілдіру мәселесі. Бұл мәселені шешудегі отандық психология әлеуметтік-мәдени ортаның (Л.И. Божович, Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С. Л. Рубинштейн, Д.Б. Эльконин және т. б.) әсеріне, сондай-ақ адамның жеке іс-әрекетіне басымдық береді, оның барысында мақсат қояды, оларға жетуге тырысады, жоспарланған нәтижеге жетеді, өзінің нәтижелер мен жетістіктер басқа адамдардың нәтижелері мен жетістіктерімен және осы негізде өздері туралы, олардың жеке басы туралы түсінік қалыптастырады. Осыған байланысты жеке тұлғаның басты ұмтылыстарының бірі - өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылыс, ол жасөспірім мен жасөспірімде өзін айқын көрсетеді.

Қазіргі білім берудің маңызды мақсаты - жауапты, бастамашыл және құзыретті азаматын тәрбиелеу. Екінші буынның білім беру стандарттарында оқыту білім, білік, құзыреттілік жүйесін игеру процесі ретінде ғана емес, сонымен бірге тұлғаны дамыту, рухани-адамгершілік, әлеуметтік, отбасылық құндылықтарды қабылдау процесі ретінде түсініледі. Қойылған міндеттерді шешу өзін-өзі сәтті жүзеге асыру, өзін-өзі тану, жеке тұлғаны өзін-өзі растау үшін жағдай жасау үшін білім беру процесінде жасөспірімдерге психологиялық қолдау көрсетуді ұйымдастыруды қамтиды.

Әр түрлі уақытта өзін-өзі жетілдіру мәселесін көптеген шетелдік философтар (И.Кант, Д. Ницше, А. Шопенгауэр және т. б.) және психологтар (А. Адлер, У. Мак-Даугалл, А. Маслоу, К. Роджерс, К.Хорни және т. б.) зерттеді. Шетелдік психологтардың еңбектерінде өзін-өзі жетілдіру туа біткен инстинкттердің бірі ретінде қарастырылады (У.Мак-Даугалл), артықшылық кешенінің көрінісі, күш пен беделге ұмтылу (А. Адлер, К. Хорни), сенімді мінез-құлық факторы ретінде (Р. Альберти, М. Эммонс), өзін-өзі тану және өзін-өзі жетілдіру шарты ретінде (А. Маслоу, К. Роджерс), өзін-өзі тану факторы ретінде (А.Лоуэн).

Отандық зерттеулерді талдау "жеке тұлғаның өзін-өзі жетілдіру" ұғымының мазмұнына қатысты әртүрлі көзқарастарды анықтады. А.Я. Анцупов, Н.В. Самокина, А.И. Шипилов өзін-өзі жетілдіруді адамның маңыздылығын, жоғары баға мен өзін-өзі бағалауды растауға деген ұмтылысы ретінде қарастырады. Г.С. Абрамова, Н.Ф. Калугина, Г.И. Корчагина, В.Г. Маралов өзін-өзі жетілдіру субъектінің белгілі бір жеке қасиеттерін, мінез-құлық қасиеттерін, мінез-құлық пен іс-әрекет тәсілдерін табу әрекеті түрінде пайда болады деп санайды. В.С. Мухина, Е. П. Никитин, Н. Н. Толстых, Н. Е. Харламенкова "өзін-өзі жетілдіру" феномені мотивациялық және мінез-құлық компоненттері арқылы анықталуы керек деп санайды.

Қазіргі жасөспірімдердің өзін-өзі жетілдіруі көбінесе деструктивті сипатта болады, нигилизм, демонстрация, ирония, өзімшілдік, агрессия, өтірік, инфантилизм, енжарлық, сәйкестік (Л.И. Божович, В.С. Мухина, Л.А. Петровская, А.А. Реан, Л. А. Регуш, Д. И. Фельдштейн, Н.Е.Харламенкова және т. б.). Бұл құбылыстар әртүрлі типтегі білім беру мекемелерінде оқитын және әртүрлі зияткерлік деңгейі бар жасөспірімдерге тән, бұл жасөспірімдердің

сындарлы өзін-өзі жетілдіруін психологиялық қолдаудың өзектілігін анықтайды [1].

Ғылыми әдебиеттерді талдау көрсеткендей, "психологиялық қолдау" ұғымын дамыту қажеттілігін түсінген зерттеушілер оның мазмұнына бірыңғай көзқарастың жоқтығын көрсетеді. Балалар мен жасөспірімдерді психологиялық қолдау дараландыру процесінің психологиялық құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады (А. А. Андреева, И.В. Дубровина); жеке тұлғаның жағымды жақтарына бағытталған іс-әрекет ретінде (А.Б. Быков, И.В. Дубровина, Л. Я. Олиференко, Т.И. Шульга); эмпатияға, көмекке негізделген тұлғааралық өзара әрекеттесу ретінде (А.И. Волкова, Н.И. Мизина және т. б.); проблемалық жағдайдағы назардың белгісі ретінде (А.И. Баева, С.В. Кривцова, Е.А. Мухуматуллина және т. б.); ашуланшақтықты тәрбиелеу және психологиялық денсаулықтың құрамдас бөлігі ретінде (Л.М. Митина, О.В. Хухлаева, Т. В. Черников) [2].

Зерттеу барысында біз жасөспірімдердің өзін-өзі жетілдіруде конструктивті түрін қалыптастыру білім беру мекемесінің педагог-психологының психологиялық қолдауын ұйымдастыру нәтижесінде мүмкін болатындығын түсіндік. Психологиялық қолдау мәселесі бойынша қолда бар зерттеулердің теориялық талдауы (М.Р. Битянова, И.В. Дубровина, Н.В. Калинин, Р.В. Овчарова, Л.Я. Олиференко, Н.В. Самокина және т. б.) жасөспірімдердің сындарлы өзін-өзі жетілдіруін психологиялық қолдау мәселесі бойынша өз түсінігімізді қалыптастыруға мүмкіндік берді. Жасөспірімдердің сындарлы өзін-өзі жетілдіруде психологиялық қолдау - бұл конструктивті өзін-өзі жетілдіруді анықтайтын жасөспірімдердің жеке сипаттамаларын дамытуға бағытталған білім беру мекемесінің педагог-психологының жұмыс жүйесі деп санаймыз.

Тәжірибелік жұмысқа кірісе отырып, біз теориялық дереккөздер мен сындарлы өзін-өзі жетілдіру құрылымын эмпирикалық зерттеу негізінде жасөспірімдердің сындарлы өзін-өзі жетілдіруде психологиялық қолдау моделін жасадық. Жасөспірімдердің сындарлы өзін-өзі жетілдіруде психологиялық қолдаудың жетекші идеясы-өзін-өзі дамытуға қабілетті жасөспірімнің жеке басын дамыту идеясы ("адам болу" - К.Роджерс). Оны жүзеге асырудағы бұл идея жасөспірімдердің өзін-өзі сындарлы жетілдіру, өзіндік құндылығын түсіну қабілетін дамыту мүмкіндігін қамтиды. Айқындалған модель мыналарды қамтиды: 1) нысаналы блок: мақсаты (жасөспірімдердің сындарлы өзін-өзі жетілдіруін дамыту); міндеттері (жасөспірімдерде өзін-өзі жетілдірудің сындарлы түрін дамыту үшін психологиялық-педагогикалық жағдайлар жасау; деструктивті эмоционалды көріністерді түзету; жасөспірімдерде өзін-өзі талдау, позитивті өзін-өзі бағалау, барабар өзін-өзі бағалау, эмпатия, эмоционалды өзін-өзі реттеу және өзін-өзі бақылау, коммуникативтік құзыреттілік, шығармашылық өзін-өзі көрсету қабілеті); 2) әдіснамалық блок: әдіснамалық тәсілдер (мәдени-тарихи және субъектілік-әрекеттік) және қағидаттар (сана мен қызметтің бірлігі қағидаты, даму қағидаты, субъективтілік қағидаты); 3) диагностикалық блок:

диагностикалық құралдар; 4) мазмұндық блок: конструктивті өзін-өзі бекітудің құрылымдық компоненттері (когнитивті-рефлексивті, мотивациялық-құндылықты, эмоционалды, 5) педагог-психолог қызметінің түрлері (жасөспірімдерді, ата-аналарды, педагогтарды психологиялық ағарту; психологиялық диагностика; жеке және топтық консультация беру; жасөспірімдермен түзету-дамытушылық жұмыс); 6) психологиялық-педагогикалық жағдайлар; 7) жасөспірімдерді сындарлы өзін-өзі бекітудің психологиялық тетіктері (сындарлы өзін-өзі бекітудің құндылығын сезіну, мақсат қою, жеке рефлексия, сәйкестендіру, интериоризация, экстерьеризация, өтемақы); 8) бақылау-бағалау блогы: болжамды нәтиже (жасөспірімдерде даму өзін-өзі растаудың конструктивті түрі).

Жоғарыда айтылғандарды талдай келе, Мақсатты, әдіснамалық, диагностикалық, мазмұнды және бақылау блоктарының бірлігі мен өзара тәуелділігін білдіретін жасөспірімдердің сындарлы өзін-өзі жетілдіруде психологиялық қолдауды тиімді ұйымдастыру психолог, мұғалімдер мен ата-аналардың өзара әрекеттесуімен мүмкін болады.

Өзін-өзі жетілдіруді түсіну оның бастамашылық сипатын, тақырып үшін тартымдылығын, сондай-ақ оған қол жеткізудің жағдайын түсіндіруге мүмкіндік береді. Өзін-өзі тану құралдарына байланысты өзін-өзі жетілдірудің келесі түрлерін ажыратуға болады: конструктивті, деструктивті, өзін-өзі жетілдіруден бас тарту.

Сындарлы өзін - өзі жетілдіру - бұл өз әлеуетін өнімді іске асыру процесінде субъектінің өзін-өзі бағалау (өзін-өзі қанағаттандыру) тәжірибесі.

Сындарлы өзін-өзі жетілдіру өзін және қоғамның игілігі үшін шығармашылық, жауапты, шығармашылық қызметте, өзара көмек көрсетуде, өзара қолдау көрсетуде көрінеді, соның арқасында адам өзінің маңыздылығын растай алады, басқалардың оң бағасын алады.

Деструктивті өзін - өзі жетілдіру - бұл өз әлеуетін "деструктивті" іске асыру процесінде өзін-өзі бағалау (өзін-өзі қанағаттандыру) субъектісінің тәжірибесі [3].

Деструктивті өзін-өзі жетілдіру басқа адамдардың қадір-қасиетін қорлаудың және жетістіктерін төмендетудің әртүрлі формаларында, басқалар теріс бағалайтын, олардың наразылығын, немесе қайғы-қасіретін тудыратын деструктивті әрекеттерде көрінуі мүмкін. Бұл агрессия, басқаның маңыздылығын жоққа шығару, оның жеке басын басу болуы мүмкін. Мұндай мінез-құлық оның субъектісінде қанағаттану сезімін тудыруы мүмкін, ал басқалардың теріс бағалауы субъектінің өзін-өзі бағалауы үшін мәлімделген мінез-құлық құқығын одан әрі қорғауға шақырады.

Өзін - өзі жетілдіруден бас тарту - бұл өзгелерден алыстату, олардың пікірлері мен жетістіктерін елемей және қабылдамау арқылы өз құндылығының субъектісі тәжірибесі. Өзін-өзі жетілдіруден бас тарту талаптарды елемей, депрессия, аутоагрессия, өзін-өзі тану және өзін-өзі дамытудан бас тарту, жетістіктердің төмен деңгейінде, өзін-өзі ақтау, өзін-өзі бас тарту, пассивті-

немқұрайлы мінез-құлық түрінде, өмірдің мағынасын іздеуді жоғалту түрінде көрінуі мүмкін.

Қорытындылай келе, жасөспірімдердің сындарлы өзін-өзі жетілдіруде психологиялық қолдау, сындарлы өзін-өзі растайтын тұлға туралы, өзін-өзі танудың тарихи дамыған конструктивті әдістері туралы, өзін-өзі бағалаудың маңыздылығы, басқа адамның құндылығы, жеке сипаттамалары мен мінез-құлқын көрсету қабілеті туралы идеяларды қалыптастыруды қамтамасыз етеді, мәдени, тарихи және субъективті-белсенді тәсілдерді, даму принциптерін, субъективтілікті, сана мен сананың бірлігін жүзеге асыруда тиімді іске асырылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Киреева, Е.А. Исследование самоутверждения у подростков / Е.А. Киреева // Научные проблемы гуманитарных исследований. – Пятигорск. – 2014. – Вып. 7. – С. 130–136.
2. Киреева, Е.А. Методика исследования особенностей самоутверждения в подростковом возрасте / Е.А. Киреева, Т.Д. Дубовицкая // Экспериментальная психология. – 2012. – Т. 4.– № 2. – С. 115–124.
3. Киреева, Е.А. Психология самоутверждения личности: учеб.-метод. материалы по курсу для практикующих психологов, студентов психолого-педагогических специальностей / Е.А. Киреева, Т. Д. Дубовицкая. – Стерлитамак: Баш ГУ, 2012. – 95 с.

ОӘЖ 378.02:37.035.4

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ АЗАМАТТЫҚ-ПАТРИОТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖАҒДАЙЫН ЗЕРДЕЛЕУ

Дусенбек А.С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: В предлагаемой статье рассматривается приоритетная задача современного образования – воспитание патриотизма и гражданственности среди будущих специалистов, понимание и принятие ценностей гражданского общества, формирование уважения к историческому и культурному наследию страны. Изложены цели и задачи эффективного формирования гражданского образования и гражданского воспитания в учебном процессе вуза.

Summary: The proposed article considers the priority task of modern education - the education of patriotism and citizenship among future specialists, understanding and acceptance of the values of civil society, the formation of respect for the historical and cultural heritage of the country. The goals and objectives of the effective formation of civic education and civic education in the educational process of the university are outlined.

Жаһандану дәуірінде тек экономика ғана емес мәдениет пен тіл бәсекелестікке түсіп жатқан ғаламда батылдық, ерлік, патриотизм сияқты рухани құндылықтар ұлт тағдырымен байланысты. Қазақстандық патриотизмнің тарихы мен дамуындағы негізгі үрдістер қарастырылған еңбектерден алынған тұжырымдар мен қорытындыларды пайдалана отырып, шетелдік зерттеушілердің ғылыми тұжырымдарын назарға ала отырып, ұлттық идеяның, тілдің, діннің, дәстүрдің, тарихи сананың ерекшеліктерін талдау, зерделеу, құндылықтарын ашу қажеттілігі зерттеуге негіз болады.

Қазіргі кезде еліміздің егемендігі мен бейбітшілігін сақтауда тұлғаның патриоттық құндылықтарын дамыту арқылы қазақстандық патриотизмді қалыптастыруға үлкен мән беріліп отырғандығы Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстанның дамуы - қоғамның идеялық бірлігінде», «Ғасырлар тоғысында», «Тарих толқынында» және кейіннен шыққан «Ел бірлігі» ұлттық доктринасының жобасында көрсетілген [1].

Заманауи ЖОО-ның жұмысы қазіргі заманғы қоғамды демократияландыру мен ізгілендіру үрдістерінің негізінде құрылуға тиіс. Азаматтық қоғамда өмір сүруге қабілетті адамды қалыптастырудың жолдары мен құралдарын, оның жана қасиеттері мен өмірге деген көзқарастарын түсіну және дамыту қажет. Ол үшін адамның қоғамға қатынасын анықтайтын білім, дағдылар, іскерліктер демократиялық принциптерді қалыптастыру және оларды қарым-қатынаста жүзеге асыру, әлеуметтік пайдалы әрекеттерді жасауға дайын болу қажет.

Азаматтық білім беру және болашақ мамандарды тәрбиелеу мәселесін шеше отырып, білім беру мекемесі, ең алдымен, өзінің күш-жігерін қоғамдық өмір құбылыстарына құндылық қатынасын қалыптастыруға жұмылдыруы керек.

Студенттердің азаматтық білімі мен азаматтық тәрбиесі тәуелсіз және ерекше категориялар. Егер біз бірінші болып студенттердің мемлекет, азаматтардың құқықтары мен міндеттері туралы белгілі бір ғылыми білім жүйесін иеленуін және жалпыадамзаттық құндылықтарды құрметтеуге негізделген азаматтық ойлаудың белгілі бір деңгейін түсінетін болсақ, онда азаматтық тәрбие дегеніміз-азаматтығы бар тұлғаны қалыптастыруға бағытталған тұтас педагогикалық процесс.

Азаматтық тәрбие азамат ретінде тұлғаны қалыптастыруға, оның әлемге, қоғамға, адамдарға деген қарым-қатынасына бағытталған. Азаматтық білім беру мен тәрбиеге ортақ нәрсе-адамның әлеуметтік тәжірибе алуының негізгі тетіктері, ал нақтысы алынатын нәтижелер.

Азаматтық тәрбиеге қатыстысы олар азаматтың жеке басының қасиеттері, оның әлеуметтік мінез — құлқының формалары, ал азаматтық білімге қатыстысы-нақты білім, дағдылар, іскерліктер жүйесі.

Азаматтық білім мен тәрбие оларды жүзеге асыратын іс — әрекеттің жетекші түрлерінде де ерекшеленеді: азаматтық тәрбие негізінен тұлғааралық қарым-қатынас арқылы, ал білім беру пәндік теориялық және практикалық іс-әрекеттің әртүрлі түрлері арқылы жүзеге асырылады. Азаматтық білім студенттердің танымдық процестерімен, ал азаматтық тәрбие сезімдермен және тұлғааралық қатынастармен айналысады. Студенттердің азаматтық тәрбиесін азаматтық білімнен ажыратып қарауға болмайды. Жоғары білім берудің бір мақсаты-жоғары дәрежелі түлек-маман және азамат, сондықтан осындай өзара байланысты мақсаттарға ие бола отырып, азаматтық тәрбие мен білім органикалық түрде өзара байланысты, сондықтан оларды жасанды түрде бөліп, қарама-қарсы қоюдың қажеті жоқ. Бірінші кезекте оқу процесі азаматтық құндылықтарды, көзқарастарды, сезімдерді, мінез-құлық нормалары мен

ережелерін студенттерге беруге баса назар аудара отырып, азаматтықты қалыптастыру мақсатын қою керек. Осылайша, азаматтық білім мен азаматтық тәрбие оқу процесінде біріктіріледі [2].

ЖОО-да азаматтық тәрбие беру бірқатар субъективті факторлардың әсеріне байланысты: студенттердің үлкен жас және жеке айырмашылықтары, олардың әлеуметтік тәжірибесі, азаматтық парызға және патриотизмге деген көзқарасы. Оқытушылардың кәсіби шеберлік деңгейі де оның барысы мен нәтижелеріне дұрыс әсер етеді.

Студенттердің азаматтық білімі мен азаматтық тәрбиесі-бұл тәуелсіз және ерекше категориялар, олар органикалық түрде өзара байланысты, оқытудан бөлінбейді. Азаматтықты қалыптастыруды білім беру процесінің мазмұны ретінде ұсынуға болады: "қалыптасу" ұғымы жеке тұлғаның ішкі өзгерістерінің процесі мен нәтижесін, ал "тәрбие" ұғымы тәрбие мақсаттарына сәйкес тұлғадағы осы өзгерістерді жүзеге асыруға бағытталған қызметті көрсетеді.

Азаматтықты қалыптастыру-бұл көзқарастардың, нанымдардың және мінез-құлықтың міндетті бірлігі принципін, сондай-ақ біз анықтаған әлеуметтік сипаттағы субъективті және объективті факторлардың салдары болып табылатын нәтижелердің ұзақтығына, айтарлықтай өзгергіштігіне және белгісіздігіне байланысты ерекшелікті ескеру қажет көп деңгейлі процесс.

Жоғары оқу орнының білім беру процесінде азаматтық-патриоттық құндылықтарды қалыптастыру студенттердің бойында азаматтықты тәрбиелеу мен дамытудың, адам құқықтары мен бостандықтарын құрметтеудің, қоршаған табиғатқа, Отанға, отбасына деген сүйіспеншіліктің, патриоттық және ұлттық сана-сезімнің маңызды бағыты болып табылады және жоғары кәсіптік білім берудің елдегі және әлемдегі әлеуметтік-экономикалық және рухани өзгерістермен тығыз өзара байланысын қамтамасыз етеді.

Азаматтықты, патриоттық және ұлттық сана-сезімді қалыптастырудың тиімді әдістерінің қатарына студенттердің оқу барысында мейірімділік, туған жерге деген сүйіспеншілік, ұжымшылдық, жоғары адамгершілік, мақсатқа жетудегі табандылық, батылдық рухы, жанашырлық пен жанашырлыққа дайын болу, нәсіліне, ұлтына, дініне қарамастан адамдарға мейірімділік таныту, өзін-өзі бағалау, әділеттілік, отбасындағы және қоғамдағы мінез-құлықтың жоғары моральдық нормалары сияқты ең жақсы қасиеттер мен қасиеттерді мақсатты дамытуды жатқызуға болады.

Студент жастарда азаматтықты қалыптастыру бойынша тәрбие жұмысының тиімділігінің критерийлері олардың азаматтық ерлік, парасаттылық, сенімділік, басқа пікірлерге төзімділік, заңдар мен мінез-құлық нормаларын сақтау фактілері болып табылады.

Студенттерді патриоттық тәрбиелеу деңгейінің көрсеткіштері олардың патриоттық іс-шараларға қатысуға деген ұмтылысы, әлеуметтік-мәдени дәстүрлерді білу және орындау, өз елінің тарихи өткенін және алдыңғы ұрпақтың қызметін құрметтеу, өз елін қорғауға деген ұмтылысы, өз қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін ғана емес, сонымен бірге Отанның өркендеуі үшін де жұмыс істеуге деген ұмтылысы болып табылады. Студенттің

әлеуметтік жетілуі туралы белсенді өмірлік ұстанымы, ең алдымен, қоғам істеріне жауапкершілік пен алаңдаушылық сезімін көрсетеді. Азаматтық парыз адамның өз құқықтары мен міндеттеріне қатынасында көрінеді [3].

Азаматтық білім беру саласында құзыреттілік тәсіл ерекшеленеді, оның негізінде студенттердің азаматтық-патриоттық құндылықтарын қалыптастыру процесінің әдістемелік компоненттерін дәл анықтауға болады. Бұл ретте азаматтық білім беру-бұл адамгершілік азаматтық ұстанымды, азаматтық құзыреттілікті қалыптастыру және үздіксіз білім беру контексінде қоғамдық пайдалы азаматтық қызмет тәжірибесін алу үшін жағдай жасауды көздейтін тұлғаны тәрбиелеу және оқыту жүйесі.

Азаматтық білім беруді жеке оқу пәні арқылы жүзеге асыру мүмкін емес. Бұл оқу орны қызметінің барлық салаларын, оқу және оқудан тыс салаларын қамтитын және бірінші кезекте практикаға бағытталған және интерактивті оқыту әдістерін қолдануды көздейтін тұтас жүйе.

Құзыреттілік тәсіл бұл азаматтық құзыреттілік азаматтық білімнің маңызды оқу нәтижелерінің бірі ретінде көрсетілуі керек (азаматтық құндылықтар мен азаматтық іс-әрекеттер тәжірибесімен қатар). Азаматтық құзыреттілік бірқатар негізгі құзыреттіліктер арқылы ашылуы мүмкін, олардың әрқайсысы осы құзыреттілікті құрайтын белгілі бір қабілеттер жиынтығымен ұсталады:

1) Зерттеу құзыреттілігі – ағымдағы әлеуметтік жағдайды талдаумен және бағалаумен байланысты қабілет.

2) Әлеуметтік таңдаудың құзыреттілігі – нақты әлеуметтік проблемаларға тап болған кезде нақты әлеуметтік жағдайда таңдау жасау және шешім қабылдай алумен байланысты қабілеттер.

3) Әлеуметтік іс – әрекеттің құзыреттілігі-жасалған таңдауды, қабылданған шешімді іске асыру жөніндегі міндеттермен байланысты қабілеттер.

4) Коммуникативтік құзыреттілік – ең алдымен әлеуметтік мәселелерді шешу кезінде басқа адамдармен (толеранттылықты қоса алғанда) өзара әрекеттесу қабілеті.

5) Оқу құзыреттілігі – үнемі өзгеріп отыратын әлеуметтік жағдайларда әрі қарай білім алу қажеттілігімен байланысты қабілеттер.

Қазіргі уақытта құзыреттілік тәсіл азаматтық білім берудің негізгі бағыттарының бірі екенін баса айта отырып, екі маңызды сәтті атап өту қажет деп санаймыз. Біріншіден, құзыреттілік тәсілді іске асыру белгілі бір идеалдарды, нанымдарды және тиісті моральдық ұстанымдарды қамтитын азаматтық құндылықтарды алудан бөлек жүзеге асырылуы мүмкін емес, онсыз нақты азаматтық құзыреттілікті қалыптастыру мүмкін емес. Азаматтық құзыреттілік, басқа да бірқатар құзыреттіліктерден айырмашылығы, азаматтық құндылықтарға сүйенбестен құрыла алмайды және құндылық бағдарлары жүйесінен тыс жүзеге асырыла алмайды.

Екіншіден, құзыреттілікті қалыптастыру процесі тек үйрететін және үйренетін адамдардың бірлескен іс-әрекетінде ғана жүзеге асырылатындығын

және құзіреттілік қызметінде тек жүзеге асырылатындығын түсіну керек. Сондықтан азаматтық құзіреттілік белгілі бір өмірлік ұстанымның болуын да, оны жүзеге асыруға ішкі дайындығын да білдіреді және нақты өмірлік жағдайда ғана толық көрінуі мүмкін.

Жоғары оқу орындарында азаматтық білім берудің негізгі міндеттерін тиімді іске асырудың шарты жоғары мектеп оқытушыларын-азаматтық білім беруді үйлестірушілерді даярлау жүйесін құру болып табылады. Бұл ретте жоғары оқу орындары үшін мынадай міндеттер бөліп көрсетіледі:

1) Болашақ мұғалімдердің азаматтық білім беру идеяларын табысты іске асыру үшін қажетті негізгі құзіреттіліктерін дамыту.

2) Педагогикалық оқу орнының білім беру ортасын жинақтау, азаматтық өзін-өзі анықтау тәжірибесін байыту және маманның азаматтылығын қалыптастыру кеңістігі ретінде жобалау.

3) Өмірлік ерекшелікті міндетті есепке алу кезінде ЖОО-да азаматтық білім беру моделін әзірлеу және негіздеу (құндылықтар, мақсаттар, мазмұн, технологиялар, шарттар мен ресурстар).

4) Болашақ педагогтарды мектепті демократияландыру процесінің белсенді қатысушылары ретінде даярлауға, оның ішінде мектеп өмірінің демократиялық тәртібін қалыптастыруға байланысты курстар мен модульдерді әзірлеу және оқу процесіне енгізу, бұл ретте мектептермен және басқа да оқу орындарымен, ең алдымен осы бағытта белсенді жұмыс жүргізіліп жатқан мекемелермен тығыз ынтымақтастықты жүзеге асыру.

5) Психологиялық-педагогикалық, жалпы гуманитарлық және арнайы оқу пәндерінің мазмұнында азаматтық тәрбие беруге екіпін беру және байыту.

6) Азаматтық білім беруді ақпараттық қамтамасыз етуді: педагог-азаматтың қалыптасуына бағдарланған интегративтік курстарды, оқу модульдерін, практиканың әртүрлі бағдарламаларын, деректер банкіні құру.

Қазіргі қоғамда білім сапасы адамның нақты білімінің көлеміне емес, оның негізгі құзіреттіліктерді игеруіне байланысты. Қазақстандық білім беруді модернизациялау бағдарламасында, негізгі және орта жалпы білім берудің жаңа стандарттарында білім беру мақсаттары осындай тәсілдерге негізделген.

Азаматтық-патриоттық құндылықтарды қалыптастыру-бұл орта және жоғары кәсіптік білімнің білім беру ортасында жүзеге асырылатын азаматтықтың әлеуметтік маңызды ұстанымдарын қалыптастыру және дамыту процесі. Студенттік ортада азаматтық құндылықтардың қалыптасуы болашақ мұғалімдердің кәсіби құзіреттілігінің қалыптасуына тікелей әсер ететіні даусыз. Сондықтан азаматтық-патриоттық құндылықтарды қалыптастырудың оң динамикасы жоғары оқу орнының тәрбиелеудің негізгі идеясына сәйкес келуі керек.

Осылайша, осы мақалада келтірілген әдістемелік ұсыныстар студенттердің азаматтық-патриоттық құндылықтарын қалыптастырудың оң динамикасын ескере отырып, университеттің тәрбие жұмысының тұжырымдамасы мен бағдарламасын құруда және жүзеге асыруда қолданылуы мүмкін. Азаматтық құзіреттілік тақырыбы әрдайым өзекті және өз іс-

әрекеттері үшін жауап бере алатын өскелең ұрпақтың азаматтық құзыреттілігін қалыптастыруда негізгі өлшем болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Президенті – Ұлт Көшбасшысы Н.Ә.Назарбаевтың «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. // Егемен Қазақстан. - 28 қаңтар, 2012.
2. Чулкова Р.Г. Формирование гражданской компетентности учащегося как актуальная задача современной школы // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 2. ;
3. Саликов Д.Х. Развитие патриотических ценностей у студентов вуза. Челябинск, 2011. 173 с.

ӘОЖ 378.06

ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ДАМАУЫНДА ІС-ӘРЕКЕТ СТИЛІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЗЕРТТЕУ

Жайлыбаева Г.Ә.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. В статье рассмотрено формирование культуры общения студентов на основе народной педагогики.

Summary. The article considers the formation of a culture of communication of students on the basis of folk pedagogy.

Қазіргі уақытта кәсіби қызметтің іс-әрекет стилі адамның кәсіби ортаға бейімделуінің саналы және бейсаналық механизмдерін және кәсіби қызметті жүзеге асыру тәсілдерін қамтитын тұтас психикалық білім ретінде түсініледі (В.П. Ильин, Е. А. Климов, В. С. Мерлин, В. А. Толочек, М. Р. Щукин).

"Стиль" ұғымына кәсіби қызметті жүзеге асыруда қолданылатын әдістердің белгілі бір өзгермейтін жүйесінің болуын қосуға болады. Мұндай жүйенің тән факторы қызметтің барлық аспектілерінде көрініс табатын тұрақтылық болып табылады. Іс-әрекет стилі адамның жеке психологиялық ерекшеліктеріне және оның жеке қасиеттеріне байланысты [3].

Педагогикалық іс – әрекет стилі-бұл іс-әрекетті сапалы орындауға тырысатын адамда қалыптасатын типологиялық ерекшеліктерге байланысты әдістер жүйесі. Жүйе жеке сипатта болады, белгілі бір адам үшін нақты, саналы немесе өздігінен жүретін механизмдерді қолдануда көрінеді.

Анықтама қызметті жүзеге асырудың біріктірілген әдістері мен әдістерінің даралығын саналы түрде көрсетеді. Алайда, жоғарыда аталған жеке стиль қалыптасатын компоненттер жиынтығы бар:

- қызмет субъектісінің жеке психологиялық, типологиялық, жеке, мінез-құлық ерекшеліктері.
- қызметтің психологиялық ерекшеліктері.
- оқушылардың жынысын, жасын, зияткерлік дайындық деңгейін қоса алғанда, ерекшеліктері.

Мұғалімнің іс-әрекетінің жеке стилінің көрінісі көбінесе бірнеше саламен анықталады:

- темперамент ерекшелігі.
- белгілі бір жағдайларға, әрекеттерге, әрекеттерге жауап беру сипаты.
- тәрбие әдістерін таңдау.
- кәсіби қарым-қатынас стилі.
- білім алушыларға психологиялық-педагогикалық ықпал ету құралдарын қолдану.

Мұғалімнің іс-әрекетінің стильдерін бөлу бірнеше негізде болуы мүмкін. Қызметті жүзеге асыру сипаты бойынша сыныптау үшін базалық өлшемшарттар мыналар болуы мүмкін:

- Мазмұндық сипаттамалары.
- Жұмыстағы индикативті және бақылау-бағалау кезеңдерінің деңгейі.
- Динамикалық сипаттамалары.
- Нәтижелілік [1].

Жоғарыда аталған компоненттердің негізінде мұғалімнің педагогикалық іс-әрекетінің жеке стильдерін ажыратуға болады.

Кесте 1- Оқытушының педагогикалық қызметінің жеке стильдері

Стиль топтары	Эмоционалды	Талдаушы
Импровизациялық	Эмоционалды-импровизациялық стиль	Талдаушы-импровизациялық стиль
Әдістемелік	Эмоционалды-әдістемелік стиль	Талдаушы-әдістемелік стиль

Кестеде келтірілген стильдердің белгілі бір айырмашылықтары бар, сондықтан олардың әрқайсысының егжей-тегжейлі сипаттамасын қарастырған жөн.

Эмоционалды-импровизациялық жеке іс-әрекет стилі-бұл оқу процесіне бағдарлау.

Мұғалім жаңа материалмен танысуды қисынды және қызықты етеді. Кейде ынта-жігердің күшті болғаны соншалық, кері байланыс элементі жоғалады. Мұғалім ойды түсіндірместен және үзіліссіз білдіреді, бұл көбінесе студенттердің ақпаратты нашар түсінуіне әкеледі. Сауалнама барысында мұғалім көбінесе жауап алу үшін ең күшті, тақырыпты түсінуде студенттерге жүгінеді, сауалнаманы жылдам қарқынмен жүргізеді және оқушының ұзақ, тәуелсіз ойлауы жағдайында шыдамдылық танытпайды.

Стиль білім беру процесін және оны жоспарлауды барабар қабылдаудың төмен деңгейімен сипатталады. Мұғалім, оның пікірінше, өзін-өзі зерттеу үшін ең қызықтысын қалдырып, қызықты материалды артық көреді. Бұл стильді қолданған жағдайда материалды бекіту кезеңдері және оқушылардың білімін бақылау жеткіліксіз ұсынылады [1].

- Артықшылықтары: тиімділік, әртүрлі білім беру әдістерін қолдану.
- Кемшіліктері: интуитивтіліктің рефлексиядан басым болуы.

Мұғалімнің ақылға қонымды және импровизациялық жеке стилі оқу нәтижесіне бағытталған.

Мұғалім оқу процесін талдау мен жоспарлауды барабар орындайды. Педагогикалық қызметтің құралдары мен әдістерін таңдауда консерватизм басым болады, бірінші кезекте зерттелген материалды көбейту, оқыту әдістерінің жиынтығы минималды қолданылады, жеке шығармашылық білім мен ұжымдық ойлау материалды игеру процесінде іс жүзінде қолданылмайды. Сауалнама жүргізу кезінде артта қалған топқа баса назар аудара отырып, мүмкіндігінше көп оқушылар қатысады. Оқу нәтижелерін бекіту, қайталау және бақылау өте жиі қолданылады [2].

Артықшылықтары: рефлексивтіліктің жоғары деңгейі, өз қызметін толық талдау мүмкіндігі. Кемшіліктері: сабақтардағы стихиялық мінез-құлықты шектеу.

Эмоционалды-әдістемелік жеке стиль оқу процесіне бағдарланумен және нәтижеге тең дәрежеде қол жеткізумен сипатталады.

Бұл стильді қолданған жағдайда оқу процесін жоспарлау жеткілікті түрде жүреді, ол күшті және әлсіз студенттер үшін оқу материалын кезең-кезеңімен зерттеумен сипатталады. Осындай іс-әрекет стилін ұстанатын мұғалімдер тиімділіктің жоғары деңгейімен, сабақта жұмыс түрлерін жиі ауыстырумен, ұжымдық талқылауды қолданумен ерекшеленеді. Сауалнама жүргізу кезінде оқушылардың дайындық деңгейіне қарамастан, олардың ең көп санына назар аударылады. Артықшылықтары: материалды игерудің әртүрлі әдістерін қолдану, студенттерді пәнге тарту. Кемшіліктері: интуитивтіліктің аз дәрежеде болса да, рефлексивтіліктен басым болуы.

Мұғалімнің талдаушылық импровизациялық жеке стилі оқу нәтижесіне бағытталған.

Мұғалім оқу процесін талдау мен жоспарлауды барабар орындайды. Педагогикалық қызметтің құралдары мен әдістерін таңдауда консерватизм басым болады, бірінші кезекте зерттелген материалды көбейту, оқыту әдістерінің жиынтығы минималды қолданылады, жеке шығармашылық білім мен ұжымдық ойлау материалды игеру процесінде іс жүзінде қолданылмайды. Сауалнама жүргізу кезінде артта қалған топқа баса назар аудара отырып, мүмкіндігінше көп оқушылар қатысады. Оқу нәтижелерін бекіту, қайталау және бақылау өте жиі қолданылады.

Артықшылықтары: рефлексивтіліктің жоғары деңгейі, өз қызметін толық талдау мүмкіндігі. Кемшіліктері: сабақтардағы стихиялық мінез-құлықты шектеу.

Осылайша, жоғарыда келтірілген материалға сүйене отырып, жеке педагогикалық іс – әрекет-бұл мұғалімнен оқушыға ақпарат беру стилін сипаттайтын жеке қасиеттер мен жұмыс барысында қолданылатын әдістердің жиынтығы екенін анықтауға болады.

Стильдердің әрқайсысына түсініктеме мұғалімнің жеке қасиеттерін, жаңа материал ұсыну қабілетін, талдау, қарым-қатынас және басқару қабілетін көрсетеді [3].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Долгополова И.В. Стиль деятельности и особенности индивидуальности педагогов, работающих на разных ступенях школьного обучения // *Фундаментальные исследования*. – 2012. – № 11-6. – С. 1418-1422;
2. Толочек, В.А. Стили профессиональной деятельности [Текст] / В.А. Толочек. - М.: Смысл. – 2012.
3. Зимняя И.А. Педагогикалық психология: Жоғары оқу орындарына арналған оқулық. Екінш., толықт., тнзет. және қайта өнд. бас./ Орыс тілінен аударған М.А. Құсаинова. - М.: Логос; Алматы: TST-company, 2015. – 368 б

ӘОЖ 378.2

ЖАСӨСПІРІМДЕРДЕ ӨЗ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ДЕГЕН САНАЛЫ ҚАТЫНАСТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МЕХАНИЗМДЕРІ

Жәнібекова А.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. В статье рассмотрены психологические механизмы формирования у подростков сознательного отношения к собственному здоровью.

Summary. The article discusses the psychological mechanisms of formation of a conscious attitude to their own health in adolescents.

Салауатты өмір салтының (СӨС) құндылығы әлеуметтік тұрғыдан алғанда негізгі санат ретінде көрінеді, өйткені Денсаулық тек даму мен өсудің ғана емес, сонымен бірге адамның өмір сүруінің де қажетті шарты болып табылады. Өскелең ұрпақтың денсаулық проблемасы соңғы уақытта мемлекет, қоғам және азаматтар үшін басым болып табылады, өйткені оқушы жастар елдің еңбек резервтерін толықтырудың негізгі резерві болып табылады. Қоғамға саламатты кадрлар қажет, өйткені жеке адамның әлеуетін тиімді іске асыру және бүкіл елдің әлеуметтік-экономикалық әл-ауқаты әркімнің денсаулық деңгейіне тікелей байланысты.

Қазіргі уақытта қарқынды оқу жүктемелеріне ұшыраған жасөспірімдердің денсаулығын сақтауда айтарлықтай проблемалар бар: жасына байланысты соматикалық денсаулықтың нашарлауы байқалады, ауру деңгейі жоғарылайды және балалардың денсаулық жағдайын дұрыс қабылдамауы байқалады.

Білім беру мекемесіндегі оқытушы оқушылардың өміріндегі ең маңызды өкілеттіктердің бірі болып табылатындығын, еліктеудің стандарты екенін ескере отырып, мұғалім оқушыларға денсаулықты сақтайтын өмір салтын қалыптастыру үшін денсаулықты сақтайтын мінез-құлықтың үлгілі үлгісін ұсынуға назар аударуы керек [1].

Жасөспірімдердің денсаулығын сақтау және дене тәрбиесі мәселесі бойынша ғылыми әдебиеттерді талдауда, осы процесті ұйымдастырудың қолданыстағы тәжірибесін зерттеу оқушылардың денсаулығына құндылық қатынасын қалыптастырудың негізгі кемшіліктерін анықтауға мүмкіндік берді:

- педагогикада мұндай сұрақтар аз қамтылған: оқушылардың денсаулығына құндылық қатынасын қалай қалыптастыру керек, осы сапаны қалыптастырудың психологиялық негіздерінің механизмі қандай;

- салауатты өмір салтын қалыптастыруда жалпы және қосымша білім берудің үйлесімі жеткіліксіз көрінеді;

- оқушылардың салауатты өмір салтына құндылықтық бағдарын қалыптастыру жүйесін жобалаудың теориялық негіздері нашар дамыған;

- кейбір жағдайларда педагогтар оқушыларды салауатты өмір салтына ынталандырудың әдістемелік тәсілдерін жеткілікті меңгермеген;

- мектептің оқу жоспарында валеология бойынша арнайы пән жоқ;

- жасөспірімдердің салауатты өмір салтына деген құндылық бағдарының қалыптасу деңгейін диагностикалауда ғылыми негізделген бірыңғай тәсіл жоқ;

- жастардың денсаулыққа құндылық қатынасын қалыптастыруға ықпал ететін оқу-білім беру ортасының компоненттері анықталмаған.

Оқушылардың салауатты өмір салтына құндылық бағдарын қалыптастыру процесін ұйымдастырудағы көрсетілген кемшіліктер:

- қазіргі қоғамның оқушылардың салауатты өмір салтына және осы процесі жүйелі ұйымдастырудың ғылыми-педагогикалық негіздерінің дамымауына құндылық бағдарын мақсатты қалыптастыруға қажеттілігі;

- оқушылардың денсаулық жағдайына қарқынды оқу процесінің жоғары талаптары және олардың қазіргі білім беру жүйесінің салауатты өмір салтына құндылық бағдарының қалыптаспауы;

- білім беру мекемелері басшыларының оқушылардың денсаулығын сақтауға ұмтылуымен және спорт ғимараттарын, туристік базаларды салу, мектеп жанындағы учаскелерді жабдықтау бойынша мектептерді шектеулі қаржыландырумен;

- оқушылардың мектептің оқу жоспарындағы пәндердің салауатты өмір салтына ұмтылысын қалыптастырудың және оларды әртүрлі пәндер мұғалімдерінің мақсатты пайдалануының болмауының маңызды әлеуетті мүмкіндіктері;

- оқушыларда салауатты өмір салтына құндылықты бағдарлауды қалыптастырудың эпизодтық, аз үйлестірілген процесі және оған жүйелі сипат беру, педагогикалық іс-қимылдардың үйлестірілуі мен сабақтастығын қамтамасыз ету қажеттілігі.

Кейбір авторлар ересек жасты жастар кезеңіне жатқызады. Жасөспірімнің басында физиологиялық жетілу, яғни жыныстық жетілу тез өсуді, дененің диспропорциясын тудырады.

Бұл өзгерістердің психологиялық әсері басқалардың баланың ата-анасынан жоғары болғанын, ыңғайсыздықты көрсетіп, сыртқы келбеті туралы ескертулер жасайтындығымен күшейтіледі. Осы кезде жасөспірім өзін айнаға қарай бастайды және ол мен ересек адамның арасында ешқандай айырмашылық жоқ сияқты сезіне бастайды. Бұл жаста ересек болу сезімі пайда болады және қалыптасады. Дамудың маңызды сәті-олардың жеке қасиеттерін түсіну, оларды бағалау ересек адамның дәрежесі тұрғысынан жүреді, жасөспірім стандартты анықтайды және ол арқылы өзіне қарайды.

Жасөспірім - бұл жеке тұлғаның қалыптасу кезеңі және жеке құндылықтардың қарқынды қалыптасуы үшін маңызды Жас. Құндылықтар

психикалық даму деңгейінің, нормалар мен әрекеттерді қабылдау және бағалау қабілетінің әсерінен қалыптасады, сонымен қатар эмоционалды даму мен жеке тәжірибеге, әлеуметтік ортаға байланысты. Әлеуметтік психологияда құндылықтар мәселесі адамның әлеуметтенуін, топтық нормалар мен талаптарға бейімделуін зерттеу ретінде қарастырылады [2].

Хакимова Г. А., Гребенюк Г. Н. денсаулыққа құндылық қатынасы "адамның денсаулығына құндылық ретінде қарау, оның ішінде адамның толыққанды өмірі үшін қажетті алғышарт ретінде денсаулық құндылығы туралы білім және денсаулықты сақтауға және нығайтуға бағытталған әр түрлі іс – шараларда жағымды эмоциялармен бірге жүреді" деп атап өтті.

Г. С. Никифоровтың пікіріне сүйене отырып, біз өз денсаулығымызға құндылық қатынасы келесі компоненттерді қамтитынын негізге аламыз:

- когнитивті компонент (өз жағдайын түсіну үшін денсаулықты субъективті бағалау, өмірдегі денсаулықтың рөлін түсіну, субъектінің денсаулығына теріс (зиянды) және оң әсер ететін негізгі факторларды білу);

- эмоционалды компонент (адамның өмірлік құндылықтар иерархиясындағы Денсаулық орнын, оның денсаулығына байланысты адамның тәжірибесі мен сезімдерін, сондай-ақ әл-ауқаттың нашарлауына байланысты эмоционалды жағдайдың ерекшеліктерін анықтау);

- мінез-құлық компоненті (нақты өмірде денсаулық құндылығын жүзеге асыру, салауатты өмір салты саласындағы мотивация ерекшеліктері және денсаулықты сақтауға бағытталған әрекеттер);

қажеттілік компонентіне (денсаулықты сақтайтын және нығайтатын өмір салтын жүргізу қажеттілігінің болуы).

- бағалау-рефлексивті компонент (өзін-өзі талдау және бағалау өз денсаулығына).

Р. А. Березовская денсаулыққа құндылық қатынасын дамытудың негізгі тетігі денсаулық құндылығы мен нақты мінез-құлық арасындағы қайшылықты шешу үшін субъектінің белсенді тәуелсіз қызметі екенін баса айтады. Бұл ретте денсаулықты сақтаудың субъективті тәжірибесін бағалауға және түзетуге мүмкіндік беретін рефлексия маңызды рөл атқарады [3].

Жасөспірімнің денсаулыққа құндылық қатынасы деп жасөспірімнің адам денсаулығына, биологияға, денсаулықты сақтау және нығайту қажеттіліктеріне негізделген, жасөспірімге тән ішкі және сыртқы факторларға байланысты адам денсаулығына ықпал ететін немесе қауіп төндіретін қоршаған шындықтың әртүрлі құбылыстарымен жеке, сайлау қатынастарының жүйесі түсініледі. Денсаулық сақтау мінез - құлқындағы көрініс, эмоциялар және денсаулықты бағалау [4].

Денсаулыққа құндылық қатынасын тәрбиелеу тиісті критериалды деңгей шкаласын және тиісті өлшеу құралдарын әзірлеуді талап етеді. Денсаулыққа құндылық қатынасын өзгерту және бағалау критерийлерін анықтау үшін жасөспірімдердің осы қасиетін сипаттайтын параметрлерді анықтау қажет. Бұл параграфта айтылғандай, құндылық қатынастарының компоненттері: танымдық, эмоционалды, мінез-құлық.

Жасөспірімдердің денсаулыққа құндылық қатынасының қажеттілік компоненті, ең алдымен, жасөспірімнің қажеттіліктері жүйесіне байланысты.

А. Маслоудың қажеттіліктерінің әйгілі пирамидасы-бес деңгейлі иерархия: физиологиялық қажеттіліктер; қауіпсіздік қажеттілігі; меншік пен сүйіспеншілікке деген қажеттілік; тану қажеттілігі; өзін-өзі тану қажеттілігі (өзін-өзі тану). Оларға білім мен түсіну қажеттіліктері мен эстетикалық қажеттіліктер де қосылады.

Барлық осы қажеттіліктер негізгі болып табылады. А. Маслоудың "пирамидасына" сәйкес адамның ең күшті қажеттіліктері дененің сау жұмыс істеуімен байланысты (физиологиялық қажеттіліктер мен қауіпсіздік қажеттіліктері). Демек, белгілі бір дәрежеде кез-келген жастағы адам денсаулығына құндылық қатынасының қажетті компоненті анықталған деп айтуға болады. Адамның жеке қажеттіліктері "пирамидаға" сәйкес келмейтін құрылымды құрайды. Демек, құндылық қатынасын тәрбиелеу кезінде қажеттілік аспектілерін жоққа шығаруға болмайды. Жасөспірімдер мен ерте жасөспірімдер үшін жоғары деңгейдегі қажеттіліктер пайда болады: тиесілі және сүйіспеншілікке деген қажеттілік, тану қажеттілігі. Сондықтан денсаулықтың биологиялық аспектілерін сақтауға байланысты қажеттіліктерге ерекше назар аудару керек [3].

Жасөспірімдердің денсаулыққа құндылық қатынасының танымдық аспектісі-бұл денсаулық құбылыстарын, салауатты өмір салтын, денсаулықты сақтаумен байланысты психикалық процестерді жүзеге асыру. Бұл аспект жасөспірімнің анатомия, физиология, гигиена, тамақтану, салауатты өмір салты туралы теориялық білімі бар екенін білдіреді.

Жасөспірімдердің денсаулыққа құндылық қатынасының эмоционалды компоненті оның сезімдері мен денсаулыққа қатынасының сыртқы, эмоционалды көрінісімен сипатталады. Эмоция-адамның денсаулыққа деген қарым-қатынасының айқын көрінісі.

Денсаулыққа құндылық қатынасының мінез-құлық компоненті іс-әрекетте, жасөспірімнің мінез-құлқында көрінеді. Жасөспірім өзін салауатты өмір салтын ұстанады, өмірге, тірі заттарға, денсаулыққа деген көзқарасын білдіретін бейнелер мен еңбек өнімдерін жасайды.

Денсаулыққа құндылық қатынасының бағалау-рефлексивті компоненті оның денсаулыққа қатынасын түсіну, талдау және бағалау қабілетінде көрінеді. Жасөспірім кезіндегі рефлексияның дамуы осы компоненттің дамуына және оның жеткілікті жетілуіне әкеледі [4].

Мектептегі денсаулыққа құндылық қатынасын тәрбиелеудің формаларына мыналар жатады: дене шынықтыру сабақтары, сабақтарға дейінгі гимнастика, дене шынықтыру минуттары, ұйымдастырылған өзгерістер, сонымен қатар сыныптан тыс тәрбие жұмыстарының формалары (секциялар, жорықтар және т.б.).

Мектептегі денсаулыққа құндылық қатынасын тәрбиелеу әдістеріне мыналар жатады: дәрістер, әңгімелер, денсаулықты сақтау және нығайту мәселелері бойынша кеңестер, жаман әдеттердің алдын алу, тақырыптық

акпараттық стендтер, плакаттар көрмелері, денсаулық күндері мен апталары, конкурстар, Мерекелер, мектепшілік жобалар, спорттық-бұқаралық іс-шаралар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Вольхин С. Н. Формирование дидактической системы профессионально-предметной переподготовки будущих учителей. 2012. № 4.
2. Акимова Л. А., Голикова Е. М., Сократов Н. В. Педагогика здоровья: монография. Оренбург. 2013. 85 с
3. Нефедова А. С., Сахарова Н. А. Формирование ценностного отношения к здоровью как психолого-педагогическая проблема // Молодой ученый. 2014. №13. С. 274-276.
4. Савина Н. В. Гендерная асимметрия отношения подростков к 74 своему здоровью. СПб.: Питер. 2017. 38 с.

ОӘЖ 378.016.02:53.07 (574)

**ЖАҢАРТЫЛҒАН ОҚЫТУ МАЗМҰНЫНДА БОЛАШАҚ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ
МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК БЕЛСЕНДІЛІГІН ДАМУ ТҮРІНДЕГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Жолдасбеков А.А., Жумабеков Р.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается вопрос повышения социальной активности будущих учителей физической культуры на основе обновленного учебного плана. В частности, охарактеризованы особенности социальной активности будущих учителей физической культуры в социально-педагогическом и психологическом аспектах.

Summary: The article deals with the issue of increasing the social activity of future teachers of physical culture on the basis of an updated curriculum. In particular, the features of social activity of future teachers of physical culture in the socio-pedagogical and psychological aspects are characterized.

Әлеуметтік белсенділік жеке тұлғаны қалыптастыру факторларының бірі ретінде қоғам үшін ең басты құндылықтарына бірінші кезекте адамды деп есептейді. Адамның өмірлік ұстанымы әлеуметтік белсенділік арқылы пайда болады, сонымен қатар ол қоғамның дамуына өз үлесін қосуға әсер етеді, жеке тұлға ретінде өз қызметін іске асырады. Адамның жаңа әлеуметтік міндеттерді орындауымен байланысты мінез-құлық пен іс-әрекеттер жиынтығын қалыптастыру - әлеуметтік қызметтің негізгі мән-мағынасы болып табылады.

Білім беру бағдарламасының құрылымы мен мазмұнын, оқыту мен тәрбиелеудің әдістері мен тәсілдерін қайта қарастыру - бұл білім беру мазмұнын жаңартудың негізгі қадамдары болып саналады. Ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды сіңірген, қандай да бір өмірлік жағдаяттарда функционалдық сауаттылық пен бәсекеге қабілеттілік танытуға қабілетті жеке тұлғаны үйлесімді қалыптастыру және зияткерлік дамыту үшін ыңғайлы білім беру ортасын құру мәселелері- білім берудің жаңартылған мазмұнын енгізудің нәтижесі болуы қажет.

Қазіргі уақытта бүкіл әлем жаһандық сын-қатерлер кезеңінде өмір сүруде. Бұл өз кезегінде жаңа технологиялық жетістіктер мен инновацияларды ендіру,

IT-технологиялардың жедел дамуы және адам ресурстарының ұтқырлығы болып табылады. Білім мен ғылым осындай жағдайда өзгерістердің ең бірінші қатарда тұруы қажет. Адам капиталының жоғары деңгейі есебінен ғана өркендеуі себебінен әлемнің жетекші экономикалары мол жетістіктерге қол жеткізуде. Әрине бұған жаңа білім беру стратегиялары мен саясаты әсер етуі себепші болып отыр.

Қазақстандық білім және ғылым жүйесін жаңғыртудың заманауи кезеңі әр адам үшін сапалы мектепке дейінгі тәрбие және мектептегі білімнің қолжетімді болуын, жаңа кәсіби дағдыларды меңгеру, арнаулы және ЖОО зерттеу және шығармашылық құзыреттерді дамыту мүмкіндігіне қатты көңіл бөледі. Ұлт табысының факторы- адамның бәсекеге қабілеттілігі болып табылады. Сол себептен де әр қазақстандық жаңа әлемдік сын-қауіптерге, заманауи технологияларға, еңбек рыногының өзгермелі талаптарына, сонымен қатар тың мамандықтарға сәтті бейімделу үшін қажет болатын құзыреттерді игеруі керек.

Өндірістік революция жағдайында басты қабілеттер мен мәселелерді шеше алу дағдылары, шығармашылық, сыни ойлау, эмоционалды интеллекттері болуы қажет. Сол себептен де білім беру жүйесі сыни, аналитикалық ойлауға, белсенді, шығармашыл тұлға дайындауға, сонымен қатар бұрын беймәлім болған мәселелерді шешуге, жаңалықтарға тез бейімделуге, өзгерістер жасауға қабілетті шығармашыл адамдарды дайындауға талпынуы керек. Олардың бойында функционалдылық, сауаттылық, үштілділік, моральдық азаматтық жетілу де аса маңызды орын алуы тиіс.

Бүгінгі күннің талаптарына сай заманауи мектептер "білімді тұлғаны", яғни білімі, іскерлігі мен дағдысы дұрыс қалыптасқан тұлғаны даярлаумен ғана шектеліп қалмастан, белсенді және шығармашыл, тың ойлайтын, зияткерлігі жоғары және жан-жақты дамыған, өмірдегі өзгерістерге дайын тұлғаны даярлауы қажет. Мұғалімнің шығармашылық ізденістегі кәсіби шеберлігіне білім беру мазмұнын жаңарту тікелей байланысты болып келеді. «Мұғалім көп әдісті қолдана отырып, оны өзіне сүйеніш, қолғабыс нәрсе есебінде пайдаланған дұрыс», - деп ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынов айтқандай, бүгінгі заман талабына сәйкес білім беру проблемасы сол қоғам сұранысына сай болуы қажет. Жоғары жетістіктерге өз ісінің шебері ғана жетеді [1]. Дәл қазіргі заманда тақырыпты жақсы, терең біле отырып, күнделікті сабақта тақырыпты толық қамти отырып, оны оқушыға жеткізу, дәстүрлі және ғылыми-озық әдістер мен оқыту құралдарын еркін меңгеру, оқушылардың дарындылығын дамытуда іздеу-зерттеу бағытындағы тапсырмалар жүйесін ұсыну, пәнге деген қызығушылықты арттыру болып табылады. Оның негізі бастауыш сыныптарда қалыптасады. Сол себептен де басты мәселе әрбір сабаққа түрлі ұтымды тәсілдер мен әдістерді пайдалана отырып, бастауыш сынып оқушыларының білім сапасын арттыру болып отыр. жас ұрпақ еліміздің болашағы болып саналғандықтан, қазіргі таңда терең және сапалы білім берудің жаңа әдістері мен тәсілдерін әзірлеу көкейкесті мәселе болып отыр.

Өсіп келе жатқан тұлғаны жан-жақты дамыту- бүгінгі сабақтың мақсаты мен міндеттерінің басты бағыты болып табылады. Бұрындары репродуктивті білім беруде оқушы тек тыңдаушы, орындаушы болатын. Ал қазіргі заманда болашақ дене шынықтыру мұғалімдеріне келесі мақсаттар қойылып отыр:

- Бір-бірінің білімін бағалау;
- Жетістіктерді қолдана білуге тәрбиелеу;
- Оқушыларды сыни тұрғысынан ойлауға үйрету;
- Оқушылардың дербестігін қалыптастыру;
- Жұпта, топта жұмыс істеуге үйрету;
- Тез ойлау, дұрыс шешім қабылдау дағдыларын дамыту;
- Қиял мен қиялды дамыту.

Оқу мен тәрбиеге байланысты әрбір оқушыға мәселелерді өз бетінше және шығармашылық ынтамен шеше алатын жаңашыл мұғалім керек. Жаңа, тез өзгертін уақытта бізге білімді және білікті, серпіліске, өзгерістерге дайын және жаңа сын-тегеуріндерді көре алатын шығармашылық және кәсіби мұғалімдер керек. Оқушылардың мектептегі табысты оқуы ғана емес, өмірдегі жетістігі де мұғалімнің қабілетіне, оның құзыреттілігіне байланысты болатынын терең түсіндік. Қазіргі уақытта мұғалім- студенттерге белгілі бір пән бойынша ғана білім беретін адам емес, сонымен бірге олардың оқу жұмысын қызықты, тиімді ұйымдастыра алатын, олар үшін үлгі бола алатын ерекше тұлға болуы қажет. Заманауи мұғалім оқушының қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жаңашыл, икемді, өзгерістерді тез қабылдауға қабілетті, жан-жақты, жаңа педагогикалық инновациялық технологияларды меңгеруі қажет.

Заманауи үрдістерге сай елдің негізгі проблемасы - саналы тәрбие, болашақ ұрпақты жан-жақты оқыту болып табылады. Ол өз кезегінде әрбір мұғалімнің үнемі ізденісте болуы, сабақтары жемісті болуы үшін жаңа бағдарламаны игеруге міндетті.

"Инновациялық технологиялар арқылы ауыл мектептері оқушыларының салауатты өмір салты дағдыларын қалыптастыру" тақырыбындағы диссертациясында профессор Т. А. Данияров:" егер жеке және қоғамдық белсенділіктің алуан түрлілігі және олардың пайда болуы өмір салты туралы кешенді көзқарасты құраса, онда "салауатты өмір салты" ұғымы жеке тұлғаның өмірлік жағдайларды сауықтыру бойынша қызметтерді-еңбекті толық орындауын көздейді. Салауатты өмір салты, бір жағынан, өмір салтының бір түрі, екінші жағынан, өмір салтының басқа түрлерін жүзеге асыруға және дамытуға ықпал ететін жағдайлар.

Сол себептен де, салауатты өмір салтын тек медициналық-әлеуметтік қызметтің жекелеген түрлерімен ғана шектеуге болмайды – зиянды әрекеттерге жол бермеу, нормалар мен ережелерді сақтау, еңбек тәртібін, демалыс, тамақтану ережелерін сақтау.

Бұл түсінікті медициналық-әлеуметтік қызметтің аталған түрлерінің негізінде ғана жалпылау жеткіліксіз, негізгі назар зиянды әрекеттерді тәрбиелеуге немесе онымен күресуге арналған сыртқы ортаға аударылады

немесе денсаулығына сау көзқараспен ол өзінің мағынасын жоғалтпайды...", - деп қорытынды жасайды [2].

Жеке тұлғаға жан-жақты ықпал ету үдерісі ретінде тәрбиелеу міндетті элементтен және дене тәрбиесінен тұрады, демек әсер ету үшін дене тәрбиесінің белгілі бір деңгейін құруға бағытталған. Ғалым Н.В.Мухамеғзянова мен Р.С. Наговицын өз көзқарастарын алға тартып, аталған тұжырымдаманы негізге ала отырып, тәрбие мен жеке дене тәрбиесін жалпы педагогикалық сипаттамалары мен міндеттерімен салыстырады [3]. Болашақ дене шынықтыру мұғаліміне дене шынықтыру сабақтарында маңызды міндет жүктеледі, ол білім беру және тәрбиелік сипаттағы міндеттерді жүзеге асыру үшін жұмыс істеуі керек.

Болашақ дене тәрбиесі мұғалімі дене тәрбиесі мамандығын зерттейтін педагогикалық университетте оқудың барлық кезеңінде және мамандыққа кірген кезде белсенді бола алады. Яғни, бұл өз кезегінде көптеген сыртқы және ішкі жеке факторлардың ықпалына байланысты. Университетте оқитын жеке тұлға бір уақытта бірнеше салаға белсенді қатыса алады: оқу, дене шынықтыру-сауықтыру, қоғамдық, өзін-өзі тәрбиелеу, еңбек, шығармашылық. Әлеуметтік белсенділік болашақ дене шынықтыру мұғалімінің шындығын, оның өзін-өзі дамыту, өзін-өзі жетілдіру, қоғаммен тиімді және өнімді өзара әрекеттесу қабілетін болжайды, бұл болашақ дене шынықтыру мұғалімінде дұрыс адами құндылықтардың, нанымдардың, көзқарастар мен қағидалардың қалыптасуына әкеледі [3].

Болашақ дене шынықтыру мұғалімдерін оқытудың жаңартылған мазмұнында әлеуметтік-педагогикалық және психологиялық аспектілердегі әлеуметтік белсенділігінің ерекшеліктері, жасөспірім кезеңі басқа жас кезеңдерімен салыстырғанда жоғары білім деңгейімен және танымдық уәждеменің жоғары деңгейімен сипатталады. Жеке, белсенділік тұрғысынан жасөспірім оқушы белсенді, өз қызметін дербес ұйымдастыратын педагогикалық өзара әрекеттесу субъектісі ретінде қарастырылады. Ол танымдық және коммуникативті іс-әрекеттің нақты, тұлғаға бағытталған міндеттерін орындауға ерекше назар аударумен сипатталады.

Жалпы айтқанда, жан-жақты үйлесімді дамыған жасөспірім дегеніміз- физикалық өсудің қалыпты жағдайын, әлеуетті денсаулықты, рухани байлықты, моральдық тазалық пен физикалық жетілуді біріктіре алатын, жоғары санасы бар, өмір мен білім саласында белсенді бола алатын адамгершілік және белсенді жасөспірімді білдіреді.

Осылайша, біз болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің оқытудың жаңартылған мазмұнында әлеуметтік белсенділігін қалыптастыру арқылы болашағымыздың көрінісі болатын балалардың жеке дамуына әсер етеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жалмуханова Б.Х. Жаңартылған білім беру бағдарламасы бойынша оқу-тәрбие жұмыстарында қолданылатын әдіс-тәсілдер: әдістемелік құрал. – Атырау, 2018.-67 б.
2. Наговицын Р.С. Мотивация студентов к занятиям физической культурой в вузе. Фундаментальные исследования. –М., 2012. - №8 (2). -С. 293-298.

3. Ахмедов Б.А. Болашақ мамандарды дене мәдениеті мен спортты оқытып, үйретудің жалпы және арнайы міндеттері. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Хабаршысы.- Алматы, 2016. Б.199-206

УДК 159.9

ФОРМИРОВАНИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКЕ

Жолдошбек қызы Д.

Кыргызский государственный университет им. И. Арабаева, г.Бишкек, Кыргызстан

Түйін: Шығармашылық қабілеттерін дамыту мәселесі адамзат қоғамының маңызды мәселелерінің бірі болды және болып қала береді. Ол қазіргі қоғамда ерекше өзектілікке ие, өйткені білім ғылым, технология және өнер ресурсы ретінде тез өзгертін динамикалық әлеуметтік-экономикалық жағдайларға үнемі бейімделу қажеттілігімен байланысты түбегейлі өзгерістерге ұшырайды. Сонымен қатар, бұл кез-келген саладағы заманауи маман жұмыс істеуге мәжбүр болатын ақпараттың үнемі көшкін тәрізді өсуіне және адамнан тек кең білімді ғана емес, сонымен бірге ойлауды дамытудың жоғары шығармашылық деңгейін талап ететін ғылымдарды біріктіру процесіне байланысты.

Summary: The problem of developing creative abilities has been and remains one of the most important problems of human society. It acquires particular relevance in modern society, since education as a resource of science, technology and art is undergoing radical changes today associated with the need for continuous adaptation to rapidly changing dynamic socio-economic conditions. In addition, this is due to the constantly increasing volume of information that is forced to operate by a modern specialist in any field, and the process of integrating sciences, which requires from a person not only extensive knowledge, but also a higher creative level of development of thinking.

В рамках современной системы образования основное внимание уделяется тому, чтобы дать молодому поколению возможность адаптироваться к реальной жизни. Это связано с тем, что сегодня, чтобы быть востребованными на рынке труда, выпускники школ должны быть независимыми и оригинальными мыслителями, способными самостоятельно приобретать и анализировать знания посредством творческой исследовательской деятельности. Таким образом, в результате социально-экономических преобразований, качественных изменений в ценностях и потребностях современного общества и смены типов познавательного отношения к миру резко возросло значение творческой и созидательной деятельности. О проблеме креативности сегодня говорят так много, что ее по праву называют проблемой века. Для успешного творческого приобретения знаний, умений и навыков и развития мыслительных способностей учащихся необходимо строить учебную деятельность на основе поддержания активной самостоятельной и творческой деятельности учащихся.

Формирование творческой личности - одна из важнейших задач педагогической теории и практики на современном этапе. Наиболее эффективным средством достижения этой цели является изобразительная деятельность детей.

Изобразительное искусство в школах осваивается детьми через творческую деятельность (рисунки, скульптура, художественная лепка, коллаж

и т.д.), которая мотивирует обучение и реализует художественно-творческие способности и интересы учащихся. Поскольку изобразительное искусство - многогранный и очень интересный предмет, важно использовать как можно больше различных техник. Тем самым мы можем способствовать повышению интереса всех детей и развитию их творческих способностей.

Креативность - это индивидуальное творчество в различных областях человеческой деятельности. Творчество - это постоянное создание новых вещей, открытие новых знаний и раскрытие новых возможностей в самом себе. Это само по себе является сильным стимулом к познанию и стремлению. Такие мероприятия укрепляют позитивную самооценку, повышают устремления и создают чувство уверенности и удовлетворения от достигнутых успехов.

Человеческая деятельность является творческой, поскольку она ведет к созданию новых образов и моделей поведения, а не к воспроизведению прежнего опыта и действий. Именно творческая деятельность человека делает его существом, которое смотрит в будущее, создает будущее и реконструирует настоящее. Все вокруг нас, все, что создано руками человека, весь мир культуры в отличие от мира природы, является продуктом человеческого воображения и основанного на нем творчества.

С помощью воображения мы можем жить в настоящем, возвращаться в прошлое и видеть будущее. Воображение лучше всего формируется в игре и воображаемой деятельности. Воображение также наиболее успешно формируется в тех видах предметно-практической деятельности, где сочетаются реальность и воображение, чтобы сочинять и фантазировать.

Творчество - это не удел одних людей, а необходимое условие существования человека; Н. Рерих описывал творчество личности как "птицу, которая не может не петь, потому что ее песня есть выражение ее сущности". И моя задача как преподавателя искусства - помочь каждому ученику открыть свой разум, определить себя и реализовать себя как творческую личность [1].

Занятия искусством помогают снять нервно-психическую перегрузку и восстановить положительный эмоциональный и энергетический тонус.

Творчество - постоянный спутник детства. Рисование может быть самым интересным видом творческой деятельности. Рисование помогает детям развиваться как умственно, так и физически. Это связано с тем, что хорошие двигательные навыки оказывают непосредственное влияние на работу мозга. Дети, которые хорошо рисуют, мыслят логически, замечают и хорошо слушают. Характер того, что и как рисует ребенок, может определить особенности его восприятия действительности, памяти, воображения и мыслительных навыков. Выражение и развитие творческих способностей учит ребенка не только видеть, но и видеть, помогая ему стать неординарным и развитым человеком [1].

Основной целью художественного образования является приобретение знаний о зачаточных основах реалистического рисунка и развитие способности рисовать по памяти и экспрессии.

- Приобрести начальные базовые знания реалистического рисунка и сформировать навыки рисования с натуры, по памяти и по воображению.

- Развивать у ребенка изобразительные навыки, художественное чувство, творческое воображение, пространственное мышление, эстетическое чувство и понимание красоты, а также воспитывать интерес и любовь к искусству.

Развитие детского творчества требует использования новых, интересных и нестандартных объектов, что способствует развитию у детей познавательного интереса к учебе и более надежному усвоению знаний. Стремясь повысить познавательный интерес учащихся, старайтесь найти такие формы, приемы и методы работы, которые более эффективно и действенно действуют на уровень мотивации и позволяют учащимся сознательно включиться в процесс приобретения знаний.

На занятиях по искусству для развития творческих способностей учащихся используются следующие методы обучения.

Методы "открытия". Творческая деятельность порождает новые идеи, или открытия.

Методы индивидуальной и групповой исследовательской деятельности. Исследовательская деятельность стимулирует творческие способности учащихся и помогает им найти правильное решение среди всех возможных решений.

Метод свободы в ограниченной системе. С одной стороны, она постоянно активизирует творческий потенциал студентов в широком диапазоне возможностей, а с другой - приучает их к четкому соблюдению ограничений.

Методы интерактивности. Учитель и ученик как собеседники.

Методы сравнения. Методы развития творческого мышления. На уроках должно быть представлено несколько вариантов решения одной и той же проблемы.

Творческие мастерские Мастерские - это совокупность пространств - игры, обучения, культуры, искусства и творчества - где дети могут открыть для себя жизненный опыт, ценности и истины. Он или она строит свои собственные знания, формирует ценности и культуру.

Одним из самых эффективных способов вызвать интерес к урокам искусства являются выставки и конкурсы с участием творений учащихся - Versus Lessons.

Таким образом, создаются условия для сотрудничества и социально конструктивной работы. Одной из главных задач школы является формирование у учеников творческих и познавательных процессов и изучение окружающего мира. Поэтому тема искусства выдвигается на первый план как благодатная почва для формирования личности в целом.

Школы предлагают несколько нестандартных решений этих задач.

Уроки обучения: ученики обогащаются новыми знаниями, терминологией, навыками и визуальной грамотностью.

Конкурсный урок "Конкурс эрудитов": урок представляет собой викторину в форме соревновательной игры. Результаты обобщены, чтобы показать, как теоретическое и практическое содержание было освоено на уроке. Играйте, повторяйте, запоминайте, рисуйте, находите ошибки и быстро справляйтесь с заданием с помощью приложений.

Урок-викторина: попросите учащихся выбрать правильный ответ из трех-пяти вариантов.

Урок - это прогулка/поездка.

Урок посвящен панорамам.

Урок представляет собой отчет о выставке.

Урок - это викторина.

Урок - это игра. Игры - это уникальный феномен человеческой культуры, ее источник и кульминация. Игра - важный элемент и союзник в воспитании и обучении, поскольку она помогает раскрыть творческий потенциал детей.

В художественных классах компьютеры и сегодня можно использовать для развития творческих способностей.

Значение компьютеров для развития творческих навыков очень велико. Использование компьютеров в художественных классах создает эмоциональную атмосферу, которая, в свою очередь, положительно влияет на развитие художественного творчества [2].

На занятиях по искусству используются разнообразные формы и методы, позволяющие детям активно участвовать в творческой деятельности

Формы обучения

- Я использую мотивационное обучение, основанное на совместной деятельности учителя и ученика.

- Я строю свои планы уроков в соответствии с этой схемой". Почувствуйте - поймите - проверьте свое отношение".

- Активный творческий поиск преподавателей и студентов является основой обучения на моих занятиях.

- Дифференцированный подход.

Уроки искусства в средней школе должны работать в следующих направлениях.

- От знаний к творчеству - Основные методы обучения.

- Обеспечение постепенного осознания материала.

- Обеспечение последовательности в творческом процессе.

- Требование композиции и визуального ряда как основных видов грамотности в работе.

- Поощрение конкурсных произведений с целью повышения оригинальности замысла и улучшения качества исполнения.

- Поощрять изобретательность, оригинальность и ересь как в концепции, так и в исполнении.

- Развивать воображение, формулируя задачи, предлагающие разнообразные решения.

- Требуйте целостности, аккуратности, привлекательности и художественного чутья в каждой работе, независимо от ее характера.

- Убедитесь, что выбранный художественный материал соответствует идее.

- Создавайте игровые ситуации, чтобы оживить учебный материал.

- Варьировать характер, тему и материалы работ, менять масштаб работ, например, заменять небольшие эскизы более крупными произведениями, чтобы

создать постоянную творческую атмосферу, интерес и увлеченность в школьной образовательной среде и устроить праздник творчества.

- Стимулировать индивидуальность и самостоятельность, несмотря на то, что у каждого есть равные шансы с одной темой и одной техникой.

- Обязательно проводится рефлексия, анализ результатов работы, от студентов требуется умение защищать и объяснять свои намерения [3].

Умелая организация урока учителями дает положительные результаты. Качество творческих работ учеников зависит от того, как сам учитель демонстрирует принципы рисования [4]. Философы говорят, что жизнь человека измеряется не количеством прожитых дней, месяцев или лет, а яркими и запоминающимися событиями и впечатлениями от них. Именно поэтому уроки искусства должны "захватывать, волновать и возбуждать учеников, а затем заставлять их думать". Ведь, как подчеркивал Б.М. Неменский, "в искусстве приобретается подлинное знание, то есть понимание без удовольствия, без абсолютно нереального, недостижимого наслаждения" Поэтому можно сделать вывод: искусство - проявление себя в художественных произведениях, истины и красоты Уникальное явление человеческого бытия, которое своей силой формирует культуру восприятия человеком окружающего мира.

Список использованной литературы:

1. Гликман, И.Э. Подготовка к творчеству: учебное исследование школьников / И.Э. Гликман // Методист. – 2014. - №7. – С. 15-21.
2. Костерин, Н.П. Учебное рисование / Н.П. Костерин. - М.: Просвещение, 2014. – С. 116.
3. Белозерских, Г.М. Развитие творческого потенциала личности / Г.М. Падчеварова // Искусство. – 2014. - № 14. – С. 48-51.
4. Волков, И.П. Приобщение школьником к творчеству. Из опыта работы / И.П. Волков. - М.: Просвещение, 2012. – С. 96.

ӘОЖ 378.1:159.9

КӘСІБИ ҚАЛЫПТАСУ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ ТАБЫСТЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУЫ - ӨЗДІГІНЕН БІЛІМ АЛУДЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫ РЕТІНДЕ

Жұматаева А.Ә.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Резюме: В статье рассмотрены современные основные направления отечественной психологии по проблеме профессиональной самореализации личности и перспективы дальнейшего развития данной проблемы на основе сложившихся подходов. Также разработаны психологические условия формирования успешной самореализации студентов на этапе профессионального становления.

Summary: The article discusses the modern main directions of Russian psychology on the problem of professional self-realization of the individual and the prospects for further development of this problem on the basis of established approaches. Psychological conditions for the formation of successful self-realization of students at the stage of professional development have also been developed..

Соңғы жылдары ерекше әлеуметтік-экономикалық жағдайдың пайда болуы, нарықтық еңбек жүйесіне көшу, қатаң бәсекелестік қатынастардың пайда болуы қазіргі әлемнің өзгеріп жатқан жағдайларында жеке тұлғаның кәсіби өзін-өзі жүзеге асыруына деген қызығушылықты жандандырады.

Осы зерттеуде біз жеке тұлғаның кәсіби өзін-өзі жүзеге асыру мәселесі бойынша отандық психологияның қазіргі негізгі бағыттарын және қалыптасқан тәсілдер негізінде осы мәселені одан әрі дамыту перспективаларын қарастыруды міндеттедік.

Болашақ мұғалімнің кәсіби-педагогикалық дайындығында өзін-өзі дамыту тетіктерін жандандыру студенттердің оқу іс-әрекетінің сәттілігін қамтамасыз етіп қана қоймайды, сонымен қатар олардың өзін-өзі жүзеге асыруға деген ұмтылысын арттырады, танымдық қажеттіліктер мен өмірлік мақсаттарды қалыптастырады. Осындай белсенділіктің арқасында әр студент үшін білім мен кәсіби дағдылардың көкжиегі кеңейеді, өнімді кәсіби және жеке өзін-өзі жүзеге асырудың барлық тереңдігін әр түрлі факторлармен өзектендірілген өзін-өзі жүзеге асырудың ішкі тетіктерін иелену негізінде мүмкін болатындығын түсіну.

Болашақ педагогтардың кәсіби өзін-өзі жүзеге асыру мәселесінің өзектілігі ҚР өмірінің әлеуметтік-экономикалық және саяси салаларының түбегейлі жаңаруына және әлемдік қоғамдастықтағы жаһандық өзгерістерге байланысты. «Білім туралы» заңда жазылғандай, білім берудің мақсаты адамның өзін-өзі анықтауы және өзін-өзі жүзеге асыруы үшін жағдай жасау болып табылады. Қазіргі уақытта жоғары кәсіптік білім беру жүйесінің тәжірибесінде қалыптасқан жағдай нормативтік құжаттарда белгіленген міндеттерді толық көлемде іске асырмауға мүмкіндік береді. Сондықтан тұлғаның дамуы, оның шығармашылық даралығы, адамның маңызды күштерін ашу және іске асыру білім беру жүйесін дамытудың маңызды бағыттарының біріне айналады.

Студенттердің кәсіби өзін-өзі жүзеге асыруын қалыптастырудың дамыған мәселесі тиісті пәнаралық көзқарасты қажет ететін проблемалар түріне жатады. Педагогикалық ЖОО студенттерінің кәсіби өзін-өзі жүзеге асыруын қалыптастырудың тұжырымдамалық құрылымы процесінде зерттеуде пәнаралық білім синтезінің соңғы екі моделінің және пәнаралық өзара әрекеттесу (қарым-қатынас) түрлерінің мүмкіндіктері қолданылады.

Студенттің кәсіби салада жұмыс істеуге дайындығын қалыптастыру психиканың барлық салаларында дамуын талап етеді, бұл таңдалған мамандық саласындағы қызметке психологиялық дайындықтың объективті көрсеткіші және ондағы тиімділік критерийі болады. Дәл осындай процестер адамның кәсіби қызметінде қалыптасуының бастапқы кезеңін сипаттайды, тәуелсіздік деңгейі, ұлдар мен қыздардың жауапкершілігі артып, құндылық бағдарлары қалыптасады, олардың жеке қалыптасуында қуатты серпіліс пайда болады.

Осылайша, қазіргі өмір жағдайында студенттердің кәсіби құзыреттіліктерін қалыптастыру ғана емес, сонымен қатар оларды үнемі өзгеріп отыратын жағдайларда өзін-өзі сәтті жүзеге асыруға дайындау қажет екендігі

айқын болады. Демек, білім беру процесінің субъектілері өзін-өзі жүзеге асыру процесінің психологиялық заңдылықтары туралы мүмкіндігінше көп ақпарат алуы керек.

Университет өмірі тұтастай алғанда студенттің мамандық жағдайларын қанағаттандыратын жеке құрылымын қалыптастыруға ғана емес, сонымен қатар оның өзін жетілдіруге және іске асыруға деген қажеттілігін дамытуға ықпал ететіні белгілі. Осындай даму бағыттарының бірі өз ресурстары мен мүмкіндіктерін өзектендіру жағына қарай жүреді, бұл студенттердің барлық кезеңдерінде, оны оқытудың барлық жылдарында орын алады. Осылайша, студенттер өз құзыреттіліктерін арттырады, өмірдің әртүрлі салаларында нақты ұстаныммен анықталады, оқу процесінде, ұжымдағы қарым-қатынаста бекітіледі, болашақ мансапқа қатысты жоспарлар жасайды және т. б.. Университеттік өмір барысында жеке тұлға өзінің өмірлік бағыттарымен анықталады: кәсіби ойлау қалыптасады, кәсіби тұрғыдан сәйкестілік бірдей болады.

Оқытудың бастапқы кезеңіндегі маңызды міндет белгілі бір салада кәсіпқойдың бейнесін қалыптастыру болып табылады (оның міндеттерімен, дағдыларымен және іскерліктермен), бұл болашақта студенттерге оның маңызды ерекшеліктерін қабылдауға және оларды өздерінің «Мен» бейнесін қалыптастыруға көмектеседі [1]. Өйткені, бұл студенттердің мотивациялық компонентіне оң әсер етеді, олардың таңдаған мамандық саласындағы позициясын, кәсіби талаптардың деңгейін және тұтастай алғанда университеттегі «оқу өмірін» сапалы өзгертеді.

Келесі маңызды ерекшелігі - кәсіби салада өзінің жеке басын тануға, дамытуға және жетілдіруге бағытталған кәсіби нұсқаулықтарды құру. Жоғары мектеп оқытушысының міндеті білім беру процесінің субъектілерін маманның «кәсіби сауаттылығы» негіздерімен таныстыру ретінде анықталады, бұл студенттердің болашақ мансабын құру кезінде олардың болашағы мен семантикалық саласына оң әсер етеді. Дәл осы кезеңде студенттің білім беру процесіне белсенді қатысуға бағытталуы маңызды, өйткені басқа жағдайда оқытудың тиімділігі айтарлықтай төмендейді. Мамандықта қалыптасудың белгілі бір кезеңіндегі өз жетістіктерінің көрінісі студенттерге өздерінің бағдарларын, құндылықтарын, мотивацияларын, жетістіктерін және тіпті өзін-өзі бағалау мен өзін-өзі бағалаудың ауырлығын объективті түрде қарастыруға көмектеседі.

Психологиялық ғылым мен практиканың қазіргі жағдайы бізді адамның өмірін ғана емес, сонымен бірге басқалармен болып жатқан оқиғаларға әсер ете алатын белсенді субъект ретінде жан-жақты зерттеуге бағыттайды. Дәл осы тәсіл бізге зерттеу мәселесін кеңірек және жаһандық тұрғыдан қарастыруға мүмкіндік береді. Жеке тұлғаны субъективті зерттеу арқылы студенттің кәсіби қалыптасуы жағдайында өзін-өзі табысты жүзеге асыру проблемасында басқа көзжиектер ашылады [2].

Қазіргі білім беру жүйесі студенттің психикалық деңгейіндегі өзгерістерді ынталандыру және күшейту үшін көптеген потенциалдарға ие, ол

дәнекер тін ретінде студенттерге мәдениет, білім және дәстүр әлеміне есік ашады. Бұл жүйені үнемі жетілдіру, оны ізгілендіру бүгінгі психологиялық ғылымның гуманистік бағдарланған, жеке тұлғаға бағытталған ретінде қалыптасуына әкеледі. Яғни, адамның үйлесімді дамуы мен іске асырылуы үшін жағдай жасау (оның жеке және әлеуметтік идеяларына сүйене отырып).

Бүгінгі таңда дәл осы психологиялық тәжірибе жоғары мектепте оқу процесін сәтті сүйемелдеуге мүмкіндік береді, сонымен бірге оның барлық тікелей қатысушыларына (мұғалімдер мен студенттерден бастап, соңғы ата-аналар мен оқу орындарының менеджерлеріне дейін) әсер етеді. Психологиялық қолдау әсіресе студенттер үшін кәсіби бағдарланудың бастапқы кезеңінде өзекті. Оларды жоғары мектепте оқытудың бірінші курстарында психологқа білім алушылар мен педагогтардың ұжымдарында қолайлы ахуал қалыптастыруға ықпал ету маңызды.

Мұғалім мен студент арасындағы сапалы өзара әрекеттесу мәселесіне қатысты психологиялық ғылым бұл мәселеде мұғалімнің кәсіби және жеке қасиеттерін қолдауға және дамытуға негізделген. Мұнда мұғалімнің өз мамандығына шығармашылық көзқарасының маңыздылығы атап өтіледі, бұл оның үнемі жеке өсуіне себеп болады және студенттермен тиімді қарым-қатынас жасау үшін қажетті жағдайлар жасайды.

Білім алушылармен өзара әрекеттестіктің авторитарлық жүйесін ұзақ уақыт бойы қайта құра отырып, заманауи білім беру парадигмасы оқытушыдан оқу процесін басқару мен модернизациялауға байланысты жұмысты орындауды талап етеді. Осы мақсаттар үшін мұғалімдердің осы бағыттарда дамуына ынталандыру қажет.

Психологияда адамның өзін-өзі табысты жүзеге асыру мәселесін зерттеу адамның басқа адамдарға ұсынылуын тұтас зерттеумен тікелей байланысты. Бұл процестің тиімділігін арттыру үшін ғалымдар жеке тұлғаның белсенділігін және оның өмірді өзгерту қабілетін білдіретін субъективті тәсілге жүгінеді. Демек, адамның өзін-өзі жүзеге асыруы осы тәсілмен анықталады: адамның қоғамға және тұтастай алғанда өзіне деген белсенді қатынасы.

Оқу процесінде студенттің психикалық жетілуінің тағы бір маңызды ерекшелігі - оның жеке және кәсіби қалыптасуы. Оқу іс-әрекеті барысында ұлдар мен қыздар оқу пәнінің типтік қасиеттерін көрсете бастайды, адамдардың белгілі бір қауымдастығын қалыптастырады, дегенмен қазіргі заманғы техникалық жаңалықтардың, өмірдің мәдени және әлеуметтік факторларының оларға ерекше әсерін ұмытпау керек.

Көптеген ғалымдар, атап айтқанда А.О. Кошелева, жоғарыда сипатталған мәселені қарастырған кезде, бүгінгі күні жас жігіттің жеке басына теледидар мен Интернет қана емес, сонымен қатар қоғамдық институттардың (мысалы, отбасылық жасуша, армия, білім беру мекемелері, әлеуметтік қозғалыстар және т. б.) жалпы бытыраңқылығы үлкен әсер етеді деп мәлімдейді [3]. Зерттеулер ұлдар мен қыздар үшін денсаулық, әлемде және кәсіпте өз орнын анықтау, өзін-өзі жүзеге асырудан гөрі материалдық маңыздылықтың басым екендігін растайды. Олар ұжымдық емес, жеке құндылықтарды таңдайды.

Бірқатар зерттеушілер өздерінің іске асыруларының маңыздылығын атап өтеді (студенттер үшін де, жас және тәжірибелі мамандар үшін де). Сонымен, студенттер өз дағдыларын дамытуға тырысады, әртүрлі өмірлік және кәсіби мәселелерге қатысты өз ұстанымдарын дамытады, оқу процесінде, ұжымдағы қарым-қатынаста, мансап құру кезінде және т. б. бекітіледі. Осы кезеңде адамның қарым-қатынасының әлеуметтік ортасы өзгереді, өйткені жас жігіт немесе қыз ескі әлеуметтік жағдайларды мүлдем жаңа жағдайға өзгертеді: университетте оқу, ондағы бәсекелестік қатынастары бар басқа қоғамдық топ (бұл жеке қатынастардың маңыздылығын артта қалдырады). Студент болашақ мансап туралы ойланады және кәсіби қалыптасудың бастапқы кезеңдерінен өтеді.

Бұл жастағы адамдар рефлексия деңгейін жоғарылатумен, өзін-өзі танумен, өз дағдыларын, мүмкіндіктерін, дағдыларын сыни бағалаумен сипатталады. Мұның бәрі болашақта жеке тұлғаның жауапкершілігін, оның жеке басын бекіту мен қабылдауды қалыптастырады. Осы кезеңде мінез-құлықты реттеу де дамиды, яғни психикалық тұрғыдан жүретін процестерді басқару және жалпылау мүмкіндігі. Дәл осы қасиет жастарға өздерінің потенциалдарын объективті түрде қарастыруға көмектеседі, бұл жеке тұлғаның кейбір параметрлерін басқаларымен алмастыруға және өтеуге әкеледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Коростылева Л. А. Психология самореализации личности: основные сферы жизнедеятельности. -СПб., 2012. - 259 с.
2. Семенова Ф.О. Психологические особенности процесса профессионализации студентов в вузе // Фундаментальные исследования. - 2014. - № 11-4. - С. 918-923.
3. Кошелева А. О. Самоактуализация личности в условиях высшего профессионального образования // Образование и общество. – 2012.- №2. – С. 26-29.

УДК 378.147

ЖОО-ДА СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚУ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ ШАРТТАРЫ

Ибадулла Ж.К.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются условия повышения учебной активности студентов в вузе.

Summary: The article discusses the conditions for increasing the educational activity of students at the university.

Оқудағы студент тұлғасының белсенділігі мәселесі оқу мақсаттарына қол жеткізудің, жеке тұлғаны жалпы дамытудың, оны кәсіби даярлаудың жетекші факторы ретінде оқытудың маңызды элементтерін (мазмұнын, нысандарын, әдістерін) қағидатты түсінуді талап етеді және жоғары білім беруді белсендірудің стратегиялық бағыты ұсынылатын ақпарат көлемін ұлғайту емес, бақылау шараларын күшейту және көбейту деп санайды. Білім алушыны тек интеллектуалдық деңгейде ғана емес, сонымен қатар жеке және қоғамдық іс-

әрекетке де тарта отырып, оқытудың мағынасына дидактикалық және психологиялық жағдай жасау.

Оқу белсенділігі-бұл студенттердің оқу және кәсіби іс-әрекетінің динамикалық жағын сипаттайтын ұғым.

Оқу іс-әрекеті туралы түсінік Л. П. Аристова, Л. П. Барам, К. Н. Босикова, А. А. Волочков, М. К. Дуванская, И. П. Коновалова, В. Н. Крутецкий, В. В. Новицкий, Л. Н. Павлова, Е. Ю. Рослякова, Т. И. Шамова және т. б. еңбектерінде ашылады және осындай түрлермен байланысты танымдық, ақыл-ой, зияткерлік, ерікті, эмоционалды, қасақана, ізденіс шығармашылық [1].

А. А. Волочков ұсынған оқу белсенділігінің құрылымы төрт ішкі жүйемен ұсынылған. Оған мыналар кіреді: белсенділік әлеуеті (оқу мотивациясы мен оқуды қоса алғанда), реттеуші компонент, динамикалық компонент (орындаушылық дағдылардың, шығармашылық қабілеттердің және дербестіктің болуын көрсететін), нәтижелі компонент (оқу қызметінің объективті нәтижелерімен және қол жеткізілгендерге қанағаттанумен ұсынылған) [2]. Біздің ойымызша, оқу белсенділігінің маңызды субъективті аспектісі студенттің университетте Оқу процесінде кездесетін қиындықтарды бастан өткеруі болып табылады. Зерттеу жұмыстарына шолу және зерттелген мәселе бойынша бастапқы эмпирикалық деректерді талдау (студенттердің сауалнамалары) студенттердің жиі кездесетін қиындықтарын атауға және жіктеуге мүмкіндік берді. Оларға: өзіндік жұмыс дағдыларының болмауынан, конспект жасай алмауынан, бастапқы көздермен, анықтамалықтармен, сөздіктермен жұмыс істей алмауынан, оқу материалының күрделілік деңгейінің студенттердің бастапқы біліміне сәйкес келмеуінен және т. б. себептерден туындайтын операциялық қиындықтар; оқу, танымдық уәждеменің болмауынан, сыртқы уәждеменің басым болуынан, таңдалған мамандыққа қызығушылықтың болмауынан туындайтын мотивациялық қиындықтар; оқу, танымдық уәждеменің болмауынан, сыртқы уәждеменің басым болуынан, таңдаған мамандыққа қызығушылықтың болмауынан туындайтын реттеуші қиындықтар; бұл жүйенің негізгі принциптері мен принциптері.

Оқытудың дәстүрлі логикасы бойынша мұндай кезеңдер материалмен алғашқы танысу немесе оны сөздің кең мағынасында қабылдау ретінде ажыратылады; оны түсіну; Белсенділіктің үш деңгейі бар: оны бекіту бойынша арнайы жұмыс және ең соңында материалды меңгеру, яғни оны практикалық әрекетке айналдыру:

- репродуктивті әрекет білім алушының түсінуге, есте сақтауға, білімін арттыруға, үлгіні қолдану тәсілдерін меңгеруге ұмтылуымен сипатталады;

- түсіндіру әрекеті – білім алушының оқығанының мағынасын түсінуге, байланыс орнатуға, өзгерген жағдайда білімді қолдану әдістерін меңгеруге ұмтылуымен байланысты;

- шығармашылық белсенділік – білім алушының білімді теориялық түсінуге, өз бетінше есеп шығаруға ұмтылуы, танымдық қызығушылықтың қарқынды көрінісі [3].

Өткен ғасырдың 90-жылдары оқыту әдістемесінде белсенділік тәсілі кең орын алды. Ол мотивация мен қажеттілікке, оған жетудің мақсаты мен шарттарына, іс-әрекетке, яғни іс-әрекеттермен және операциялармен сипатталатын адамның іс-әрекетіне негізделген. Белсенді тәсіл әдістемедегі зерттеулерді ынталандырды, тұжырымдамалардың қалыптасу заңдылықтарын, оқытудағы белсенділік пен тәуелсіздікті, танымдық қызығушылықтың дамуын анықтады. Осылайша, жүйелі және белсенді тәсіл педагогиканы оқыту әдістемесінің әдіснамалық негізі болып саналды.

Белсенді оқыту деп дидактикалық процесті ұйымдастырудың басым реттелетін, алгоритмдік, бағдарламаланған формалары мен әдістерінен танымдық мотивтер мен қызығушылықтардың шығуы, оқудағы шығармашылық үшін жағдайды қамтамасыз ететін дамытатын, проблемалық, зерттеушілік, зерттеу әдістеріне көшу түсініледі.

Белсенді оқытудың ерекшеліктері:

- білім алушы өз еркіне қарсы әрекет жасауға мәжбүр болған кезде, ойлауды мәжбүрлі түрде белсендіру;

- студенттерді оқу процесіне тарту үшін жеткілікті ұзақ уақыт, өйткені олардың қызметі қысқа мерзімді және эпизодтық емес, керісінше тұрақты және ұзақ болуы керек (яғни, бүкіл сабақ бойы);

- білім алушылардың ынтасын және эмоционалдылығын арттыру, шешімдерді өз бетінше шығармашылықпен дамыту;

- тікелей және жанама кері байланыс арқылы студенттер мен мұғалімдердің тұрақты өзара әрекеттесуі.

Оқытудың белсенді әдістерінің ерекшеліктері олардың негізінде практикалық және ақыл-ой белсенділігіне ынталандыру жатыр, онсыз білімді игеруде алға жылжу болмайды.

Белсенді әдістердің пайда болуы және дамуы оқудың жаңа міндеттерімен байланысты: білім алушыларға білім беру ғана емес, сонымен қатар танымдық қызығушылықтары мен қабілеттерін, шығармашылық ойлауын, өз бетінше интеллектуалдық жұмыс істеу дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру мен дамытуды қамтамасыз ету. Жаңа міндеттердің пайда болуы ақпараттың қарқынды дамуына байланысты. Егер жоғары оқу орнында бұрын алынған білім адамға ұзақ уақыт бойы, кейде оның бүкіл өмірінде қызмет ете алатын болса, ақпараттық қоғам дәуірінде олар үнемі жаңартылып отыруы қажет, бұл негізінен өзін-өзі тәрбиелеу арқылы қол жеткізіледі, бұл танымдық белсенділікті қажет етеді. . белсенділік пен тәуелсіздік.

Танымдық белсенділік – бұл танымдық процеске, білім алушының оқуға деген ұмтылысына, жеке және жалпы тапсырмаларды орындауға, мұғалімдердің және басқа да студенттердің іс-әрекетіне деген қызығушылыққа интеллектуалды және эмоционалды жауап.

Белсенді оқыту құралдары жеке тұлғаны оқуда белсендірудің маңызды құралы болып табылады. Бұл спецификалық емес және имитациялық белсенді оқыту топтары. Мүліктік емес сабақтардың (проблемалық лекциялар мен семинарлар, миға шабуыл сессиялары, педагогикалық ойын жаттығулары,

пікірталас, дөңгелек үстелдер) тән ерекшелігі - зерттелетін үдерістің немесе әрекет моделінің болмауы.

Оқытуды белсендіру мұғалімдер мен оқушылар арасындағы тікелей және кері байланыс арқылы жүзеге асады.

Осылайша, оқу белсенділігі – бұл оқу процесі мен оқу нәтижесіне әсер ететін тиімді әдістердің бірі екенін атап өтуге болады. Мамандықты саналы таңдау-табысты оқытудың және дербес кәсіби қызметке ынталандырудың кепілі. Жоғары оқу орындарында кәсіби білім алуға деген ынтаны арттырудың басты міндеті – студенттің ішкі әлеуетін ашуға бағытталған оқу процесін ұйымдастыру, оның кәсіби дамуына барынша қолайлы жағдай жасау. Оқу мотивациясына жастардың психологиялық ерекшеліктері, сонымен қатар оқу процесін ұйымдастыру формалары, Оқу пәнінің ерекшелігі, қолданылатын әдістер мен технологиялар, мұғалімнің жеке қасиеттері, мұғалімнің педагогикалық іс-әрекетінің стилі және басқа факторлар әсер етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Нечаева Т.В., Ложкомоева Е.Н. Особенности использования деловых и ролевых обучающих игр в сфере высшего образования. Мир науки, культуры, образования. № 2(69). С.261-263. М.2018.
2. Рыбцова Л.Л. и др. Современные образовательные технологии: [учеб. пособие]; М-во образования и науки Рос. Федерации, Урал. федер. ун-т. — Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2014. — 92 с.
3. Бордовская Н.В. Современные образовательные технологии: учебное пособие / коллектив авторов; под ред. — 3-е изд., стер. — Москва: КНОРУС, 2017. — 432 с.

ӘОЖ 378.147

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ҚҰРАЛДАРЫМЕН СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗІНДІК ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Игембаева А.М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены подходы к организации самостоятельной работы бакалавров средствами дистанционного обучения. В статье обоснована значимость самостоятельной работы студентов в организациях системы среднего профессионального образования в условиях дистанционного обучения. Представлены различные подходы к организации самостоятельной работы с использованием возможностей дистанционной платформы.

Summary: The article considers approaches to the organization of independent work of bachelors by means of distance learning. The article substantiates the importance of independent work of students in organizations of secondary vocational education in the conditions of distance learning. Various approaches to the organization of independent work using the capabilities of a remote platform are presented.

Жоғары білім берудің негізгі міндеттерінің бірі - өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі тәрбиелеуге, инновациялық қызметке қабілетті маманның шығармашылық тұлғасын қалыптастыру. Сондықтан, екі деңгейлі білім беру жүйесіне көшу

студенттің өзіндік жұмысының үлесін едәуір арттыруды көздейді, бұл студентке жоғары кәсіптік білім берудің мемлекеттік білім беру стандарттарының талаптарына сәйкес жалпы мәдени және кәсіби құзіреттіліктерді қалыптастыруға және сәтті кәсіби қызмет үшін терең білім мен дағдыларды алуға мүмкіндік береді. Мұның бәрі әр түрлі өзіндік іс-әрекеттерді ұйымдастырудың, дәстүрлі емес педагогикалық технологияларды дамытудың жаңа тәсілдерін қажет етеді.

Белгілі бір жағдайларда және белгілі бір уақыт ішінде белгілі бір білім беру жүйесі ғана тиімді бола алады. Қазір Дүниежүзілік Интернет желісінің пайда болуының арқасында ақпарат өркениеттің дамуының стратегиялық ресурсына айналатын уақыт келді. Осыған байланысты білімнің рөлі одан әрі артады. Білім беру кеңістігінің кеңеюі және жаһандануы бар. Ақпарат пен білім жалпыадамзаттық құндылықтар жүйесінде бірінші орынға шығады және қоғам әл-ауқатының негізгі көзіне айналады. Осыған байланысты қашықтықтан оқыту жүйесін дамыту ерекше маңызға ие болып отыр.

Қашықтықтан оқыту - ақпараттық технологиялар арқылы студенттерге зерттелетін материалдың негізгі көлемін жеткізуді қамтамасыз ететін технологиялар жиынтығы. Қазіргі уақытта қашықтықтан оқыту негізінен жоғары білім беруде қолданылады. Қашықтықтан оқыту телекоммуникациялық технологияларға, интернет - ресурстарға негізделген оқытудың жаңа нысаны болып табылады. Қашықтықтан оқыту формасы интерактивті форма болып табылады, онда оқытушының студентпен жүйелі қарым-қатынасы жүреді, бірақ бұл жағдайда студенттердің тәуелсіз қызметіне баса назар аударылады [1].

Қашықтықтан оқыту формасын үздіксіз білім беру жүйесінің бір түрі ретінде қарастыруға болады.

Қашықтықтан оқыту технологияларын пайдалану [2]:

- оқытуды өткізуге шығындарды төмендетуге (үй - жайларды жалға алу, студенттердің де, оқытушылардың да оқу орнына бару шығындарын талап етпейді);

- көптеген адамдарды оқытуды жүргізуге;

- заманауи құралдарды, көлемді электрондық кітапханаларды қолдану есебінен оқыту сапасын арттыруға және т.б.;

- бірыңғай білім беру ортасын құруға (әсіресе корпоративтік оқыту үшін өзекті) мүмкіндік береді. Оқытудың бұл түрінде - шағын топтарда бірлескен қызмет түрлері қолданылады;

- форумдар, чаттар, бейнеконференциялар арқылы интерактивті режимде барлық проблемалар, мәселелер, қиындықтар тобының талқылауын өткізуге болады;

- жобалар әдісі, кейс-әдіс, проблемалық рөлдік немесе іскерлік ойындар әдісі қолданылады.

Компьютерлік телекоммуникациялардың көмегімен жүзеге асырылатын қашықтықтан оқытудың мынадай сабақ нысандары болады [3]:

1. Чат-сабақтар - чаттехнологияларды пайдалана отырып жүзеге асырылатын оқу сабақтары. Чат сабақтары синхронды түрде өткізіледі, яғни

барлық қатысушылар бір уақытта чатқа қол жеткізе алады. Көптеген қашықтықтан оқыту мекемелерінде чат-мектептер жұмыс істейді, онда чат кабинеттерінің көмегімен қашықтықтан оқыту мұғалімдері мен студенттердің қызметі ұйымдастырылады.

2. Веб-сабақтар - қашықтықтан өткізілетін сабақтар, конференциялар, семинарлар, іскерлік ойындар, зертханалық жұмыстар, практикумдар және телекоммуникация құралдары мен интернеттің басқа да мүмкіндіктері арқылы өткізілетін оқу сабақтарының басқа да нысандары.

3. Телеконференциялар, әдетте, электрондық поштаны пайдалану арқылы тарату тізімдері негізінде жүзеге асырылады. Оқу телеконференциясы білім беру міндеттеріне қол жеткізумен сипатталады. Сондай-ақ, қашықтықтан оқыту нысандары бар, онда оқу материалдары аймақтарға пошта арқылы жіберіледі. Ыңғайлы және тиімді болу үшін қашықтықтан оқыту тиісті түрде құрылымдалған және ұйымдастырылған болуы керек.

Қашықтықтан оқыту тәуелсіз ойлауды ынталандырады, дайын білімді беруден танымдық іс-әрекетті тәуелсіз басқаруға ауысады, тәуелсіз танымдық іс-әрекетті белсендіреді. Бұл жағдайда оқу іс-әрекетінің негізгі нысаны студенттердің өзіндік жұмысы болып табылады.

Өздік жұмыс студенттерге көп нәрсе береді, ол қозғалыстың әр кезеңінде танымдық мәселелерді шешу үшін қажетті білім, дағдылар мен қабілеттердің көлемі мен деңгейін қалыптастырады. Жұмыстың бұл түрі студенттерде өз білімі мен дағдыларын жүйелі түрде арттыруға психологиялық көзқарас қалыптастырады. Сонымен қатар бұл студенттің кәсіби қызмет әдістерін игерудегі өзін-өзі ұйымдастыруының маңызды шарттарының бірі. Өзіндік жұмыс ұғымы жан-жақты, ол бірыңғай түсінік алған жоқ, әр түрлі авторлар әртүрлі мағынада түсіндіріледі. Дидактикадағы өзіндік жұмыс дегеніміз-мұғалімнің тікелей қатысуынсыз, бірақ оның тапсырмалары бойынша (А.А. Миролубов) сыныпта және сыныптан тыс сабақтарда немесе үйде студенттердің жеке және ұжымдық іс-әрекетінің әртүрлі түрлері.

С.И. Архангельскийдің пікірінше, өзіндік жұмыс ұғымы қажетті ақпаратты іздеуді, білім алуды, осы білімді оқу, ғылыми және кәсіби міндеттерді шешу үшін қолдануды қамтиды.

А. Г. Молибог тәуелсіз жұмысты көптеген элементтерден тұратын қызмет ретінде ұсынады: дәріс барысында оқу материалын шығармашылық қабылдау және түсіну, сабақтарға, емтихандарға, сынақтарға дайындық, курстық және дипломдық жұмыстарды орындау.

А.И. Низамовтың пікірінше өзіндік жұмыс - сабақта немесе сабақтан тыс уақытта студенттердің жеке, топтық танымдық іс-әрекетінің әр түрлі түрлері тікелей басқарусыз, бірақ мұғалімнің бақылауымен олар өзіндік жұмысы болып табылады.

Өзін-өзі тәрбиелеумен байланысты іс-әрекет сонымен қатар өзіндік жұмыс (С.И. Зиновьев) болып табылады, сонымен қатар студенттің оқытушының тікелей қатысуынсыз өткізетін, оны өзі жоспарлап, орындайтын оқу процесінің бөлігі болып табылады (В. И. Богданов) [4].

Х.В. Графтың, И. И. Ильясовтың, В.Я. Ляудистің пікірінше, өзіндік жұмыс-бұл оқытушы болмаған кезде пайда болатын оқу қызметін басқаруды қамтамасыз ететін педагогикалық жағдайларды ұйымдастыру жүйесі.

Оқытушының тапсырмасы бойынша және әдістемелік басшылық кезінде орындалатын, бірақ оның тікелей қатысуынсыз орындалатын студенттердің жоспарланған жұмысы да өзіндік жұмыс болып табылады (К.К. Гомоюнов).

П.И. Пидкасистый жоғары мектептегі өзіндік жұмыс оқу процесінде өзіндік қызметті ұйымдастыру мен басқарудың нақты педагогикалық құралы болып табылады деп санайды. Тәуелсіз жұмыс оқу тапсырмасын, сондай-ақ тиісті оқу тапсырмасын орындау үшін белгілі бір іс-әрекет әдісінің көрінісін білдіруі мүмкін.

М. Г. Гарунов өздік жұмыс деп кәсіби білім жүйесін, танымдық және кәсіби іс-әрекет тәсілдерін игеру, шығармашылық іс-әрекеттің дағдылары мен іскерліктерін қалыптастыру құралы ретінде әрекет ететін оқу, өндірістік, зерттеу және өзін-өзі тәрбиелеу сипатындағы әртүрлі тапсырмаларды орындау түсініледі.

Өзіндік жұмыс - бұл оқу іс-әрекетінің ең жоғары формасы, ол өзін-өзі реттеуді қамтитын білім беру субъектісінің жеке-психологиялық және жеке ерекшеліктерімен анықталады. Оны дамыту үшін студент мақсаттарды өзі қалыптастырып, оларды жүзеге асырып, өз қызметін модельдей білуі керек. Өзін-өзі реттеу саласына адамның басқа адамдармен қарым-қатынас нормалары туралы идеялары және еңбек объектілерімен жұмыс істеу ережелері де кіреді [5].

Қашықтықтан оқыту кезінде студенттердің білімін кім бағалайды деген сұрақ өте маңызды. Бұл жағдайда бірнеше формалар болуы мүмкін: интерактивті, компьютерлік, байланыс.

Бақылаудың интерактивті формасымен студенттің әр хабарламасына міндетті түрде оқытушы жауап хабарлама жібереді. Компьютерлік форма тапсырмалар компьютерлердің көмегімен беріледі және бақыланады деп болжайды. Байланыс нысаны аясында қашықтықтан оқыту курстарының барлық қатысушылары сөйлесе алады. Осылайша, мұғалімнің өзі білімді тексере алады, Интернетте студенттердің білімін бағалау үшін тесттер жиі қолданылады. Алайда, бағалаудың бұл түрі барлық жағдайларда қолданылмауы керек. Академиялық білімді тексеру кезінде тестілеуді қолдану орынды, ал әртүрлі дағдыларды бағалау қажет болған жағдайда тесттер жеткілікті түрде жарамды емес.

Қорытындылай келе, қашықтықтан оқыту кезінде студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыру тәуелсіз ойлауды ынталандырады, дайын білімді беруден танымдық іс-әрекетті тәуелсіз басқаруға ауысады, тәуелсіз танымдық іс-әрекетті белсендіреді.

Осылайша, қашықтықтан оқыту жағдайында студенттердің нәтижелі өзіндік жұмысы ұйымдастырылуы керек. Қазіргі уақытта қашықтықтан оқыту жағдайында студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыруда жеткілікті қиындықтар бар. Сондықтан, мақалада қарастырылған өзіндік жұмысты

ұйымдастырудың әдістерін ескере отырып, орта кәсіптік білім беру жүйесінің мекемелері оны арттыра алады, ал мұғалімдер оны ұйымдастырудың мүмкіндіктерін кеңейте алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Педагогические технологии дистанционного обучения: учеб. пособие для студ. высш. учебных заведений / Е.С. Полат[и др.] ; под ред. Е.С. Полат. 2-е изд., стер. М.: издательский центр «Академия», 2018. С. 201-210.
2. Дистанционные образовательные технологии: проектирование и реализация учебных курсов / Лебедева М.Б., Агапонов С.В., Горюнова М.А., Костиков А.Н., Костикова Н.А., Никитина Л.Н., Соколова И.И., Степаненко Е.Б., Фрадкин В.Е., Шилова О.Н.; Под.ред. М.Б. Лебедевой. – СПб: БХВ-Петербург, 2012. – 336 с.
3. Яшина Л.И. Проблемы внедрения дистанционного обучения в вузе / Л.И. Яшина, О.М. Горева // Вестник Сургутского государственного педагогического университета. 2019. № 4 (61). С. 84-90.
4. Голубева Г.Ф. Психолого-педагогические особенности организации самостоятельной работы студентов-психологов в образовательной среде «Moodle» / Г.Ф. Голубева, Л.С. Каширина // Эргодизайн. 2019. № 2. С.81
5. Бондаренко Т.А. Использование информационно-коммуникативных технологий как условие организации самостоятельной работы студента / Т.А. Бондаренко, Г.А. Каменева, А.Л. Анисимов // Проблемы современного педагогического образования. 2019. №62-1. С. 57

ОӘЖ 159.9

ГИПЕРАКТИВТІ БАЛАЛАРМЕН ТҮЗЕТУ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Иманова К.А., Ешенкулова Э.Б., Заманова М.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: В статье дается характеристика детей с дефицитом внимания и нарушениями гиперактивности, рассказывается о комплексе коррекционной работы с гиперактивными детьми

Summary: The article describes the characteristics of children with attention deficit and hyperactivity disorders, describes the complex of correctional work with hyperactive children

Қазіргі психологиядағы балалардың гиперактивті мінез-құлқы тақырыбына көп назар аударылғанына қарамастан, бастауыш мектеп жасындағы балалардың назар жетіспеушілігі және гиперактивтілік бұзылыстарымен жұмыс істеуге арналған түзету бағдарламаларының кешені жеткілікті емес. Сонымен қатар, мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс істейтін көптеген мамандардың жалпы бағыты бар: гиперактивтіліктің себептерін зерттеу, ерте анықтау, осы синдромды диагностикалау, баланы балалық шақтың бүкіл кезеңінде бақылау, әрі қарай оқытуға түзету көмегі, қазіргі әлемге әлеуметтік бейімделуде, бұл болашақта өмірде өз орнын табуға көмектеседі. Бұған зерттелетін синдромның балаларымен жұмыс істейтін мамандар ғана емес, сонымен қатар балаларына көмектескісі келетін ата-аналар да мамандарға жүгінеді.

Гиперактивті баламен жұмыс істеуге дефектологиялық, медициналық мамандарды тарту қажеттілігін мойындаған кезде отбасы, оның құрылымы, отбасындағы баланың жақындарымен және туыстарымен қарым-қатынасы сияқты гиперактивтіліктің маңызды факторлары дұрыс ескерілмейді. Отандық және шетелдік зерттеулердің деректері бойынша мектепке дейінгі және мектеп жасындағы балалар арасында назар тапшылығы мен гиперактивтілік синдромының көріну жиілігі 4,0% - дан 9,5% - ға дейін құрайды.

Бірақ көбінесе нәтижелер әртүрлі, өйткені бұл зерттеулерде гиперактивті мінез-құлықтың зерттелген параметрлеріне әртүрлі диагностикалық критерийлер ұсынылған. Гиперактивтілік диагнозын қоюға арналған бірде-бір құрал жоқ, көптеген авторлар диагностикада өздерінің әзірленген әдістерін қолданады. Гиперактивті мінез-құлықты зерттеудің клиникалық бағытын талдай отырып, баланың гиперактивті мінез-құлқының негізі жетілмегендік, мидың бұзылуы сияқты психофизиологиялық бұзылулар кешені болып табылады (мидың минималды дисфункциясы сияқты).

Негізгі белгілер мен бірқатар қосымша көріністердің әр түрлі үйлесімі гиперактивтіліктің әртүрлі түрлерін анықтауға мүмкіндік береді, соған сәйкес мектеп жасына дейінгі балалармен де, бастауыш сынып оқушыларымен де барлық түзету жұмыстарын жүргізуге болады. Назар жетіспеушілігінің және гиперактивтіліктің бұзылуының клиникалық көріністерінде баланың үш негізгі белгілері бар: зейінсіздік, гиперактивтілік және импульсивтілік.

Назар тапшылығы синдромы бар балалар ерікті зейіннің жетіспеушілігімен сипатталады, бұл белгілі бір объектіге ұзақ уақыт бойы зейін аударудың мүмкін еместігінде, сонымен бірге басқалардан алшақтатуда көрінеді, нәтижесінде немқұрайлылық, балаларға қызықты емес әрекеттерге алаңдаушылық көрініс табады. Егер бала қызықты нәрсе жасаса (компьютерлік ойындар, мультфильмдер көру), онда олар бірнеше сағат бойы ынтамен айналыса алады. Сондай-ақ, назар тапшылығы синдромы бар балаларда зейіннің тұрақтылығының жетіспеушілігі байқалады, бұл сыртқы жарқын және қызықты ынталандыруларға алаңдаушылықтың жоғарылауымен көрінеді, осыдан келіп оларда зейіннің ауысуы жиі төмендейді.

Гиперактивті балаларға жоғары қозғалтқыш, моторлық белсенділік тән. Мұндай синдромы бар балаларда мұндай қимыл қозғалыстың белсенділігі мақсатсыз, хаотикалық сипатқа ие, бұл балалардың жарақаттануының жоғарылауына әкеледі. Гиперактивтіліктің тағы бір симптомы-бұл мінез-құлықтың импульсивтілігі, бұл баланың өзінің мінез-құлқын бақылау мүмкін еместігінен көрінеді.

Сонымен, Мэш Э., Вольф Д. импульсивтіліктің екі түрін анықтады: когнитивті, ол асығыс ойлау мен мінез-құлық импульсивтілігімен көрінеді, бұл реакцияларды басудағы қиындықтарды көрсетеді. Импульсивтілік оқу іс-әрекетінде де орын алады, олар "импульсивті жұмыс стилімен" сипатталады: сабақта сұрақтарға жауап бергенде айқайлап жауап береді, рұқсат бергенді күтпейді, басқа оқушылардың, мұғалімдердің сөзіне араласады, тоқтатады және сұрақтарға толық жауап бермейді. Импульсивтіліктің салдарынан балалар

көбінесе қауіпті жағдайларға тап болады, өйткені олардың салдары туралы ойламайды, көбінесе жазатайым оқиғаларға, тәуекелге бейім. Импульсивтілік әлі де агрессивті және оппозициялық мінез-құлықпен үйлеседі.

Гиперактивтілік синдромы бар балалармен түзету жұмыстары бірқатар әдістерді қамтуы керек, атап айтқанда, "мультимодальды", яғни медициналық терапияны да, психотерапиялық әдістерді де қамтуы керек (Шевченко Ю.С., Чутко Л.С.). Ю. С. Шевченко назар тапшылығы бар балалар мен жасөспірімдерге емдік-түзету көмегін бірнеше деңгейлерді қамтитын кешенді, көп деңгейлі бағдарламаның көмегімен жүзеге асыру керек деп санайды [1].

Метаболикалық деңгей медициналық көмек пен дәрі-дәрмек әсерін қамтиды, мұнда дәрі-дәрмектерді таңдау мінез-құлық симптомдық кешенінің құрылымымен анықталады. Алайда, ғалымдар дәрі-дәрмектер әрқашан қалаған әсерге ие бола бермейді, бірқатар жанама әсерлері бар және дәрі-дәрмектерді қолдану баланың мінез-құлқын әрдайым жақсарта бермейді дейді, бұл түзету жұмыстарын кешенді қолданудың орындылығын растайды.

Синдром деңгейі синдромның көрінуінің жеке элементтеріне әсер ететін дамыту ойындарының кешенінен тұрады.

Мінез – құлық деңгейі психотерапияның әртүрлі түрлерін, ең алдымен, мінез-құлық терапиясын, когнитивтік, ұсыныс және басқа да түрлермен бірге қажетті мінез-құлық үлгілерін қалыптастыру және дамыту үшін қажет.

Жеке деңгей сыртқы және ішкі психогендік қақтығыстарды шешуге, жеке өсуге, айналасындағы адамдармен тиімді өзара әрекеттесуге бағытталған жеке және топтық психотерапияның әртүрлі түрлерін қолдануды қамтиды.

Және біз негізгі міндет ата-аналармен, мұғалімдермен жұмыс істеу, әр гиперактивті баламен өзара әрекеттесудің стратегиясы мен тактикасын жасау, баланың дамуы мен оқуының жағымды жалпы эмоционалды фонын одан әрі қамтамасыз ету болып табылатын әлеуметтік деңгейді қосқымыз келеді [2].

Психологтың гиперактивтілік синдромы бар балалармен және жасөспірімдермен түзету жұмыстарының мақсаты-бұл бұзушылықтың симптомдық кешенін ескере отырып, қазіргі өмір жағдайларына бейімделуге көмектесу, баланың өз әлеуетін сәтті жүзеге асыратын, өзін жайлы сезінетін және болашақта өз бетінше, жауапкершілікпен шеше алатын психологиялық атмосфераны құру, өмірлік міндеттерді шешу. Психокоррекция әдістерін таңдау баланың қажеттіліктеріне, ересектердің психологқа қоятын мақсаттарына байланысты.

Түзету жұмыстарында психотерапияның бірнеше түрін қолдануға болады.

Гиперактивтілік синдромы бар балалар мен жасөспірімдермен жұмыс істеудің ең тиімді және қарапайым түрі-ойын терапиясы. Ойын терапиясының артықшылығы-балалардың сана-сезімнің "цензурасынан" өтпей-ақ, ойын барысында тәжірибені қабылдаудың тікелей сипатының ерекшелігі бар, бұл ойын терапиясында әлеуметтік инфантилизмді, мінез-құлықтағы агрессивтілікті түзетуде, олардың сезімдері мен әрекеттерін дамытуда, рефлексияны дамытуда өте маңызды және тиімді [3].

Балалармен жұмыс жасауда маңыздысы-құм терапиясы, егер бала әлемнің өзіндік суретін құм миниатюрасында салуы оның бейсаналыққа қол жеткізуге мүмкіндік береді. Құммен ойнау балаға психикалық стрессті азайтуға көмектесетін әлемді қабылдаудың бейнелі формасы арқылы бейсаналық импульстармен байланыс орнатуға мүмкіндік береді.

Гиперактивті балаларға психологиялық көмек көрсетудің тиімді тәсілдерінің бірі-баланың мектептегі күнделікті өмірге бейімделу қабілетін арттыратын, шаршауды төмендететін арт-терапия. Арт-терапияда адамның сау әлеуетіне, өзін-өзі реттеудің ішкі механизмдеріне сенім арту кезінде теріс эмоционалдық жағдайларды және олардың оқумен байланысты көріністерін азайтуға немесе жоюға болады. Бұл баланың ішкі бақылау сезімін дамытуға, баламен өзара сүйіспеншілік негізінде қарым-қатынас орнатуға көмектеседі. Арт-терапия бала өз ойларын ауызша және нақты білдіре алмайтын жағдайларда тиімді [4].

Музыканы немесе музыкалық терапияны терапевтік тыңдау көбінесе эмоционалды жағдайлармен, қозғалыс белсенділігінің жоғарылауымен, сөйлеу бұзылыстарымен, гиперактивтілік синдромы бар балалар мен жасөспірімдерде шамадан тыс болатын әртүрлі қорқыныштарды түзету жұмыстарында қолданылады. Лютова-Робертс Е. К. гиперактивті балалармен жұмыс жасау кезінде музыкалық шығарманы таңдағанда, музыканың ырғақты сипатына артықшылық беру керек дейді, сондықтан билейтін әуендер қыздарға көбірек сәйкес келеді, марш тәрізді музыка ұлдарға жақын.

Гиперактивті синдромы бар бала өз денесін түсінуді, оны басқаруды, эмоционалды тәжірибеге вербальды емес түрде жауап беруді, денесінің қалыпты жағдайын қалпына келтіруді үйренуі үшін психогимнастиканы қолдану қажет. Психогимнастика-бұл балаларға вербалды емес яғни сөздің көмегінсіз өздерін және басқа адамдарды жақсы түсінуге көмектесетін әдіс.

Психотерапиядағы гиперактивті мінез-құлықты түзетудің маңызды әдістерінің бірі-мұндай баланың мінез-құлқының қажетсіз мінез-құлық бағдарламаларын өзгертуге және түзетуге және одан әрі бейімделуге ықпал ететін пайдалы мінез-құлық дағдыларын дамытуға ықпал ететін мінез-құлық психотерапиясы. Бұл өз кезегінде маманнан жоғары кәсібилікті және синдромы бар балалармен жұмыс жасауда үлкен тәжірибені талап етеді. Жұмыс ұзақ уақыт бойы жүргізіледі. Жоғарыда сипатталған түзету әдістері мамандардың, ата-аналардың және мұғалімдердің тығыз ынтымақтастығы болған кезде тиімді болады.

Сондықтан ата-аналар мен мұғалімдердің мінез-құлық үлгілерін түзетуге, балаларына қатысты бейімделмейтін мінез-құлық нысандарын адаптивті формаларға ауыстыруға бағытталған отбасылық және ата-аналық терапия да маңызды.

Осылайша, барлық мамандардың, ата-аналардың гиперактивті баланың проблемаларын шешуге кешенді көзқарасымен ғана баланың әлеуетін толық іске асыруға, эмоционалды стрессті азайтуға және оны қоршаған әлеуметтік ортаға одан әрі бейімдеуге ықпал ететін тәрбие, оқыту, түзету жүреді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мони́на Г. Б., Лютова-Робертс Е. К., Чутко Л. С. Гиперактивные дети: психолого-педагогическая помощь. СПб.: Речь, 2017. — 186 с.
2. Дробинская А.О. Школьные трудности «нестандартных» детей. — 2-е изд. — М.: Школа-Пресс, 2012 — 144 с. (Лечебная педагогика и психология. Приложение к журналу «Дефектология». Вып.7).
3. Брызгунов И.П., Касаткина Е.В. Непоседливый ребенок или все о гиперактивных детях. — М.: Изд-во Ин-та Психотерапии, 2012. — 45 с.
4. Петрова Е.Г., Махрина Е.А. Изучение детей с признаками гиперактивности в рамках профессиональной подготовки будущих учителей // Вестник Таганрогского государственного педагогического института имени А.П. Чехова. Гуманитарные науки. 2014. № 1. — С.258-263.

УДК 378

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ САМОРЕАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ

Исабаева А.С., Жумадуллаева А.А.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асырудың әдіснамалық-теориялық негіздері қарастырылған. Сонымен қатар, жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыру ұғымы бойынша көптеген авторлардың еңбектеріне талдау жасалынып, анықтама берілген.

Summary: The article considers the methodological and theoretical foundations of self-realization of the individual. In addition, the analysis of the works of many authors on the concept of self-realization of the individual is carried out and a definition is given.

Создание единой системы образования, отвечающей требованиям современного общества, требует разработки психолого-педагогических технологий для осуществления целостного и непрерывного образовательного процесса, направленного на личностный рост и самореализацию. Университеты работают в нескольких направлениях, наиболее перспективным из которых является разработка технологий, основанных на модели личностно-ориентированного обучения. Эта модель активно внедряется в университетах, где студенты рассматриваются как центральное звено образовательной среды и как активные агенты, нацеленные на самореализацию.

Под самоактуализацией понимается стремление человека максимально реализовать и развить свои способности, чтобы как можно эффективнее выполнять профессиональные обязанности и значимую для субъекта деятельность [1]. Стремление человека к самореализации наиболее эффективно формируется на этапе студенчества. Это обусловлено развитием субъектности и осознанием личностью своей позиции в макросреде связей с общественностью в целом и образовательной среде университета в частности. Важным психологическим значением для саморазвития и самореализации личности является формирование Я-образа, который способствует определению ближних, средних и дальних целей субъекта образования,

стимулирует чувство активности и целеустремленности, корректирует сферу общения и систему взаимоотношений в университетской среде.

Образовательная среда высших учебных заведений является важным психологическим условием не только для приобретения профессиональных знаний, компетенций и навыков, но и для развития самосовершенствования и мотивации к самореализации. Актуальность проблемы развития самореализации личности в образовательной среде высших учебных заведений обусловлена возможностью научного обоснования психологических основ успешного взаимодействия личности и образовательной среды.

Степень разработанности исследовательской программы определяется тем, что, несмотря на значительное количество работ, посвященных индивидуальной самореализации, большинство из них носит поэтапный характер и в большей степени рассматривает этапы самореализации в их структуре. Было установлено, что самоактуализация является основополагающим элементом. Она в большей степени характеризует направленность личности и связана с мотивационной сферой деятельности. Нам не удалось найти исследований, в которых проводился бы психологический анализ влияния развивающей образовательной среды на самоактуализацию учащихся. Этот вопрос был только намечен, но не проверен эмпирически. Работ, демонстрирующих механизмы психологической поддержки самоактуализации студентов в развивающей образовательной среде вузов, не найдено.

По проблеме развития личности в образовательной среде современных вузов проведены многочисленные исследования (А.Г. Асмолов, Г.А. Берулава, Ж.М. Митина, А.Б. Орлов, А.Р. Фонарев и др. Анализ делает возможным один из основных принципов психологического обеспечения организации учебного процесса: принцип саморазвития [2].

В подростковом возрасте, в рамках формирования нового уровня самосознания, происходит становление субъективности и относительно устойчивой Я-концепции, что влияет на развитие стремления к самоактуализации. В Я-концепции сосредоточено актуальное представление о единстве и целостности себя, личности в ее субъективном аспекте (И. С. Кон, А. В. Петровский, Э. Эриксон, Р. Берн и др.).

Таким образом, одной из детерминант, влияющих на самореализацию студентов, является их самовосприятие, которое изучалось в работах отечественных и зарубежных психологов (И.С. Кон, А.В. Петровский, Э. Эриксон, Р. Берн и др.). Образ себя концентрирует единство и целостность личности в ее субъективном аспекте. Он участвует в постановке целей, определяет ближайшие, среднесрочные и долгосрочные цели человека, мотивирует конкретную деятельность и тем самым способствует самореализации.

Современные исследования феномена "самоактуализации" обычно основываются на социальных детерминантах и социально-психологических теориях личности. философия (Л.А. Цыренова, Е.И. Ярославцева, Г.К.

Чернявская, Н.А. Кебина, Б.Ф. Чечет, Ю.Н. Ворожко и др.), психология (Б.Г. Ананьев, Л.А. Анцыферова, Л. М. Воришко и др.), от исследований. А. Коростылева, С.И. Кудинов и др.), социологии (С.П. Иваненков, В.А. Луков, А.Ж. Кусжанова и др.), педагогики (Д.Ю. Мирошниченко, Г.В. Попова, Л.В. Цурикова и др.) и Включены и другие научные дисциплины.

Термин "самореализация личности" не нашел отражения в современных философских словарях и энциклопедиях. Это понятие встречается в психологической литературе и часто рассматривается как синоним самореализации. В то же время, только с 2000 года по вопросу самоактуализации личности были подготовлены и защищены десятки статей, авторы которых предлагают различные интерпретации этого термина в нашем понимании. В настоящем исследовании проводится анализ этих альтернатив с целью уточнения содержания "самореализации личности" и сходных понятий. Мы считаем, что этот феномен должен занять законное место в философии науки и стать термином, активно используемым философами, психологами и социологами, и что он представляет собой процесс саморегуляции установок и поведения по отношению к самому себе.

Самоактуализация - это высший уровень самореализации, проявляющийся в осуществлении смысложизненных ориентаций и ценностных ориентаций.

В своей статье "Смысловые основы формирования личности и самореализации" Н.А. Кебина использует термин "самореализация". Под ним понимаются потребности, формы и результаты деятельности индивида [3].

Б.Ф. Чешет пишет о самореализации, что "это жизнь, построенная в соответствии с ключевыми моментами индивидуально сформированной картины мира, представляющей сущность личности, и это сложный и противоречивый процесс, связанный со многими внутренними состояниями, чувствами и оценками, выражаемый метафорой "свершившаяся жизнь" [4].

Южанинова рассматривает самореализацию как "социально и личностно обусловленный процесс раскрытия и преобразования своего потенциала (интеллектуального, физического, психического и творческого) в актуальное состояние бытия, основанное на личностных смыслах и ценностях, через различные виды деятельности и сотворчество с другими людьми".

О.А. Конопкин, В.И. Моросанова и др. ученые отмечают, что люди с высокой оценочной самоактуализацией, но недостаточно развитой динамической самоактуализацией могут испытывать более выраженное состояние неудовлетворенности собой, так как они обычно склонны концентрироваться на собственных недостатках и признают вторичность самоактуализации по сравнению с теми установками личности, которые проявляются в их деятельности [1].

Таким образом, самоактуализация - это сознательная деятельность зрелого субъекта, направленная на проявление внутренних желаний и личностных потенциалов во внешней сфере жизнедеятельности. В работах

отечественных ученых при изучении феномена самореализации личности можно найти связь и отождествление с понятием "самоопределение".

Современная психология все больше фокусируется на изучении целостной личности как субъекта собственной жизни и бытия, что открывает большие возможности и новые перспективы для решения экзистенциальных проблем. Активное развитие субъектного подхода в психологии открывает новые горизонты для изучения проблемы самореализации человека. Изучение феномена самореализации человека в психологии связано с анализом трудов гуманистических психологов. Тот факт, что ученые обратили свое внимание на изучение проблем, связанных с реализацией человеческого потенциала и возможностей, обогатил современную психологию новыми знаниями и позволил разработать основные статьи теории самореализации.

Список использованной литературы:

1. Дерманова И.Б., Коростылева Л.А. Некоторые аспекты феномена самореализации // Психологические проблемы самореализации личности. СПб.: Изд-во С.-Петербургского университета, 2015. С. 21.
2. Егорычева И.Д. Генезис самореализации как особого типа деятельности и роль подросткового возраста в ее развитии: автореф. дис. ... д-ра психол. наук. М., 2012. 52 с.
3. Знаков В.В. Психология субъекта как методология понимания человеческого бытия // Психологический журнал. 2013. Т. 24. № 2. С. 95-106.
4. Зобов Р.А. Самореализация человека: введение в человековедение: учеб. пособие. СПб.: С.-Петербург. Ун-т, 2011. 278 с.

ӘОЖ 372.851

ЕСЕП ШЫҒАРУ ПРОЦЕСІНДЕ МАТЕМАТИКАЛЫҚ БІЛІМДЕРДІ АКТУАЛИЗАЦИЯЛАУ

Исмаилова Л.А., Исмаилов И.
«Мирас» университеті, Шымкент қ. Қазақстан

Резюме: В статье приведен пример и серии задач, способствующих развитию у учащихся умения нешаблонно, с интересом подойти к решению задач и всестороннего развития их математического мышления.

Summary: In this article given examples and series tasks, which are so useful for developing reader's ability of thinking it helps readers to think, and to get rid mistakes.

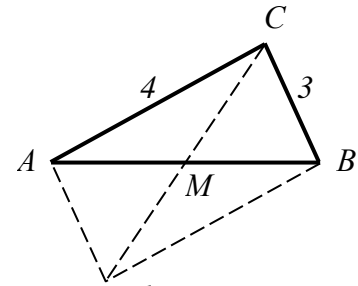
Оқу математикалық есептерді шешу процесінде оқушылардың білімін актуализациялауға ерекше көңіл аудару керек. Осы тұрғыдан қарағанда, оқушыларды жаңа есеп шешімін іздестіруде алдыңғы тәжірибені шебер қолдануға үйрететіндей құрастырылған арнайы таңдалған есептер сериясы өте пайдалы.

Тек бір ғана есептің шешуінің әртүрлі тәсілдерін салыстырумен қатар, әртүрлі есептердің жалпылығын және ерекшеліктерін тағайындау мақсатында есептерді өзара салыстыру да дидактикалық тұрғыдан пайдалы.

Айтылғандарды 8 сыныпта есеп шығару бойынша өткізілген сабақ мысалында көрсетейік [1].

Қиын стандарт емес есеп ұсынудан алдын оқушыларға қарапайым есеп берілді.

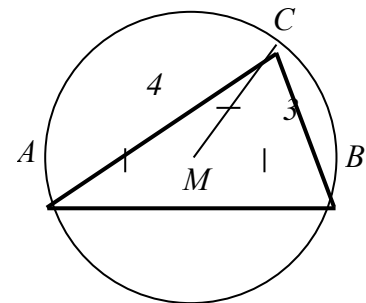
1-есеп. Катеттерінің ұзындықтары 3 см және 4 см болатын тік бұрышты үшбұрыш берілген. Гипотенузаға жүргізілген медиана ұзындығын табыңыз.

1-сурет

Оқушылар есеп шығарудың екі тәсілін ұсынды:

1-тәсіл. (1-сурет) $|AB| = \sqrt{9+16} = 5$ (см). Тік бұрышты үшбұрышты тіктөртбұрышқа дейін толықтырамыз. Ал, тіктөртбұрыштың диагоналары тең және қиылысу нүктесінде қаж бөлінеді $|CM| = 2,5$ см.

2-сурет

2-тәсіл. (2-сурет) $|AB| = 5$ см - египет үшбұрышы. M нүктесі үш бұрышқа сырттай сызылған шеңбердің центрі, онда $|CM| = \frac{1}{2}|AB| = 2,5$, себебі [CM] - осы шеңбердің радиусы, ал [AB] - оның диаметрі.

Нәтиже:

Есеп шығарудың екі тәсілін салыстырамыз. Екі тәсілде қиындығы жағынан бірдей екендігіне көз жеткізуге болады, бірақ екінші тәсіл қызықтау, себебі ол әдеттегідей емес: сырттай сызылған үшбұрыштың қасиеттерін қолдана білу керек.

Есепті қалай жалпылауға болады?

1. Есепте нақты берілгені: 3см және 4см.
2. Үшбұрыштың тік бұрышы төбесінен жүргізілген медиана гипотенузаның жартысына тең екендігін дәлелденді.
3. Тік бұрышты үшбұрыштың тік бұрышы төбесінен гипотенузаға жүргізілген медиана қасиеті тағайындалды.

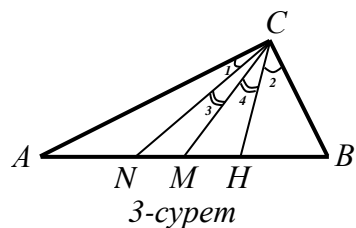
(Осымен есептің оқу пайдалылығы анықталады – теориялық қордың кеңейуі).

Оқушыларға келесі есеп ұсынылды:

2-есеп. Тік бұрышты үшбұрышта тік бұрышының биссектрисасы гипотенузаға жүргізілген медиана мен биіктік арасындағы бұрышты қаж бөлетінін дәлелденіз.

Оқушылар 10 минут аралығында (өз беттерінше) бұл есепті шығарды. Дерлік әрбір оқушыда есеп шығарудың өзіндік тәсілдері болды. Мысалы:

1-тәсіл. (3-сурет) 1-ші есеп нәтижесін пайдаланамыз.

3-сурет

$\triangle ACN$ - тең бүйірлі, $|AN| = |NC|$, демек, $\angle 1 \cong \angle 5$.

$\triangle ABC \sim \triangle CHB$ болғандықтан, $\angle 5 \cong \angle 2$ болады. Онда $\angle 1 \cong \angle 2$, $\triangle ACM \cong \triangle MCB$, себебі $|CM|$ - биссектриса: тең бөліктерден тең бойынша алсақ, демек $\angle 3 \cong \angle 4$. Осыны дәлелдеу керек еді.

2-тәсіл. (4-сурет) ABC үшбұрышына сырттай шеңбер сызамыз; $\angle 1 \cong \angle 2$ (1-белгілі есеп), онда $\sphericalangle AN_1 \cong \sphericalangle CB$; $\sphericalangle CB \cong \sphericalangle BH$, (хордаға перпендикуляр диаметр туралы теорема бойынша), $\sphericalangle AM_1 \cong \sphericalangle M_1B$ (себебі $[CM]$ - биссектриса, онда $\sphericalangle N_1M_1 \cong \sphericalangle N_1H_1$ (тең доғалар теңге дейін толықтырады)) және ішкі сызылған бұрыштар қасиеті бойынша $\angle 3 \cong \angle 4$.

Мұнда оқушылар тек 2-есептің нәтижесі ғана емес, екінші тәсілмен табылған (үшбұрышқа сырттай шеңбер сызу) шешу әдісін де пайдаланады.

3-тәсіл. (5-сурет) ABC үшбұрышына сырттай шеңбер сызамыз. $\angle 1 \cong \angle 2$

(1-есеп), $\sphericalangle CB \cong \sphericalangle BD$ (хордаға перпендикуляр диаметр қасиеті). Онда $\angle 4 \cong \angle 5$ (тең бұрыштарға дейін толықтырамыз). Есеп шешілді.

4-тәсіл. (6-сурет) $\sphericalangle AM_1 \cong \sphericalangle M_1B$ (себебі $[CM]$ - биссектриса және M_1 нүкте $[CM]$ - ның жалғасының шеңбермен қиылысу нүктесі);

$[M_1N] \perp [AB]$ - ға перпендикуляр (белгілі теорема), $M_1N \perp CH$ - қа перпендикуляр (AB -ға екі перпендикуляр); $\angle 1 \cong \angle 2$ (сәйкес бұрыштар); $\angle 2 \cong \angle 3$ (тең бүйірлі) M_1NC үшбұрышының табанындағы бұрыштар.

Онда $\angle 1 \cong \angle 3$.

Қалған тәсілдер жоғарыда келтірілген шешім элементтерінің әртүрлі комбинациялары болып табылады.

Оқушылар барлық бұл тәсілдерді салыстырып, ең қарапайымы 1-тәсіл екендігіне көз жеткізеді.

Нәтиже:

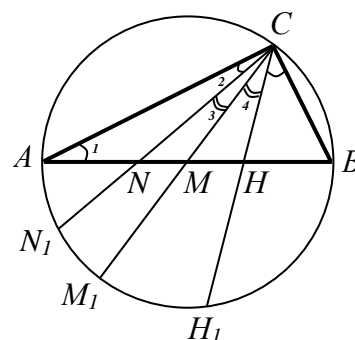
Бұл есептен қандай пайдалы қорытынды шығаруға болады?:

1. Қосымша салуларды батыл пайдалану керек;
2. Теорияның сәйкес бөлімдерін белсенді қолдану;
3. Сурет сызбаға жан-жақты «жанасу» пайдалы, онда маңызды ерекшелікті табу және одан пайдалануды білу.

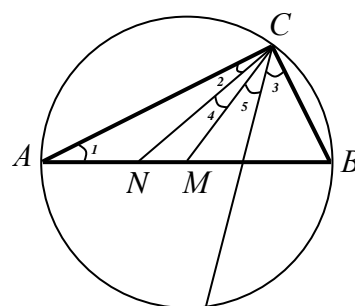
Бұдан тыс, тік бұрышты үшбұрыштың тік бұрышы төбесінен жүргізілген биссектрисаның қызық қасиеті тағайындалды.

Қорытынды және ұсыныстар:

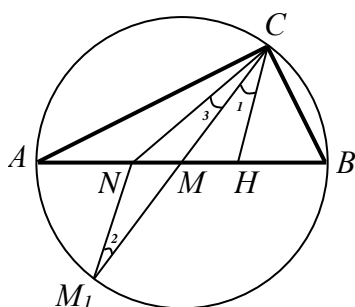
Оқытушы оқу есептерін таңдауда төмендегілерді басшылыққа алса дұрыс болады:

4-сурет

5-сурет

6-сурет

1. Берілген есеп қандай оқу мақсатын көздейді?
  2. Қандай математикалық білім элементтері көрініп тұр?
  3. Дәл осы есеп қажет пе?
  4. Есепте неліктен дәл осы нақты шамалар алынған?
  5. Неліктен есептің дәл осы желісі таңдалған?
  6. Неліктен дәл осындай сандық берілгендер алынған?
  7. Осындай есеп реал жағдайда болатын болса, оған сандық берілгендер сәйкес келе ме?
  8. Есеп оқушылар үшін қызық па, сұрақтың қойылуы табиғи ма, оқушыларды жауап табуға немесе шешу тәсілдерін табуға қызықтыра ала ма, немен?
  9. Оқушы өз бетінше осы есепті шеше ала ма?
  10. Оқытушы оқушыларға қалай және қандай мөлшерде көмек беруі мүмкін және керек?
  11. Бұл есеп оқушының алдыңғы және келесі оқу жұмыстарымен қалай байланысқан? Және осы сияқтылар.
- Әрбір оқу есебіне осылайша баға беріп, оқытушы аз оқу уақыты шығынында, білім беруде және оқушылардың математикалық ойлауының дамуында жақсы нәтижелерге жетуі мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Абылкасымова А.Е., Бекбоев И., Абдиев А., Жумагулов З. Алгебра. Учебник для 8 кл. общеобразовательных школ., Алматы: «Мектеп», 2018

УДК: 372.851(575.2)(043.3)

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ НА КУРСАХ МАТЕМАТИКИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ IT-ТЕХНОЛОГИЙ

Казиева Г.К., Сыдыкова М.Б.

Кыргызский государственный университет им. И. Арабаева, г.Бишкек, Кыргызстан

Түйін: IT-бағыттарының студенттері үшін математикалық білімді программалауда және бағдарламалық құралдарды қолдануда пайдалана білу, тиімді алгоритм арқылы математикалық есептерді шешуге қол жеткізу негізгі мақсаттардың бірі болуы керек. Ол Matcad бағдарламасы арқылы математикалық есептерді шешуді оңтайландыруға авторларды оқыту тәжірибесінен сипатталған.

Summary: For IT students, the ability to use mathematical knowledge in programming and using software tools, to achieve the solution of mathematical problems with an effective algorithm should be one of the main goals. Described from the experience of teaching authors to optimize the solution of mathematical problems using the Matcad program.

Начиная со второй половины XX века, под влиянием стремительно развивающегося научно-технического процесса в новую эпоху, растет потребность в профессиональных компетенциях молодых специалистов. Так, если они хотят принимать активное участие в развитии общества и достигать поставленных целей, они должны постоянно совершенствовать свою

творческую деятельность и развивать ее посредством непрерывного образования, сопровождаемого личными способностями. По этой причине современная система высшего образования нуждается в подготовке специалистов, способных саморазвиваться, приобретать знания и применять их на практике, уметь самостоятельно работать в различных условиях, самостоятельно и эффективно решать задачи в своей сфере деятельности.

На практике самообразование рассматривается как учебно-исследовательская деятельность, требующая от учащихся активного мышления на уроке или во внеурочное время, умения применять ранее полученные знания, а его место и значение в учебном процессе определяются в организации самостоятельной деятельности учащихся [1]. В зарубежной педагогической литературе используется ряд терминов для описания различных аспектов самообразования. В Германии, например, термин «непрямое обучение» используется для описания работы, выполняемой под непрямым руководством учителя. В педагогической литературе Австрии и Швейцарии используется термин «мирное познание», подчеркивающий покой и обособленность, царящие при самостоятельном обучении. Термин «индивидуальное познание» используется во французской и английской литературе. В США введен термин «самостоятельное обучение», при котором программы распределяются между учащимися, со свободой (со сравнительно ограниченной) в выборе и усвоении материала. В турецкой литературе используется термин «независимое познание» [2].

Для решения обозначенных проблем были определены следующие пути их преодоления: дополнить объем и содержание выбора учащимися самостоятельной учебной деятельности, обеспечить реализацию основных принципов развития и активного обучения в организации ее реализации; разработка системы личностного и будущего профессионального развития аудиторной и внеаудиторной самостоятельной учебной деятельности, обеспечивающей переход от учителя к ученику субъективно-объектных отношений, объектно-субъектного сотрудничества; обоснованы научно-методические основы организации самостоятельной учебной деятельности студентов и необходимость разработки электронных средств ее организации [3].

Вопрос внедрения компетентного подхода к высшему образованию в Кыргызской Республике на основе кредитной технологии обусловлен многими факторами, в том числе:

- повышение спроса на специалистов, способных самостоятельно принимать самостоятельные, инициативные, оптимальные решения в условиях неопределенности на рынке труда и конкуренции среди специалистов;
- Необходимость создания моделей подготовки специалистов в соответствии с решениями Правительства Кыргызской Республики в рамках Болонского процесса;
- В соответствии с Законом Кыргызской Республики «Об образовании» (2003г.) и международными документами, в соответствии с Постановлением

Правительства Кыргызской Республики № 472 «О введении двухуровневой структуры высшего профессионального образования в Кыргызской Республике». Республика» (2009 г.);

- требования, установленные ГОСТами нового поколения (2015г.) по всем направлениям высшего образования.

Государственные стандарты высшего образования нового поколения были разработаны в 2012-2015 годах и утверждены Министерством 15 сентября 2015 года. На основе этого нового стандарта подготовка высшего образования с 2012-2013 учебного года осуществляется в два этапа.

В разделе нового Государственного стандарта бакалавриата высшего образования указано: «Максимальная учебная нагрузка обучающегося составляет 45 часов в неделю, включая все виды аудиторной и внеаудиторной деятельности (самостоятельной деятельности). Еженедельный объем очных занятий составляет 50 % от общего количества часов (часов), отведенных на преподавание каждой дисциплины (а остальные 50 % отводятся на самостоятельную учебную деятельность студентов). В соответствии с этим обязательным требованием стандарта одним из важнейших вопросов в процессе формирования будущей профессиональной компетентности обучающихся является обновление и развитие формирования их самостоятельной учебной деятельности. Поэтому возникает необходимость изучения научно-педагогической базы его модернизации. Эта необходимость оправдывает актуальность темы.

Учебный план для студентов инженерного программирования включает 3 кредита - 90 часов по курсу «Математический анализ». По госстандарту эти выделенные часы составляют 50%/50%, т.е. 1,5 кредита (45 часов) приходится на аудиторные занятия, а остальные 1,5 кредита (45 часов) отводятся на самостоятельную работу студентов. В соответствии с этим требованием возникает необходимость разработки новой технологии преподавания курса «Математический анализ». Цель данной технологии [4]:

- теоретические основы курса математического анализа (лекция), увеличить практическую (прикладную) часть курса за счет ее сокращения;

- формирование, активизация и развитие самостоятельной учебной деятельности студентов посредством преподавания курсов математики профессионального содержания.

В традиционном курсе «Математический анализ» содержание курса составляет «Математический анализ». В связи с сокращением вдвое учебных часов, количество часов, отведенных на курс, также было сокращено. Поэтому была создана рабочая программа «Математический анализ», которая была разработана для самостоятельной учебной деятельности студентов (рисунок 1,2).

В рабочей программе предусмотрено несколько вариантов нормы распределения программных материалов по часам. Важнейший компонент формирования предметной компетенции – модельный урок технологии обучения, предназначенный для формирования, активизации и развития

самостоятельной учебной деятельности учащихся, представлен в системе MathCad (рисунок 3,4) [5,6]:

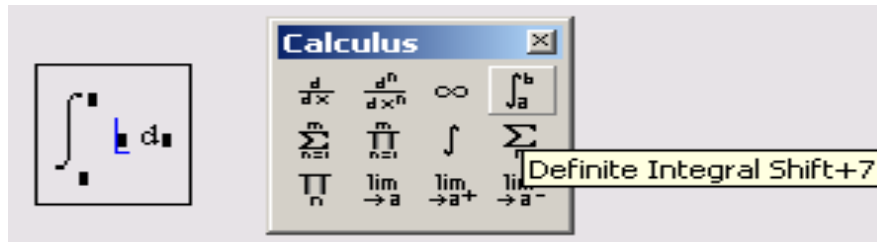

Рисунок 1 - Интегральный оператор

$$\int_0^{\pi} \exp(-x^2) dx = 0.886$$

$$\int_0^{\pi} \exp(-x^2) dx \rightarrow \frac{1}{2} \cdot \text{erf}(\pi) \cdot \pi^{\frac{1}{2}} = \frac{1}{2} \cdot \text{erf}(\pi) \cdot \pi^{\frac{1}{2}}$$

Рисунок 2 - Численный и символьный расчет определенных интегралов

$$\int_{-\infty}^{\infty} \exp(-x^2) dx \rightarrow \pi^{\frac{1}{2}}$$

Рисунок 3 - Вычисление интеграла по бесконечному пределу

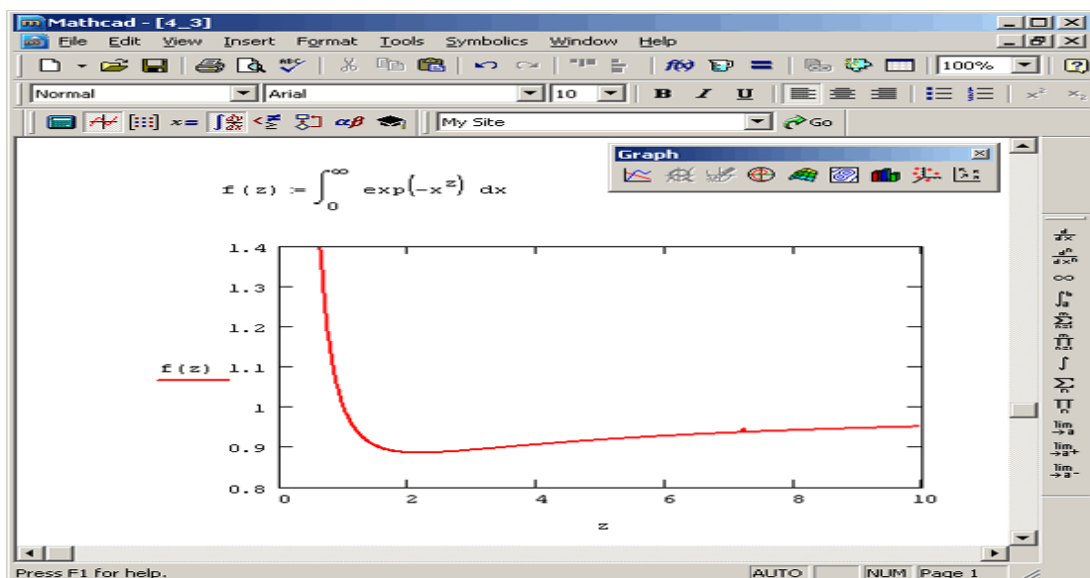

Рисунок 4 - Различные переменные интегрируют функцию двух переменных. Рисование графика.

Основной задачей стратегии самостоятельного изучения математики в высшей школе является не только оптимизация отдельных ее видов, но и создание условий для высокой активности, самостоятельности и

ответственности студентов на уроке и за его пределами, во всех видах учебной деятельности. В целом организация самостоятельной учебной деятельности по курсу математики в процессе обучения осуществлялась в двух основных формах. Первый – во время уроков в классе, а второй – вне класса. В настоящее время становится актуальным вопрос развития аудиторного подхода к самостоятельному изучению математики. Реализация такого подхода потребовала от педагогов разработки методов и форм слуховой тренировки, способных обеспечить высокий уровень самостоятельности учащихся и повысить качество обучения [7].

В процессе профессиональной подготовки (прикладная математика) возникла необходимость обучения будущих специалистов основам прикладной математики с помощью современных методов, информационных технологий, повысить возможности самоуглубления и совершенствования профессиональных знаний за счет использования прикладной математики как инструмента. Студенты должны уметь творчески обрабатывать растущий поток данных и быть готовыми грамотно использовать его на практике. Решение этой проблемы напрямую связано с поиском новых форм, методов и средств обучения, дающих возможности для саморазвития и самореализации учащегося. Это связано с новыми программами бакалавриата и магистратуры.

В данном исследовании решалась проблема углубления и совершенствования возможностей самообразования за счет широкого использования компьютерных и информационных технологий в курсе математики для профессионального обучения. Следовательно, можно развить способность самостоятельно изучать математику с помощью компьютерной программы. Кроме того, он развивает компетенции для самостоятельного обучения дома, в аудитории, дает навыки работы с компьютером, новую информацию, поощряет самостоятельное обучение. Исходя из этого, можно рассматривать различные пакеты математических программ в высшей школе: UMS (Универсальный математический калькулятор), Program Mat JV, Program KSF MathJS 1., Program Grin, Program hungwin, LogiTable Program SCG, Matlab, Mathematica, C++, Клен, 4 Mathcad (рисунок 5) [7].

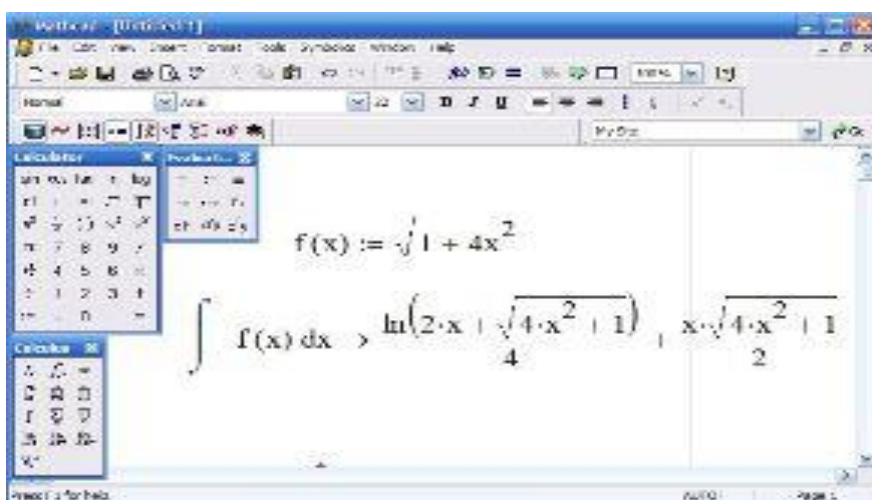

Рисунок 5 - Вычисление интегралов в системе MathCad

Посредством этих программ учащимся могут быть даны предварительные задания и расчеты. Все учащиеся могут использовать эти программы на компьютере для самостоятельной подготовки. Это можно сделать с помощью программ для ЭВМ, например: «Решение прикладных задач математического анализа», «Задачи по математической статистике» и др. решали математические задачи [8].

Проблемы часто обновляются при создании учетной записи компьютера. Поэтому основная математическая идея задачи сохраняется, а числа меняются, можно строить графики и функции. Это развивает мышление учащихся, мотивирует их, развивает их навыки самостоятельного обучения и учит их многим способам выполнения арифметических действий. В программе сохранялась вся информация — сколько попыток пытался сделать студент, сколько было правильных, сколько неправильных или неудачных. Для повышения интереса учащегося к чтению лучше запоминаются основные правила математики, лишь бы они давали задачи и вычисления, относящиеся к их специальности в обучении математике. Использование программных пакетов позволило студентам не только самостоятельно выполнять отдельные задания, но и осуществлять поиск необходимых документов, расположенных на других серверах.

Поэтому использование инновационных технологий в обучении математике – единственный способ активизировать познавательную деятельность учащихся.

Использование современных педагогических технологий в сочетании с современными информационными технологиями стало одной из основных задач высшей школы - повышение эффективности учебного процесса по математике и привело к решению задачи воспитания всесторонне развитой, творческой, свободной личности, т.е. реализации принципа «от предметной компетентности к профессиональной компетентности». В то же время проблема достижения максимальных результатов обучения при минимальных усилиях и времени студентов и преподавателей становится все более актуальной при организации самостоятельного обучения студентов с использованием компьютеров. Основная задача в разрешении этого конфликта состоит в том, чтобы выбрать наилучший способ использования компьютеров для рациональной организации самостоятельного обучения. В данном исследовании речь идет о профессионально-ориентированном обучении.

Список использованной литературы:

1. Сыдыкова М.Б. Организация самостоятельной работы учащихся (например, изучение математики). Качественный. Инновации. Образование. - Москва 2016. №1 (128). С. 25-30.
2. Сыдыкова М.Б. Побуждение учащихся к самостоятельной работе. [Текст] / Сыдыкова М.Б., Сыдыков А.Б. / Вестник КНУ. Бишкек 2018. №3 (95).
3. Васильев А.Н. Mathcad 13 на примерах. — Спб.: БХВ-Петербург, 2006. — 528 с.
4. Кудайбергенова Ж.А. Дидактические основы обучения информационным технологиям. [Текст] / Ж.А. Кудайбергенова - Воронеж 2017. №10 (36). С. 300-303.
5. Кирьянов Д.В. Mathcad 14. — Спб.: БХВ-Петербург, 2007. — 704 с.
6. Плис А.И., Сливина Н.А. Mathcad: Математический практикум для экономистов и

инженеров: Учебник. - М.: Финансы и статистика, 1999. - 656 с.

7. <http://books.net-soft.ru/mathcad.htm>

8. <http://mathcad.nextmail.ru/>

ӘОЖ 37.017.4

ЖОО-ДА СТУДЕНТ ТҮЛҒАСЫНЫҢ ПАТРИОТИЗМІН ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Кайбульдаева Г.А., Чинибаева Г.Д., Муетова Ә.Ш.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены основные вопросы изучения патриотизма личности студента в вузе. Кроме того, на основе анализа психолого-педагогической литературы уточнена сущность понятия патриотизм.

Summary: The article deals with the main issues of studying the patriotism of a student's personality at a university. In addition, based on the analysis of psychological and pedagogical literature, the essence of the concept of patriotism is clarified.

Қазақстан Республикасында азаматтық қоғам мен құқықтық мемлекеттің қалыптасуы көбінесе патриоттық тәрбиенің жай-күйіне және жастарға патриоттық тәрбие беру деңгейіне байланысты. Бүгінгі таңда Қазақстанда жас ұрпақтың бойында жаңа қазақстандық патриотизмді қалыптастыру, оларға Отанның бүгіні мен өткеніне қатыстылық және болашақ үшін жауапкершілік сезімдерін дарыту маңызды міндет болып табылады.

Жаһандану және әлемдік білім беру кеңістігіне кірігу процесінде әлеуметтік белсенді, жоғары интеллектуалдық, рухани құндылықтарды дамытуға және сақтауға жауапты, этносаралық қарым-қатынаста жоғары мәдениетті, ұлттық бірегейлік таптаурындарын еңсеруге қабілетті және өскелең ұрпақта жаңа қазақстандық патриотизмді дамытуға қабілетті болашақ мұғалімдердің жаңа буынын тәрбиелеу процесі орынды.

Қазақстанда қазақстандық патриотизмді қалыптастыруға деген белсенді үндеу өзіндік жалпыұлттық идеологияға айналды. Қазақстан Республикасының азаматтарын патриоттық тәрбиелеу жөніндегі мемлекеттік бағдарламада қазақстандық патриотизммен әрбір азаматтың өз Отанының тағдыры, қауіпсіздігі, болашағы үшін саналы жауапкершілігі ретінде айқындалған және патриотизм рухында тәрбиеленген адам ғана дені сау қоғам мен күшті мемлекет құра алады.

Мемлекет алдында патриотизмге, адамгершілік құндылықтарға, адамның құқықтық мәдениетіне негізделген полиэтникалық Қазақстан жағдайында жастарды тәрбиелеу жүйесін құру міндеті тұр. Қазақстанның саяси бейнесінің салмақты құрамдас бөлігі толеранттылық пен алуан түрліліктегі бірлік қағидаттарына негізделген ұлттық келісім моделі, көп мәдениетті және көп ұлтты қоғам моделі болып табылады.

Қазіргі заманғы полиэтникалық Қазақстан үшін патриоттық тәрбие мен білім беру басым бағыттардың бірі болып табылады. Қаралып отырған проблеманың маңыздылығын жас ұрпақтың ұлттық сана - сезімін және жаңа

қазақстандық патриотизмді қалыптастыру мәселелерін өзектендіретін Мемлекеттік құжаттар қуәландырады: «Қазақстан Республикасының мемлекеттік бірегейлігін қалыптастыру тұжырымдамасы», елді дамытудың ұзақ мерзімді «Қазақстан – 2030» бағдарламасы.

Еліміздің ұзақ мерзімді «Қазақстан-2030» даму стратегиясында өскелең ұрпаққа патриоттық тәрбие беруге, ұлттық сана-сезімді, мәдениетті, халықтық дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды мәдениеттің мінез-құлқы мен руханилығының адамгершілік тәжірибесімен бірлікте жаңғыртуға елеулі рөл беріледі. Азаматтық қоғам, этномәдени және азаматтық құрамдастардың бірлігі ретінде біртұтас халық қалыптастырудың жаңа Қазақстандық болмысы жалпыұлттық идеологияның маңызды құрамдас бөлігі болып табылатын қоғамның рухани тірегі ретінде патриоттық идеяның жандануын ынталандыратыны атап өтілді.

Бағдарламада елдің басымдықтары айқындалған: барлық азаматтар үшін мүмкіндіктердің теңдігіне негізделген бірыңғай азаматтықты дамыту; этностық топтардың теңдігін қамтамасыз ету, әртүрлі концессиялар арасындағы өзара құрмет, төзімділік және сенімді қатынастар негізінде адамдар арасындағы қарым-қатынас пен коммуникациялық байланыстың барлық нысандарын дамыту [1].

«Қазақстан-2050» Стратегиясында Нұрсұлтан Назарбаев жаңа қазақстандық патриотизмді тәрбиелеу ретінде қоғам мен мемлекеттің аса маңызды міндетін айқындап, жаңа жағдайда оның мазмұны кеңейтілуі, толықтырылуы және нақтылануы тиіс екенін атап өтті. Қазіргі заманғы қазақстандық қоғам үшін әрбір адам өз тарихын есте сақтап қана қоймай, өз елін мақтан тұтып, әркімнің бақыты елдің табысына байланысты екенін түсініп қана қоймай, патриотизмнің жоғары деңгейін ұлттың жоғары бәсекеге қабілеттілігінің кепілі ретінде қарастыра отырып, мемлекетте болып жатқан оқиғаларға немқұрайлы қарамауы маңызды. Сондықтан осы саладағы мемлекеттік саясаттың бірқатар маңызды бағыттары бар, олардың біріншісі білім беру саласы - өскелең ұрпақты тәрбиелеудің іргелі негізі ретінде ұсынылған [2].

Патриоттық идеяның мазмұнын көптеген ғасырлар бойы отандық ойшылдар әзірледі және патриотизм мемлекеттің қажетті шарты, бірлігі мен ұлылығы ретінде қарастырылды. Патриоттық тәрбиеде қазақ батырлары: Қарақыпшақ Қобыланды, Алпамыс батыр, Ер Тарғын, Ер Қосай, Ер Көкше, Баян батыр, Қабанбай, Бөгенбай, Райымбек батыр және т. б. үлкен рөл атқарады.

Абайдың шығармалары патриоттық идеяларға толы. Ұлы ақын халықты Отанды сүйуге, қазақтар мен басқа халықтардың мәдениетін құрметтеуге шақырды. Оның еңбектерінде халықтың ұлттық ерекшелігі, оның тарихы, жаны мен сипаты, сондай-ақ адамды басқа халықтардың мәдениетімен таныстыру үшін басқа тілдерді үйрену идеясы көрініс табады.

Ағартушы-демократ, ғалым, ойшыл, қоғам қайраткері Ы.Алтынсарин мектептегі тәрбиенің адамгершілік негіздерін дамыта отырып, қазақ халқының өмірі мен тұрмысын, салт-дәстүрлерін бейнелейтін ауызша халық

шығармашылығына деген сүйіспеншілікті қалыптастыру бойынша мұғалім жұмысының ерекше бағыты ретінде патриоттық тәрбиеге ерекше көңіл бөлді.

Педагогикадағы патриотизм адамның ең жоғары құндылығы ретінде қабылданды. Патриотизмнің мәні, ең алдымен, оның рухани көрінісі тұрғысынан түсіндірілді [3]. Осы тұрғыдан алғанда, В.А. Сухомлинский патриотизмді түсіндіріп, оны өз Отаны үшін адамның ризашылығы деп атады [4].

Патриотизмнің қазіргі заманғы түсінігі әртүрлілікпен және екіұштылықпен сипатталады. Бұл көбінесе осы құбылыстың күрделі табиғатына, оның мазмұнының көп өлшемділігіне, құрылымына және қазіргі жағдайдағы көріністердің алуан түрлілігіне байланысты.

Сонымен қатар, патриотизм мәселесін әртүрлі зерттеушілер өздерінің жеке азаматтық ұстанымдарына байланысты әртүрлі тарихи, әлеуметтік-экономикалық және саяси жағдайларда қарастырды. Біздің зерттеуімізде идеологияның өзгеруімен «патриотизм» ұғымы түзетілгенін ескердік.

Осылайша, қайта құру жағдайында патриотизм жаңа қиындықтарға тап болды – демократияландыруды деструктивті мақсатта қолдануға тырысу. Осы тарихи жағдайда В.В. Прозоровский тарихи және табиғи тамырларға сүйене отырып, патриотизм адамның рухани әлемінде өз орнын алды деп сендірді.

Кеңестік жүйенің ыдырауы кезінде рухани құндылықтардың ауқымы өзгерді, белгілі бір сынаққа патриотизм де ұшырады. Осы факторларға қарамастан, патриотизм өзектілігін жоғалтпады, ол дамыды, қоғам дамыған сайын оның мазмұны өзгерді. Бүгінгі таңда «патриотизм» ұғымы әр түрлі түсіндіріледі: өз Отанына, халқына деген адалдық пен сүйіспеншілік; моральдық және саяси қағидат, оның мазмұны Отанға деген сүйіспеншілік, оған адалдық, өткен мен қазіргі үшін мақтаныш, Отан мүдделерін қорғауға деген ұмтылыс, әлеуметтік сезім ретінде; өз Отанына, өз халқына деген сүйіспеншілікте көрінетін жоғары моральдық-саяси сезім ретінде.

Замандастарымыздың М.Е. Демеуов, С. Гилкишиев, З. Б. Қазыбеков, Н. А. Хайруллиннің педагогикалық еңбектеріне жасалған талдау патриотизм ұғымына келесі сипаттама берді:

- азаматтардың өз Отанына деген көзқарасы, оны қорғауға және қорғауға дайындығы және мыналарды қамтиды; адам туып өскен жерлерге деген сүйіспеншілік сезімі;

- ана тіліне құрметпен қарау; Отан мүддесіне қамқорлық; азаматтық сезім білдіру және Отанға адалдықты сақтау; оның әлеуметтік және мәдени жетістіктері үшін мақтаныш;

- оның бостандығы мен тәуелсіздігін қорғау; Отанның тарихи өткеніне және одан мұраға қалған дәстүрлерге құрметпен қарау; өз еңбегін, күші мен қабілетін гүлденуге арнау ниеті [5].

«Патриотизм» ұғымы лексикографиялық көздерде әртүрлі түсіндіріледі:

- «өз Отанына, өз халқына деген адалдық пен махаббат» сияқты;

- «мазмұны Отанға деген сүйіспеншілік, оған адалдық, өткен мен қазіргі үшін мақтаныш, Отан мүдделерін қорғауға деген ұмтылыс болып табылатын адамгершілік және саяси қағидат, әлеуметтік сезім» ретінде;

- «өз Отанына, өз халқына деген сүйіспеншілігін білдіретін жоғары моральдық-саяси сезім» ретінде;

- «Отанға, туған жерге, өз мәдениетіне деген сүйіспеншіліктің көрінісі және өз міндеттерін және олардың адал орындалуын сезіну» ретінде.

Осылайша, қазақстандық қоғам өмірінің әлеуметтік-экономикалық және рухани салаларындағы өзгерістер адами әлеуетті жетілдіруге бағытталған білім беру сапасының жаңа деңгейін белгіледі. Ең бастысы - жоғары технологиялық, бәсекеге қабілетті әлем жағдайында өмір сүруге қабілетті, қазіргі заманғы білімі, құзыреттілігі бар, азаматтық қоғам идеалдары, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар негізінде тәрбиеленген өз елінің табысты азаматы тұлғасын қалыптастыру. Мұның бәрі қазіргі білім берудің полипарадигмалдық тәсілімен шешілетін ақыл-ой әрекеті мен педагогикалық тәжірибенің негізі ретінде білім беру процесінің әдіснамалық ұстанымдарын жаңарту қажеттілігін өзектендіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев, Н.А. Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев // Послание Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия – 2030».
2. Назарбаев, Н.А. Стратегия «Казахстан – 2050» – новый политический курс состоявшегося государства // Послание Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана. – 2012.
3. Педагогика: учебник. / Под ред. Н.Д.Хмель, Г.Т. Хайруллин, Б.И. Муканов. – Алматы: PRINT-S, 2015. – 364 с.
4. Сухомлинский, В.А. Как воспитать настоящего человека [Текст] / В.А.Сухомлинский. – М.: Молодая гвардия, 2012. – 218с.
5. Демеева, М.Е. Проблемы патриотического, духовно-нравственного воспитания детей и молодежи [Текст] / М.Е. Демеева// Образование. – 2016. – №6. – С.131-133

УДК 37.017.4

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ ПАТРИОТИЗМА ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА В ВУЗЕ

Калменова И.З.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада ЖОО-да студент тұлғасының патриотизмін зерттеудің негізгі мәселелері қарастырылған. Сонымен қатар, педагогикалық-психологиялық әдебиеттерді талдау негізінде патриотизм ұғымының мәні нақтыланды.

Summary: The article deals with the main issues of studying the patriotism of a student's personality at a university. In addition, based on the analysis of psychological and pedagogical literature, the essence of the concept of patriotism is clarified.

Вопросы формирования гражданского общества и правового государства в Республике Казахстан во многом зависят от состояния патриотического воспитания и уровня патриотического воспитания молодежи. Сегодня в Казахстане важной задачей является формирование нового казахстанского патриотизма у молодого поколения, воспитание у них чувства сопричастности к настоящему и прошлому Родины, чувства ответственности за будущее.

В процессе глобализации и интеграции в мировое образовательное пространство целесообразно воспитывать новое поколение будущих учителей, социально активных, высокоинтеллектуальных, ответственных за развитие и сохранение духовных ценностей, высококультурных в межэтническом общении, способных преодолевать стереотипы этнической идентичности и воспитывать новый казахстанский патриотизм у подрастающего поколения.

В Казахстане активный призыв к формированию казахского патриотизма стал своего рода национальной идеологией. Государственная программа патриотического воспитания граждан Республики Казахстан определяет казахстанский патриотизм как осознанную ответственность каждого гражданина за судьбу, безопасность и будущее Родины и подчеркивает, что только воспитанный в духе патриотизма человек может построить здоровое общество и сильное государство.

Перед государством стоит задача построения системы образования молодежи на основе патриотизма, нравственных ценностей и правовой культуры в условиях многонационального Казахстана. Важным компонентом политического имиджа Казахстана является модель национального согласия, модель мультикультурного и многонационального общества, основанного на принципах единства в толерантности и разнообразии.

Развитие и воспитание патриотизма является одной из приоритетных задач для современного многонационального Казахстана. Важность этого вопроса отражена в государственных документах, реализующих задачу формирования национального самосознания и нового казахстанского патриотизма у подрастающего поколения, таких как "Концепция формирования национальной идентичности Республики Казахстан", Национальная долгосрочная программа развития "Казахстан-2030", послание Президента Республики Казахстан Елбасы Нусултана Назарбаева "О формировании национальной идентичности Республики Казахстан". Об этом свидетельствуют программы "Казахстан-2050: новая политическая политика государства", "Закон о национальной молодежной политике" и "Казахстан-2030".

В долгосрочной стратегии развития Казахстана "Казахстан-2030" важная роль отводится патриотическому воспитанию подрастающего поколения, возрождению национальной самобытности, культуры, этнических традиций и обычаев, нравственного поведенческого опыта и единства культурной духовности. Также было отмечено, что новой реальностью в Казахстане является формирование единого государства как гражданского общества на основе интеграции этнокультурных и гражданских элементов, что стимулирует

возрождение патриотической идеологии как духовной опоры общества и важной составляющей национальной идеологии.

Программа определила национальные приоритеты как развитие единого гражданства на основе равных возможностей для всех граждан, обеспечение этнического равенства, развитие всех форм коммуникации, взаимное уважение между различными концессиями, толерантность и общение между людьми на основе доверия [1].

В своей стратегии "Казахстан 2050" Нурсултан Назарбаев отметил, что важнейшей задачей общества и государства является развитие патриотизма в новом Казахстане, который должен быть расширен, дополнен и конкретизирован в новых условиях. Для современного казахстанского общества важно не только то, что все помнят историю, гордятся своей страной и понимают, что от успеха страны зависит счастье каждого, но и то, что они равнодушны к событиям, происходящим в государстве, и считают высокий патриотизм залогом высокой национальной конкурентоспособности. Поэтому государственная политика в этой сфере имеет несколько важных направлений, первое из которых представлено сферой образования, являющейся базовой основой для развития молодого поколения [2].

Содержание патриотической идеологии разрабатывалось отечественными мыслителями на протяжении веков, которые рассматривали патриотизм как национальное требование, единство и величие. Казахские батыры (Каракыпчак Кобланды, Алпамыс батыр, Ер Таргын, Ер Косай, Ер Кокше, Баян батыр, Кабанбай, Богенбай, Райымбек батыр и др.) играли большую роль в воспитании патриотизма.

Работы Абая полны патриотизма. Великий поэт призвал людей любить свою родину и уважать культуру казахов и других стран. Его работы отражают самобытность, историю, душу и характер его народа и выражают идею изучения других языков для знакомства с другими национальными культурами.

Как педагог, демократ, ученый, мыслитель и общественный деятель, Ы. Алтынсарин особое внимание уделял патриотическому воспитанию как особому направлению работы учителей по развитию нравственных основ школьного образования и формированию любви к устной национальной литературе, отражающей жизнь, быт, традиции и обычаи казахского народа.

Патриотизм в педагогике был признан высшей личной ценностью. Сущность патриотизма описывалась прежде всего как его духовное проявление [3]. С этой точки зрения В.А. Сухомлинский трактовал патриотизм как чувство благодарности за свою родину [4].

Современное понимание патриотизма характеризуется разнообразием и неоднозначностью. Это во многом объясняется сложной природой явления и многоаспектностью его содержания, структуры и многообразием проявлений в современном контексте.

Более того, вопрос патриотизма рассматривался разными исследователями в различных исторических, социально-экономических и политических условиях, связанных с индивидуальным гражданством. В данном

исследовании учитывается, что понятие патриотизма было скорректировано в соответствии с идеологическими изменениями.

Таким образом, в условиях перестройки патриотизм сталкивается с новыми трудностями. В этом историческом контексте В.В. Прозоровский утверждал, что патриотизм располагается в духовном мире человека на основе его исторических и природных корней.

Когда рухнула советская система, изменилась шкала духовных ценностей, патриотизм пережил своеобразный коллапс. Тем не менее, патриотизм не исчез, а эволюционировал с развитием общества, и его содержание изменилось. Сегодня понятие патриотизма трактуется по-разному. Как морально-политический принцип, как верность и любовь к своей Родине, своему народу; как социальное чувство, как высшее морально-политическое чувство, содержание которого выражается в любви к своей Родине, своему народу, как преданность, гордость за прошлое и настоящее, стремление защищать интересы Родины.

Анализируя педагогические труды современников М.Е. Демеуова, С. Гилкишиева, З.Б. Казыбекова и Н.А. Хайруллина, понятие патриотизма можно объяснить следующим образом:

- Отношение граждан к родине, готовность ее защищать и включать; привязанность к месту рождения и воспитания.

- Уважение к родному языку; забота об интересах родины; привязанность к родине и выражение гражданских чувств; гордость за социальные и культурные достижения родины.

- Защита свободы и независимости; уважение к историческому прошлому родины и унаследованным от нее традициям; стремление посвятить труд, силы и способности делу процветания [5].

Понятие "патриотизм" в лексических источниках трактуется по-разному.

- как "преданность и любовь к своей стране и народу".

- как "морально-политические принципы и социальные чувства, содержащие любовь к Родине, преданность Родине, гордость за прошлое и настоящее, стремление защищать интересы Родины".

- как "высшее нравственное и политическое чувство, выражающее любовь к родине и народу".

- как "выражение любви к своей родине, родному краю и культуре, а также осознание своих обязанностей и их добросовестное выполнение".

Таким образом, изменения в социально-экономической и духовной сферах казахстанского общества установили новый уровень качества образования, направленный на развитие человеческого потенциала. Основное содержание - формирование личности как успешного гражданина своей страны, обладающего современными знаниями и способностями жить в условиях высокотехнологичного, конкурентного мира, воспитанного на идеалах гражданского общества, национальных и общечеловеческих ценностях. Это делает реальной необходимость обновления методологического позиционирования образовательного процесса как основы мыслительной

деятельности и образовательных практик, решаемых мультипарадигмальным подходом к современному образованию.

Список использованной литературы:

1. Назарбаев, Н.А. Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев // Послание Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Стратегия – 2030».
2. Назарбаев, Н.А. Стратегия «Казахстан – 2050» – новый политический курс состоявшегося государства // Послание Президента РК Н.А. Назарбаева народу Казахстана. – 2012.
3. Педагогика: учебник. / Под ред. Н.Д.Хмель, Г.Т. Хайруллин, Б.И. Муқанов. – Алматы: PRINT-S, 2015. – 364 с.
4. Сухомлинский, В.А. Как воспитать настоящего человека [Текст] / В.А.Сухомлинский. – М.: Молодая гвардия, 2012. – 218с.
5. Демеуова, М.Е. Проблемы патриотического, духовно-нравственного воспитания детей и молодежи [Текст] / М.Е. Демеуова// Образование. – 2016. – №6. – С.131-133

ӘОЖ 376.74

**БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТКЕ ДАЙЫНДЫҒЫН
ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ**

Кемелбай Ж. Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. В статье описаны научное обоснование психолого педагогических условий технологии формирования готовности будущего учителя к профессиональному самообразованию.

Summary. The article describes the scientific substantiation of the psychological and pedagogical conditions of the technology of formation of the future teacher's readiness for professional self-education.

Ағымдағы даму стратегиясы, Қазақстандағы жаңа зерттеу және саяси бағыттағы орны, әзірленген жаңа оқу және білім беру бағдарламасы Қазақстанда оқытудың қадір - қасиетін арттыруға бағытталған, бірінші міндет-ел мектептерін жоғары білікті кадрлармен қамтамасыз ету.

Мұғалімдер, ең алдымен, жаңа ұрпақтың тәрбиесі мен біліміне жауап береді. Бірақ күрделі сипатқа, бір таңқаларлығы, қоғамда болып жатқан процестердің көпшілігі, жастардың құндылық бағдарының өзгеруі, мұғалімнің күші мен рөлінің төмендеуі, сондай-ақ жоғары білімнің беделі, бұл жеке адамдарға қазіргі әлемде бәсекеге қабілетті болуға мүмкіндік береді. Мұғалімге қатысты ғана емес, сонымен бірге болашақта мұғалімдерді даярлау тәсілін жақсарту. [1]

Кәсіби білім беру процесінде өзін-өзі танудың жаңа класын қалыптастыру, оның шығармашылық ынталандыру, шешім қабылдау, өзін-өзі тану, жеке өзін-өзі анықтау және қолданбалы даму, өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі тәрбиелеу процесінің позициясын анықтау үшін өзінің "өмір салтын" дамыту қажет. [2]

Университеттік білім беру студенттерінің өздігінен білім алуға, өзін-өзі дамытуға дайындығын қалыптастыру бойынша жұмыс технологиясыз, арнайы ұйымсыз еркін жүзеге асырылады, біз белгілі бір дағдылар мен технологиялық қабілеттерге оқыту біздің проблемамыздың толық шешімі емес екенін түсінеміз, өзін-өзі тануды белсендіру процесінде психологиялық жағдаймен және оқытумен өзін-өзі тәрбиелеуге дайындық процесін жасау қажет: өзін-өзі анықтау.

Болашақта мамандардың қатысуымен оқу процесін белсендіру әдісі және форматы болашақта мұғалімдер мен азаматтардың өзін-өзі тануын қалыптастыру үшін бірлесіп "жұмыс істеу" үшін шешімдер іздеуде, егер өздігінен білім алу әдістері болмаса, мүмкін емес-бұл мұғалімнің өзін-өзі оқытуға дайындығын құру үшін жасалған технологияның барлық компоненттері-болашақта кәсіби мамандар үшін. [3]

Кәсіби өзара әрекеттесуді, компоненттердің құрылымы мен қызметін құру тұрғысынан

жалпы және арнайы білім, дағдылар мен дағдылар жиынтығымен ұсынылған тұлғаның сфералық және тиімді қызметі маңызды.

Қазіргі университеттегі білім беру процесі жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруы, оқыту, шығармашылық процесс, өзін-өзі дамыту, кәсіби және өзін-өзі растау үшін күрделі. Мұның себебі университетте жалпы қабылданған білімнің болмауы: студенттерге қарағанда көп. [4]

Оқушыларды оқыту пәніне мәжбүрлеу аудармада қиындықтар туғызбау үшін шектелген-бұл танымдық іс - әрекетті ұйымдастыру, тәуелсіз проблема, мұның бәрі оны ұтымды оқыту әдісімен оқыту жағдайына әкеледі. [5]

Жоғары оқу орнында өзін-өзі оқытудың күрделі мәселесін шешу жеткілікті, егер мәселе "тиімді" емес, кездейсоқ емес, бірақ толық түрде шешілсе, жүйелі түрде жетекші мәселелердің бірі болып табылады.

Өмір сүру проблемасы-бұл университетте мамандар даярлайтын қазіргі заманғы кәсіпорынның жаңа уақыттың, жаңа өркениеттің талаптарына сәйкес келмеуі, ол өте баяу, бірақ әлі де жаңа нарық қатынастарына еніп, адамның білімі үшін ғана емес, сонымен бірге білім, түсіну және оның ізденісі мен шығармашылық белсенділігі үшін маңызды бола бастайды. теңдесі жоқ жерде оқуға дайын болу.

Дайындығын қалыптастыру, өзіндік білімін жетілдіруге тиіс жасалуы құру психологиялық жағдай және кейбір оқыту, сондай-ақ әзірлеу технологияларды ұйымдастыру үшін жүйелі жұмыс қалыптастыру бойынша дағдылар дербес қызмет, ұсынылған оқу бағдарламасы. [6]

Өзін-өзі тану, кәсіби және оның компоненттерін қалыптастыру мәселесін дамыту қажет: өзін-өзі бақылау, өзін-өзі тану, позитивті "Тұжырымдама-мен" қалыптастыру, бұл өзінің "өмір жолының" дүниетанымын қалыптастырудың қажетті шарты болып табылады, ол осы асимметрияның білім беру қосымшасы болып табылады.

Жанжалды ашу зерттеу мәселесін, біздің оқытуымызды анықтайды: болашақ мұғалімдердің психологиялық жағдайда және оқытуда өзін-өзі оқытуға дайындығын қалыптастырудың ең жақсы әдісін іздеу.

Біздің зерттеулерімізде біз отбасында бар және ықтимал жинақтаудың ғылыми тәжірибесін қолданамыз. [7]

Шетелде ғылым жеңілдіктер қалыптастыру кезінде қолданыстағы портфельді ерекше атап өтеді. Өзін-өзі тану мәселесін айтқан ғалымдар Г. Ананьев, Л.Божович, Л. С. Выготский, Р. С. Немов, С. П. Рубинштейн, С. С. Кон, В. В. Столин, Маслоу, Р. Білім беру теориясы аясында жүйеде өзін-өзі оқытудың үлесі қарастырылады.

Бүгінгі таңда студенттер ертеңгі сарапшылар болып табылады, оқытушы мен студенттің өзара әрекеттесуін ұйымдастыру, мұғалімнің білімін, теориясын, кәсіби функцияларын оқыту және басқару және болашақта сарапшыларды оқыту: шығармашылық, ұйымдастыру, қарым-қатынас, даму, ақпарат, жоғары оқу орындарында білім алған зерттеу сарапшысы өткен уақытта жоғары білімге ие болуы керек. [8]

Бұл талап ұйымның әр функциясы үшін зерттеу мазмұнын анықтауы керек.

Оқытудың күрделі мазмұнын оқытуда, оқу процесін ұйымдастырудың қазіргі принциптерін сақтауда негізгі міндет-студенттер мен оқушылардың өзара әрекеттесуі мен үйлестірілуі сияқты оқу процесінде ойнау, сонымен қатар жоғары білім, әрекет жанрындағы заманауи мәселелер және студенттер мен оқушылардың жұмысы қалай жұмыс істейді.

Бүгінгі таңда еліміздің білім беру секторында міндеттерді шешуге бағытталған ашық кешен құрылуда, мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігі өзін-өзі дамытуға дайындығына тікелей байланысты, оның айтуынша, бұл мәселеге әлеуметтік тұрғыдан қарау үшін және оқыту мұғалімнің әзіл-оспақ деңгейі әркімнің алдына қойылған тапсырманы орындауға сәйкес келуін қамтамасыз етуі керек, оның кәсіби өсуі оның профилімен байланысты. [9]

Сонымен қатар сіздің қажеттіліктеріңізді қалыптастыру құрамында анықтауға мүмкіндік бар, жеке "Сізге деген қажеттілік сезімі" - бұл кәсіби қызметтің негізі, ол өзінің әлеуметтік қабілеттерін қалай дамыту керектігін білуі керек. [10]

"Саяси өзгерістерге, экономикаға, мәдениетке, елдің әлеуметтік өміріне, жоғары оқу орындарының дайындыққа, білімге, ерекшеліктерге, бәсекелестікке, экономикалық және әлеуметтік дамудың мазмұны мен сыртқы түрінің өзгеруіне байланысты үлкен жауапкершілікті сезінетін және өз қызметін білетін мамандарды дамытуға деген ұмтылысына, сондай-ақ оның жаны мен жұмыс сапасына қойылатын талаптарға сәйкес келуі білімді мамандар болуы керек. [11]

Кәсіби білімі бар сарапшылардың құқықтары сарапшылардың ішкі психикасының сапасы мен жағдайының күрделі жүйесі болып табылады, өйткені оның кәсіби жауапкершілігінің қызметі мен құрылымы-бұл қызметкерлердің біліктілігіне (білімі мен тәжірибесіне), шешіміне немесе

біліміне, сондай-ақ кейбір ерекшеліктеріне сәйкес шешім қабылдауға жеке қабілеті болуы тиіс.

Кәсіби құзыреттілік мұғалімнің де, студенттің де жеке қасиеттерінің жиынтығы ретінде түсініледі. Мұғалім ретінде өз ісінің шебері болу үшін болашақта ең жақсы мамандар мансап, мәдениет және елдің жаһандық мәдениеті, олардың қарым-қатынас мәдениеті, тілдік интеграция процесінің мәдениеті үшін қажетті қабілеттерге ие болуы керек, шебер оқу, бейбітшілік, кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру инновациялық оқытуды жеке шығармашылық дұрыс тануды, қоршаған ортаға тез бейімделуді дамытуды талап етеді, оқыту күн сайын өзгеріп отырады, жеке қасиеттердің қалыптасуын көрсететін болашақ мамандарды даярлау мәселесі.

Оқыту нәтижесіне бағытталған тұлға жүйеге және білімге, дағдылар мен қабілеттерге, шығармашылық іс-әрекеттің тәжірибесіне және қарым-қатынас жасау қабілетіне, эмоционалды қарым-қатынасқа қойылатын талаптарға үйрететін жеке модель ретінде түсіндіріледі.

Оқытушылық практика оқыту кезінде оқытушының кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады, студенттер оның қабілеттеріне сәйкес оқытудағы Дағдылар мен іскерліктерді дамытады.

Шығармашылық феноменін және оқытуды үйренеді.

Дамыған педагогикалық практика кадрларды кәсіби даярлау жүйесінде өте маңызды орын алады, университеттегі білім беру процесінің маңызды бөлігі болып табылады және интеграцияны қамтамасыз етеді.

Педагогикалық практика процесінде мынадай міндеттер шешілетін болады:

- тұрақтылығын зерделеу;
- болашақ мұғалімдердің кәсіби дағдылары мен іскерлігін қалыптастыру және дамыту: зерттеу қызметін оқытуға шығармашылық бейімдеу педагогикалық практика тиімділігінің негізгі шарты теорияның кәсіби бағдарлауының дәлдігі, оқыту мен тәрбиелеу ерекшеліктері, педагогикалық практиканың мазмұны мен ұйымдастырылуына кешенді көзқарас, оқыту кезінде бірізділік пен орындау қажеттілігі болып табылады:

- диагностика және дамуды жобалау мақсатында студенттер мен команданың жеке басын зерттеу);

- білім беру қызметінде басқарудың әртүрлі формалары мен әдістерін қолдана білу және;

- команда, балалар анықтаған операцияларды ұйымдастыру үшін (оқушының іс-әрекеті мен іс-әрекетінің белгілі бір реттілігі, іс-әрекетті анықтау, команда мен іс-әрекеттің өзара байланысын үйлестіру, түйіндеме мен тапсырмаларды талдау мониторингі);

- сыныптағы мұғалімдермен, тәрбиешілермен, ата-аналармен және біліммен байланысты барлық адамдармен өзара әрекеттесу;

- жұмысты талдауды бақылау және зерттеу;

- ата-аналар арасында үгіт-насихат жұмыстарын жүргізу үшін қорытындылай келе, тәжірибе мансапты дамытуда әлі де ерекше орын

алатындығын атап өтеміз. оқу орны мен нақты іс-әрекетке тікелей байланысты мектеп арасындағы тығыз байланыстың нәтижесі студенттер үшін жаңа "оқу күнінің" басталуы екенін білу.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Немов Р.С. «Психология». – М., 2015г.
2. Выготский Л.С. «Педагогическая психология». – М., 2011г.
3. Леонтьев А.А. «Педагогическое общение». – М., 2012г.
4. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М., "Политиздат", 2015г. с304
5. Жарықбаев Қ.Б. Психология. –Алматы, 2013- 272 б.
6. Ананьев Б.Г. Позновательные потребности интересов // Ленинградский гос. Университет-2012.
7. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания.Л., ЛГУ,2011г.с 339
8. Жарықбаев Қ.Б. Психология.-Алматы, 2010
9. Т.Т.Тәжібаев. Абай жастарды тәрбиелеу туралы. Алматы, 2014.
10. Алдамұратов Ә.А. Қызықты психология. Алматы, "Қазақ университеті", 2011-112 б
11. Жарықбаев Қ.Б. Психология. Педучилищелерге арналған. Алматы, "мектеп", 2012

УДК 37.01:373

**ЕДИНСТВО УЧЕБНОЙ, ИГРОВОЙ, ТРУДОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕБЕНКА
РАННЕГО ВОЗРАСТА ВО ВНЕУРОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ**

Конушбаева А.

Кыргызский государственный университет им. И. Арабаева, г.Бишкек, Кыргызстан

Түйін: Математиканы оқытудағы сыныптан тыс жұмыстардың рөлі. Баланың өзін-өзі дамытуға жағдай жасау. Сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастырудың кейбір жолдары. Балалар ойынының күнделікті қажеттіліктерінің интеллектуалды оқиғаға ауысуы.

Summary: The role of extracurricular activities in teaching mathematics. Creating situations for the self-development of the child. Some ways in the organization of extracurricular activities. The transition of everyday needs of children's play into an intellectual event.

Дополнительные часы для внеклассных занятий в начальной и старшей школе не предусмотрены.

Когда возникает вопрос о том, когда его можно провести, вышестоящие инстанции думали бы, было хорошо.

Рассмотрим, в каких условиях могут проводиться внеклассные занятия по математике в школе.

Например, школьные часы были сокращены с уроков математики.

Не секрет, что это создает дополнительные хлопоты. Это связано с тем, что содержание государственного стандарта образования остался прежним.

В этом случае необходимо склонять учащихся к самостоятельной работе вне урока, особенно к участию учащихся в решении содержания и задач урока [1].

Вовлечение во внеучебную деятельность требует от ученика собственной инициативы и заинтересованности. Источником интереса и инициативы

ребенка является, конечно же, урок [2]. Известный советский математик А.Я. Хинчин: *«Математический талант-это хорошо организованная работа, которая вызывает у ребенка большое волнение и напряжение»*. Это стоит отметить.

На самом деле мы не уделяем много внимания поиску по математике даже после школы. В учебниках также есть забавные темы, которые пробуждают интерес ребенка к математике, всегда не легко найдутся оптимальные материалы.

При этом преподаватель тратит много времени на то, чтобы доступно и интересно изложить каждое математическое понятие.

Создание логических примеров, задач и игровых уроков, формирующих привычку, которые допускают нестандартное мышление, изменяют отношение ребенка к математике [3].

В частности, боль поражения игровых моментах ребенка, доказывает неглубокость внутреннего резерва и побуждает ребенка к работе над собой.

Возникает ситуация саморазвития [4]. Поэтому такую ситуацию можно решить, организовав внеурочную деятельность для удовлетворения интеллектуальных потребностей ребенка.

Из-за ограниченного времени занятия снижается возможность углубить интерес ребенка. Особенно в начальной школе ребенок стремится выполнить любое задание вовремя.

Исследователи предполагают, что физиологические способности ребенка, интерес к учебе, изучению языка и воспитанию в большей степени зависят от его талантов и способностей в начальной школе. Поэтому необходимо сочетать стремление ребенка, открытие внутреннего таланта с внеурочной деятельностью и активной интеллектуальной игрой.

Родителям необходимо косвенно изменить вес уличной игры ребенка, участвуя во внеклассных мероприятиях совместно со школой. Интересным может быть изучение истории счета, что позволит в будущем заинтересовать ребенка предметом истории.

Внеклассные занятия стимулируют любознательность ребенка и формируют чувство уверенности в себе в повседневной жизни [5].

Обостряет интеллектуальный потенциал, демонстрируя скорость в поиске математических игр, загадок и ребусов на уроках. Создание математических фокусов, кроссвордов, стенгазет, викторин с инициативной группой, занимающейся внеклассной работой в начальной школе, поможет учащимся систематически организовывать «веселые моменты» на уроках.

Также необходимо привлечь к разработке такой группы обучающегося для разработки необходимых наглядных пособий для условий нестандартных задач. Внеурочная деятельность в начальных классах может классифицироваться по-разному [6].

Например:

- работа с отстающими в понимании математики учащимися;

- работа с учениками, интересующимися математикой и обладающими математическими способностями;
- работа с учениками, заинтересованными в углубленном изучении математики;

Цель работы с первой группой учеников ясна.

В целом работа с учениками второй группы организована по-разному, в зависимости от их интересов, что дает хорошие результаты.

- Углубление программных материалов;
  - найти и организовать оптимальный путь развития математических способностей учащихся;
  - вовлечение в работу с интересной математической литературой;
  - распознавать технические и практические аспекты математики в окружающей среде;
  - познакомиться с историческими и культурными ценностями математики;
- группу заинтересованных читателей вокруг увлекательных заданий по математике [7];

А с третьей группой-для подготовки к первой школьной, районной, высшей математической олимпиаде:

- начиная с начальных классов самостоятельно выявлять на мобильном телефоне учащихся математические игры, фокусы, условия математического состязания (бой).
- организовывать совместное обсуждение мобильных игр с учащимися в группе;
- систематически издавать математические стенгазеты;
- разработка наглядных пособий для уроков математики и помощь в заполнении кабинета математики;
- интеллектуальный марафон, т.е. математические гонки, выполненные в течение какого-либо периода времени [1].
- в математических рингах мы раздаем участвующим ученикам 8-10 заданий разной сложности [7, с.7] .

Например: Назови последнее число?

6 10 18 34 ?   ответ:/66/

0 3 8 15 ?   ответ:/24/

1 8 16 25 ?   ответ:/35/ и.т.д.

Такие задачи даются на нахождение закономерности, т.е. нужно найти алгоритм, согласно которому в цепочке чисел происходит их замещение в соответствии с установленным правилом.

Учащиеся начинают решать задачу. Выполнивший задание поднимает руку и объясняет его на доске. Однако математический ринг может длиться до 20 - 40 минут, в зависимости от согласованного количества минут. Ученик будет оцениваться по баллам. Знакомство с разными типами математических задач. Обучение способам решения каждого типа задач. Побуждать учащихся к решению нестандартных математических задач. Практиковать систему работы с «проектами» с раннего возраста для создания и решения задач.

Естественно, что это должно быть вдохновением для развития большого творчества, такого как развитие авторства с раннего возраста.

В начальных классах можно провести математические утренники с учениками, полечудес, веселую вечеринку, математический тур и т.д.

Такие мероприятия легко могут быть организованы участниками вышеуказанных математических кружков при заинтересованности родителей. Для этого в начале года необходимо обсудить с родителями и учесть их мнение и интересы.

Также важно проинформировать администрацию школы и запросить соответствующие условия, в связи с чем следует обратиться к родителям за советом, как это сделать в классе. Подбирать из числа родителей для проявления инициативы, распределение работы, определение времени проведения итоговых уроков и т.д.

Развивающие внеклассные мероприятия подготовят ребенка к решению сложных задач.

Начинать заниматься развитием интеллекта ребенка можно с минимально осознанного возраста

Перед человечеством же стоят глобальные вызовы, которые затрагивают проблемы цифровизации по всему миру, вынуждает искать новые методики обучения.

Список использованной литературы:

1. Фотина И.В. Математика. Развитие математического мышления Олимпиады, конкурсы. - Волгоград: Издательство «Учитель», 2018.
2. Инфо-урок. Урок самопознания «Начало начал». [google.com/поиск?](https://www.google.com/search)
3. Ремчукова И.Б. Математика. Игровые технологии на уроках.- Волгоград: Издательство «Учитель», 2008.
4. Зубова С.П. Организация продуктивной деятельности младших школьников в обучении математике // Молодой ученый 2016. - 5-6-11.-С. 46-48.
5. Пчелко А.С. Основы методики начального обучения математике. – Москва: Издательство «Просвещение», 1965.- Гл.9.- С. 133-145.
6. Гаврилова Т.Д. Любительская математика. Волгоград: Издательство «Учитель», 2008.
7. Аттокурова Ч.А. Формирование математической компетентности младших школьников. Научный журнал Кыргызской академии образования «Известия» 2018.- № 3 (46).- С. 50-55.

ӘОЖ 735.29

ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ ТҮЛҒАЛЫҚ БЕЙІМДЕЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН КЕШЕНДІ ЗЕРТТЕУ

Купеков Б.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены вопросы комплексного изучения особенностей адаптации личности студентов вуза.

Summary: The article considers the issues of a comprehensive study of the peculiarities of personal adaptation of university students.

Болашақ студент үшін университетте немесе колледжде оқу — бұл оның өмірінің негізгі кезеңдерінің бірі, оның кәсіби тұлға ретінде өсуі мен дамуы. Өзгерген әлеуметтік жағдайларға және жаңа қызметке сәтті бейімделудің тиімді жолдарын табу әр студент үшін үлкен проблема болып табылады. Өйткені бейімделу-тұлғаны әлеуметтендірудің күрделі әлеуметтік-психологиялық механизмі. Бұл жеке тұлға мен әлеуметтік орта арасындағы қарым-қатынастың жай-күйі, ол субъективті және объективті жағдайлардың болуымен сипатталады, бұл жеке тұлғаға ерекше сыртқы және ішкі (психологиялық) қақтығыстарсыз кәсіби қызметті тиімді жүзеге асыруға, олардың әлеуметтік қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік береді. "Бейімделу" терминінің өзі (лат. алғаш рет физиологияда пайда болды және бастапқыда биологиялық ғылымдарда қолданылды. Ғылыми айналымға оны неміс физиологы Г. Ауберт сезімтал органдардың (есту және көру) тиісті қоздырғыштардың әсеріне бейімделу құбылысын сипаттау үшін енгізді [1].

Үлкен энциклопедиялық сөздікте бейімделу 1) организмнің және ағзаның, оның мүшелері мен жасушаларының қоршаған орта жағдайларына бейімделуі; 2) құрылғыны жасау процесінің өзі [2] деп түсіндіріледі. Педагогикалық энциклопедиялық сөздікте бейімделу ағзаның өмір сүру жағдайларына бейімделуі деп түсініледі. Биологиялық, физиологиялық және әлеуметтік — психологиялық бейімделуді ажыратыңыз. Бұл жұмыста біз "бейімделу" және "бейімделу" терминдерін синоним ретінде қолданамыз. Алайда, Т. - ның көзқарасы бізге таныс. Шибутани, психологиядағы интерактивтік бағыттың өкілі, "ағзаның белгілі бір жағдайлардың талаптарына қалай бейімделетінін білдіретін "бейімделу" ұғымынан айырмашылығы, "бейімделу" неғұрлым тұрақты шешімдерге — типтік мәселелерді шешудің жақсы ұйымдастырылған әдістеріне, бірқатар бейімделулер арқылы кристалданатын әдістерге жатады" деп санайды [3].

Бейімделу, проблемаларды шешу, өмір сүру кеңістігінде өз орнын табу қабілеті жас жігіттің тиімді дамуының басты шарты болып саналады, ал болашақта жоғары білімі бар маман. Атап айтқанда, жастардың едәуір үлесіндегі оқу орнымен танысу студенттер мәртебесінің жаңалығы профессор-оқытушылар құрамы тарапынан қойылатын жоғары талаптардан, қарқынды және қатаң оқыту режимінен, өзіндік жұмыс көлемінің артуынан туындаған бейімсіздікпен сүйемелденеді. Мұның бәрі бірінші курс студентінен жаңа ортаға тиімді кіру және өмірдің сапалы басқа ырғағы үшін өз қабілеттерін үлкен жұмылдыруды талап етеді. Ұлдар мен қыздар мектепті бітіргеннен кейін өмірдің жаңа кезеңіне өтеді. Бұл кезеңде тек оқу орны немесе қала, тұрғылықты жер ғана емес, сонымен бірге қалыптасқан ұжымның ауысуы да бар. Жаңа студенттер ыңғайлы болуы керек, жаңа топқа бейімделуі керек, өйткені олар 4-5 жыл бірге оқуға мәжбүр болады, сонымен қатар университеттің жаңа ережелері мен нормаларына үйренуі керек. Студенттерге тән белгілер психологиялық жетілмегендікпен, ашықтықпен, болжаммен сипатталады. Осы кезеңде студенттер өздері тұратын органы тікелей маңызды етеді. Көбінесе әр түрлі әлеуметтік деңгейдегі жастар мен қыздар бір топқа, ал провинциялар мен

қала тұрғындары тікелей қатысады. Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, бірінші курс студенттерінің бейімделу процесі өте маңызды, қиын және ұзақ деп болжауға болады.

А. А. Виноградованың пікірінше, университетте оқуға бейімделу келесі деңгейлерді қамтиды: биологиялық (жаңа режимге, мүмкін жаңа орынға және өмір сүру жағдайларына), психологиялық (жаңа мотивациялық қажеттілік кешендерінің пайда болуы мен қанағаттануы, жаңа мінез-құлық формаларын енгізу қажеттілігі), кәсіби (оқу-Кәсіби-жаңа мазмұн мен ұйымға және әлеуметтік (оқу тобына, оқытушыларға) [3]. Т. Дубовицкая кәсіптік бейімделуді анықтайды, ол оқу процесін ұйымдастыруға бейімделуден, өзіндік жұмыс дағдыларын дамытудан және әлеуметтік-психологиялық бейімделуден тұрады, ол студентті жаңа оқу тобына бейімдеуден, онымен байланыс орнату қажеттілігінен тұрады [1]. А. Г. Маклаковтың пікірінше, бейімделудің бірнеше көрінісі бар: қоршаған орта жағдайларына бейімделу процесі және қоршаған ортаның өзгертін жағдайларына бейімделу үшін кез-келген тірі өзін-өзі реттеу жүйесінің қасиеті ретінде [2].

Менің ойымша, бейімделу процесінің басты кейіпкері студент екенін есте ұстаған жөн, оның оқу процесіне қатысуы оның жеке ерекшеліктерімен, құндылық бағдарларымен, дүниетанымдық көзқарастарымен, оқу процесінде өзгертін әлеуметтік күтулерімен анықталады және реттеледі. Бірінші курс студенттеріндегі бейімделудің негізгі проблемалары үлкен жүктемемен байланысты, оларды өздері бірнеше рет естуге тура келеді. Жыл сайын университетте зерттелетін пәндер көлемі артып келеді.

Сондықтан, уақыттың жетіспеуі және студенттердің өздері оқып жатқан материалдарды өз бетінше өңдей алмауына байланысты студенттер көбінесе оқулықтарды есептен шығаруға және ойланбауға мәжбүр болады; студенттер ауызша да, жазбаша да көрсететін оқытылатын пәндер бойынша өз ойларының болмауы; бір-бірінің жұмыстарын іс жүзінде толық көшіру. Сондай-ақ, кейбір студенттер тіпті олар ғана емес, көзден материалды қайта жазу керек екенін түсінбейді, және студент шығармашылық материал түсіну және өз сөздерімен айтып, зерттелетін тақырып бойынша өз пікірін айтуға тиіс [3].

Бірінші курстың бірде — бір студенті олар қолданатын материалдар автордың жұмысы екенін түсінбейді және олардың шығармаларына кем дегенде оның дәйексөздерін қосу керек. Бұл проблемада, бірінші кезекте, жастардың бойында оқу міндеттерін логикалық ойлау және орындау және университетте немесе колледжде оқу кезеңінде туындаған өмірлік жағдайларды шешу қабілеттерін дамыту туралы сөз болып отыр. Болашақ студенттерді кем дегенде мектепте оқыту керек. Қазір жоғары мектеп бұл мәселені шешуге өз үлесін қосуға мәжбүр және міндетті.

Мұндай жағымсыз құбылыстардың қиындықтарының бастауы-құқық бұзушылық, темекі, алкоголь, есірткі қолдану, мұның бәрі студенттердің университетке деген сұранысына байланысты. Студент, әсіресе бірінші курс студенті, оқу, тұру, өмір сүру, демалу жағдайларына байланысты бірқатар

проблемаларға тап болады және басқа студенттер, оқытушылар, кураторлар, жатақхана тәрбиешілері тарапынан қолдау мен көмек таппайды, көбінесе мұндай студент асоциалды ортадағы компанияда бұл мәселенің шешімін табады. Демек, алкогольді ішімдіктерді ішу, темекі шегу, есірткі, заңның бұзылуы, нашар оқу үлгерімі.

Шын мәнінде, студенттердің өзіндік әлеуметтік-мәдени ортасы бар, онда олар өздерінің "ережелері" мен "бұйрықтарын" белгілейді. Университеттің, топтың, факультеттің жалпы өміріне студенттердің төмен және әлсіз тартылуы олармен оқудан тыс жұмыс кураторлары үшін басты проблемалардың бірі болып табылады. Бұл жұмыстың негізгі бағыттары оқудан тыс іс-шаралар санын көбейту, секциялар, үйірмелер, клубтар ұйымдастыру, студенттерді ғылыми жұмысқа тарту болуы мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Виноградова А. А. Адаптация студентов младших курсов к обучению в вузе // Образование и наука. — 2018. — №. 3.
2. Дубовицкая Т. Д., Крылова А. В. Методика исследования адаптированности студентов в вузе // Психолого-педагогические исследования. — 2020. — Т. 2. — №. 2.
3. Маклаков А. Г. Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях // Психологический журнал. — 2013. — Т. 22, № 1. — С.16–24.

ОӘЖ 37.06

СТУДЕНТТЕР АРАСЫНДА «РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ» БАҒДАРЛАМАСЫН ІСКЕ АСЫРУДЫ ЗЕРТТЕУ

Қалдыбек Н.М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены идея и суть программы «Рухани жаңғыру» и вопросы реализации программы среди студентов. Приведены результаты анкетирования, проведенного среди студентов

Summary: The article discusses the idea and essence of the program of the Elbasy "Rukhani Zhanyru" and the issues of implementing the program among students. The results of a survey conducted among students are presented

Елбасы Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында ұлтымыздың экономикалық және саяси жаңғыруын ғана емес, сонымен бірге бірегейлікті сақтау және білімге күштарлықты дамыту мәселесінің өзектілігін көрсетеді.

«Рухани жаңғыру» бағдарламасын іске асыру жөніндегі шараларды жүзеге асыру қажеттілігі қазақстандық қоғамның жалпыға ортақ білім беру саясатының имиджін жаңғырту, серпінділік және икемділік бағытында қоғамдық сананың өзгеруіне әкелетін өзгерістер туралы түсінігімен анықталады. Бұл жаһандық әлемдік үрдістерді түсінуге жаңа күзиретті тұжырымдамалық тәсілдерді, құзыреттілікті жаһандану бойынша

инновациялық теорияларды дамытуды және жас ұрпақтың транс-кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру үшін технологияларды әдіснамалық негіздеуді талап етеді.

Н. Назарбаевтың бағдарламалық мақала негізінде жасалған «Ұлы даланың жеті қыры» мақаласы, «Рухани жаңғыру» бағдарламасы Қазақстанның рухани және мәдени құндылықтарын сақтауға және арттыруға бағытталған Жоғары оқу орындарында болашақ мамандарды даярлау бағдарламасын іске асыру тұлғаның құндылық - мағыналық саласын дамытуға, адалдық, жауапкершілік, мейірімділік, адамдарға, қоршаған әлемге риясыз қамқорлық қасиеттерін қалыптастыруға ықпал етеді. Отансүйгіштікке, туған жерге, Отанға деген сүйіспеншілікке тәрбиелеудің маңызы ерекше [1].

Жаһандану дәуірінде адамға діни, ақпараттық-коммуникациялық, әлеуметтік-экономикалық, саяси және т.б. әртүрлі факторлардың әсері артады. Білім алушы жастардың рухани-адамгершілік саласының дамуында өзгерістер байқалады. Оның ішінде теріс сипаттағы өзгерістер: қатыгездік, немқұрайлылық, өзімшілдік, дөрекілік, жауапсыздық және т.б. Жастардың жеке басын тұтас дамытуда кешенді күш-жігер қажет. Жоғары білікті маманның анықтамасында біз өз мамандығы бойынша жоғары деңгейлі интеллектуалды білімі бар адамды ғана емес, сонымен қатар оның әртүрлі санаттағы адамдармен сауатты қарым-қатынас орната алатындығын, әртүрлі өмірлік жағдайларда адами қасиеттерді көрсете алатындығын көреміз.

«Рухани жаңғыру» бағдарламасын жүзеге асыру мықты азаматты тәрбиелеуге ықпал етеді. Ол қазақстандықтардың рухани құндылықтарын жаңғыртуға бағытталған, еліміздің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға арналған, мұнда студент жастардың рөлі зор.

«Рухани жаңғыру» жалпыұлттық бағдарламасының жаңа компоненттері ата-бабаларымыздың көп ғасырлық мұрасының цифрлық өркениет жағдайында түсінікті әрі сұранысқа ие болуын қамтамасыз ете отырып, оны жаңғыртуға мүмкіндік береді.

Төл тарихын білетін, бағалайтын және мақтан ететін халықтың болашағы зор болады деп сенемін. Өткенін мақтан тұтып, бүгінін нақты бағалай білу және болашаққа оң көзқарас таныту – еліміздің табысты болуының кепілі дегеніміз осы [2].

«Рухани жаңғыру» бағдарламасы екі компоненттен тұрады – тұжырымдамалық және практикалық. «XXI ғасырдағы ұлттық сана туралы» тұжырымдамалық бөлімде рухани жаңғырудың алты қағидаты баяндалған.

1. Бәсекеге қабілеттілік дегеніміз-қазақстандықтардың XXI ғасырда өмірлік маңызы бар қасиеттер жиынтығы болуы керек. Бұл, ең алдымен, компьютерлік сауаттылық, шет тілдерін білу, мәдени ашықтық.

2. Прагматизм-нақты және шынайы мақсаттарға бағытталуды, ұтымды өмір сүре білуді, білім беруді, салауатты өмір салтын және кәсіби табысты бірінші орынға қоюды білдіреді.

3. Ұлттық бірегейлік. Сананы жаңғырту ұлттық рухты сақтауды және нығайтуды көздейді.

4. Білім. Жаңа технологиялық революция мамандығын тез бейімдеп, икемді өзгерте алатын жоғары білімді адамдарды қажет етеді.

5. Революциялық емес, эволюциялық даму. XX ғасырдың тарихы эволюциялық даму ғана ұлттың өркендеуіне мүмкіндік беретінін растайды. Сонымен қатар, эволюциялық даму принцип ретінде жеке деңгейде бағдар болуы керек.

6. Сананың ашықтығы, яғни әлемде болып жатқан оқиғаларды түсіну; жаңа технологиялық құрылымға ие өзгерістерге дайын болу; басқалардан үйрену, жақсы тәжірибе алу қабілеті.

«Рухани жаңғыру» бағдарламасының тәжірибелік бөлімі – «таяу жылдардағы күн тәртібі» – келесі әлеуметтік жобалардан тұрады.

1. Қазақ тілінің латын графикасына кезең-кезеңімен көшуі өзінің терең логикасына ие және XXI ғасырдағы технологиялық, коммуникативтік орта мен ғылыми-білім беру процесінің ерекшеліктерімен өзара байланысты.

2. «Жаңа гуманитарлық білім». Қоғамдық және гуманитарлық ғылымдар бойынша қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық, олар студенттердің дайындық деңгейін сапалы көтереді, оларды сананы жаңғыртудың басты жолсерігі етеді.

3. «Туған жер» ауқымды өлкетану жұмысын, өңірлік тарихты зерделеуді, жергілікті ауқымдағы мәдени-тарихи ескерткіштерді қалпына келтіруді, кіші отанды қолдаудың әртүрлі нысандарын болжайды.

4. «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы». Бұл жоба ұлттық бірегейліктің тұғырын құрайтын рухани қасиетті халықтың санасында нық орнықтыруға мүмкіндік береді және жат идеологиялық әсерлерге қорғаныштық тосқауыл жасайды.

5. «Жаһандық әлемдегі заманауи қазақстандық мәдениет». Отандық мәдениетті БҰҰ тілдерінде ілгерілету жобасы ерекше маңызды, өйткені қазіргі әлемдегі бәсекеге қабілеттілік – бұл мәдениеттердің бәсекеге қабілеттілігі.

6. «Қазақстанның 100 жаңа есімі» - тәуелсіздік жылдары үлкен жетістіктерге жеткен замандастарымыздың нақты тарихы. Бұл рөлдік модельдер, өмірге байсалды және объективті көзқарастың мысалдары болады. Қазақстандықтар ұлттың алтын қорын құрайтындарды білуге тиіс [1].

«Рухани жаңғыру» ұлттық бағдарламасының құндылықтарымен танысу дәрежесін анықтау мақсатында біз Шымкент университеті студенттері арасында әлеуметтік сауалнама жүргіздік, оның нәтижелері қысқаша түрде төменде келтірілген.

Сауалнама көрсеткендей, сұралған студенттердің 94% - ы Елбасы Н. Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласының мазмұны туралы түсінікке ие, бұл университетте жүргізіліп жатқан Қазақстанның қазіргі жастар саясатына жауап беретін құндылықтарды қалыптастыру бойынша түсіндіру жұмыстарының тиімділігін дәлелдейді.

Алынған жауаптарға қарағанда, студенттердің қызығушылығын тудырған бағдарламалар: қазақ тілінің латын әліпбиіне көшуі (97%), «Қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық» (72%), «Қазақстанның 100 жаңа есімі» (79%), «Жаһандық әлемдегі заманауи қазақстандық мәдениет» (65%), «Қазақстанның киелі жерлерінің географиясы» (62%) және «Туған жер» (52%) бағдарламасы. Бұл аталған бағдарламалар білім беру ортасында үнемі талқыланып отыратындығына және студент жастардың әлеуметтік санасына жеткілікті дәрежеде интеграцияланғандығына байланысты.

Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, студенттердің көпшілігі (79%) жоғары білімнің әмбебап құндылығын мойындай отырып, бұл олардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және олардың жеке дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Қалған сұралғандар үшін (21%) жоғары білім әрбір қазақстандық өтуі қажет өмір жолының міндетті кезеңдерінің бірі болып табылады.

Сауалнама барысында студенттерге жеке тұлғаның бәсекеге қабілеттілігінің 6 факторының маңыздылығы бойынша деңгейін анықтау ұсынылды. Алынған жауаптар біреулерге жұмысқа қабілеттілік, кәсіби өсуге ұмтылыс (56%), IT-технологиялар саласындағы білім (50%), басқа тұлғаларға шет тілдерін білу (47%), тіл тапқыштық, ынтымақтастыққа қабілеттілік (43%), күйзеліске төзімділік (42%) және түпкілікті нәтижеге уақтылы қол жеткізу (36%) аса маңызды екенін көрсетеді. Сонымен қатар, студенттердің көпшілігі өздерінің мүмкіндіктерін (96%), оқудағы жетістіктерін (95%), табиғат пен экологияға ұқыпты қарауды (94%), салауатты өмір салтын ұстануды (80%) ескере отырып, қойылған мақсаттарға қол жеткізуге қатысты өз пікірлерінде прагматизмнің жоғары деңгейін көрсетеді. Бұдан студент жастардың әлеуметтік жауапкершілігінің жоғары деңгейін көруге болады.

Жоғарыда баяндалғанды негізге ала отырып, бір жағынан, студенттер мәдени дәстүрлерді сақтау бойынша «Рухани жаңғыру» бағдарламасының идеялық ұстанымымен бөліседі, екінші жағынан – Қазақстанды қазіргі әлемде ілгерілету және қазақстандық трендтерді жасау үшін дамуға, өзгеруге дайын.

Осы негізде аталған ЖОО студенттері Н. Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: қоғамдық сананы жаңғырту» бағдарламалық мақаласы идеяларымен жоғары дәрежеде таныс деген қорытынды жасауға болады. Бұл студенттердің «Рухани жаңғыру» бағдарламасының рухани құндылықтарының жеткілікті түрде толық қалыптасқандығын, олардың Қазақстанның прогрессивті дамуына жәрдемдесуге, қоғамдағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұруға, өз еліне пайдалы болуы үшін жоғары білім алуға дайындығын көрсетеді, бұл жас қазақстандықтардың санасын табысты жаңғыртуға қолайлы жағдай жасайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру // Егемен Қазақстан. – Астана, 2017. 12 сәуір.
2. Назарбаев Н.Ә. Ұлы даланың жеті қыры // Егемен Қазақстан. – Астана, 2018. 21 қараша.

ХАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫНДАҒЫ БАЛА ТӘРБИЕСІНІҢ ЖАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

Қуан А.С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. В статье рассмотрено основные направления воспитания детей в народной педагогике и его возрастные особенности.

Summary. The article considers the main directions of children's education in folk pedagogy and its age features.

Халықтық педагогика этникалық топтардың, ұлттардың және олардың өмір сүру аймақтарының ерекшеліктерін ескере отырып, жас ұрпақты оқыту мен тәрбиелеудің тұтас жүйесін құрды.

Қай дәуірде, қандай қоғамда болмасын, басты міндеттердің бірі – болашақ ұрпақты тәрбиелеу. Ақыл-ойы мен мәдениеті бар жан-жақты жетілген, саналы ұрпақты тәрбиелеу әр халықтың салт-дәстүрін, елдің дамуында құнды байлықты біртіндеп игеру арқылы ғана жүзеге асырылуы мүмкін.

Басқа халықтар сияқты, қазақ елінің де ұрпақ тәрбиесінде үлкен тәжірибесі, жігер, озық идеялары мен өзіндік ерекшеліктері бар. Осындай бай мұраның "дәнін себусіз" жастарды адамгершілік пен парасаттылыққа тәрбиелеу мүмкін емес.

Халықтың бай мұрасы бар, жазылмаған, бірақ ұрпақтар жадында мәңгі сақталады, бір ұрпақтан бір ұрпаққа ауызша беріліп, астарлы әңгіме – өсиет, адамгершілік қағидасы ретінде таратылады. Мұны халықтық педагогика деп атайды.

Халықтық педагогика-бұл отбасылық тәрбиеден бастау алатын және жалпыадамзаттық, ауылдық және тіпті жалпыхалықтық қатынастарда берік орын алатын тәрбие түрі. Әрине, халық педагогикасы қоғам дамуының барлық сатыларынан өтіп, іс жүзінде жүйеленді және ғылыми педагогикалық дәрежеге жеткенге дейін ұрпақ тәрбиесінің қайнар көзі, алтын өзегі болды [1].

Білім беру (қоғамдық және отбасылық) әр адамның мәдени білім беру кеңістігіне кіруін қамтамасыз етуі керек, оған мыналар кіреді:

- ұлттық дәстүрлер(ұлттық дәстүрлерді, тілді, адамгершілік нұсқауларды меңгеру);

- өркениеттік дәстүрлер (барлық мемлекет құрушы мәдениетті игеру, мемлекет құрушы халықтың өмірін білу);

- әлемдік қоғамдастықтың дәстүрлері.

Этникалық мәдениет, этнологтардың анықтамасы бойынша, белгілі бір қоғам мүшелерінің көпшілігі басшылыққа алатын құндылықтар, нанымдар, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар жиынтығы [2]. Этнопедагогика-бұл этникалық топтардың балаларды тәрбиелеу мен оқытудағы қалыптасқан тәжірибесін зерттейтін ғылым, ол халықтың бастапқы құндылықтарына моральдық-этикалық көзқарастарды зерттейді. Этнопедагогиканың негізін бала кезінен

бастап отбасында тәрбиелейтін қарапайым шындықтар құрайды: бұл қарапайымдылық, сыпайылық, үлкендерге құрмет, жоғары адамгершілік және шыншылдық – бұл, өкінішке орай, қазіргі қоғам жетіспейтін моральдық қасиеттер. Қазіргі әлемде жаһандану жағдайында, ерекше мәдениеттердің жойылып кету қаупі бар және этникалық топтардың жойылу қаупі бар кезде, этнопедагогика ерекше мәнге ие болады. Ол халықтың мәдени тәжірибесін сақтау мен таратуда және оның этникалық өзіндік санасын қалыптастыруда түбегейлі маңызды рөл атқарады.

Бұл зерттеудің мақсаты-этнопедагогиканың барлық уақыттағы өзекті идеяларын зерттеу, осы мәселе бойынша әдебиеттерді талдау және қазіргі заманғы мектеп оқушыларын тәрбиелеудің тиімді тәсілдерін анықтау. Бұл мақсаттар қазіргі білімнің тарихи тамырларын білетін және өз халқының дәстүрлерін құрметтейтін рухани-адамгершілік тұлғаны қалыптастыруға бағытталуымен байланысты.

Н.С. Сәрсенбаевтың еңбектері халық дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарының пайда болу заңдылықтарын, олардың мәні мен ерекшеліктерін зерттеуде үлкен маңызға ие. "Дәстүр" ұғымының мәнін аша отырып, ғалым бұл тұжырымдаманың бірнеше мағынасы бар екенін айтады: Біріншіден, бұған алдыңғы ұрпақтардан мұраға қалған, қалыптасқан әдет-ғұрыптар мен болмыстың формалары жатады. Бұл мағынада "дәстүр" ұғымы "әдет-ғұрып" ұғымына жақындады, бірақ бұл ұғымдар бірдей емес: дәстүрлерге көптеген әдет-ғұрыптар, рәсімдер, рәсімдер кіреді; екіншіден, дәстүрлерге әдет-ғұрыптардың, рәсімдер мен рәсімдердің ең жалпыланған, жаппай, салтанатты бөлігі жатады.

Халық педагогикасы өз қоғамы үшін лайықты адамды қалыптастыруға бағытталды: "Атаның баласы болма, Адамның баласы бол!" («Тек әкеңнің ұлы болмаңыз, адамның ұлы болыңыз!»). Тәрбиенің негізгі мақсаты, халықтық идеяларға сәйкес, өмірдегі кез-келген қиындықты жеңе алатын жан-жақты дайындалған адамдарды тәрбиелеу болды. Халық өз балаларының бойында жалпыадамзаттық болып табылатын: Отанға, өз халқына, туған өлкесі мен үйіне деген сүйіспеншілік, Туған жерін қорғауға дайын болу, еңбексүйгіштік, адалдық, мейірімділік, үлкендерге құрмет пен құрмет, еркектік және т. б. қасиеттерді тәрбиелеуге ұмтылды.

Сонымен қатар, қазақ халқының тарихи дамуының өзгешелігі өскелең ұрпаққа халықтың көшпелі өмір салтының қатал жағдайларына байланысты қасиеттерді дарыту қажеттілігін алға тартқанын атап өткен жөн, олардың арасында зерттеушілер мыналарды бөліп көрсетеді: көшпелі мал шаруашылығын жүргізу тәсілін білу, өз руы мен тайпасының шежіресін білу, ақындық дарындылық, тапқырлық және тапқырлық, қонақжайлық және т. б.

Алайда, жалпы алғанда, адамдар оның еңбек дайындығының нәтижелері бойынша адамның қасиеттерін бағалайды. Жастардың еңбек ету қажеттілігі мен әдетін тәрбиелеу қазақ халық педагогикасының басты міндеті болып табылады. Ежелден бері халық аға буыннан еңбек тәжірибесін қабылдау және жастарда

еңбекке, еңбек дағдыларына, еңбекқорлыққа дағдыландыру ерекше маңызды деп санады [1].

Қазақ халық педагогикасында барлық халықтардың педагогикасында кездесетін тәрбиенің дәстүрлі әдістері мен тәсілдерімен қатар (үйрету, көрсету, сендіру, жазалау, жеке үлгі, байқау, жаттығулар және т. б.), біз "бата беру", "ұят" ұғымдарын кеңінен қолдана отырып сендіру тәсілдерінің де өзіндік ерекшеліктерін кездестіреміз, "намыс" (мақтаныш, абырой), "ар" (ар-ождан), тұспал және т. б.

Қазақ халық педагогикасында халықтың өмір тәжірибесі негізінде жас кезеңін анықтап, баланың дамуының әрбір жас кезеңіне сипаттама бергендігі құнды болып табылады. Туылған сәттен бастап 4-5 жасқа дейінгі балаларды "сәби" (бала) деп атаған, ол ұлдар мен қыздарға да қатысты. 5 жастан 10 жасқа дейінгі балаларды "ұл бала", ал қыздарды "қыз бала" деп атаған. 11 жастан 16 жасқа дейін ұлдар – "жас өспірім" немесе "боз бала" (жасөспірім), ал қыздар – "жас өспірім қыз", "ер жеткен қыз". 16 жастан 18 жасқа дейін, үйленгенге дейін бозбалаларды "жас жігіт", ал қыздарды "жеткенқыз" (кемелдікке жеткен), "толысқан қыз" (кәмелеттік жасқа толған) деп атаған.

Бір қызығы, қазақтарда баланың өміріндегі әрбір белгілі бір жас кезеңі баланың дүниеге келуіне орай ("Шілдехана", "Бесік той", "Бесік жыры" және т. б.) "атау", баланың бірінші қадамында түбітті кесу ("Тұсау кесу"), сүндеттеу сияқты және т.б. бірқатар дәстүрлі салттарды сақтаумен қатар жүрді. Зерттеушілердің еңбектерінде (Х. А. Арғынбаев, А. Т. Төлеубаев, Р. И. Мұстафин, К. Ш. Нұрланов, К. Ш. Шүлембаев және т. б.) ұсынылған бала дамуының әрбір кезеңіне тән салттардың сипаттамасы қызықты болып табылады.

Балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес қазақ халық педагогикасы балалар психологиясының ерекшеліктерін ескеретін балаларды тәрбиелеу мен оқытудың педагогикалық құралдары мен әдістерінің (балалардың ауызша халық шығармашылығы, балалардың халық ойындары, ойыншықтар, бесік жыры) алуан түрлі арсеналын жасады [3].

Бір жағынан, қазақ халық педагогикасы адамзаттың өскелең ұрпақты оқыту мен тәрбиелеу саласында жинақтаған құндылықтарын өзіне алды. Ең алдымен, ол өз қоғамы үшін лайықты адамды қалыптастыруға бағытталған. Қазақ халық педагогикасының өзекті мәселесі, басқа халықтардың педагогикасы сияқты, жас ұрпақты белсенді еңбек қызметіне дайындау, оған еңбек білімін, іскерлігін, дағдыларын беру болып табылады.

Екінші жағынан, қазақ халық педагогикасының өзіндік маңызды ерекшеліктері бар, олар халықтың рухани мәдениетінің өзіндік ерекшелігімен, оның тарихи, географиялық ерекшеліктерімен, ұлттық психологиясының, әдет-ғұрыптарының, дәстүрлерінің ерекшеліктерімен, халықтың көшпелі өмір салтына байланысты оның еңбек қызметінің ерекшеліктерімен түсіндіріледі. Қазақ халық педагогикасының бірегейлігі тәрбие мазмұнында, тәрбиенің ерекше әдістері мен тәсілдерінде көрініс тапты.

Халықтық педагогиканың ерекшелігі-өмірмен, адамдардың еңбек қызметімен тығыз байланысты жүзеге асыру, оның гуманистік, демократиялық, эмпирикалық сипаты [4].

Халық педагогикасының құрамдас бөлігі прогрессивті дәстүрлер болып табылады. Халықтық педагогиканың прогрессивті дәстүрлерінің мәнін анықтай отырып, біз оларды жас ұрпақтың айналасындағы әлемге адамгершілік қатынасын қалыптастыруға бағытталған оқыту мен тәрбие саласындағы адамдардың іс-әрекетінің тарихи қалыптасқан формасы ретінде қарастырамыз. Адамзаттың ең маңызды дәстүрлері еңбек, еңбек қызметі, еңбек тәрбиесі саласында орналасқан.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мағауова А.С. Этнопедагогика в системе профессиональной подготовки специалистов. – Алматы: Казак университет, 2020. – 145 с
2. Бережнова Л.Н., И.Л. Набок, Щеглов В.И. Этнопедагогика: учебник для студ. учреждений высш. проф. образования. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Издательство Академия, 2013.
3. Этнопедагогика: Оқулық/ В. С. Кукушин, С. Қалиев. – Алматы: РПБК “Дәуір” 2014. – 336 бет.
4. Қожахметова К.Ж. Этнопедагогика. Оқулық, -Алматы:Қазак университеті, 2014.-256 бет

ОӘЖ 159.9

ПСИХОЛОГ-КЕҢЕСШІЛЕРДІҢ ЖОО-ДАҒЫ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТКЕ ДАЙЫНДЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Қуандықова Н.Ш.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается процесс психолого-педагогического формирования готовности выпускников психологов и психологов-консультантов к профессиональной деятельности. Научную основу представляет теория и технологии контекстного образования. Приводятся количественные показатели формирующего эксперимента, подтверждающие эффективность предлагаемого подхода.

Summary: The article deals with the process of psychological and pedagogical formation of readiness of graduates-psychologists and counseling psychologists for professional activity. The scientific basis is the theory and technology of contextual education. The quantitative indicators of the formative experiment are given, confirming the effectiveness of the proposed approach.

ЖОО бітірушісінің кейінгі кәсіби қызметке дайындығын қалыптастыру мәселесі бүкіл білім беру жүйесі үшін ең маңызды проблемасы болып табылады. Себебі оның сәтті шешімінен білім стандартының орындалу сапасын бағалауға болады. Жаңадан бастаушыларды кәсіби іс-әрекетке дайындау міндеті бүкіл психологиялық-педагогикалық теория мен практиканың орталық міндеттерінің бірі болып табылады. Кәсіби кадрларды даярлау жүйесінде психологиялық білім беру саласын ерекше орын алады. Психологиялық кеңес беру - бұл мамандар қызметінің салыстырмалы түрде жаңа бағыттарының бірі. Осыдан ширек ғасыр бұрын психологиялық көмек пен қолдаудың әр түрлі формалары ресейліктердің күнделікті өміріне психологиялық орталықтар,

тренингтер, Сенім телефондары, балалармен, жасөспірімдермен және олардың ата-аналарымен психологиялық жұмыс және т. б. түрінде кірді.

Мамандықтың негізі-психикалық патологиясы жоқ және қиын өмірлік жағдайларға тап болған адамға немесе адамдар тобына психологиялық көмек көрсету және қолдау көрсету, эмоционалды тәжірибені жеңілдету, адамның мақсаттарына, оның ішінде жеке дамуына қол жеткізу болып табылады. Сонымен қатар жыл сайын осы сала бойынша сертификатталған психолог-кеңесшілердің саны артып келеді, дегенмен болашақ мамандарды дайындау сапасы мен олардың кәсіби қызметінің тиімділігі қанағаттанарлықсыз деңгейде қалып отыр. Бұл жайында қоғамдық пікір сауалнамасы, кәсіби жиналыстардың нәтижелерінде, сондай-ақ түрлі зеттеулер нәтижесінде дәлелдейді және де жаңадан клеген кадрлардың жеке тәжірибесінде дәлелденген. Ақпараттық технологиялардың, ғылыми-техникалық жаңалықтардың қарқынды дамуы, үдемелі жаһандану және экономикалық өзгерістердің динамикасы заманауи мектеп түлегінен жоғары кәсібилікті, үлгі бойынша әрекет етпей, шешімдерді қабылдай білуді талап етеді. Қазіргі заманғы еңбек нарығы кешегі студенттен нақты дағдыларды, білімді, дағдыларды ғана емес, сонымен қатар нақты кәсіби мәселелерді шешуге және шешуге стандартты емес көзқарасты таба алатын білікті және бәсекеге қабілетті маман болуды да күтеді.

Психолог-кеңесшілердің студенттерін ЖОО-дағы болашақ кәсіби қызметке даярлау жүйесін талдай отырып, еңбек нарығындағы осы заманғы талаптар мен қазіргі уақыттың сын-кәтерлеріне жауап бере алмайтын кадрларды даярлаудың қолданыстағы жүйесі арасындағы қарама-қайшылықтар көрсетіледі. Сонымен қатар, білімді оқытушылардан студентке берудің дәстүрлі әдісі болашақ маманды (бакалавр, магистр) толыққанды кәсіби қызметке дайындауды қамтамасыз етпейтіні анық. ЖОО-да оқу уақытында есте сақтау және жаңарту емес, жеке тұлғаның өзін-өзі анықтау мен өз ісін жүзеге асыруына, ойлауын дамытуға жағдай жасау қажет [1].

Қазақстан Республикасында кәсіби психологиялық кеңес беру саласы бүгінде барлық практикалық психологияның дамуындағы жаңа кезең болып табылады. Алайда, ҚР психологтардың кәсіби қызметі бірқатар ерекшеліктер мен қарама-қайшылықтарға ие. Біріншіден, олар психологияның ғылым мен практика ретінде қалыптасу тарихында жатыр. Батыста психотерапия мен психологиялық кеңес берудің өркендеуіне қарамастан, отандық жеке тәжірибе дамуда айтарлықтай артта қалады.

Айта кету керек, бүгінде жоғары оқу орындарында психологияның консультативтік және психотерапиялық практикасы мен психологияның ғылым ретінде нақты бөлінуі жоқ. Негізгі себеп-жеке психологиялық тәжірибе белсенді дами бастады және көлеңкеден тек сексенінші - тоқсаныншы жылдарға дейін шыға бастады, осы уақытқа дейін мемлекет пен ғалымдарды тек эксперименттік зертханалардағы жұмыс қызықтырды деп айту орынды. Демек, қарама-қайшылық пайда болды: мамандар психологиялық зерттеуден байқау объектісі ретінде адамды қалай зерттеу керектігін, атап айтқанда оның

жоғары психикалық функцияларын (есте сақтау, зейін, ойлау және т.б.) біледі, бірақ "тірі" клиентпен өзара әрекеттесуді (кеңес беруді) білмейді. Сонымен қатар, психологиялық кеңес беру тақырыбының айқын белгісіздігі бар. Бұл байқау тұжырымдардың айырмашылығына және нақты анықталған тәсілдің болмауына негізделген. Психологтың практикалық қызметіне тағы бір маңызды шектеу-бұл мемлекет тарапынан нормативтік құқықтық реттеудің болмауы. Психологтың кәсіби құзыреттілігі де, халыққа психологиялық көмек көрсетуге қойылатын талаптар да заңнамалық деңгейде анықталмаған

Контекстік білім беру теориясы мен технологиясы тұрғысынан психолог-кеңесшілердің кәсіби іс-әрекетке даярлығын қалыптастыру процесі контекстік типтегі әр түрлі педагогикалық жүзеге асырылады. Атап айтқанда: екі адамға арналған сабақтар, проблемалық сабақтар, нақты жағдайды талдау әдісі, лекция-визуализация, іскерлік ойындар, жоспарланған қателері бар лекциялар, рөлдік ойындар және т.б. [2].

Кеңес беруші психологтың кәсіби дайындығы кез келген психолог үшін міндетті жалпы білім беретін ғылыми дайындықтан басқа (ол кез келген профильдегі кәсіби психологқа қажетті ғылыми білімнің минимумын қамтиды), сондай-ақ бірқатар психологтарды дамытуды қамтиды. сәйкес кәсіптік салада мамандануды көздейтін психология бөлімдері, бұл жағдайда – психологиялық кеңес беру саласында. Психолог-кеңесшінің кәсіби дайындығының бұл ерекше бағыттары төмендегідей.

1. Психологиялық кеңес берудің дайындық кезеңін зерттеу.
2. Психолог-кеңесші жұмысының мазмұны туралы ақпаратты меңгеру.
3. Психолог-кеңесшінің клиентпен жұмыс істеу әдістерін меңгеру.
4. Келесі арнайы бағыттар бойынша психологиялық кеңес беруді жүргізу ерекшеліктерімен танысу: отбасылық кеңес беру, іскерлік кеңес беру, психологиялық-педагогикалық кеңес беру, интимдік жеке кеңес беру.
5. Тәжірибелі кеңесші психолог – жетекшінің жетекшілігімен кеңес беруші психологтың жұмысы [3].

Жаңадан келген маманның кеңес беруші психолог жұмысының мазмұнымен танысуы өз кезегінде мынаны болжайды. Біріншіден, психологиялық кеңес беру дегеніміз не, оның психологтың практикалық іс-әрекетінің басқа түрлерінен айырмашылығы неде екендігімен таныстыру. Екіншіден, психолог-кеңесші өзінің кәсіби міндеттерін жеткілікті жоғары деңгейде атқару үшін нені білуі және істей алуы керектігін анықтау. Үшіншіден, психологиялық кеңес берудің негізгі түрлерімен, оларға қойылатын негізгі талаптармен таныстыру. Төртіншіден, психолог-кеңесшінің жұмыс жағдайын білу. Осыдан кейін психолог-кеңесші кеңес беруді жүргізуде практикалық дағдыларды қалыптастыруға қажетті білімді алады. Бұл психологиялық тесттерді қолданумен байланысты дағдылар (психодиагностика), психологиялық кеңес берудің өзі және, ең соңында, психокоррекциямен. Осының бәріне қатысты академиялық пәндер әдетте жеткілікті үлкен көлемде оқытылады және оларды оқу тек лекцияларды ғана емес, сонымен қатар семинарлар мен практикалық сабақтарды да қамтиды.

Психолог-кеңесші тек практик қана емес, істі ұйымдастырушы. Сондықтан оның мекеме ретінде психологиялық консультацияны құруға және оның жұмысын ұйымдастыруға қатысты барлық нәрсені үйренуі құптарлық. Бұл, атап айтқанда, белгілі бір әлеуметтік, құқықтық, қаржылық және экономикалық мәселелерді білу және жаңадан бастаған кәсіпкерге жаңа мекемені құру және ұйымдастыру үшін не қажет екенін білу. Бұған кадрларды іріктеу, орналастыру, олардың арасындағы қызметтік міндеттерді бөлу, олардың өзара әрекетін ұйымдастыру да кіреді.

Осылайша, психолог-консультанттардың дайындық деңгейі төмен болып көрінеді, ал олардың негізгі кәсіби құзыреттіліктерінің қалыптасу деңгейі толыққанды білікті қызмет үшін жеткіліксіз. Демек, қоғамның талаптары мен сын-қатерлеріне жауап беретін кәсіби қызметке жаңадан келген мамандардың дайындығын қалыптастырудың жаңа, заманауи технологияларын құру өзекті және әлеуметтік маңызды міндет болып табылады.

Түлектердің кәсіби қызметке дайындығын қалыптастырудың әртүрлі тәсілдерін талдай отырып, педагогикалық технологиялардағы әртүрлі акценттерді атап өткен жөн [4].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Вербицкий А.А.// Методологические основы реализации новой образовательной парадигмы // Педагогика. Г.Москва 2014. № 2 (в соавт.) С.5-18
2. Вербицкий А.А.//Теория и практика контекстного образования: Россия и США // Вестник МГГУ им. М.А. Шолохова. Серия "Педагогика и психология". 2015. №1. С.5-18
3. Гильфантинова Д.Р // Ассоциация профессиональных психологов и психотерапевтов. 2020г. г. Москва.
4. Абульханова-Славская,К.А Стратегия жизни/ К.А Абульханова-Славская.М.: Мысль, 2011. М: ИП РАН,. С.299

УДК 378.172

ВЛИЯНИЕ СТИЛЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА НА ЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ВЫГОРАНИЕ

Лесбек Л.М., Кабекеева К.К., Корнилко И.А.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақала мұғалім стилінің ерекшеліктерін және оның кәсіби дағдарысқа ұшырау әсерін зерттеуге арналған.

Summary: A given article is devoted to the research of peculiarities of teacher's style and its influence on the professional exhaustion.

Термин «эмоциональное выгорание» появился и начал использоваться в психологии сравнительно недавно, но в последнее время данное понятие широко применяется в научных текстах, мелькает в средствах массовой информации, психиатры, медицинские и социальные психологи часто употребляют его в своем лексиконе. Эмоциональное выгорание часто встречается у людей, чья деятельность связана с отношениями, и как правило

такие люди склонны к симптомам эмоциональной усталости и пустоты. Эмоциональное выгорание также объясняется тремя составляющими: эмоциональным истощением, деперсонализацией, ощущением бессмысленности усилий.

Эмоциональное выгорание представляет форму эмоционального, чаще профессионального поведения. "Выгорание" это не полуфункциональная концепция, а экономичное использование энергетических ресурсов для человека. Кроме того, его дисфункциональным следствием является оказание негативного влияния на профессиональную деятельность человека и отношения с партнерами.

Проблема человеческого стресса в профессиональной сфере уже давно привлекает внимание многих психологов различных направлений. На сегодняшний день во многих классических исследованиях установлено, что долгосрочные последствия стресса могут приводить организм человека к таким негативному исходу, как снижение общей психологической стабильности организма, чувство неудовлетворенности результатами собственной деятельности и склонность к отказу от проектов которые имеют повышенные требования. Ряд исследований факторов, которые вызывают схожие признаки в различных видах деятельности, показал, что на сегодняшний день существуют определенные профессии, представители которых не редко могут испытывать внутренний эмоциональный стресс или истощения связанные с необходимостью постоянной связи с обществом в социальном мире. В современном мире среди представителей социальных профессий появился такой термин как "беззащитный помощник", который с точностью может охарактеризовать состояние психического напряжения или истощения у представителей различных профессий.

«Эмоциональное выгорание или истощение - это установленная человеком совокупность психологической защиты, представленный в виде целого или неполного подавления чувств (для снижения их энергии) в ответ на выбранное травмирующее воздействие» [1].

Признаками профессионального выгорания чаще всего являются длительный стресс, а также психические нагрузки, нередко являющиеся побудителями полному осложнению различных психических и эмоциональных процессов. Становление синдрома эмоционального выгорания имеет поэтапные симптомы. В первую очередь, заметны значительные энергетические затраты, как результат очень высокого положительного подхода к осуществлению профессиональной деятельности. Как развитие синдрома эмоционального выгорания также появляется ощущение усталости, которая постепенно заменяется разочарованием и заниженным интересом к работе [2].

Одним из характеристик профессионального выгорания может быть способность организма максимально снизить затраты источника энергии и тем самым уберечь его от неравномерных нагрузок. В то же время, по сравнению с многими адаптивными реакциями, данная ответная реакция организма может иметь только частичную безопасность, однако он может оказывать и

негативное влияние на ухудшения в профессиональной деятельности человека и на его отношения с окружающими людьми, нередко может иметь психосоматические расстройства. Следовательно, достигнутый уровень «защищенности», чаще всего приводит к нарушению профессиональной деятельности и ухудшению общения с коллегами [3].

Эмоциональное выгорание – это в первую очередь процесс динамичный и постепенный, который полностью соответствует механизму развития стресса у человека. Основоположником учения о стрессе является Ганс Селье, он выдвинул гипотезу о том что стресс является неординарной защитной реакцией организма возникающий как ответ на различные травмирующие обстоятельства. В процессе эмоционального выгорания выделяют все три стадии стресса:

1) нервное напряжение (тревога) - появление данной стадии обусловлено хронической психоэмоциональной обстановкой, повышенной ответственности к тому или иному виду деятельности, трудности одиночества;

2) резистенция, то есть сопротивляемость, - это способность человека защищаться от злонамеренных действий.;

3) усталость - это снижение умственных ресурсов, снижение эмоционального тонуса, вызванное неэффективностью выраженного сопротивления.

Соответственно, на каждом этапе появляются индивидуальные симптомы или признаки эмоционального расстройства.

Согласно современным данным, "эмоциональное выгорание" относится к состоянию физического, эмоционального и психического выгорания, которое проявляется у представителей профессии относящихся к социальной сфере. Этот синдром состоит из трех основных компонентов: эмоционального истощения, деперсонализации (цинизма) и снижения профессиональных достижений.

Эмоциональное истощение - это чувство эмоциональной опустошенности и измотанности, вызванной профессиональной деятельностью. Персонализация означает пренебрежение работой и циничное отношение к деятельности. В частности, в социальной сфере деперсонализация подразумевает бесчувственное и бесчеловечное отношение к клиентам, приезжающим на лечение, консультирование, образование и другие социальные услуги. Поэтому ограничением профессиональных достижений является возникновение у сотрудников чувства некомпетентности в профессиональной сфере и осознание своих неудач.

В настоящее время выгорание подразумевает профессиональный кризис, связанный не только с личными отношениями в его процессе, но и с профессиональной деятельностью в целом. Это понимание несколько изменило его основные составляющие: эмоциональное истощение; цинизм; профессиональная работоспособность. Под данными позициями это понятие отвергающее и как правило несет негативизм в деятельности человека и его отношении с окружающими [4].

Опираясь на изложенный материал, можно выделить следующие факторы, которые оказывают давление на процесс эмоционального выгорания.

Среди всех изученных факторов и характеристик ученые пришли к выводу что хронологический возраст имеет тесную связь с процессом истощения, что было подтверждено после проведения ряда многочисленных исследований, путем обнаружения отрицательной связи между возрастом и истощением. Так, к примеру, в работах С. Маслача, медицинский персонал среднего звена психиатрических клиник "выгорает" через 1,5 года после начала трудовой деятельности, а социальные работники начинают ощущать этот симптом по истечению 2-4 лет работы.

Некоторые исследования подтверждают о чувствительности лиц пожилого возраста к вышеназванному синдрому. Так, в ходе исследования среднего персонала военно-медицинских учреждений было отмечено, что к переутомлению очень чувствительны не только молодые люди (от 19 до 25 лет), но и люди постарше (от 40 до 50 лет). Причастность молодых людей к эмоциональному выгоранию часто объясняется эмоциональным истощением, когда они сталкиваются с реальностью, которая не соответствует их ожиданиям. Детали влияния возраста на эмоциональное выгорание может быть неоднозначным. Чем теснее выявляется связь с эмоциональным выгоранием и деперсонализацией, тем меньше происходит снижение профессиональных достижений [5].

Отношения между полом и выгоранием неоднородны. Ряд исследований показал, что мужская половина человечества более подвержена процессу выгорания, чем представительницы прекрасного пола (Р. Дж. Бурке, Грингаллас Е. А.), а другие исследователи (Даниэль Дж., Шабо И.) приходят к полностью противоположным выводам. Объединяя данные противоположных точек зрения, представляется целесообразным рассмотреть этот вопрос с точки зрения особенностей влияния пола на компоненты усталости и наличия таких промежуточных факторов, как гендерно-ролевая ориентация.

Было обнаружено, что мужчины имеют более высокую степень деперсонализации, а женщины более склонны к эмоциональному истощению.

Связано это с тем, что полезные ценности преобладают у мужчин, в то время как женщины более эмоционально чувствительны и имеют меньше чувства отчуждения от своих клиентов. Риск выгорания зависит от того, насколько хорошо роли, выполняемые сотрудниками, соответствуют их гендерной ориентации. Оказалось, что мужчины более чувствительны к воздействию стрессоров в ситуациях, которые требовали от них демонстрации реальных мужских качеств, таких как физические данные, мужество, эмоциональная сдержанность и демонстрация своих достижений в работе, а женщины были более восприимчивы к стрессу при выполнении задач, требующих сопереживания, навыков воспитания и подчинения.

Таким образом, мы сделали вывод о том что эмоциональное выгорание – представляет из себя состояние эмоционального, психического и физического истощения организма, возникающее под воздействием неблагоприятных

факторов в течение длительного времени. Развитие синдрома носит имитационный характер. По мере прогрессирования синдрома могут возникать различные психосоматические заболевания и профессиональные расстройства личности.

По мере прогрессирования синдрома чаще всего встречаются разные виды психологических, психосоматических заболеваний и расстройства личности на профессиональном уровне.

Список использованной литературы:

1. Баробанова, М. В. Изучение психологического содержания синдрома «эмоционального сгорания»: учебное пособие / М. В. Баробанова. - М.: Педагогика, 2012. – 527 с.
2. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка /Под ред. проф. Л. И. Скворцова. - 28-е изд. перераб. - М.: Мир и образование, 2014. - 1376с.
3. Леонова, А. Б. Основные подходы к изучению профессионального стресса: учебное пособие / А. Б. Леонова. - Харьков, 2013. – 316 с.
4. Физиологические и психические основы труда: учебное пособие / Под ред. А. Б. Леонова. - СПб.: прайм – ЕВРОЗНАК, 2012 – 138 с.
5. Философско-психологическое наследие С. Л. Рубинштейна /Сост. С. В. Тихомирова. - М., 2013. – 325с.

УДК 159.9.072

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ОБ ИССЛЕДОВАНИИ ПРОБЛЕМЫ УСПЕШНОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ

Манабаева С.Е., Ешенкулова Д.Б., Сикимбаева А.Б.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада психологиялық ғылымдағы табысты өзін-өзі тану мәселесін зерттеудің теориялық аспектісі қарастырылған. Сонымен қатар, табысты өзін-өзі тану тұжырымдамасына сипаттама берілген.

Summary: The article discusses the theoretical aspect of the study of the problem of successful self-realization in psychological science. In addition, a characteristic of the concept of successful self-knowledge is given.

Сегодняшнее состояние психологической науки, как внутренней, так и внешней, позволяет ученым сосредоточить свое внимание на изучении личности как субъекта, рассматривая ее как экзистенциальную личность с новыми перспективами и большим потенциалом. Такое понимание отражает положения субъективно-психологического подхода к изучению успешной самореализации личности.

Гуманистическими психологами было проведено много исследований в области самореализации. Благодаря достижениям в изучении реализуемых потенциалов и способностей личности в науке расширилась концепция самореализации личности и сформировались основные положения об этом феномене [1].

Стоит отметить, что в последние годы ученые из разных стран и дисциплин начали изучать основные категории концепции самореализации.

Однако многие из них считают его синонимом других понятий: "самореализация", "самоопределение" и "самоактуализация".

Фрейд был самым ярким представителем науки, который искал основу самореализации в базовых инстинктах индивида. Согласно его точке зрения, феномен самореализации имеет свои корни в бессознательной сфере психики и проявляется внешне как желание получить удовольствие (с которым люди рождаются) [2]. Ученые обратили внимание на то, что главное отличие человека от животного заключается в стремлении первого уйти от утилитарных требований, приобрести знания, необходимые для выживания, но также познать смысл существования и самого себя.

К. Юнг, ученик Фрейда, ввел термин "самость" и описал ее как накопление духовной энергии человека, тотальной, бесконечной и неизмеримой [3]. По мнению автора, сознательное эго подчинено и является частью самости, и в то же время человек имеет право прислушиваться к своим снам и предчувствиям.

Однако именно гуманистическое направление психологии (в отличие от последователей Фрейда и бихевиористов) начало рассматривать человека с радикально новой точки зрения на его психическую природу. Ученые, принадлежащие к этой школе, пересмотрели природу человека и указали на его свободу и способность самоопределять свое поведение [4]. С вышеизложенной позиции черты личности можно характеризовать не только с учетом их прошлых событий, но главным образом с учетом их будущих планов и целей. Автор выделил творческую способность человека формировать свою собственную идентичность как ключевую черту личности.

Например, Э. Фромм считал стремление личности к самореализации экзистенциальным, а его сущность - вечным и неизменным психическим состоянием.

Источником информации о стремлении личности к максимальному самопознанию и самореализации является концепция самоактуализирующейся личности А. Маслоу. Она содержит наиболее важные базовые психологические описания феномена человеческой "самореализации".

Автор утверждает, что самореализация - это процесс становления активности (т.е. принятия ответственности и построения взгляда на жизнь) А. Маслоу исходил из идеи, что почти каждый человек стремится к внутреннему совершенству и остро нуждается в нем на протяжении всей жизни. Здоровые люди принимают необходимость следовать социальным нормам и правилам, но внутренне не придают им большого значения. Все они добродушно относятся к несовершенствам жизни, но активно пытаются их изменить: согласно А. Маслоу, здоровые люди проявляют независимость, они не зависят от общественного мнения, несколько отстранены от него, и могут опираться в жизни на собственные представления, собственные правила и собственные ценности [5].

Ученый также активно изучал лучшие достижения человека. Для этого он изучал выдающихся личностей, достигших совершенства в различных сферах

жизнедеятельности. В результате А. Маслоу выделил следующие параметры самореализации человека: непосредственность, реалистичный взгляд на жизнь, простота, безоценочное восприятие себя и других, спонтанность, концентрация на задачах. В то же время ученые подчеркивают важность целостности личности. Это объясняется тем, что самореализация не достигается приобретением отдельных качеств, а является целостным процессом.

Взгляды другого ученого, К. Роджерса, на феномен самореализации и его основные компоненты важны для нашего исследования. Автор считает, что в природе личности есть некий "фундамент", который побуждает прилагать усилия к увеличению опыта и становиться более реальным и идентичным. К. Роджерс, как один из ведущих теоретиков, предположил, что ресурсы для продуктивных изменений и личностного роста присущи каждому из нас (При огромном количестве уже наполовину сформировавшихся возможностей наша психология выбирает те, которые полностью удовлетворяют наши непосредственные внутренние потребности, те, которые позволяют нам более эффективно взаимодействовать с другими людьми, или те, которые создают новый и более удовлетворяющий нас взгляд на жизнь) [6]. Таким образом, мы считаем, что самореализация личности может быть успешно достигнута. Это означает, что ответственность за личностные изменения на сеансах психотерапии теперь лежит на клиенте, а не на психологе. Этот ученый подтвердил это, заявив, что именно индивидуальный разум может изменить свои собственные поведенческие модели и выбрать репертуар поведения, который более желателен для человека.

Таким образом, этот ученый понимает, что самореализация - это желание человека быть тем, кто он есть, и что главной движущей силой является желание продолжать двигаться вперед, определяемое стремлением реализовать свой потенциал.

К. Роджерс подчеркивал, что человек выбирает из множества возможностей только те, которые удовлетворяют его потребности и оказывают положительное влияние на него и на общество в целом. Врожденная доброта человеческой природы указывает на правильное решение. Если "Я", высший уровень психической реальности, разумно, то ошибок в суждениях быть не может (способность распознавать сигналы от "Я" имеет для этого решающее значение) [6].

К. Роджерс взял на вооружение концепцию "полной реализации в конкретный момент", которой должно соответствовать гармоничное взросление человека. По мнению ученого, цель самореализации - побудить человека захотеть быть самим собой и таким образом реализовать все свои потенциальные возможности [6].

Ученые, верившие в экзистенциальный подход - Р. Мэй, Дж. Бьюдженталь, В. Франкл, И. Ялом и др. - считают, что человеческое "Я" не является биологически врожденным, а формируется в течение жизни; В. Франкл считает, что самореализация - это трансцендентальное состояние (а не цель), в котором человек обретает смысл жизни, что достигается путем

расширения границ возможностей. Ценности (творения, переживания, установки) играют важную роль в этом процессе и понимаются автором как средство направления мотивации на гармоничное функционирование присутствующих человеческой психике сфер.

Р. Мэй понимает процесс самореализации как осознание человеком своего собственного существования. Другими словами, по мнению автора, самореализация имеет неизменный и непрерывный характер и является "рекой жизненных выборов". И именно сделав этот выбор реальностью, человек преобразует себя.

Самореализация как категория и продукт современного образования является результатом длительной эволюции, которая обеспечивает потребности личности в социальном пространстве и приобретает продукты конкурентной деятельности и коммуникации.

Уникальность исследования условий самореализации личности и возможностей использования педагогических моделей в деталях оптимизации в современной системе непрерывного образования определяется через работы по теории и практике педагогических моделей в решении задач формирования культуры самореализации личности, примеры качественного решения задач оптимизации, выяснение возможностей самореализации личности как условий самосохранения и самоутверждения личности в многомерных социальных отношениях и методах.

Определим понятие "самореализация" в компонентах научного подхода, в широком и узком смысле определения и проверки качества решения проблем в научном и образовательном поиске.

Самореализация в широком смысле - это детерминированная модель постановки и достижения целей продуктивной деятельности личности в системе социальных, профессиональных и внутриличностных методов, описание и оптимизация процесса достижения целей и способов решения проблем деятельности и общения.

Самореализация в узком смысле - процесс постановки целей и достижения оптимально высоких результатов в целеопределенных продуктах деятельности и общения, обеспечивающих индивидуальный успех в выборе условий и возможностей для развития личности в модели непрерывного образования и профессионально-трудовых отношений с помощью современных инновационных педагогических методов.

Самореализация в локальном смысле - это процедура выявления и решения проблем, оптимизация качества решаемых задач, обеспечение достижения качественных продуктов инициативы, общения, увлечений и досуга, визуализация успешного и устойчивого саморазвития как продукта всех преобразований в системе человека.

Одна из самых сложных научных проблем в психологии - успешная профессиональная самореализация (которая связана с важностью профессиональной сферы для жизнедеятельности организма) - несомненно, требует качественных методологических и теоретических разработок. Попытки,

которые мы предпринимаем для реализации наших целей и задач, также могут в некоторой степени решить эти трудности.

Список использованной литературы:

1. Аюпова, А. Х. Особенности самореализации российской молодежи: социокультурный анализ / А.Х. Аюпова // Вестник Кемеровского государственного университета. - 2014. - Вып. 2. - С. 119-124.
2. Фрейд, З. Психология бессознательного: Сб. произведений / З. Фрейд / Сост., науч. ред., авт. вступ. ст. М.Г. Ярошевский. - М.: Просвещение, 2011. - 448 с.
3. Юнг, К. Г. Психология переноса. Статьи. Сборник / К.Г. Юнг. Пер. с англ. - М.: «Рефл.-бук», К.: «Ваклер», 2012. - 304 с.
4. Городилина, Т. В. Творческая самореализация подростков в художественном медиаобразовательном пространстве: Дисс. ... канд. пед. наук / Т.В. Городилина. - Москва, 2018. - 254 с.
5. Маслоу, А. Г. Мотивация и личность / А. Маслоу / Пер. с англ. Вступ. ст. Н.Н. Акулиной. - СПб.: Евразия, 2012. - 478 с.
6. Роджерс, К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К.Р. Роджерс: Пер. с англ. - М.: Изд. группа «Прогресс», «Универс», 2013. - 480 с.

ОӘЖ 159.9

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУЫ

Олжабай Н.О.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются вопросы развития лидерских способностей обучающихся, необходимых для будущей профессиональной деятельности. Также приведен перечень важных качеств, определяющих развитие лидерского потенциала будущего учителя

Summary: The article deals with the development of leadership qualities of students necessary for future professional activity. There is also a list of important qualities that determine the development of the leadership potential of a future teacher

Қазіргі уақытта кәсіптік білім берудің алдында еңбек нарығын құзыретті мамандармен толықтыру ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғаның кәсіби өсуі мен дамуы үшін мүмкіндіктер жасау міндеттері тұр. Соның ішінде көшбасшылық қасиеттері бар тұлғаларды дамыту. Алайда, білім беру ұйымдары студенттердің кәсіби және жеке өсуіне емес, белгілі бір пәндер бойынша білім, білік және дағдыларды игеруге көп көңіл бөледі. Көшбасшылық қасиеттерді дамыту-бұл жеке даму жолындағы маңызды процесс.

Қазіргі білім беру жағдайында балалар іс-әрекетінің әртүрлі түрлерін тиімді басқаруға мүмкіндік беретін қажетті кәсіби құзыреттілікке ие; шығармашылық ойлайтын, тиімді кәсіби қызметке және көшбасшылық ұстанымдарды көрсетуге қабілетті кәсіби педагогтың дамытуды маңыздылығы өзекті. Бұл аспект мұғалімнің кәсіби және шығармашылық өзін-өзі жетілдірудің

жеке процесін және кәсіби даму траекториясын қамтамасыз ететін көшбасшылық әлеуетті анықтауды қажет етеді [1].

Болашақ кәсіби қызмет үшін қажетті жалпы мәдени және кәсіби құзыреттер білім алушылардың көшбасшылық қасиеттерін дамытуға тікелей немесе жанама әсер етеді. Ең алдымен, бұл өзін-өзі ұйымдастыру және өзін-өзі тәрбиелеу қабілетін, кәсіби этика қағидаттарына сәйкес кәсіби міндеттерді орындау сапасына жауап беру қабілетін, сондай-ақ ұжымда жұмыс істеу, балалар іс-әрекетінің әртүрлі түрлерін ұйымдастыру, білім беру ортасы субъектілерінің бірлескен қызметі мен тұлғааралық өзара іс-қимылын және т. б. дамытуға бағытталған құзыреттер.

Сондықтан болашақ педагог-психолог көшбасшысының қасиеттерін жүйелі және мақсатты дамыту университеттегі білім беру іс-әрекетінің мазмұнды және технологиялық өзгеруіне баса назар аудара отырып, кәсіби дайындықтың шешуші факторларының бірі болып табылады.

Бұл жағдай көшбасшы мұғалімнің маңызды сипаттамаларын анықтау және университеттің білім беру процесінде студенттердің көшбасшылық қасиеттерін қалыптастырудың педагогикалық шарттарын жасауды зерттеу мақсатына әкелді.

Заманауи ақпараттық технологиялардың дамуымен, оқу процесінде оқытудың белсенді әдістерін қолданумен және оқу процесінде қашықтықтан оқыту технологияларын қолдану мүмкіндігінің пайда болуымен жеке тұлғаның кейбір қасиеттерін, соның ішінде студенттермен тікелей сабақтарда көшбасшылықты дамыту мүмкіндігі пайда болды [2].

Ғалымдар көшбасшылықтың жауапкершілік, жеке тұлғаның мақсаттылығы және ұйымның жоғары нәтижелері мен мақсаттарына жетуге бағытталуы сияқты сипаттамаларын ашады; ықпал ету қабілеті және т.б. осылайша, көшбасшылық белгілі бір жеке қасиеттерде көрінеді, бір маманды екіншісінен ажыратады және көшбасшылық ұстанымдарға сәтті қол жеткізуге және сақтауға мүмкіндік береді.

Көшбасшылық феноменінің негізгі тәсілдерін талдау «көшбасшы» ұғымын нақтылауға мүмкіндік берді. Көшбасшы-бұл танымдық, құндылық, шығармашылық, коммуникативті және көркемдік әлеуеті бар беделді тұлға; қызмет барысында көшбасшы болуға және көшбасшы ретінде әрекет етуге деген мотивациялық ұмтылысын жүзеге асырады; ұйымның мақсаттарын жүзеге асыруға үлес қосу үшін, әр адамның өз мақсаттары мен қажеттіліктерін жүзеге асыру үшін бостандығын қамтамасыз ете алатын, басқаларды басқаратын тұлға.

Сонымен, О. Тидтің пікірінше, көшбасшылық-бұл басқаларды тапсырманы орындауға итермелейтін жеке сипаттамалардың жиынтығы. Көшбасшы мәселесін О.В. Евтихов егжей-тегжейлі зерттеді. Оның көзқарасы бойынша көшбасшылықтың маңызды әлеуметтік-психологиялық сипаттамалары келесі ережелер болып табылады: көшбасшы-ізбасарлары бар адам; көшбасшылық өзара әрекеттесу саласында қалыптасады және көрінеді; билікке негізделген; көшбасшының бейресми әсеріне негізделген; дискретті

оқиғалардан – көшбасшылық актілерден тұрады; көшбасшылық-ізбасарларды қабылдаудың танымдық құрылымы.

Білім беру жүйесін жаңғырту жағдайында көшбасшы педагог инновацияларды генерациялауға және қабылдауға қабілетті, белсенділік пен шығармашылық танытуға дайын барлық өзгерістердің маңызды стратегиялық ресурсына айналады.

Көшбасшылық-бұл жеке тұлғаның құрылымында белгілі бір сипаттамалар мен қасиеттер жүйесінің болуын болжайтын өте күрделі Білім (мотивациялық Нұсқаулық, зияткерлік-ерікті, мінез-құлық, әлеуметтік-коммуникативті және т.б.) болғандықтан, олардың мақсатты дамуын анықтайтын және тұлғаны көшбасшы позициясына апаратын іргелі қасиеттерді анықтау маңызды. Біз дербестік пен жауапкершілікті осындай қасиеттер деп санаймыз [3].

Жеке тұлғаның дербестігі-бұл бастамашылық, сыни, жеткілікті өзін-өзі бағалау, олардың қызметі мен мінез-құлық үшін жеке жауапкершілік сезімі сияқты сапалық сипаттамалар көрінетін жалпыланған қасиет.

Жауапкершілік құндылық бағдарларының, ниеттерінің, жеке тұлғаны бағалаудың және нақты нәтижелерге қол жеткізу үшін шешім қабылдау тәсілдерінің тәуелділігін көрсетеді. Бұл жеке тұлғаның жетілу дәрежесін, оның өзін-өзі реттеу және өзін-өзі анықтау қабілетін білдіретін жауапкершілік. Өз іс-әрекеттеріне және қабылданған міндеттемелеріне жауап беруге дайын болу болашақ мұғалім үшін көшбасшылық позицияны дамытудың маңызды факторына айналады, өйткені ол оны қауіпсіз жағдайға жету үшін моральдық нормалар негізінде әрекет ететін ең алдымен оның айналасындағылар үшін (оқушылар, олардың ата-аналары, әріптестері) сенімді, адал маман ретінде сипаттайды.

Университеттің білім беру процесінде болашақ мұғалімдердің көшбасшылығын дамытудың негізгі сипаттамалары ретінде дербестік пен жауапкершілікті жүйелі түрде қалыптастыру үшін кәсіби қызметтің кең спектрін қамтитын және табысты көшбасшы қасиеттерін дамытуға ықпал ететін педагогикалық жағдайлар жасау қажет. Біз педагогикалық жағдайлардың үш тобын ұсынамыз, олар бірге ерекше көшбасшылық кеңістікті қалыптастырады, білім алушылар тұлғасының әлеуметтік, белсенді және шығармашылық мәнін бекітеді: рефлексивті-мотивациялық, мазмұнды-танымдық және белсенділік [4].

Рефлексивті-мотивациялық жағдайлар студенттердің көшбасшылық ұстанымдарын дамытудың бастапқы алғышарттарын жеке тұлғаға бағытталған субъективті оқыту, өзін-өзі оқыту қажеттіліктерін қалыптастыру және шығармашылық принциптерді ынталандыру пайдасына өзгертуге бағытталған және мыналарды қамтамасыз етеді:

- көшбасшылықты табысты жүзеге асыруға және оқуға ішкі уәждемені құруға ықпал ететін әлеуетті ресурстарды анықтау мақсатында білім алушылардың жеке мүмкіндіктерін өздігінен зерттеуді ұйымдастыру (коммуникативтік мінез-құлық стилі, ықпал ету қабілеті, жауапкершілікке

дайын болу және үздіксіз өздігінен білім алу, мотивациялық бағыттылық, стандартты емес ойлау және т.б.).

Мазмұнды және танымдық жағдайлар болашақ мұғалімдердің қажетті білім алуына, қабілеттерін дамытуға, болашақ кәсіби іс-әрекеттің авторлық стиліне бағытталған және әр оқушының бірегейлігін тануға және құрметтеуге; адамгершілік өзін-өзі реттеу, өзін-өзі басқару және белсенділік қағидаттарына негізделген. Бұл болжайды:

- болашақ мамандықтың мәдени негіздерін қалыптастыратын практикаға бағытталған оқыту мазмұны, үздіксіз өзін-өзі тәрбиелеуге дайындық, өзінің эрудициясын арттыру, кәсіби қызметтің перспективалық бағыттарына және осы үдерістегі өз рөлінің көзқарасына сәйкес өзінің кәсіби-тұлғалық өсуі мен мінез-құлқын модельдеу.

Белсенділік немесе әрекет жағдайлары көшбасшылық мінез-құлық, өзін-өзі көрсету және тиімді диалог тәжірибесін қалыптастыруға бағытталған. Бұл, біріншіден, ынтымақтастықтың белсенді формаларымен және студенттерге өздері үшін ең қолайлы, оқу және кәсіби мақсаттарын қолдайтын, ойлауға, пайда болған қауымдастықтарды білуге, жаңа мінез-құлық үлгілерін ашуға мүмкіндік беретін әртүрлі практикалық-бағытталған әдістемелік әдістерді икемді қолдану арқылы қол жеткізіледі. Екіншіден, студенттерді нақты білім беру жағдайларында бар білімдерін қолдануға, олардың ең жақсы қасиеттерін көрсетуге, шешім қабылдауға және өз әрекеттерінің салдары үшін жауап беруге дайын екендіктерін көрсетуге ынталандыру.

Болашақ мұғалімнің көшбасшылық әлеуетін дамытуды анықтайтын маңызды қасиеттерді қарастыруға болады:

- мотивациялық бағдарланған қасиеттер: болашаққа көзқарас, көңіл-күй және нәтижеге шығармашылық бағыт, жақсы нәтижелерге қол жеткізуге белсенді ұмтылу, ықпал ету қабілеті, сенімділік, айқындық, бейімделу, бастамашылық, адамгершілік және әдептілік (моральдық нормативтілік) және т. б.;

- зияткерлік-ерікті қасиеттер: кәсіби білімділік, эрудиция және мәдениет, сыни және стандартты емес ойлау, аналитикалық қабілеттер, жауапкершілік, өзін-өзі реттеу, өзін-өзі басқару, өзін-өзі бақылау, бағалаудың объективтілігі, мақсаттылық және т. б.;

- мінез-құлық қасиеттер: мәдени өзін-өзі ұйымдастыру, қойылған міндеттерді шешу үшін басқалардың қызметін ұйымдастыру және үйлестіру қабілеті, жедел белсенділік, топтық жұмыс қабілеті, іс-әрекеттегі дәйектілік пен сенімділік

- әлеуметтік-коммуникативтік қасиеттер: тұлғааралық сезімталдық, басқа адамдардың қажеттіліктерін түсіну қабілеті, өнімді өзара әрекеттесу дағдылары, байланыс орнату, қарым-қатынастарды үйлестіру, эмоционалды тұрақтылық, жанжалға төзімділік және т. б.

Анықталатын сипаттамалар кәсіби қызметті сәтті жүзеге асыру үшін қажетті белгілі бір кәсіби құзыреттерді мазмұнды көрсетеді және көбінесе нақты (жағдайлық) жағдаймен, сыртқы жағдайлардың динамикасымен, басым

құндылықтармен анықталады. Тандалған қасиеттердің болуы мұғалімнің көшбасшы ретіндегі дамуын арттырса да, оларға ие болу міндетті түрде адамды көшбасшыға айналдырмайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кричевский Р.Л. Психология лидерства. М., 2012.
2. Котрухова Р.И. Эффективное лидерство и развитие лидерского потенциала современной молодежи // Вестник Челябинского государственного университета. 2019. № 14 (152). Специальный выпуск. С. 54-58.
3. Дрыгина И.В. Активизация лидерского потенциала личности студента в образовательном процессе вуза: монография. Красноярск: СибГТУ, 2016. 154 с.
4. Вежевич Т.Е. Педагогические условия развития лидерских качеств учащихся. - Улан-Удэ: Бэлиг, 2015. –172 с.

ӘОЖ 735.29

ЖОО-ДА БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ – МӘНДІ САПАЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Омаров Т.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены вопросы формирования профессионально-значимых качеств будущих учителей в вузе.

Summary: The article deals with the issues of formation of professional and significant qualities of future teachers in universities.

Әр түрлі елдердегі педагогикалық білімнің ерекшеліктерін зерттеу және осы саладағы озық тәжірибені жан-жақты жаһанданудың қазіргі жағдайында ресейлік мұғалімдерді даярлау практикасына енгізу Болон Келісімінің ережелерін іс жүзінде жүзеге асырудағы да, Ресей мектептерін жоғары білікті педагогикалық кадрлармен қамтамасыз ету мәселесін шешудегі да маңызды бағыттардың бірі болып табылады.

Соңғы уақытта әлемдегі білім беруді дамытудың негізгі тенденцияларының бірі-жеке тұлғаның дамуы негізінде оның сапасын арттыру. Бұл үрдіс көптеген дамыған елдерге тән және жаңа білім беру саясатын іске асыруды қолдау үшін осы елдердің үкіметтері тиісті заңнамалық актілерді қабылдайды, онда педагогикалық кадрларды даярлау жүйесін қайта құру мәселелері де көрсетілген.

Қазіргі заманғы кәсіптік білім берудің негізгі мақсаты:

- еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, құзыретті, жауапты, кәсіби ұтқыр, өз кәсібін еркін меңгерген және аралас салалардағы қызметке бағдарланған, әлемдік стандарттар деңгейінде тиімді жұмыс істеуге қабілетті, тұрақты кәсіби өсуге дайын білікті мамандарды даярлау;

- жеке тұлғаның білім алуындағы қажеттіліктерін қанағаттандыру;

- қазіргі заманғы еңбек нарығының талаптарын орындау.

Қазіргі білім беру мазмұнына қатысты инновациялық процестер бүгінде құзыреттілік тәсілін жүзеге асырумен байланысты. Білім беру стандарттарының

жобалары (бүгін Жоғары мектеп, екінші буын үшін үшінші буын стандарттарын белсенді талқылау жүріп жатыр – орта кәсіптік білім беру жүйесі үшін және жалпы білім берудің жаңа буын стандарттарының тұжырымдамасы үшін) құзыреттілікті қалыптастыруға бағдарлауды нақты анықтады, бұл дәстүрлі білімге бағытталған модельден алшақтықты білдіреді, ол теориялық білімнің беріктігіне, фундаменталдылығына негізделген, бірақ, өкінішке орай, оны қолданудың практикалығына әрдайым кепілдік бере бермейді, Құзыретті қалыптастырмады.. яғни, алынған әр түрлі білімді толық қолдана алатын маман.

Құзыреттілік тәсілдің мазмұны (ЮНЕСКО анықтамасы бойынша) :

- білім алу (оқуды үйрену);
- жұмыс істеу және табыс табу (еңбекке арналған ілім);
- өмір сүру (болу үшін ілім);
- бірге өмір сүру (бірге өмір сүру үшін ілім) [1].

В. В. Сериков құзыреттілік тәсілінің мәнін түсінікті және бейнелі түрде ашты: "білім берудің құзыреттілік моделі мен знаниеваның айырмашылығы шахмат ойнау ережесімен танысу сияқты ойнау қабілетінің өзінен үлкен. Ғылым негіздерін білген студент шынайы өмірге тап болған кезде Остап Бендер сияқты бір мезгілде ойын сеансы кезінде 30 партиядан жеңіліп қалған жағдайға тап болады. Ойын ережелерін білсе де, оның ойын тәжірибесі болмады" [2].

Құзыреттілік тәсіл туралы айтқанда, екі негізгі термин қолданылады: "құзыреттілік" және "құзыреттілік". Оларды түсіну осы тәсілді жүзеге асыру жағдайында оқу сабағын дұрыс жобалауға мүмкіндік береді.

"Құзыреттілік" терминінің пайда болуы олардың мәнін түсіндіреді: competent (лат.)- тиісті, қабілетті; competere-талап ету, сәйкес келу, жарамды болу; competence (ағылш.)- қабілет (құзырет).

Олардың жалпыланған түсінігіндегі құзыреттер-бұл түлектердің күтілетін және өлшенетін нақты жетістіктері, олар білім беру бағдарламасының бүкіл немесе бір бөлігі аяқталғаннан кейін бітірушінің не істей алатындығын анықтайды [1].

Қазіргі педагогикадағы бұл ұғым жеткілікті түрде анықталмаған және көбінесе ауызша сөйлеу сияқты, маманның жоғары кәсібилігі мен біліктілігін білдіру үшін қолданылады. Құзыреттілік кең мағынада кәсіби құзыреттер жиынтығы ретінде де түсініледі.

Құзыреттілік-бұл адамның білімі мен қызығушылығына негізделген немесе оған және іс-әрекет тақырыбына жеке көзқарасын қамтитын тиісті құзыреттілікке ие болу қабілеті мен дайындығында көрінетін тұлғаның сапасы.

Жалпы алғанда, кәсіби құзыреттілік кәсіби қызметке қабілеттілік пен дайындықта көрінетін жеке тұлғаның сапасы ретінде анықталады. Бұл өзінің лауазымдық міндеттеріне кірісетін ЖОО түлегінің кәсіби құзыреттілігі әлі де жетілдірілмегені анық. Бұл "Кәсіби құзыреттілік" әлі де "жоғары кәсібилік" емес дегенді білдіреді және университетте кәсіби құзыреттіліктің минималды

деңгейі қалыптасады, ол міндетті түрде артуы керек, яғни Кәсіби құзыреттіліктің көп деңгейлі немесе көп компонентті сипаты көрінеді.

Біздің ойымызша, мұғалімнің педагогикалық құзыреттілігі-бұл мұғалімнің педагогикалық жұмысы, онда педагогикалық іс-әрекет, педагогикалық қарым-қатынас жеткілікті жоғары деңгейде жүзеге асырылады, мұғалімнің тұлғасы жүзеге асырылады, оқушыларды оқыту мен тәрбиелеуде жақсы нәтижелерге қол жеткізіледі. Сонымен қатар, мұғалімнің құзыреттілігі оның нақты жұмысындағы кәсіби білім мен дағдылардың, кәсіби ұстанымдар мен жеке қасиеттердің, педагогикалық іс-әрекеттің өзін-өзі жүзеге асыруының арақатынасымен анықталады [3].

Болашақ мұғалімнің кәсіби дайындығына құзыреттілік тәсіл құрылымында біз келесі компоненттерді бөлеміз:

- коммуникативті құзыреттілік-бұл мұғалімнің сұхбаттасушы туралы қажетті ақпаратты диалогта алу қабілеті (оның білім деңгейі, тәрбиесі, коммуникативті мәдениетінің сипаты мен ерекшеліктері және т. б.), айтылғанды тыңдап, түсіне білу, позициялардың әртүрлілігін мойындау және құрметтеу негізінде диалогта және көпшілік алдында сөйлеуде өз көзқарасын ұсыну және өркениетті түрде қорғау басқа адамдардың құндылықтарына (діни, этникалық, кәсіби, жеке және т. б.) қатынасы;

- этикалық құзыреттілік-бұл этика саласындағы теориялық білімді, практикалық дағдыларды және жеке қасиеттердің белгілі бір жиынтығын интеграциялау негізінде күрделі жеке психологиялық білім беру;

- ақпараттық құзыреттілік өзі туралы, білім алушылар мен олардың ата-аналары туралы, басқа педагогтардың жұмыс тәжірибесі туралы ақпарат (білім) көлемін қамтиды.

Ақпараттық құзыреттілік тұжырымдамасы ақпаратты алу, өңдеу, өзіне және басқа пайдаланушыларға ыңғайлы түрде ұсыну, алынған ақпаратты түсінуді көрсету, қорытынды жасау және белгісіздік жағдайында шешім қабылдау дағдыларымен және дағдыларымен байланысты. Өз кезегінде компьютерлік құзыреттілік оқушының алынған ақпаратты өңдеу үшін әртүрлі бағдарламалық құралдарды қолдануға дайындығын анықтайды;

- оқу-тәрбие құзыреттілігі-бұл:

1. мақсат қою және оның жетістігін ұйымдастыру қабілеті, белдік-жіп өз мақсаты;

2. өзінің оқу-танымдық қызметін жоспарлауды, талдауды, рефлексияны, өзін-өзі бағалауды ұйымдастыра білу;

3. бақыланатын фактілерге сұрақ қою, құбылыстардың себептерін табу, зерттелетін мәселеге қатысты түсініспеушілікті немесе түсінбеушілікті анықтау мүмкіндігі;

4. танымдық міндеттерді қоя білу және гипотезалар ұсына білу; Бақылау немесе тәжірибе жүргізу шарттарын таңдау; қажетті аспаптар мен жабдықтарды таңдау, өлшеу дағдыларын меңгеру, нұсқаулықтармен жұмыс істеу; танымның ықтималды және статистикалық әдістерінің элементтерін пайдалану; нәтижелерді сипаттау, қорытынды тұжырымдау;

5. компьютерлік құралдар мен технологияларды (мәтіндік және графикалық редакторлар, презентациялар) пайдалана отырып, өзінің зерттеу нәтижелері туралы ауызша және жазбаша сөз сөйлей білу.

Мұғалімді қасиеттер, мінез-құлық және қасиеттер жиынтығы ретінде қарастыруға болмайды. Әдетте, егер ол қасиеттер жиынтығы біртұтас тұтастық ретінде пайда болса, ол жеке тұлға және кәсіпқой болып табылады:

- әлеуметтік, танымдық және кәсіби-педагогикалық бағыттылықты қамтамасыз ететін мотивациялық сала;

- егер кәсіби дағдыларды игеру процесінде маман тұлғасының дамуы орын алса.

Инновациялық экономиканы құруға қайта бағдарлану педагогикалық кәсіптік білім беру жүйесінде түлектерді даярлау сапасын қамтамасыз етуде елеулі өзгерістерді талап етті. Қазіргі уақытта, тәжірибе көрсетіп отырғандай, құзыреттілік тәсіл негізінде жастардың кәсіптік даярлығын құру тәсілдерін жаңғыртуға ерекше назар аударылуда.

Құзыреттілік жоғары оқу орнының түлегінде айтарлықтай білім мен тәжірибенің болуын ғана емес, сонымен бірге жинақталған білім мен дағдыларды өз уақытында жаңартып, оларды кәсіби функцияларын жүзеге асыру процесінде қолдана білуді білдіреді. Құзыреттілік оқытудағы негізгі инновацияға айналады.

Осылайша, қазіргі жағдайдағы болашақ мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі- бұл мұғалімнің жеке және кәсіби өсуінің мотивациясын білдіретін және оның теориялық-әдіснамалық, психологиялық-педагогикалық, әдістемелік және практикалық дайындығының жоғары деңгейін, педагогикалық мәселелерді шешу құралдарын және кәсіби мұғалімнің қалыптасу критерийлерін қамтитын интегративті деңгейлік жеке білім беру. және оның түпкі мақсаты кәсіби білімді қалыптастыру болып табылады. өзін-өзі дамыту дағдылары бар мұғалімнің құзыреттілік мәдениеті. Сонымен бірге болашақ мұғалімнің кәсіби құзыреттілігінің даму динамикасы іс-әрекеттер мен операциялардың репродуктивті орындалуының шығармашылық, үйлесімділік және оның құзыреттілік компоненттерінің күрделенуімен анықталады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Горский В.А. Орлов В.А. Болонский процесс и дополнительное образование // Теория и практика дополнительного образования. 2016. № 5.
2. Сериков В.В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем. М., 2019.
3. Концепция развития профессиональных квалификаций: Материалы Национального агентства развития квалификаций при РСПП. М., 2016 // http://www.rspp.ru/Default.aspx?CatalogId=283&d_no=490

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЛИЧНОСТНЫЕ КАЧЕСТВА БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

Омарова А.О.

Таразский региональный университет им.М.Х.Дулати, г. Тараз, Казахстан

Түйін: Мақалада болашақ педагогтардың кәсіби-тұлғалық қасиеттері қарастырылған. Сонымен қатар, көптеген авторлардың еңбектеріне сүйене отырып, болашақ педагогтардың маңызды кәсіби-тұлғалық қасиеттеріне талдау жасалынған.

Summary: The article examines the professional and personal qualities of future teachers. In addition, based on the works of many authors, an analysis of the most important professional and personal qualities of future teachers is carried out.

На сегодняшний день наука накопила богатый опыт в определении требований к личности учителя. Исходя из этого, можно выделить два основных элемента: личные и профессиональные качества педагогов.

В процессе развития личности преподавателей высших учебных заведений необходимо изучать качества, характеристики и черты характера будущих специалистов. Выявление и формулирование структуры профессионально важных личностных качеств, способствующих позитивному профессиональному развитию, позволяет, во-первых, сформировать целостное представление о профессии. Во-вторых, это позволяет структурировать учебные планы и программы в соответствии с требованиями профессиональной деятельности, предъявляемыми к выпускникам вузов.

Исследованиями ученых Н.В. Кузьминой, Н.Е. Мажар, Л.М. Митина, В.П. Симонова, В.А. Сластенина и других установлено, что не каждый может стать учителем. Овладение этой профессией требует, прежде всего, достаточно строгого состава личностных качеств и способностей, а также определенной психологической предрасположенности к учебной деятельности [1].

Однако сегодня основным критерием оценки выпускников педагогических колледжей являются, прежде всего, их знания. С другой стороны, определенными факторами успеха в профессиональной деятельности являются целостность личности, ее духовное богатство, нравственный и эстетический облик.

Профессия педагога относится к типу "человек-человек". По мнению Е.А. Климова, этот тип профессии требует устойчивой симпатии при работе с людьми, потребности в общении, умения мысленно вставать на место другого человека, быстро понимать намерения, мысли и настроения других людей, быстро понимать взаимосвязи между людьми. А она определяется такими человеческими качествами, как способность запоминать и сохранять хорошие знания о личных качествах многих разных людей. Характеристиками человека в этой профессиональной схеме являются способность обучать, воспитывать, "осуществлять полезные действия для удовлетворения различных потребностей людей", умение слушать, широкий кругозор, культура речи, "душевный склад ума, способность или возможность выражать мысленно, в своих действиях,

наблюдая за выражением чувств, ума и характера человека, точно его внутренний мир".

Во многих работах предпринимаются попытки индивидуального изучения ключевых профессиональных качеств педагогов. Об этом свидетельствуют работы Е.А. Гришина, В.А. Кан-Калика, Н.Т. Лобовой, Л.Ф. Спирина, Г.К. Нургалиевой и А.И. Щербакова. Они рассматривают такие профессионально важные качества, как общительность, любознательность, общепедагогические умения, видение ценностно-ориентированной системы личности, аккуратность и педагогическая находчивость будущих педагогов. Ученые определяют профессионально важные качества как один из компонентов педагогического мастерства. Например, А.И. Щербаков, говоря о педагогическом мастерстве, подчеркивает успешное использование личностных качеств в организации деятельности с учащимися [2].

Е.А. Гришин дает характеристику профессионально-этических качеств будущих педагогов, которые зависят от развития педагогического мастерства, которое в свою очередь зависит от нравственных качеств. Соотнося с развитием, Ю.П. Азаров считает, что педагогическое мастерство означает поиск технических решений для развития целостности качеств личности.

Таким образом, можно сказать, что исследования современных педагогов и психологов учитывают различные многоаспектные аспекты в сущности проблемы формирования профессионально важных качеств будущих педагогов. И все же, несмотря на устойчивый интерес, который на протяжении многих лет вызывает указанная проблема у ученых, было бы ошибкой считать решение соответствующих проблем исчерпывающим. В то же время мы считаем, что основной причиной сложившейся ситуации является отсутствие четкого понимания феномена профессионально важных качеств, а не специфика профессиональной деятельности. Лучше всего это объясняется наложением наблюдений за понятиями "моральные качества" и "профессионально важные качества" в личности учителя.

Кроме того, в зарубежной педагогике значительное внимание уделяется аспектам развития профессионально важных качеств в плане профессиональной подготовки будущих педагогов. Например, в книге "Наша цель - гуманная школа: развитие, практика, перспектива" под редакцией немецких педагогов Эрнста Майера и Райнера Винкеля школьное образование, а также профессиональная квалификация учителей, личностное развитие и подготовка учителей. Ханс-Гюнтер Хомфельт рассматривает формы профессионального развития педагога в связи с личностным развитием учителя. Автор фиксирует развитие совершенства в педагогике через взаимосвязь элементов цели, профессиональной ориентации и творчества в условиях педагогического процесса. Во многих работах зарубежных авторов уделяется внимание взаимосвязи личности педагогов дошкольных образовательных учреждений и образовательных технологий, таких как компьютерные развивающие методики.

Поэтому аспект психолого-педагогической подготовки в высшей школе требует пристального внимания к вопросу о профессионально важных

качествах будущих учителей. А.И. Пискунов утверждает, что "профессиональная подготовка формирует у будущего учителя общую и профессиональную культуру, педагогическую направленность мышления, профессионально важные качества личности". Мы считаем, что ученые говорят, что это основа профессиональной подготовки учителей любого уровня.

Толковый словарь социально-психологических понятий под редакцией Е.С. Кузьмина и В.Е. Семенова определяет его следующим образом. «Профессиональные качества человека - это личностные и социально-психологические характеристики человека, которые в совокупности обеспечивают успех работы в управлении трудовым коллективом».

Как показывает анализ научной литературы, важные профессиональные качества позволяют учителям успешно управлять образовательным процессом. Особенность работы педагогов заключается в том, что они непосредственно сталкиваются с проблемой совершенствования профессионально важных качеств путем формирования личностных качеств детей. На наш взгляд, профессионально важные качества педагога - это совокупность всех имеющихся относительно устойчивых качеств и свойств личности, комплекс, обеспечивающий эффективность интегративного педагогического процесса. Это определение было сформулировано на основе концепции целостных образовательных процессов.

На основе анализа психолого-педагогической литературы был сделан вывод, что качество профессиональной подготовки учителя в большей степени зависит от развития его эмоционально-аффективной сферы, процесса творческого педагогического мышления, формирования профессионально значимых личностных качеств, педагогической компетентности и педагогических умений, чем от объема знаний, которыми он владеет. Был сделан вывод, что личность учителя - это сложное сочетание знаний по предмету, а также общих человеческих качеств и способностей.

Список использованной литературы:

1. Самарцева Е.Ю. Профессионально значимые личностные качества учителя элитарной школы. //Вестник Томского государственного педагогического университета. 2011. – № 11.
2. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя. М., 2012.

ӘОЖ 371.16.712

СТУДЕНТТЕРДІ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫ АРҚЫЛЫ КӘСІБИ БІЛІМ БЕРУГЕ ДАЯРЛАУ

Омарова Г.Ә.

«Мирас» университеті Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье речь пойдет о развитии научных и творческих способностей будущих специалистов, овладении ими культурой научно-педагогической деятельности, овладении инновационными и информационными технологиями и использовании передовых методов обучения. Для формирования образованного и квалифицированного специалиста, прежде всего, необходимо создать особые условия для развития научного поиска и творческого подхода к выполнению профессиональных задач.

Summary: In this article we will focus on the development of scientific and creative abilities of future professionals, their mastery of the culture of scientific and pedagogical activity, mastery of innovative and information technologies and the use of advanced teaching methods. For the formation of an educated and qualified specialist, first of all, it is necessary to create special conditions for the development of scientific research and a creative approach to the performance of professional tasks.

Бүгінгі таңда ғылыми жұмыс – жастарымыздың шығармашылық қабілеттерін қалыптастырудың, білім мен ғылымда өз бетінше мақсатқа жетуінің, тұлғалық қасиеттерін дамытудың тиімді түрі. Жоғары оқу орындарында мамандарды даярлаудың тиімділігі студенттердің ғылыми-зерттеу іс-әрекетін сапалы ұйымдастыру дәрежесінен көрінеді.

Еліміздегі барлық ғылыми мекемелер мен жоғары оқу орындарының аудиториялары ғылыми-зерттеу жұмыстарына қатысқан түлектермен толығып жатқаны белгілі. Алайда ғалымның қоғамдағы беделінің төмендігі мен мемлекет тарапынан қаржының аздығынан оқытушылар да, студенттер де ғылыми-зерттеу жұмыстарына ықылас танытпай, дарынды жастар жоғары нәтижелерге қол жеткізуде.

Бұл біздің дарынды да білімді студенттеріміздің дарынды да білімді жастарымыздың сұранысын қанағаттандыруға, бүгінгі экономикалық өзгерістер мен дағдарыстардан туындаған жұмыссыздық пен жұмысқа орналасу қиындықтарын болдырмауға және өз мамандығы бойынша жұмысқа тұруға толық мүмкіндік береді [1].

Қазіргі таңда болашақта жаңа кезеңге көшу және өзгерген жағдайда жинақталған тәжірибені жалғастыру үшін университетте студенттерді ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру және тарту мәселесін қарастыру қажет. Жоғары оқу орнын түрлендірудегі өзіндік ғылыми-шығармашылық белсенділік кәсіби құзыреттілік басымдылығымен, әрекетке бейімделумен және өзін-өзі дамытумен байланысты. Бұл авторлық шығарманы, ғылыми-зерттеу жұмысын, кәсіби шеберлігін, адами қасиеттерін басшылыққа алатын жаңа үлгідегі мамандарды даярлауды қажет етеді.

Білім беру жүйесіндегі білім беру әдістері мен қалыптарының оқу мәніне, дамуына және мазмұнына аз әсер ететіндігін және басқа сәйкессіздіктің өте төмен болуын және болашақ мамандардың студенттерінің ғылымдық және мәдениеттік ептіліктерін жоғарылатуға көзделген қамтамасыз ету, бірақ ол жұмыс істемейді. Олардың жоғары деңгейдегі жұмысы қиын емес.

Сондықтан студенттердің ғылыми-зерттеу іс-әрекетін профессионалды дайындауда төмендеі принциптерді ескереміз:

– Келешек мамандардың ғылымдық-мәдениеттік әлеуетін дамытуға, ғылыми-педагогикалық қызмет мәдениетін меңгеруге, жаңа толқындағы технологияларды меңгеруге, білім берудің алдыңғы қатарын қолдануға мән береміз. Професионалды маман қалыптастыру үшін бірінші ғылыми ізденістерді дамытуға және профессионалды міндеттерді жүзеге асыруға шығармашылық тұрғыдан қарауға ерекше жағдай жасау қажет.

- Университет студенттерінің оқу-тәрбие процесінің құрамдас бөлігі және шығармашылық даярлығы, студенттің ғылыми-зерттеу жұмысына жеке

қатынасы, авторлық ғылыми-зерттеу бағдарламасының толықтығы мен толықтығы, ғылыми-зерттеу іс-әрекетін өз іс-әрекетімен, инновациялық және ғылыми жұмысымен жүзеге асыру.

- Студенттің кәсіби құзіреттілігін қалыптастыру студенттің жеке тұлғасына жалпы білім беру жағдайларының әсерімен анықталады, мысалы, студенттің өзін-өзі тануға деген ішкі қажеттілігін ескере отырып, университеттегі жалпы оқу процесіне басшылық ретінде білім беру. Жұмыстың барлық түрлері мен формаларында өзін-өзі көрсету және өзін-өзі бекіту; мұғалімдерді ғылыми-зерттеу қызметін ұйымдастыруға дайындау; зерттеушілер үшін шығармашылық, коммерциялық және психологиялық дайындық санатындағы жұмысты жоспарлау; Студенттердің кәсіби құзіреттілігін дамыту, зерттеуді арттыру әдістері мен құралдарын таңдау [2].

- Ғылыми-зерттеу жұмысын ұйымдастыру принциптері бойынша маманның кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда шығармашылық және тұлғалық қасиеттерді дамыту, ғылыми-зерттеу жұмысының түрлерімен толықтыру, бірлескен ғылыми-зерттеу іс-әрекетінде оқытушы мен студенттер арасындағы этикалық қарым-қатынастың жоғары деңгейі.

Студенттердің оқу-тәрбие үрдісінің ерекшелігі – кәсіпқойлыққа мән беру, сондықтан болашақ маманның маман ретінде қалыптасуына зерттеулер жүргізуге мүмкіндік беретін болашақ маманның біліктілігі маңызды. Сондай-ақ ғылымдық іс-әрекет студенттердің жеке қабілеттерін белсендіреді.

Олардың ғылымдық әрі зертханалық іс-әрекеттері концептуалды және эксперименттік түрінде болады. Талдау қорытындылары негізгі әрі дұрысырақ деп феноменологиялық деңгей деп есептейд, сол себепті ғылыми-тәрбие жұмысы оның ұйымдастырылуында, мазмұнында, оқушылардың іскерліктері мен дағдыларын дамытудың әдістері мен түрлерінде басқаша көзқарасты қажет етеді.

Университет оқытушыларын студенттерді ғылыми-зерттеуге көңіл бөлуге үйрету ерекше орын алады. Сол себепті Студенттер коррекциялық зерттеулерге қол жеткізген кезде, жоғары оқу орындарының маңызды міндеттерінің бірі кәсіби оқытушылардың біліктілігін арттыру болып табылады. Бұл тек өз пәні бойынша ғана емес, сонымен қатар жоғары білім беру педагогикасы саласында да жасалуы керек: оның негізгі мақсаттары мен міндеттері, жастар психологиясы, тәрбие және түсіндіру және т.б. [3].

Бірінші сыныптың жаратылыстану пәні оқушысы әдебиетті оқудан, оның идеяларын талдаудан және әртүрлі академиялық мектептерді зерттейтін физикадағы теориялық зерттеулерді талдаудан басталатын жеке әрекеттерден басталады. Мен сұрадым.

Студент жоғары оқу орнынан зерттеуге түседі, ғылыми жұмысты байланыстырады, ғылыми қоғамдарды әртүрлі ғылыми қоғамдарға біріктіреді, ішкі және ғылыми емес қауымдастықпен өзара әрекеттеседі.

Ғылыми топтардың жоспарлары мен принциптері, жетекші ұйымы мен белгілі бір байланыстары болады. Университетте (блокта) ғылымды енгізу ұжымдық құбылыс сипатына ие, сондықтан ол студенттердің ғылыми-

шығармашылық жұмысын басқаруды, ұйымдастыруды және басқаруды анықтайды.

Студенттердің ғылыми-зерттеу іс-әрекетінің табысты болуына ықпал етуші талаптарды қарастырайық:

- зерттеу мәселесінің сәйкестігін табу;
- дара зерттеу жоспарын құрастыру;
- мемлекеттік және жеке оқыту;

Мұғалімге арналған профессионалды бағдары:

а) арнайы пәндерді оқушының бейімділігіне, қабілетіне, талғамына, жұмысының жарамдылығы мен толықтығына қарай іріктеу;

б) зерттеушінің ғылыми-зерттеу жұмысының жалғасын табу.

в) Жоспардың жүзеге асуын қадағалау.

г) уақтылы дискуссия.

Зерттеушінің ғылыми-зерттеу жұмыстарының қорытынды мәліметтерімен профессионалды маманды жасау мәселесін шешу жолдарын көрсетейік:

- студенттер алдында ғылыми жұмыстың беделін көтеру (ғылыми жетістіктерге жан-жақты қолдау көрсету, ғылыми жұмысқа қолайлы жағдай жасау, университет қызметкерлерін жекелеген студенттердің ғылымдағы жетістіктері туралы ақпараттандыру және т.б.);

- өкімет тарапынан ғылыми-зерттеуге инвестиция жасау;

- студенттер үшін шәкіртақы жүйесін тұрақты пайдалану;

- жоғарғы оқу орындарында студенттердің ғылыми жұмыстарының топтамасын уақтылы шығары түру;

- ғылыми-зерттеу жұмыстарына белсене қатысатын студенттер үшін арнайы жүйе қалыптастыру.

Жоғары оқу орнында студенттердің біліктілігін арттыру концепциясы оқытуды жекелендірудің жүзеге асырылуымен, сабақтардың байланыстар жүйесінің мәнін түсінумен, жұмысты және өз бетінше ізденуді тиімді ұйымдастырумен байланысты.

Студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарының дидактикалық, теориялық және әдістемелік ерекшеліктерін анықтауда және олардың білімін жетілдіруде біз оларды ұйымдастыру жүйесін ұсындық, оның мазмұны келешек мамандардың шығармашылық қабілеттерін қалыптастыратын жеке ізденістің нақты түрі болып табылады. Осындай жоғарыда атлаған жүйені ұсындық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Козловская С.Н. Теория и практика развития профессионального самоопределения студентов. - Москва:Изд.:Инфра.- 2022
2. Смагулов Ж.Қ., Такиров С.У., Рустемова Ж.А. Г:уманитарлық ғылымдар саласында ғылыми зерттеулерді ұйымдастыру. — Қарағанды: ҚарМУ баспасы,— 2014.
3. Маралов В. Студент как субъект саморазвития и отношения к учебно-профессиональной деятельности.- Москва:Акадеиич.проект.- 2012.-190 с.

ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ДИАГНОСТИКАЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Оржай А.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются вопросы диагностической компетентности будущих учителей и определяются задачи, которые необходимо решить в процессе профессиональной подготовки будущих педагогов с позиций компетентностного подхода. Уточняется значение педагогической диагностики в образовании в условиях двухступенчатой образовательной системы

Summary: The article discusses the issues of diagnostic competence of future teachers and defines the tasks that need to be solved in the process of professional training of future teachers from the standpoint of the competence approach. The importance of pedagogical diagnostics in education in the conditions of a two-stage educational system is clarified

Қазақстандық жоғары кәсіби білім беруді жаңғырту көбінесе ұлттық білім беру жүйесінің екі деңгейлі бағдарламаларға және жоғары білімнің біліктілігіне бакалавр және магистратураға көшуімен тікелей байланысты. Білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың стратегиялық мақсаты-экономиканың инновациялық дамуының талаптарына, қоғамның және әрбір азаматтың заманауи қажеттіліктеріне жауап беретін сапалы білімнің қолжетімділігін арттыру. Мамандарды даярлаудың жаңа моделін қалыптастыруда маманның біліктілік моделі ғана емес, құзыреттілік моделі де ескерілетінін атап өткен жөн.

Жоғары білім беру жағдайында болашақ педагог-психологтардың диагностикалық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі күрделі және кең ауқымды. Біздің ойымызша, бұл мәселені ғылыми еңбектерде кеңінен қарастырылмаған. Болашақ педагог-психологбілім беру мекемесінің психологиялық қызметі барысында балалар және жасөспірімдермен түзету және дамытушы, кеңес беру және ағартушы, психопрофилактикалық жұмыстармен бірге диагностикалық қызмет атқарады, ал ол маманның диагностикалық құзыреттілігіне негізделеді, құзыреттіліктің бұл түрі жоғраы мектеп қабырғасында қалыптастыру болашақ педагог-психологтардың кәсіби даярлығының маңызды нәтижелерінің бірі болып табылады.

Жоғары білім беру жағдайында болашақ педагог-психологтардың диагностикалық құзыреттілігін қалыптастыру сапасын өзінің педагогикалық іс-әрекетінің сапасын диагностикалауға және осы процестерді жақсарту бойынша шешімдер қабылдауға мүмкіндік беретін ақпаратты жинауға, талдауға және бағалауға үйрету қажеттілігін білім беру саласында жүргізілген бірқатар зерттеулер растайды. Соңғы кездері «диагностика» ұғымы тек медициналық-психологиялық ғылымдарға қатысты болса, енді олар педагогиканың да меншігіне айналды. Енді осы «педагогикалық диагностика» және «педагогикалық-психологиялық диагностика» терминдерінің арақатынасын нақтылау қажет деп санаймыз. 19 ғасырдың екінші жартысынан бастап педагогикалық диагностиканың дамуы психодиагностикалық әдістердің

жасалуымен қатар жүргізіліп, бұл процестер бір-біріне әсер еткені белгілі. Педагогикалық диагностика психодиагностикаға сәйкес дамып, бағынышты сипатқа ие болатын қосалқы бағыт ретінде қабылданды.

Ең бірінші «диагностикалық құзыреттілік» ұғымына тоқталып кетсек, «диагностикалық құзыреттілік» түсінігін анықтауда әртүрлі көзқарас бар. Ол «адам-адам» қарым-қатынастар жүйесіндегі тұлғаның әлеуетін анықтайтын психологиялық, социологиялық және педагогикалық категориялармен тығыз байланысты. Г.С.Саволайнен студенттің диагностикалық құзыреттілігі аясында-болашақ мұғалім психологиялық-педагогикалық диагностика саласындағы білім жүйесін меңгеруді түсінеді; олардың оқу-тәрбие процесі үшін маңыздылығын сезіну; диагностикалық әдістер мен әдістерді меңгеру және өзіндік диагностикалық іс-әрекетінің оң тәжірибесінің болуы және студенттерге оқу процесінде диагностика элементтерін үйрету [1].

Л.А.Байкова педагогикалық іс-әрекеттің құрылымында диагностикалық компонент педагогикалық іс-әрекет жүйесіндегі ақпараттық байланыстарды қамтамасыз ететіндіктен тірек элементі қызметін атқаратынын атап көрсетеді [2].

Біздің ойымызша, болашақ педагог психологтардың диагностикалық құзыреттілігін психологиялық-педагогикалық білімнің бірлігі, диагностикалық іс-әрекетті жүзеге асыруға практикалық дайындығы және педагогикалық процесті шығармашылық түрлендіруге ұмтылу деп қарастыруға болады.

Диагностикалық құзыреттілікке тұтас көзқарас болуы үшін оны ЖОО студенттері арасында қалыптастыру процесінде сүйенуге болатын негізгі ережелерді сипаттау қажет. Бұл сипаттаманы біз Ю.Г.Татур әзірлеген жоғары білімі бар маманның құзыреттілік құрылымын сипаттаудың жалпы принциптеріне сәйкес келтіреміз[3]. Қалыптасқан диагностикалық құзыреттілік педагог психологтың:

- диагностикалық процестің теориялық және әдістемелік негіздерінің маңызын түсінеді, мұғалім ретіндегі табысты педагогикалық іс-әрекеті, адам танымының қазіргі заманғы әдістерінің мүмкіндіктері мен оқу-тәрбие процестері;

- әдістемелік қамтамасыз етудің заманауи тәсілдеріне тұтас көзқарасы бар және педагог психолог ретінде оқушылармен түзету-дамыту жұмыстарын ұйымдастыру;

- негізгі диагностикалық әдістерді өңдеуге және талдауға қабілетті оқу үдерісін диагностикалау нәтижелері меңгереді.

Болашақ педагог-психологтардың диагностикалық құзыреттілігін қалыптастыру процесі екіұшты және күрделі процесс болып табылады. Бірақ бірқатар педагогикалық шарттарды ескере отырып, университеттің оқу бағдарламалары шеңберінде әбден мүмкін. Біздің ойымызша, бұл оқыту өзара байланысты үш кезеңнен тұратын университеттік білім берудің барлық кезеңін қамтуы керек. Ақпараттық-ағартушылық ЖОО-ның оқу процесінде, атап айтқанда «Педагогика» курсы бойынша дәрістерде, семинарларда, зертханалық және практикалық сабақтарда диагностикалық мәселелері шешу үшін студенттердің интеллектуалдық білімдері мен дағдыларын қалыптастыруға бағытталған.

Тәжірибе-жаттығу кезеңі студенттердің қолдану қабілетін қалыптастырумен байланыстырамыз. Бұл кезеңде ойын әрекеттестігі жағдайында диагностикалық білім мен дағдыларды өзгерту.

Жалпылау және түзету кезеңі тікелей қолдануға бағытталған студенттердің ғылыми-зерттеу жұмысы және диплом алдындағы қорытынды практика жағдайындағы нақты кәсіптік қызмет жағдайындағы диагностикалық білім мен дағды қалыптасады.

Сонымен, жоғары білім беру жағдайында болашақ педагог психологтардың диагностикалық құзыреттілігін қалыптастыру барысында студенттердің диагностикалық құзыреттілігін қалыптастыру ұзақ процесс. Бұл сол салада зерттелетін мәселелердің кең ауқымды болуына байланысты. Дегенмен, оқуға деген дәстүрлі көзқарастарды жеңе отырып, диагностикалық сауатты студент диагностикалық құралдардың жинақталған мәліметтері арқасында алдағы кәсіби қызметке көбірек бейімделеді. Дамыған диагностикалық құзыреттілік оған тапсырманы орындау басрысында ғана емес, сонымен қатар өзінің педагогикалық-психологиялық іс-әрекетінің тиімділігін ой елегінен өткізіп, бағалау қабілетінің арқасында қызмет аясын кеңейтуге үлкен мүмкіндік береді. Міне осылайша, педагог-психологтардың қызмет мазмұнын талдау арқылы, біз ҚР-ның білім беру жүйесінде оқыту мен тәрбиелеудің мақсаттары, міндеттері, мазмұны, ұйымдастыру формалары, білім алушылардың әлеуетті мүмкіндіктерін дамыту мақсатында, тұлғалық бағдарланған білім беру арқылы педагог-психологтардың кәсіби қызметінің нақты айқындалған саласы қалыптасқан деген қорытынды жасауға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Саволайнен Г.С. Оқушылардың әлеуметтік-мәдени құзыреттілігін қалыптастыру-болашақ университеттің оқу үдерісіндегі оқытушылар [Мәтін] /Г.С.Савлоайнен // Красноярск мемлекеттік университетінің хабаршысы. Гуманитарлық ғылымдар. 2006. - № 3. 94-101 беттер.
2. Байкова Л.А. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін диагностикалық іс-әрекетке дайындау. Педагогикалық пәндер материалы бойынша [Мәтін] диссертация – д-р пед. Тула, 2004.
3. Татур Ю.Г. Нәтижелерді сипаттаудағы және стандартты жобалаудағы құзыреттілікке негізделген тәсіл жоғары кәсіби білім [Мәтін] Ю.Г.Татур – Әдістемелік семинардың екінші отырысына арналған материалдар. Авторлық нұсқа. М.: Мамандарды даярлау сапасы мәселелерін зерттеу орталығы, 2004. 18 б.

ОӘЖ 376.37

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ОҚУ ДАҒДЫЛАРЫН ИГЕРУГЕ ДАЙЫНДЫҒЫ

Өмірзақ Ш.Ә.

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье анализируется проблема готовности детей дошкольного возраста к овладению навыками чтения. Указываются потребности в поиске основных направлений и методов коррекционно-логопедической работы по профилактике нарушений

чтения, которые возможны путем организации работы по развитию необходимых функций у дошкольников до начала обучения.

Summary: This article analyzes the problem of preparing preschool children to master reading skills. The need to search for the main directions and methods of correctional and speech therapy work to prevent possible learning disorders by organizing work on the development of necessary functions before the start of training in preschool children is indicated.

Баланың «оқу баспалдағындағы» жетістігі мен жылдамдығы, оқудың функционалдылығына негізделген психикалық функциялардың жетілуіне байланысты. Әріптерді тез ассимиляциялау фонемалық қабылдаудың, кинестетикалық, визуалды талдау түрлерінің, визуалды мнестистің, оптикалық-кеңістіктік көріністердің жеткілікті қалыптасуымен ғана мүмкін болады. Әріпті игергеннен кейін, оқу дағдысының бірінші кезеңінде бала онымен буын құрастырып, сөздерді оқиды.

Оқу дағдыларын игеруге дайындық мәселесіне қызығушылық мектеп жасына дейінгі балалардағы оқу басталғанға дейін қажетті функцияларды дамыту бойынша жұмысты ұйымдастыру арқылы мүмкін болатын оқу бұзылыстарының алдын-алу бойынша түзету-логопедиялық жұмыстың негізгі бағыттары мен әдістерін іздеу қажеттілігімен байланысты.

Оқу дағдысын қалыптастырудағы қиындықтардың пайда болуын түсіндіретін дислексияның әртүрлі модельдері талданды. Г.А. Каще [1; 2], Л.Ф. Спирова [3], Г.В. Чиркина [4] және А.В. Ястребованың [5] еңбектерінде ұсынылған «негізгі фонологиялық тапшылық» моделі кеңінен қолдау тауып келеді. Р.Е. Левина және оның ізбасарлары эксперименттік оқыту негізінде баланың фонетикалық, фонематикалық және лексика-грамматикалық аспектілердің жүйелі өзара әрекеттесуінің нәтижесі ретінде жазу мен оқуды меңгеруге дайындығын қалыптастыру мәселесін зерттеді. Әр жағдайда сөйлеу, оқу және жазу ақауларының арақатынасын мұқият зерттеу қажеттілігіне назар аударылды. Өйткені осы үш процестің біркелкі бұзылысы әрдайым қатар көрініс алатындығын атап өтуге болады. Сондай-ақ, дислексияның көрсеткіші ауызша сөйлеудің дамымауы ғана емес, сонымен қатар оқу дағдысын игеруге дайын психикалық процестердің қалыптаспауы болып табылады. Атап айтқанда, визуалды талдау және синтез, кеңістіктік көріністер және тағы басқалар екендігі дәлелденді.

Мектепке дейінгі логопедиядағы зерттеу нәтижелерінің маңыздылығы сөйлеу қабілеті бұзылған мектеп жасына дейінгі балаларға арналған логопедиялық жұмыс мазмұны қайта қаралды, фонетикалық-фонематикалық дамымауы бар балалардың сауаттылықты игеруге дайындығын қалыптастыру бағыты мен мазмұны негізделді. Фонетикалық-фонематикалық, лексикалық-грамматикалық бұзылуларды жеңу және үйлесімді сөйлеуді қалыптастыру әдістерін терең зерттеген бірқатар ғалымдар оқу дағдыларын меңгеруде көптеген қиындықтар бар екендігін көрсетіп берді [4; 6].

Заманауи логопедияның маңызды міндеттерінің бірі – ол жалпы сөйлеу тілі бұзылысын жоюдың тиімді әдістерін құрастыру. Сөйлеу тілінің аталған патологиясы күрделі симптом кешені болып табылады. Онда сөйлеу тілінің

фонетикалық-фонематикалық, лексикалық-грамматикалық жағы бұзылған болып келеді. Негізгі синтаксистік бірлік – сөйлем, сөйлеудің пайда болу үрдісінің соңғы өнімінің моделі бола тұра, сөйлеу қабілетінің қалыптасуында және вербалды-логикалық ойлау процестерінде маңызды рөлге ие [7]. Жалпы сөйлеу тілі дамымаған мектепке дейінгі орта жастағы балаларды оқуға үйретуді көздемеді. Осы кезеңдегі түзету жұмыстары сөйлеуді түсінуді дамыту, сөздік қорын дамыту, бірнеше сөзден тұратын сөйлем құрылымын қалыптастыру, фонеманы дамыту сөйлеу қабілеті нашар балаларда мектепте оқуға дайындығын қалыптастыратын дыбыстық айтылым мен буын құрылымының дамыту міндеттерін шешуге бағытталды. Әр түрлі сөйлеу бұзылыстары бар балаларды оқуды бастауды анықтаудың негізгі критерийлері жас көрсеткіштері емес, сөйлеуді дамытудың құрылымы және сауаттылықты игеруге дайын процестерді қалыптастыру болды.

Сондықтан да ғалымдар оқу дағдыларын қалыптастыру әрекетін мектепке дейінгі жастан бастау қажеттілігін дәлелдеп отыр. Тақырыпқа қатысты әдебиеттерде оқу процесінің бұзылуының екі гипотезасы негізделген: тілдік және визуальді тапшылық теориясы.

Ұзақ уақыт бойы жазу мен оқудың бұзылуы негізінен визуалды жеткіліксіздіктің салдары деп танылғаны және балалардың сөйлеу ерекшеліктерімен байланысты болмағаны белгілі. Р.Е. Левина өз еңбектерінде [8; 9] ауызша сөйлеу, жазу және оқудың бұзылуының арақатынасы туралы мәселені эксперименталды түрде зерттеді. Оның зерттеуі оқудың бұзылуы көп жағдайда ауызша сөйлеудің дамуындағы ауытқуларға байланысты деп тұжырымдауға мүмкіндік берді, сонымен қатар бұл жағдайда визуалды қабылдау ақауларының басым болуы туралы пікірді жоққа шығарды.

Зерттеулерде бақылау тобымен салыстырған дислексия қаупі бар топтағы балалардың 2,5 жасында, сөз тіркестерінің ұзындығы қысқа, синтаксистік қабаты аз және фонологиялық нақтылықтың дәлдігі төмен екендігі көрсетілген. 2,5 жасында балалардың ауызша сөйлеуі бақылау тобымен салыстырғанда дислексия қаупі бар, сөз тіркестері ұзындығы қысқа, синтаксистік қабаты аз және фонологиялық нақтылықтың төмен екендігі көрсетілген. Мектеп жасында оқу қиындықтары кездеспеген балалармен салыстырғанда оқуда қиындықтары бар балалардың 3 – 3, 5 жаста рецептивті және экспрессивті лексикалық дағдылары толық дамымаған. Оқу проблемаларының алғашқы бастауы тек фонологиялық жетіспеушілік қана емес, сонымен қатар сөздік қорының баяу дамуы мен экспрессивті тілдік және грамматикалық дағдылардың әлсіздігі. Бұл, өз кезегінде, балалардағы сөйлеудің кешеуілдеуіне, оқу мен орфографияның бұзылуының алғашқы бастауы болуы мүмкін екенін көрсетеді. Мұндай көзқарас отандық логопедия ілімінде кең қанат жайған.

Алайда, сөйлеу кешеуілдеуі бар балалардың барлығында оқу дағдыларын игеруде қиындықтар бола бермейді. Зерттеулер нәтижелері отбасылық дислексия қауіп тобындағы тілдік дамуында кешеуілдеуі бар және келешекте оқу дағдыларын игеруде қиындықтары барлардың арасындағы нақты байланысты көрсетіп отыр. Отбасылық дислексия қауіп тобындағылардың ерте

жастан тілдік дағдыларды игеруі еркін оқу көрсеткіші бола алмайтындығы анықталды. Сонымен қатар, 6-7 жасқа дейін сөйлеу дамуының кешігуі бар қалыпты отбасыларынан шыққан балалардың сөйлеу бұзылыстарын жеңіп, оқу дағдыларын игере алды. Ата-аналарының бірінің дислексиясы болған отбасыларда балалардың 40-50%-ында оқу қиындықтарының пайда болу қаупі артатындығы анықталған. Демек, дислексия сөйлеу бұзылыстарының тұқым қуалауға бейім маңызды белгілері болып табылады [10].

Көптеген жылдар бойы оқу бұзылысы белгілі бір бұзылыс нәтижесінде ғана емес, бірнеше себептерден туындауы мүмкін кіші топтары бар гетерогенді топ болып табылады деген болжам айтылуда. Мүмкін болған әдістер негізінде дислексияны классификациялауға клиникалық бақылаулардан бастап деректерді күрделі статистикалық өңдеуге дейінгі (кластерлік талдау) көптеген талпыныстар жасалды. Нәтижесінде тілдік қабілеті бұзылған балалар, атап айтқанда фонологиялық тапшылығы бар балалар ең көп таралған кіші түр ретінде анықталды. Осылайша, негізгі фонологиялық бұзылыстың моделі оқу қабілеті бұзылған балалардың ең көп таралған санаттарының бірін білдіреді. Алайда, тіл дамуының кез-келген жетіспеушілігі болашақта дислексияның пайда болуының алғышарты болуы мүмкін.

Соңғы жылдары жинақталған алуан түрлі диагностикалау құралдары балалардың оқу дағдыларын меңгеруге дайындығын, сондай-ақ болашақта оқудың бұзылу қаупін анықтайтын дәлелді әдістер мен тәсілдерді бөліп көрсету қажеттілігі бой көтерді. Дислексияның пайда болу алғышарттары бар балаларды мектепке дейінгі мекемелерде анықтайтын нақты тест жүйелерінің болмауы алдын алуды тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік бермей тұр. Мектеп жасына дейінгі балалардың 50%-ы ғана дұрыс анықталады. Әйтсе де ұсынылған тапсырмалардың деңгейі мектеп жасына дейінгі балалардың жартысы болашақта оқу дағдыларын меңгеруде қиындық көрмейді.

Оқуға үйретудің бастапқы функционалды негізінің қалыптасуын анықтаудың заманауи тәсілдерін талдау оқуға үйретуге дайындық жағдайын зерттеу әдістемесі зерттеудің логопедиялық және нейропсихологиялық бөлімдерін қамтиды. Әдістеменің логопедиялық бөлігі дәстүрлі түрде оның монологиялық сөйлеу, сөздік қор, тілдің грамматикалық құрылымы, фонемалық процестердің жағдайы, тілдік талдау және синтез, күрделі буын құрамының дыбыстары мен сөздерінің айтылуы сынды құрамдас бөліктерін зерттеуді қамтиды. Әдістеменің нейропсихологиялық бөлігі визуалды және акустикалық қабылдау, есту-сөйлеу және визуалды-тақырыптық есте сақтау, праксис, зейін процестерін зерттеуді қамтиды.

Тілге қатысты мәселелерді егжей-тегжейлі бағалау және ауызша есте сақтау қабілетінің бұзылуын, фонологиялық жеткіліксіздікті және грамматикалық дағдыларды ертерек түзету баланы «оқу сатысында» алға жылжытудың сәтті басталуына кепілдік бере алады.

Мұндай оқыту осы жастағы балаларға арналған ойын іс-шараларына енгізілді. Автор бес жастан бастап балаларға дыбыстық талдау мен сөздерді синтездеуге мақсатты түрде үйретуді ұсынды. Тек ересек жастың соңына

қарай балалар дауысты дыбыстарды білдіретін әріптермен танысады. Л.Е. Бурова оқу техникасын оқыту, мектепке дайындық тобында басталуы керек деп көрсетеді. Алты жастан жеті жасқа дейінгі кезеңде балалар орыс алфавитінің барлық әріптерімен танысады және кестелердегі буындарды оқуды меңгереді.

Алайда, сөйлеу қабілеті бұзылған балаларды оқуға үйретуді бастаудың жас ерекшеліктері, сондай-ақ ерте жаста сөйлеуді дамытуды ынталандыру үшін оқу техникасының элементтерін қолдану мүмкіндігі туралы мәселе түзету педагогиканың әртүрлі салалары үшін өзекті бола түсуде.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Каше Г.А. Предупреждение нарушений чтения и письма у детей с недостатками произношения// Недостатки речи у учащихся начальных классов массовой школы/ Под. ред. Р.Е. Левиной.-М.: Просвещение, 1966.-С. 105-129.
2. Каше Г.А., Филичева Т.Б. Методическое руководство к дидактическому материалу по исправлению недостатков речи у детей дошкольного возраста: пособие для воспитателей и логопедов. М.: Издат-Школа, 1995. - 31 с.
3. Спирина Л.Ф. Особенности речевого развития учащихся с тяжелыми нарушениями речи (I-IV классы). - 2-е изд. -М.:МСГИ, Е.В. Карпов, 2004. - 200 с.
4. Чиркина Г.В. Недостатки письма у детей с дефектами артикуляционного аппарата, пути их преодоления и предупреждения: Автореф. канд. пед. наук. -М., 1967. 18 с.
5. Ястребова А.В. Коррекция нарушений речи у учащихся общеобразовательной школы. М.: Просвещение, 1984. - 159 с.
6. Филичева Т.Б., Чиркина Г.В. Устранение общего недоразвития речи у детей дошкольного возраста. М.: Айрис-пресс, 2004. -224 с.
7. Ибатова Г.Б., Жансейіт Ж. Мектепке дейінгі жастағы ЖСТД балалардың сөйлемінің синтаксистік құрылымын зерттеудің теоретикалық негіздері // Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршысы, «Арнайы педагогика» сериясы, №1(36), 2014. -8-13 бб.
8. Левина Р.Е. Нарушение письма у детей с недоразвитием речи. -М.: Изд-во АПН РСФСР, 1961.-311 с.
9. Левина Р.Е. Нарушения речи и письма у детей: Избранные труды/ Ред.-сост. Г.В.Чиркина, П.Б. Шошин. М.: АРКТИ, 2005. - 224 с.
10. Елисеева И.Г., Даурцева Г.Ю. Методические основы формирования функциональной грамотности школьников с нарушением интеллекта.-Алматы, ННПЦ КП, 2014 – 42 с.

ОӘЖ 372

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ЖОҒАРЫ БІЛІКТІ ПЕДАГОГТЫ ДАЯРЛАУ ЖҮЙЕСІ

Өрісбай Э.Ж.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены этапы и показатели оценки эффективности деятельности высших учебных заведений в подготовке квалифицированных специалистов. Также уточнена система мер, направленных на совершенствование деятельности высшего образования, что позволит кардинально улучшить качество подготовки студентов не только педагогических, но и других направлений подготовки

Summary: The article discusses the stages and indicators of evaluating the effectiveness of higher education institutions in the training of qualified specialists. The system of measures aimed

at improving the activities of higher education has also been clarified, which will radically improve the quality of training of students not only in pedagogical, but also in other areas of training

Еліміздегі саяси, экономикалық, мәдени, қоғамдық өміріндегі өзгерістерге сай жоғары оқу орындары үлкен жауапкершілікті сезініп, білікті, өз ісінің шебері, бәсекеге қабілетті, кең ауқымды, жан-жақты дамыған, өзінің әлеуметтік-экономикалық және рухани дамуының мазмұны мен сипаттарының өзгеруіне және еңбек сапасына талаптың жоғарылуына байланысты өз ісін жетік білетін, кәсіби білігі мол мамандарды даярлауды көздейді.

Білім беру қызметтерінің тиімділігі мен қолжетімділігін арттыруда инновациялық технологияларды, компьютер мүмкіндіктерін пайдалану, интерактивті білім беру, қашықтықтан оқыту, виртуальды педагогика тағы басқаларды тәжірибеге ендіруге баса назар аудару қажет. Ғалым-оқытушылар, зерттеушілер жалпы орта білім беретін мектептің жаңашыл мұғалімдерімен бірлесе отырып мектеп базасында инновациялық технологияларды енгізу арқылы оқушылардың, студенттердің интеллектуалдық қабілеттерін арттыруды көздейді. Еліміздегі жоғары білім беру ордалары әлемдік білім беру жүйесіне көше бастады. Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін арттыра түсетін білікті мамандарды дайындау үшін ЖОО-ры да түрлі инновациялық әдістемелерді пайдалана бастады. «Академиялық ұтқырлық» бағдарламасы еліміздегі жоғары оқу орындарында жүзеге асуда. Жоғары білім саласына көп сатылы оқу гранттары жүйесін әзірлеу, қос диплом алу, қолданбалы білім берудің өңірлік мамандықтарды ескеретін мамандандырылған оқу орындары жүйесін құру, оқыту әдістемелерін жаңғырту, оқытудың онлайн жүйелерін дамыту сынды жоғарыдағы бағыттың негізгі тетігі ретінде қарастырылуда [1].

Жоғары оқу орындарының негізгі міндеті – студенттерге білім, білік және дағды беру екені белгілі. Сонымен қатар, «Білім» негізгі болып табылады, өйткені білімнің болуы бұл кәсіби дағдыларды, содан кейін құзыреттілікті қалыптастыруға себепші болады. Сондықтан жоғары оқу орындарының тиімділігін бағалау олардың жоғары сапалы білім беру қабілетіне негізделуі керек.

Университеттің қызметін бағалау үшін белгілі бір коэффициенттер енгізе отырып, күрделі көп өлшемді көрсеткіштерді қолданудың қажеті жоқ және т.б. Бағалау жүйесі ата-аналар, олардың балалары мен жұмыс берушілер үшін қарапайым және қол жетімді болуы керек.

Жоғары оқу орындары қызметінің тиімділігін бағалау тек аккредиттеу кезеңінде және екі кезеңде жүргізілуі тиіс: бірінші кезеңде жоғары оқу орындары білім және ғылым министрлігіне ұсынатын мәліметтер ескеріледі (өзін-өзі тексеру), ал екінші кезеңде осы мәліметтерді тікелей тексеру, студенттерді даярлау сапасын және профессорлық-оқытушылық құрамның кәсіби деңгейін бақылау, сондай-ақ тәрбие жұмысының нәтижелері мен түлектерді жұмысқа орналастыруды жүзеге асыру жағдайы қарастырылады [2].

Жоғары оқу орындары қызметінің тиімділігін бағалаудың бірінші кезеңінің көрсеткіштері:

1. Ғылыми-педагогикалық кадрлар. Университеттің ғылыми-педагогикалық кадрларының сапалық құрамы білім беру процесінің сапасы мен студенттердің білімі байланысты болатын негізгі көрсеткіш болып табылады. Ол ЖОО-ның профессорлық-оқытушылық құрамының жеке көрсеткіштерін, оның ішінде олардың ғылыми-педагогикалық жетістіктерін ескере отырып бағалануы тиіс.

Профессор-оқытушылар құрамы-бұл студенттерді оқытудағы басты буын, сондықтан назарды оқытушылардың біліктілігін арттыруға аудару керек.

Профессор-оқытушылар құрамының біліктілігін және педагогикалық шеберлігін арттыру бойынша негізгі іс-шаралар ЖОО-да ұйымдастырылуы тиіс. Алайда, педагогикалық шеберліктің өсуі үшін басқа жоғары оқу орындарындағы, соның ішінде шетелдік әріптестердің тәжірибесі өте маңызды. Бұдан басқа оқытушылар құрамының жаңа жабдықтар сыналатын және пайдаланылатын, прогрессивті технологиялар енгізілетін кәсіпорындар мен ұйымдарда тағылымдамадан өтудің маңызы зор.

2. Материалдық-техникалық қамтамасыз ету. Бұл көрсеткіш университеттің білім беру қызметінің сапасына байланысты екінші маңызды көрсеткіш болып табылады. Мұнда жабдықтың жалпы құны (тозуды ескере отырып, олардың қалдық құны ескерілетін ЖОО-ның негізгі құралдарының болуы тізімдемесі бойынша анықталады) және бір студентке есептегенде оқу-ғылыми мекеменің жалпы ауданы бағалануы тиіс.

3. Оқу-әдістемелік қамтамасыз ету. Оқу-әдістемелік қамтамасыз ету сапасының көрсеткіші жоғары оқу орнының білім беру қызметі жүйесіндегі жоғарыда қарастырылған екі көрсеткіш арасындағы байланыстырушы буын болып табылады. Оқу - әдістемелік қамтамасыз ету деңгейі ЖОО-да оқитын 100 студентке келетін оқулықтардың, оқу құралдарының, оқу-әдістемелік басылымдардың, мультимедиялық және бағдарламалық қамтамасыз етудің жалпы санымен айқындалуы тиіс.

4. Ғылыми-зерттеу қызметі. Бұл көрсеткіш ғылыми-зерттеу жұмысының тиімділігін бағалайды және ЖОО-ның профессорлық-оқытушылық құрамының біліктілік деңгейін сипаттайды. Ғылыми-зерттеу қызметінің сапасы ЖОО-ның штаттық кестесі ставкаларының санына сәйкес келетін ғылыми жарияланымдар мен қорғалған диссертациялардың жалпы саны есебінен айқындалуға тиіс. Бұл ретте ғылыми-зерттеу қызметінің нәтижелерін есепке алу соңғы 5 жылда жүзеге асырылуға тиіс.

Жоғары оқу орындары қызметінің тиімділігін бағалаудың екінші кезеңінің көрсеткіштері:

1. Студенттерді дайындау сапасы. Жалпы білім беретін пәндер бойынша студенттердің қалдық білімдерін тексеру орынсыз, өйткені олар мамандықтың негізін игерудің «құралы» болып табылады. О.В.Григораштың пікірінше, тек 3-4 курс студенттерін тестілеу қажет, ал ол дайындық профиліне сәйкес келетін бес-жеті негізгі пәннен өтуі керек [3].

2. Профессор-оқытушылар құрамын кәсіби даярлау. Оқытушылардың дайындығын бақылауды студенттер оқитын пәндер бойынша жүргізу қажет.

Профессорлық-оқытушылық құрамның дайындық деңгейі студенттерге арналған тесттерді жеке тексеру нәтижелері бойынша бағаланады, бірақ жауап беруге бөлінген уақыт екі есе аз болуы керек. Сонымен қатар, олар оқытқан студенттердің тестілеу нәтижелері ескеріледі. Профессор-оқытушылар құрамын тестілеуді студенттердің білімін бағалау жүзеге асырылатын барлық пәндер бойынша өткізген орынды. Мұндай бақылаудың нәтижелері оқытушының тиісті профильдегі кәсіби дайындығының жалпы деңгейін көрсетеді.

3. Студенттердің белсенділігі (тәрбие жұмысы) студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелерімен, олардың конкурстарға, көрмелерге қатысумен, сондай-ақ оқу-әдістемелік және материалдық-техникалық қамтамасыз етуді дамытумен (стендтер, бағдарламалар, презентациялар әзірлеу және т.б.) айқындалуға тиіс. Бұл көрсеткіште спорттық-сауықтыру және мәдени-бұқаралық іс-шаралар (наградалардың саны мен «сапасы» ескеріледі) көрініс табуы тиіс.

Студенттердің белсенділік көрсеткіші ЖОО-ның болашақ мамандардың ұйымдастырушылық қасиеттерін дамытуға бағытталған тәрбие жұмысын ұйымдастыру қабілетінің негізгі көрсеткіштерінің бірі болып табылады.

4. Түлектерді жұмысқа орналастыру. Ұйымдар мен кәсіпорындарды жоғары оқу орындарына жарты жылдан (бір жылдан) кейін бітірушілердің кәсіби қасиеттері мен қабілеттерін бағалай отырып, олардың жұмысы туралы пікірлерді (бес балдық жүйе бойынша), білім беру процесін жетілдіру жөніндегі ұсыныстарды, сондай-ақ жаңа техника мен қазіргі заманғы технологияларды зерделеу жөніндегі ұсынымдарды жіберуді заңнамалық деңгейде міндеттеу қажет. Пікірлер университет сайтында ашық қол жетімді болуы керек.

Мақалада қарастырылған білім беру мекемелерінің сапасын жақсартуға бағытталған жүйелі тәсіл студенттерді оқытудың техникалық ғана емес, сонымен қатар басқа да бағыттарының сапасын түбегейлі жақсартуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ұсынылған іс - шаралар кешені елдің білім беру жүйесіндегі жаһандық «революциялық» өзгерістерді қажет етпейді, керісінше, ол қолданыстағы білім беру жүйесін жеңілдетеді және оның деңгейін арттырады.

ЖОО түлектері негізінде-бұл ұйымдар мен кәсіпорындардың болашақ басшылары мен қызметкерлері. Сондықтан жеке тұлғаны қалыптастырудың соңғы кезеңі жүзеге асырылатын университеттің оқу процесінде кәсіби міндеттерді өз бетінше шеше алатын, бастамашыл, білімді, шығармашылық қабілеті бар, қалыптасқан азаматтық ұстанымы бар қазіргі заманғы көшбасшыны тәрбиелеуге бағытталған жұмыс белсенді түрде жүргізілуі керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Тұрғынбаева Б.А. «Мұғалімнің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе». – Алматы, 2015.
2. Құдайбергенова К.С. Құзырлылық амалының негізгі ұғымдары. – Алматы, 2012
3. Григораш О.В. Комплексный подход к решению проблемы улучшения качества подготовки студентов // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. 2013. № 3 (87). С. 113 – 128.

СТУДЕНТКЕ БАҒЫТТАЛҒАН БІЛІМ БЕРУДЕ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ СЫНИ ОЙЛАУЫН ДАМУЫ

Өсекеева Н. Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: В статье изучена эффективность методов развития критического мышления будущих педагогов в студентоориентированном образовании в процессе профессиональной подготовки в вузе. Также даны методики для развития критического мышления специалиста

Summary: The article examines the effectiveness of methods for developing critical thinking of future teachers in student-oriented education in the process of vocational training at a university. Methods for the development of critical thinking of a specialist are also given

Қазіргі қарқынды дамып келе жатқан қоғамның жағдайына бейімделе алатын мамандарды даярлау үшін жоғары оқу орнының білім беру жүйесіне педагогикалық инновациялардың кең спектрін белсенді енгізу қажет.

Оқу процесіне жаңа әдістерді енгізу міндетінің пайда болуы келесі себептерге байланысты:

- ғылымдардың дамуы, оның ішінде әлеуметтік өмірдің әртүрлі аспектілерін қамтитын қолданбалы аспектілері, нәтижесінде гипотезаларды әзірлеу, әр түрлі жағдайларда оңтайлы шешімдерді табу, жобалау, модельдеу ЖОО түлектерінің кәсіби қызметінің негізгі дағдылары, ажырамас атрибуттары болып табылады;

- түлектерді ЖОО-да оқу кезінде болашақ кәсіби мамандануды саналы түрде таңдауға және оқу, өндірістік, дипломалды практикада қажетті құзыреттерді бекітуге ынталандыратын қазіргі заманғы бәсекеге қабілетті еңбек нарығын қалыптастыру;

- әлеуметтік саланы, қызмет көрсету саласын серпінді жетілдіру арқылы жаңа әдістерді, әдістерді, технологияларды, әртүрлі қызмет түрлерін үнемі игеру, проблемаларды шешудің тиімді әдістерін табу қажеттілігі туындайды.

Студентке бағытталған оқытуға көшу білім беру бағдарламаларын жүзеге асыруда білім беру технологияларының рөлін күшейтеді. Кәдімгі білім, іскерлік, дағдыны жоққа шығарылмайды, бірақ екпін білім-түсіну-дағдыларға ауысады, олардың интеграциясы нәтижесінде әмбебап және кәсіби құзыреттер қалыптасады.

Қазіргі шындықтар адамның жиі өзгертін жағдайларға бейімделуін талап етеді. Демек, командада жұмыс істей білу, сыни ойлау қабілеті, кәсіби және әлеуметтік қызметте ұйымдастырушылық және басқару дағдыларын пайдалану, өзін-өзі тәрбиелеу дағдылары және т. б. сияқты әмбебап құзыреттілікке деген сұраныс. Білімді студентке беруге болады, студент білім берудің өзара әрекеттесуінің ерекше ұйымдастырылған білім беру технологиясы арқылы құзіреттілікке ие болады: студенттердің танымдық белсенділігін ынталандыратын интерактивті оқыту формалары, жобалық, проблемалық, модульдік оқыту. Тек іс-әрекеттер мен олардың рефлексиясы, проблемаларды

түсіну және шешу, нәтиже алу адамды ойлауға мәжбүр етеді және тиісті білімге сұраныс қалыптастырады [1].

Сыни тұрғыдан ойлау-бұл басқа қасиеттердің үйлесімі орнын баса алмайтын және оның тиімді әлеуметтік және нақты кәсіби жұмысының қажетті шарты болып табылатын адамның маңызды қасиеттерінің бірі. Белгілі бір мәселені сыни тұрғыдан түсіну процесінде ойлау субъектісі оның бұрын байқалмаған аспектілерін анықтауға келеді, нәтижесінде объектілер, процестер және т.б. туралы бастапқы идеяны растауға, байытуға, нақтылауға немесе керісінше түбегейлі өзгертуге болады. Бұл процесте дәстүрлі зерттеу тәсілдері мен әдістерінің жаңалықтары мен шектеулері нақтыланады, жаналары жасалады. Сыни ойлаудың мазмұнына оған жетудің мақсаты мен құралдары туралы рефлексия да кіреді – болашаққа бағытталған вектор; және нәтижелер туралы рефлексия – ұзақ немесе соңғы өткенге бағытталған вектор [2].

Сыни ойлауды дамыту мәселесі соңғы 30-40 жылда шетелдік ғылымда өзекті болды. Бұл мәселені философиялық, психологиялық және педагогикалық тұрғыдан қарастыратын зерттеушілердің ішінде Э.де Боно, Дж. Дьюи, М. Липман, Д.Халперн, Д. Клустер, Р. Х. Джонсон, П. Фрейре, Дж. Стил, Д. Спиро, К. Мередит, Ч. Темпл.

Сыни ойлау әдістері арқылы ақпаратты қабылдаудың негізгі тәсілдерін қарастырайық:

Қиын мәтінді дұрыс түсіну-бұл ауызша дереккөздегі мазмұндық бөліктерді бөліп қана қоймай, ең алдымен ондағы қиындықтарды шешуді білдіреді. Білім алушылар, әдетте, екі негізгі мәтін түрімен жұмыс істейді: ақпараттық (ғылыми-оқулық, монография; публицистикалық – газеттегі мақала) және көркем (әдеби шығарма).

Сабақтың басында (шақыру кезеңі) «Дұрыс және бұрыс мәлімдемелер» немесе «Сіз сенесіз бе?» Мысалы, студенттерге тарихи оқиғаның кез-келген сипаттамасынан «дұрыс мәлімдемелерді» таңдау ұсынылады. Содан кейін студенттердің белгіленген мәлімдемелерді дәлелдеуге немесе жоққа шығаруға мүмкіндігі болатындай етіп сабақта жұмысты ұйымдастыру қажет: тарихи құжаттардың мәтіндерін, статистикалық материалдарды, оқулықтың параграфын және т. б. ұсыну. Негізгі ақпаратпен танысқаннан кейін берілген мәлімдемелерге оралып, олардың дұрыстығын бағалау керек [3].

Түсіну кезеңінде жаңа ақпаратпен тікелей жұмыс жүзеге асырылады, білмегеннен білімге көшу жүреді. Оқушылар белсенді оқу әдістерін қолдана отырып мәтінмен танысады (арнайы белгішелерді қолдана отырып таңбалау), олар әртүрлі жазбалар жүргізеді, сабақтың басында тұжырымдалған сұрақтарға жауап іздейді.

Сыни ойлаудың үшінші кезеңі-рефлексия. Студенттерден бастапқы болжам жазбаларына оралуды, «жаңа» және «ескі» ақпаратты байланыстыруды сұрайды. Мысалы, «кластерлер» сыни ойлауды дамыту әдісі ақпаратты жүйелеуге, себеп-салдар байланысын орнатуға мүмкіндік береді. Жобалармен жұмыс жасау кезінде сіз «Болжау ағашы» әдісін қолдана отырып, дұрыс болжам жасай аласыз [4].

Көрнекі ақпарат көздерімен жұмыс істеу кезінде пікір алмасу-оқушылардың ең эмоционалды және белсенді қызметі. Топта жұмыс істеу кезінде әр адамның даралығы көрінеді, бірлескен іс-әрекет тәжірибесі дамиды. Топтық жұмыс барысында коммуникативті мәдениетті қалыптастыруға мүмкіндік беретін сыни ойлау әдісі – пікірталас әдісі. Ақпарат алмасу кезінде студенттер сыни және рефлексивті ойлауды дамытады, бір тақырыпқа немесе құбылысқа әртүрлі көзқарастар арқылы қабылдау шекарасын кеңейтеді; олар өздерін басқа талқылауға қатысушылардың пікірімен салыстыра алады.

Эссе жазу-сыни тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясының тағы бір заманауи тәсілі, ол қызықтыратын тақырыпты ашуға және көрнекі ақпарат көздерімен жұмыс істегеннен кейін туындаған өз пікірін баса көрсетуге мүмкіндік береді. Эссе-бұл қызығушылық тақырыбын немесе мәселесін еркін түсіндіруге мүмкіндік беретін публицистика жанры.

«Сөздік карта» сыни тұрғыдан ойлау стратегиясы фондық білімді, контекстті, сөздіктерді қолдануға, жаңа ұғымдар мен терминдерді игеруге, оларды іс жүзінде қолдануға үйретеді. Студенттерге бұрыннан бар тұжырымдамалық жүйеде жаңа сөздің орнын анықтауға шақырылған кезде, ұғыну Сөздік картада келесі элементтер болуы мүмкін: жаңа сөз; оның орналасқан жері; пайдалану, ассоциация немесе мысал; сөздің басқа формасы; анықтама; синоним; антоним; кітаптан табылған сөйлем; меншікті сөйлем. әлдеқайда сәтті болады.

«Портфолио» технологиясы білім алушыларға зерттелетін пәннің өзін-өзі анықтауына ғана емес, сонымен қатар кез-келген өмірлік жағдайда практикалық қорытынды жасауға, яғни өз даралығын іске асыруға көмектеседі. Портфолио-бұл білім алушының қызметінің жекелеген аспектілерін неғұрлым толық байланыстыратын студенттердің жұмыстарының жиынтығы. Портфолио тек студенттік жұмыс материалдарын ғана емес, сонымен қатар бақылау парақтарын, эссе үзінділерін, бейнежазбаларды, сөйлеу жобалары мен жоспарларын, компьютерлік презентацияларды да қамтуы мүмкін.

Қорытындылай келе жаңа заман мұғалімі зерттеу, іздеу әдістерінің барлық арсеналын игеруі керек, студенттердің ғылыми-зерттеу, өзіндік жұмысын ұйымдастыра білуі керек; өз көзқарасын таңдамай, студенттерді өз беделіне кедергі келтірместен пікірталастарды ұйымдастыра және жүргізе білуі керек; тандалған жобалардың мәселелерін шешу үшін әртүрлі салалардағы білімді біріктіре білуі керек.

Студентке бағытталған білім сыни ойлау қабілеті бар, өз жұмысының нәтижелерін объективті бағалай алатын зияткер ретінде маманды әлеуметтік және кәсіби даярлауға бағытталған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кластер Д. Что такое критическое мышление? // Перемена: Международный журнал о развитии мышления через чтение и письмо. 2013.
2. Липкина А.И., Рыбак Л.А. Критичность и самооценка в учебной деятельности. – М. Просвещение, 2014, 142 с.

3. Окань Г.И. Активные методы обучения в вузе: содержание и особенности внедрения // Научный диалог. 2012. №1. С. 265-270.
4. Сапух Т.В. Рефлексия как средство развития критического мышления студентов // European Social Science Journal Европейский журнал социальных наук. – Рига-Москва, 2012. №11(27). т. 1. с. 96-104.

ОӘЖ 159.9

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ КОММУНИКАТИВТІК МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Өтегенов Н.Н.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается содержание университетского образования, направленное на развитие коммуникативной культуры будущих педагогов, а также выявление психологических условий формирования коммуникативной культуры

Summary: The article examines the content of university education aimed at the development of the communicative culture of future teachers, as well as the identification of psychological conditions for the formation of communicative culture

Қазіргі жағдайда болашақ мұғалімнің коммуникативті мәдениетін қалыптастыру мәселесі ерекше маңызға ие. Жаңа білім беру жүйесінде оқыту мен тәрбиелеудің негізгі нәтижелері ретінде жеке, танымдық, реттеуші, кәсіби, коммуникативті нәтижелер ерекшеленетіні кездейсоқ емес. Жалпы мәдени, кәсіби коммуникативті құзіреттіліктерді игере отырып, болашақ мұғалім әлеуметтік және кәсіби өмірдің әртүрлі салаларында жақсы бағдар алады, әріптестерімен ұжымда толерантты қарым-қатынас дағдыларын тез игереді, тұлғааралық және іскерлік байланыстар орнатуды үйренеді, жеке адамды түсіну және қабылдау қабілетіне ие болады.

Тұлғаның коммуникативті-сөйлеу мәдениетін қалыптастыру мәселесі Б. Г. Ананьев, Л. П. Буева, В. В. Васильева, М. С. Каган және т. б. зерттеулерде қарастырылған. Коммуникативтік қарым-қатынас мәдениетінің мәнін түсіну үшін Л. С. Выготский, А. А. Бодалев, Е. В. Бондаревская, В. А. Кан-Калик, А. А. Леонтьев, В. А. Сластенин, В. А. Сухомлинский және т. б. психологиялық-педагогикалық зерттеулері маңызды. Соңғы уақытта коммуникативтік мәдениетті зерттеу коммуникативтік құзыреттілікті оның құрамдас бөлігі ретінде зерттеумен байланысты болды (А. А.Бодалев, Р. А. Воронова, Л. Д. Демина, Л. С. Колмогорова, З. Н. Лукьянова, В. В. Семикин және т. б.).

Біздің зерттеуімізде коммуникативті мәдениетті қоғамдағы адам мінез-құлқының қалыптасқан білімінің, құндылықтарының, нормалары мен үлгілерінің жиынтығы және оны басқа адамдармен, табиғатпен, қоғаммен және өзімен күнделікті қарым-қатынас тәжірибесінде қолдану мүмкіндігі ретінде қарастырамыз [1].

Философиялық, психологиялық-педагогикалық, әлеуметтік аспектілерде болашақ мұғалімдердің коммуникативті мәдениетін қалыптастырудың теориялық негіздерін зерттеу студенттердің коммуникативті мәдениетін

қалыптастыруға және оның дамуына ықпал ететін педагогикалық жағдайлардың дамымауына ықтимал мүмкіндіктер арасындағы қайшылықты анықтауға мүмкіндік берді. Атап айтқанда, тиісті ғылыми пәндердің логикасын білдіретін оқу пәндерін құру логикасы мен адамның психикалық дамуының өзіндік логикасы арасындағы қайшылық дидактикалық материал адамның ойлау мен жеке басының психологиялық заңдылықтарын басым пайдалануға негізделген білім беру технологияларының пайда болуына әкелді. Бұл ретте осы оқу пәні бойынша білім, білік, дағды оқыту мақсатынан оқушының қабілеті мен жеке басын дамытудың педагогикалық құралына айналады.

Осыған байланысты келесі мәселе өзекті болып табылады: студенттердің жеке және жеке типологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, оқу процесін жобалауға қандай жағдайлар бар?

Э.Г. Гельфман, В. И. Панова., М. А. Холодной тұжырымдамасымен бөлісе отырып, бұл мәселені шешу болашақ мұғалімдерді даярлаудың білім беру жүйелерін, технологиялары мен бағдарламаларын әзірлеу мен практикалық іске асырудың нақты психологиялық аспектісін енгізу қажеттілігін өзектендіреді [2].

Осыған байланысты біздің зерттеуіміздің мақсаты болашақ мұғалімдердің коммуникативті мәдениетін дамытуға, сондай-ақ коммуникативті мәдениетті қалыптастырудың психодидактикалық жағдайларын анықтауға бағытталған университеттік оқу курстарының психодидактикалық мазмұнын әзірлеу және тестілеу болып табылады.

Психодидактикалық көзқарас идеяларын енгізу болашақ мұғалімнің жеке және кәсіби мәдениетінің психологиялық ерекшеліктерін қалыптастыруды қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, коммуникативті мәдениет болашақ мұғалімнің кәсіби мәдениетінің маңызды сипаттамасы болып табылады.

Психодиагностикалық тәсіл оқытудың психологиялық және дидактикалық тәсілдерінің интеграциясын ескере отырып, білім беру бағдарламалары мен технологияларының мазмұнын әзірлеуді қамтамасыз ететін келесі шарттарды енгізуді көздейді:

- білім алушылар контингентінің жеке-типологиялық ерекшеліктерін есепке алу;
- білім беру процесінің барлық субъектілерінің кәсіби дайындықтың психологиялық мақсаттарын түсінуі;
- оқытудың психологиялық жағдайларын қамтамасыз ету (психологиялық қызметті құру, білім беру ортасының қауіпсіздігі, ортаның байытылуы және т. б.);
- танымдық процестерді, қабілеттерді, тұлға мен сананы дамытудың психологиялық теорияларын білім беру бағдарламалары мен технологияларының мазмұнын әзірлеуде бастапқы ретінде пайдалану [3].

Айта кету керек, студенттердің даму пәні танымдық және реттеуші процестер, психикалық қасиеттер мен жеке күйлер ғана емес, сонымен қатар коммуникативті процестер: монолог, диалог, бірлескен іс-әрекет.

Біз болашақ мұғалімнің коммуникативті мәдениетін қалыптастыру тұрғысынан психодидактикалық жағдайларды нақтыладық:

- білім беру процесінің барлық субъектілерінің коммуникативтік мәдениеттің мәнін болашақ мұғалімнің жалпы кәсіби мәдениетінің маңызды сипаттамасы ретінде түсінуін қамтамасыз ету, оның қалыптасуы университеттік білім беру кезеңінде басталады.

- оқу курстарын оқу процесінде оқытуды ұйымдастыруға психодидактикалық тәсілді енгізу: жалпылау принципі негізінде дидактикалық және психологиялық мазмұнды интеграциялау, оны жүзеге асырудың инновациялық диалогтық әдістерін әзірлеу;

- психодидактикалық білім беру ортасын құру, оның мәні, ең алдымен, интеграцияланған білім беру бағдарламалары мен оқыту технологияларының болуымен анықталады;

- мұғалімнің коммуникативті мәдениетін қалыптастыру идеяларын екі мақсатты бағытта енгізу: бір жағынан, оны студенттермен тиімді өзара әрекеттесуге дайындау, екінші жағынан, мұғалімді оқушылардың коммуникативті мәдениетін қалыптастыруға дайындау;

- болашақ мұғалімнің коммуникативті мәдениетін қалыптастыру психодидактикалық университет мазмұны жүйесінде бірнеше деңгейге сәйкес жүреді және студенттердің ақпараттық кезеңнен көшуін болжайды, бұл мұғалімдердің студенттермен адамгершілік, жағымды білім беру қарым-қатынасының маңыздылығын, оны құру тәсілдерін оқушылардың жеке даму процесінде мұғалімдердің кәсіби коммуникативті икемділігімен сипатталатын коммуникативті мәдениет деңгейін игеруге мүмкіндік береді;

- білім беру процесінде белсенді және интерактивті білім беру технологияларын қолдану және т. б.

- болашақ педагогтың оқу-кәсіби қызметіндегі субъектілік ұстанымын өзектендіретін жеке білім беру бағыттарын енгізу білім беру процесін студенттің кәсіби-тұлғалық даму ерекшеліктеріне бейімдеуді (тапсырмалардың күрделілік деңгейін, қызметті жүзеге асыру құралдары мен тәсілдерін таңдауды) көздейді.

Педагогикалық бағыттағы студенттерді даярлаудың білім беру бағдарламасының құрылымы мен мазмұнын қалыптастыру кезінде біз білім берудегі жаңа үрдістерге сәйкес дамыған жаңа тәсілдерді іске асырдық. Біріншіден, білім беру бағдарламасының мақсаттары мен міндеттері психологиялық-педагогикалық білімді ескере отырып, жүйелік, психодидактикалық, жеке-белсенділік және құзыреттілік тәсілдеріне негізделген. Екіншіден, білім беру бағдарламасының модульдік құрылымы бар, ол курстардың мазмұнын зерделеу кезінде оқытудың психологиялық мақсаттарын жобалауды қамтамасыз етуге, студенттер контингентінің жеке-типологиялық ерекшеліктерін мақсатты есепке алуды жүзеге асыруға; барлық оқу жылдарында оқытылатын курстардың тақырыптары мен бөлімдерін біріктіруге; студенттердің өзіндік жұмысын ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Үшіншіден, оқытудың тиісті білім беру технологияларын таңдау, ең алдымен монологиялық, диалогтық және топтық қарым-қатынасты қамтамасыз етуге бағытталған. Іске асырылатын білім беру бағдарламасының мақсаттары мен мазмұнын анықтауда біз қолданатын психодидактикалық тәсілді сипаттау үшін тоқталатын төртінші аспект-студенттердің үлгеріміне ағымдағы бақылау және аралық аттестаттау жүргізу үшін бағалау құралдарының қорын, оның ішінде студенттердің бірлескен жұмысын бағалау құралдарын әзірлеу. Біздің зерттеуімізде ағымдағы және аралық аттестаттауды жүзеге асырудың пікірталас формалары, оның ішінде тыңдаушылардың алған теориялық білімдерін стандартты емес жағдайларда қолдануға дайындығын анықтайтын пәнаралық практикалық мәселелерді енгізу ерекше маңызды.

Осылайша, студенттердің, болашақ мұғалімдердің коммуникативті мәдениетін қалыптастыру күрделі көп қырлы процесс болып табылады, оның барысында университеттің арнайы құрылған білім беру ортасы жағдайында мақсатты педагогикалық әсер жүзеге асырылуы керек. Психологиялық-педагогикалық тәсіл контекстінде болашақ мұғалімнің коммуникативті мәдениетін қалыптастыру процесі үш негізгі бағытты қамтиды: перцептивті қабілеттер мен дағдыларды дамыту; әртүрлі жағдайларда қарым-қатынас жасай білу; әр түрлі қызмет түрлерінде ынтымақтастық жасай білу.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Аухадеева Л.А. Формирование коммуникативной культуры будущего учителя. Автореферат диссертации ... доктора педагогических наук. Казань, 2012.
2. Панов В.И. Психодидактика образовательных систем: теория и практика. Санкт-Петербург: Питер, 2013.
3. 89. Соловьева О.В., Аникеева Ю.В. Коммуникативная компетентность психолога: подходы и концепции // Вектор науки ТГУ. №1(8). 2012. – С. 267- 269.

ОӘЖ 37.017.4

ТҰЛҒАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНДАҒЫ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАР ЖӘНЕ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

Пернебек П.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются вопросы духовно-нравственных ценностей в становлении и развитии личности и духовно-нравственного воспитания в современных условиях. Кроме того, отражены результаты анкетирования, проведенного среди преподавателей и студентов вузов по данной теме

Summary: The article discusses spiritual and moral values in the formation and development of personality and the problems of spiritual and moral education in modern conditions. The results of a survey conducted among university teachers and students on this topic are also presented

Жас ұрпақтың рухани-адамгершілік тәрбиесіне құндылық қатынасын қалыптастыру мәселесі қазіргі уақытта ерекше өзекті болып табылады. Бұл

бірқатар факторларға байланысты. Біріншіден, біздің уақытымыз-бұл іргелі проблемалардың мәнін, оның ішінде жалпы өркениеттің ғана емес, сонымен бірге болмыстың нақты мағынасын өзгертуге тырысатын адамның дағдарыстық рухани-адамгершілік дамуын қайта қарастыру дәуірі. Дағдарыстан шығудың бұл ізденісін айқын призма арқылы жүргізу керек: Адамзаттың бұл жүйелік дағдарысының себептерінің бірі-материалдық қажеттіліктің рухани жағынан басым болуы, көрнекті гуманист А.Швайцердің сөзімен айтқанда бұл рульдік басқаруы жоқ, маневрлік қасиетін жоғалтып, апатқа қарай бақылаусыз асығып жүзіп бара жатқан кеме сияқты. Екіншіден, әлемде барлық әлеуметтік салаларда, соның ішінде рухани салаларда болып жатқан күрделі екіұшты процестер. Нарықтық өзгерістердің әсерінен нақты әлемнің құбылыстары мен процестерін түсінудегі құндылықтар ауқымы өзгерді. Осыған байланысты, бір жағынан, бүгінде әлеуметтік іс-әрекеттерді, кәсіптің кәсіби түрін таңдауда жеке адамның еркіндігін көрсетудің алғышарттары жасалады. Екінші жағынан, әлеуметтік және рухани-адамгершілік нұсқаулықтардың күрт өзгеруі жағдайында бұл нұсқаулықтарды «алып тастау» үшін алғышарттар пайда болады. Соңғысының әсерінен адам өзінің өмірінің нақты мағынасын түсінуден айырылуы мүмкін [1].

Қазіргі жоғары білімнің өзіне тән ерекшелігі-оның мамандыққа деген бағытын жеңу. Ғылыми-техникалық және өнеркәсіптік прогресс бірнеше жылдан кейін өмір бойы білім мен мамандық алу мүмкін емес екенін түсінуге әкелді. Сондықтан университеттің міндеті-оқу процесінде тұлғаның өзін-өзі дамытуына және өзін-өзі тәрбиелеуіне, оның әлеуметтік рөлдер жүйесін дамытуға қабілеті мен дайындығына жан-жақты ықпал ету. ЖОО-дағы білім беру процесі жеке тұлғаның саяси, адамгершілік, рухани, ұлттық және мәдени құндылықтарын қалыптастыру үшін жағдай жасауға бағытталуы тиіс. Осыған сүйене отырып, жеке тұлғаны идеялық-саяси, азаматтық, патриоттық, рухани-адамгершілік тәрбиелеу университеттің тәрбие жұмысының құрамдас бөлігі болуы керек. Болашақ маманның рухани - адамгершілік мәдениетін қалыптастыру бұқаралық ақпарат құралдары мен коммуникациялар арқылы таралатын бұқаралық мәдениетке әсер ететін жеке тұлғаның мәдени өзін-өзі анықтау процесіне негізделген [2].

Қазіргі студент бұқаралық мәдениеттің (әдебиет, кино, театрлар, мұражайлар, кітапханалар, музыка, баспа, теледидар) және жеке субмәдениеттердің нысандары мен идеяларының тасымалдаушысы және генераторы болып табылады. Құрдастарымен өзара әрекеттесу рухани-адамгершілік мәдениетті қалыптастыру мен дамыту процесінде маңызды рөл атқарады. Жастар бір - бірін өздерінің ішкі әлемімен-ойларымен, қызығушылықтарымен, қызығушылықтарымен таныстырады. Бұл достық қарым-қатынас болашақ маманның рухани-адамгершілік мәдениетінің негізгі компоненттері туралы өз түсініктерін түсінуге және жүзеге асыруға қолайлы жағдай жасайды [3]

Рухани-адамгершілік құндылықтарды қалыптастыру процесі жоғары мектеп мамандарын даярлау процесінде маңызды және күрделі бағыт болып табылады. Біздің ойымызша, өлшеу әдістерін жасау, жастардың жеке басының

рухани әлеуетін және оның дамуын бақылау одан да күрделі, өйткені жоғарыда анықтағанымыздай, оған адамның ішкі психологиялық ерекшеліктерінен бастап макро деңгей факторларына дейінгі көптеген жағдайлар мен шарттар әсер етеді. Болашақ маманның рухани - адамгершілік мәдениеті неғұрлым жоғары болса, оның әлеуметтік қажеттілігі, қоғам үшін әлеуметтік маңызы соғұрлым жоғары болады деп санаймыз.

Біз М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің студенттері мен оқытушылары арасында «Жастарға рухани - адамгершілік тәрбие беру мәселеріне сіздің көзқарасыңыз» атты зерттеу жүргіздік. Әлеуметтік сауалнамаға филология, бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі, педагогика және психология факультеттерінің, 30 оқытушысы мен 150 студенті қатысты. Сауалнаманың мақсаты - студенттердің рухани-адамгершілік тәрбие мәселелеріне қатынасын анықтау, сондай-ақ олар үшін тұлғаның рухани-адамгершілік мәдениеті саласындағы тәрбие қызметінің маңыздылығын анықтау.

Ол үшін оқытушылар мен студенттерге арналған сауалнама жасалып, университеттің білім беру процесінде міндеттер жүйесі анықталды. Сұрақтар үш блокқа топтастырылды. Бірінші бөлім қазіргі қоғамдағы адам тәрбиесінің рухани-адамгершілік аспектілерінің орны мен рөлін нақтылауға, жастардың рухани-адамгершілік тәрбиесіне кім жауапты екенін анықтауға және тәрбиенің маңызды салаларын анықтауға бағытталған.

Екінші блок мынадай сұрақтарды қамтыды: «қазіргі уақытта ЖОО-да рухани-адамгершілік тәрбие жүйесі қажет пе?», «Төменде көрсетілген бағыттардың қайсысы жоғары оқу орнында қажет деп санайсыз және сіздің университетіңізде қандай бағыттар бар?», «ЖОО-да қандай да бір тәрбие қызметімен айналысқыңыз келеді ме?», «Егер сіз қоғамдық жұмыспен айналысқыңыз келсе, онда тәрбие қызметінің қай бағытында?», «Студенттердің рухани-адамгершілік тәрбиесіне қандай оқу пәндері әсер етеді?».

Сұрақтардың үшінші блогы қазіргі заманғы студенттің ғана емес, сонымен қатар университет оқытушысының жас ұрпақты рухани - адамгершілік тәрбиелеу проблемаларына қатынасын анықтауға бағытталған, сонымен қатар респонденттерге бес деңгейдегі мәселелерді шешу жолдарын анықтауға мүмкіндік берді: Мемлекет, Республика, университет, отбасы, жеке тұлға.

Сауалнама нәтижесін тадау: Сауалнамаға енгізілген және респонденттерге ұсынылған сұрақтардың бірі: «Бүгінгі таңда жастардың рухани-адамгершілік тәрбиесінің қоғамдық-мемлекеттік жүйесі қажет пе, студенттер арасында жауаптар келесідей анықталды: иә, қажет - 96% (130 адам), жауап беруге қиналамын - 4% (20 адам), жоқ - оны қажет емес деп санайтын бірде-бір респондент болған жоқ. Оқытушылар арасында респонденттердің барлық 100% - ы мұндай жүйе қажет және оны ЖОО жағдайында іске асыру тетігін құру қажет деп жауап берді. Демек, респонденттердің басым көпшілігі жастардың рухани-адамгершілік тәрбиесінің қоғамдық-мемлекеттік жүйесін құру қажеттілігін мойындайды және оны оң қабылдайды.

Тәрбие бағыттарының ішінде студенттер ең маңызды деп бірінші патриоттық тәрбиені - 21,6%; рухани-адамгершілік - 20,8%; құқықтық - 20,4% санайды. Соңғы позицияда эстетикалық тәрбие - 2,8%. Мұғалімдердің көзқарастары сәл өзгеше. Бірінші орында - азаматтық тәрбие - 40%, екінші орында - рухани - адамгершілік - 24%, үшінші орында - патриоттық - 22%, соңғы орында - отбасылық - тұрмыстық, эстетикалық, діни тәрбиені қояды.

Осыдан респонденттердің екі тобы да патриоттық, рухани-адамгершілік, азаматтық (оқытушылар), құқықтық (студенттер) тәрбиені ең басым бағыт деп санайды деп қорытынды жасауға болады.

«Сіздің ойыңызша, адамның рухани-адамгершілік тәрбиесіне кім жауапты?» деген сұраққа берілген жауаптардан оқытушылар мен студенттердің пікірлері әртүрлі екенін байқауға болады.

Оқытушыларда жауапкершілік негізінен отбасына (70%) жүктеледі, содан кейін адамның өзіне (20%), содан кейін мемлекет пен оқу орнына жүктеледі, әрі ол тең пропорцияда - 5%. деп санайды. Ал, студенттердің пікірінше, жауапкершілікті бірінші кезекте адамның өзі (41,6%), содан кейін мемлекет (32,8%) және одан әрі тиісінше отбасы (14,4%), оқу орны (11,2%) алады. Көріп отырғаныңыздай, әрбір үшінші студент отбасының рухани-адамгершілік мәдениеттің қалыптасуы мен дамуына оң әсерін атап өткен.

Біздің және басқа да зерттеулеріміз көрсеткендей, студенттер, бір жағынан, жастарға рухани-адамгершілік тәрбие берудің қоғамдық-мемлекеттік жүйесіне мұқтаж. Екінші жағынан, сандар көрсеткендей, барлық адам өзінің рухани-адамгершілік жетілуіне, рухани өсуіне мұғалімдердің, ата-аналардың белсенді араласуын қаламайды.

Студенттердің рухани-адамгершілін құндылықтарын қалыптастыру процесіне әсер ететін оқу пәндерінің ішінен респонденттер психологиялық - педагогикалық пәндерді (педагогика, әлеуметтік психология, этнопсихология), әлеуметтік цикл (философия, саясаттану, әлеуметтану, мәдениеттану) пәндерін атап өтеді.

Зерттеу құнды ақпарат алуға мүмкіндік берді. Бұл зерттеу тереңдік пен жеткілікті объективтілікті талап етпесе де, ол респонденттерде анықталған сипаттамалық белгілерді анықтауға мүмкіндік береді. Сауалнаманың барлық қатысушыларының жастарды, оның ішінде студенттерді рухани-адамгершілік тәрбиелеудің қазіргі заманғы проблемаларына жеке қарым-қатынасы бар екендігі, өз өмірлік тәжірибесін жинақтағаны, тәрбие қызметінің көптеген аспектілеріне өз көзқарастары мен әдіснамалық ұстанымдарын әзірлегені айқын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Төлеубекова Р.К. Жоғары сынып оқушыларын жаңа әлеуметтік-мәдени жағдайда адамгершілікке тәрбиелеудің ғылыми-педагогикалық негіздері. –Алматы, 2011ж.
2. Өтебаева Ә.Т. Рухани-адамгершілік тәрбие берудің қазіргі кездегі маңызы // Білім. 2017, 44-47 беттер.
3. Баширова Ж., Өтебаева А. Мектеп оқушыларын рухани-адамгершілікке тәрбиелеудегі отбасының ықпалы // Өзіндік таным, 2017 ж., №2, 12-14б.

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫ РЕФЛЕКСИВТІ ІС-ӘРЕКЕТ НЕГІЗІНДЕ КӘСІБИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ДАМУЫ

Пренова М.М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрено профессионально-педагогическое развитие будущих педагогов-психологов на основе рефлексивной деятельности

Summary: The article considers the professional and pedagogical development of future teachers-psychologists on the basis of reflexive activity

Қазіргі уақытта жоғары оқу орындарында білім беру процесі бәсекеге қабілетті маман даярлауға бағытталған. Бұл кәсіби дайындықтың жоғары деңгейіне ие, сонымен қатар өзінің педагогикалық-психологиялық қызметін талдай, бағалай және түзете алатын педагог. Ол өзінің педагогикалық және психологиялық қызметін әріптестері мен білім алушылары тарапынан сын мен талдауды қабылдай білуі керек. Бұл қасиеттер педагогтың дамуына рефлексиялық қабілеттері мен дағдыларына жатады. Осыған байланысты білім беру процесінде рефлексивті қызметті ұйымдастыру процесі өзекті болады, бұл болашақ педагогтардың кәсіби және педагогикалық рефлексиясын дамуына мүмкіндік береді.

С.С. Щекина мен Г. В. Аверкиеваның пікірінше рефлексивті педагог – өзін-өзі дамуына және өзін-өзі жетілдіруге жоғары қажеттілігі бар ойлаушы және талдаушы кәсіпқой. Б.З. Вульф пен В. Д. Иванов білім мен рефлексияның бірлігі құзыретті және жұмыс істей алатын кәсіпқойды құратынын көрсетеді. Рефлексия санаға, ойлануға, оның сипаттамасын, "мен" туралы түсінуге, олардың қасиеттерінің жай-күйін, өткен, қазіргі және болашақтағы нәтижелерін түсінуге негізделген. Қазіргі психологиялық-педагогикалық түсіндіруде рефлексия-бұл өз іс-әрекетінің субъектісі ретінде танудың танымдық немесе сенсорлық процесі. Жоғары мектеп педагогикасында "рефлексия" ұғымы соңғы екі онжылдықта қолданылып келеді және Б. З. Вульф, Г. М. Коджаспирова, А. Я. Найд, Л. С. Подымова, В. А. Сластенин және т. б. еңбектерінде қарастырылады.

А.А. Бизяева педагогикалық рефлексияны күрделі психологиялық құбылыс ретінде түсіндіреді, ол педагогтың өз қызметін және өзін оның субъектісі ретінде сыни тұрғыдан талдауға, оқушының жеке басының дамуындағы оқытудың тиімділігін бағалау мақсатында мәні мен белсенді зерттеу позициясын түсінуге қабілеттілігін көрсетеді [1].

Педагогикалық іс-әрекеттің мәні рефлексивті сипатқа ие, өйткені студенттердің іс-әрекетін ұйымдастыра отырып, педагог өзіне және оның іс-әрекеттеріне қамқоршыларының көзімен қарауға, олардың көзқарастарын ескеруге, олардың ішкі әлемі мен эмоционалды жағдайын көрсетуге тырысады. Педагогтың маңызды және кәсіби сапасы-бұл рефлексия дайындығы мен қабілеті. Білім алушылармен өзара әрекеттесуді құра отырып, педагог өзін осы

өзара әрекеттесудің, диалогтың қатысушысы ретінде бағалайды, ал педагогикалық процеске қатысушылардың пәнаралық қатынастарына жағдай жасалады.

Казарян, Л. С. Московчук, В.Н. Раскалинос, М. В. Романова және басқалар. Кәсіби рефлексия ұғымын Б.З. Вульфов енгізді. Ол рефлексияны өзінің және оның мүмкіндіктерінің маманға қойылатын кәсіби талаптармен байланысы ретінде түсінді. Қазіргі уақытта психологиялық-педагогикалық әдебиетте кәсіби рефлексияның мәнін анықтауға әртүрлі көзқарастар бар. А. В. Карпов кәсіби рефлексияны жеке тұлғаның кәсіби маңызды қасиеті ретінде түсінеді, ол адамның өз кәсібін сәтті игеруіне негіз болады. В. П. Казарян, Л. С. Московчук және М. В. Романова пікірі бойынша кәсіби рефлексияның мәні - адамның өзін кәсіби салада білуі және өзін кәсіби талаптармен байланыстыруы. Кәсіби рефлексияның негізгі ерекшеліктері өзін-өзі тану, өзін-өзі бағалау және кәсіби қызметтің мәнін өзін-өзі талдау болып табылады [2].

Кәсіби-педагогикалық рефлексия кәсіби рефлексияның барлық түрлерінен тікелей мазмұнымен ерекшеленеді, бұл педагогтың іс-әрекетінің сипаттамасымен, оның студенттермен өзара әрекеттесуімен байланысты. Педагогикалық әдебиеттерде кәсіби-педагогикалық рефлексия кәсіби педагогикалық жағдайлар мен проблемаларды талдау және бағалау процесі деп түсініледі, нәтижесінде талданған жағдайлардың, проблемалардың мәні туралы хабардар болады және оларды шешудің жолдары мен перспективалары пайда болады.

Кәсіби-педагогикалық рефлексия педагогтың педагогикалық іс-әрекетін және осы іс-әрекетті орындау тәсілдерін түсіну және талдау процестерін қамтиды. Бұл педагогтың өзі таңдаған шешімдердің дұрыстығы мен әділдігі, педагогикалық қарым-қатынастағы ұстанымының заңдылығы туралы хабардар болуына ықпал етеді, сонымен қатар кәсіби қызметті игеру процесінде аксиологиялық көзқарастарды түзетуге ықпал етеді. Кәсіби-педагогикалық рефлексия:

- педагогтің білім алушылармен және әріптестермен нақты практикалық өзара іс-қимыл рефлексиясы;

- білім алушылардың қызметін жобалау және олардың білім беру траекторияларын құру рефлексиясы;

- өзіндік педагогикалық іс-әрекеттің өзін-өзі талдауы және өзін-өзі бағалауы және осы педагогикалық іс-әрекеттің субъектісі ретінде.

Кәсіби педагогикалық рефлексияның келесі түрлері олардың уақытша бағытына байланысты бөлінеді: ретроспективті, интроспективті және перспективалы.

Ретроспективті кәсіби-педагогикалық рефлексия-өткен педагогикалық іс-әрекетте орын алған педагогикалық іс-әрекеттерді өзін-өзі бақылау мен түзетуді қамтитын рефлексия.

Интроспективті кәсіби-педагогикалық рефлексия-педагогикалық іс-әрекетті орындау барысында бақылау, түзету.

Перспективалық кәсіби-педагогикалық рефлексия-мақсат қою және болашақ педагогикалық іс-әрекетті жоспарлау кезінде жүзеге асырылатын рефлексия.

Тұтас жүйе ретінде рефлексия дамуда бар. Осыған байланысты екі мәселе туындайды: рефлексия кезең-кезеңмен дамиды және рефлексияның дамуына жағдай жасау қажет. Л. А. Новоселова педагогты даярлау процесінде кәсіби қызмет тәжірибесін қалыптастыратын оқу-кәсіби қызметті және оқу-кәсіби қоғамдастықты жобалау қажет екенін атап өтті.

Кәсіби-педагогикалық рефлексияны дамыту мәселелері бойынша көптеген зерттеулерде зерттеушілер студенттердің рефлексиялық іс-әрекетінің тұжырымдамалық жүйесін құрмай-ақ, оның дамуының жеке әдістерін немесе жағдайларын ғана ажыратады. Алайда, ЖОО-дағы білім беру процесі білім алушылардың бірінші курстан бастап кәсіби рефлексивтілігі жүйелі және саналы түрде қалыптасып, дамитындай етіп ұйымдастырылуы керек. Болашақ педагогтардың рефлексивті қабілеттерін немесе рефлексивті дағдыларын ұйымдастырылған рефлексиялық белсенділік арқылы мақсатты түрде дамыту қажет.

Кәсіби-педагогикалық рефлексия мақсаттылықпен, объективтілікпен және мағыналылықпен сипатталады. Осыған байланысты болашақ педагогтардың дамуының негізгі шарттары:

- стандартты емес кәсіби педагогикалық жағдайларды қамтитын рефлексивті білім беру ортасын құру;
- жұмыстың барлық түрлерінде (аудиториялық, дербес, аудиториядан тыс) студенттердің рефлексиялық қызметін жүйелі ұйымдастыру;
- өзін-өзі бағалауды және өз іс-әрекеттерін өзін-өзі бақылауды және кәсіби ортада өзін-өзі тануды қалыптастыратын жалпы кәсіптік және тар кәсіптік рефлексивті дағдыларды кезең-кезеңмен дамыту;
- пәндерді рефлексивті оқытуды және практикадан өтуді ұйымдастыру, бұл кәсіби рефлексивті қызмет тәжірибесін қалыптастырады;
- оқытуда бақылаудың инновациялық әдістерін қолдану (жобалар, портфолио, жұмыс дәптерлері);
- оқытудың барлық кезеңдерінде ағымдағы және қорытынды рефлексияны ұйымдастыру (арнайы кестелер, графиктерді қолдану);
- кәсіби-педагогикалық рефлексияның танымдық-танымдық, мотивациялық-мақсатты және сезімдік-эмоциялық компоненттерін бір мезгілде дамыту;
- білім алушылар үшін кәсіби қызметтің өзіндік талдау процесіне ықпал ететін психологиялық-қолайлы жағдайларды ұйымдастыру.

Отандық зерттеушілер педагогтардың кәсіби және педагогикалық рефлексиясын дамытуға ықпал ететін әртүрлі әдістерді қарастырады. Оларға топтық немесе ұжымдық рефлексиялық іс-шаралар, проблемалық тапсырмалар, ұйымдастырушылық ойындар, рефлексивті жаттығулар, рефлексивті практикум және кәсіби қызметті модельдеу тапсырмалары жатады.

Педагог - психологтың рефлексивті ойлауын қалыптастыру және дамыту рефлексивті дағдыларды, қабілеттер мен қасиеттерді дамытуды талап етеді.

Рефлексивті Дағдылар мен қабілеттердің даму деңгейін арттыру кәсіби қызметке дайын ғана емес, сонымен қатар өз қызметінің нәтижелерін бағалауға қабілетті кәсіби маманның қалыптасуына ықпал етеді. Педагогты даярлау процесінде дамитын жалпы кәсіби және тар кәсіби рефлексивті дағдыларды ажыратады.

В. Н. Рускалиностың зерттеулеріне сүйене отырып, "жалпы кәсіби рефлексивті дағдылар мен қабілеттер – кез-келген маманның кәсіби қызметінде талап етілетін дағдылар мен қабілеттер" [3]. Оларға мынадай біліктер жатады: орындалатын қызметтегі өз орнын талдау; өзінің кәсіби қызметінің нәтижелерін талдау және бағалау; кәсіби жағдайлар мен проблемаларды топтық талдауға қатысу; өзінің кәсіби іс-әрекетінің салдарын болжау; кәсіби өзін-өзі жетілдіру бағыттарын жобалау; кәсіби өзін-өзі дамыту стратегиясын әзірлеу және т. б.

Тар кәсіптік педагогикалық рефлексивті іскерліктер мен қабілеттер-педагог қызметінің ерекшелігін көрсететін және оның негізгі сипаттамаларына байланысты біліктер мен қабілеттер.

Үшінші және төртінші курс студенттері педагогикалық және әдістемелік пәндердегі кәсіби рефлексиялық кейстерді шешеді. Кейс-технологиялар-рөлдік ойындарды, жоба әдістерін және ситуациялық талдауды біріктіру.

Кәсіби істерді орындау барысында студенттер бірнеше шешімдерді және оған әкелетін көптеген балама жолдарды қарастырады. Бұл тек кәсіби ақпарат қана емес, сонымен қатар нақты кәсіби жағдайлар, кәсіби рефлексиялық дағдыларды дамытуға мүмкіндік беретін жағдайларды талдау. Жүйелі рефлексивті оқытуда оқытудың барлық кезеңдерінде рефлексивтілік маңызды рөл атқаратын мамандықта өзіндік ұстаным айқын көрінеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Абдуллина О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования. – М.: 2014 – 141с.
2. Степанов С.Ю., Похмелкин Г.Ф. Принципы рефлексивной психологии педагогического творчества\Вопросы психологии. 2012 - №5.
3. Яркина Т.Н. К проблеме развития рефлексивной компетентности будущих педагогов\Вестник Томского государственного педагогического университета. 2015.- №10.

ӘОЖ 377.8

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ ҚҰНДЫЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Рахматулла Г.М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены концептуальные основы системной модернизации педагогического образования в Республике Казахстан. Кроме того, проведен анализ основных проблем педагогического образования в вузах.

Summary: The article discusses the conceptual foundations of the systematic modernization of pedagogical education in the Republic of Kazakhstan. In addition, the analysis of the main problems of pedagogical education in universities was carried out.

Отандық білім беру жүйесінде, Қазақстанның ұлттық ерекшеліктері мен дәстүрлерінде, білім беруді дамытудың 2020-2030 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында қазіргі білім берудің басым негізі өскелең ұрпақтың бойында өмірлік құндылықтарды қалыптастыру, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға баулу, лайықты өмір сүру қабілеті, проблемаларды шешу құзыреттілігі және өзін-өзі басқару болып табылады [1]. Қазақстан Республикасының Білім беру жүйесін жаңғыртудың тұжырымдамалық негіздері оның мазмұнын құндылықпен толтырумен тікелей байланысты.

Қазақстанның нақты бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін маңызды құралдардың бірі ретінде білім беруді реформалау қажеттілігі ҚР Білім беру жүйесінің алдына Қазақстанның білім беру стратегиясының мақсаттары мен міндеттерін іске асырудың жетекші факторы ретінде жаңа формациядағы педагогты қалыптастыру міндетін қояды.

Қазақстан Республикасында педагогикалық білім беруді жүйелі жаңғыртудың тұжырымдамалық негіздері аясында, қазіргі заманғы мұғалімнің негізгі мақсаты - тәрбие мен оқытуда жеке тұлғаға бағытталған көзқарасты жүзеге асыру. Бұл мұғалімнің өзі моральдық тұрғыдан байытылуы керек, ішкі жеке ұстанымы құндылыққа негізделген дегенді білдіреді. Мұғалімнің педагогикалық іс-әрекетінің маңызды сипаттамасы, оның адамға ең жоғары абсолютті құндылық ретінде гуманистік бағыты болып табылады. Мұғалімнің кәсіби қызметінің өзі негізгі жүйелік құндылық және өмірлік құндылықтардың көбею факторы болып табылады. Сондықтан біз педагогикалық білім беру мазмұнына келесі өзара байланысты компоненттер кіруі керек деген ұстанымды негізге аламыз: психологиялық-педагогикалық, аксиологиялық, әлеуметтік-тарихи, әдістемелік, пәндік [2].

Педагогикалық білім берудің барлық мазмұны болашақ мұғалімдердің жеке басының гуманистік бағытын дамытуды анықтайтын, коммуникативті өзара әрекеттесу мен тұлғааралық қарым-қатынас процесінде олардың мінез-құлқының белгілі бір моделін қалыптастыратын, нәтижесінде жалпыадамзаттық құндылықтар мен педагогикалық іс-әрекеттің құндылығы көрсетілетін әртүрлі құндылықтар жүйесін зерттеумен байланысты педагогикалық іс-әрекетке құндылық қатынасын қамтуы керек.

Болашақ мұғалімнің тұлғалық дамуының аксиологиялық тұжырымдамасының негіздерін қарастыра отырып, біз осы процестің маңызды құрамдас бөлігін - болашақ мұғалімдерді құндылықтар жүйесін игеру процесі ретінде қарастыруға тәрбиелеуді анықтадық. Қазіргі мұғалімнің аксиологиялық тәрбиесінің негізгі компоненттерінің негізгі бағыттары [3]:

- қазіргі заманғы мұғалімнің құндылық жүйесі (құндылықтарды интернационализациялау: ар-ождан, парыз, бостандық, жақсылық, сұлулық, жер, отбасы, бала, бейбітшілік, табиғат, еңбек, патриотизм, гуманизм, қауымдастық);

- педагогикалық іс-әрекетке құндылық қатынасы (құндылық-бұл қатынас екенін түсіну; педагогикалық іс-әрекеттегі жеке және кәсіби мағынаның көзі ретінде қызығушылықтардың, мотивтердің, қажеттіліктердің қалыптасуы);

- жеке мағынасы педагогикалық жұмысқа құндылық қатынасының маңызды құрамдас бөлігі ретінде (болашақ мұғалімдерді даярлаудың арнайы курстары, жеке тұлғаға бағытталған бағдарламалары түрінде педагогикалық білім берудің аксиологиялық маңызды мазмұнын сапалы игеру).

Педагогикалық білім берудің құндылық мағыналарын кезең-кезеңмен қалыптастырудың білім беру технологиялары (педагогикалық қызметтің негізгі ұғымдарын, мұғалім кәсібінің құндылық мәні туралы негізгі түсініктерді қалыптастыру арқылы оқытушылар мен студенттердің шығармашылық диалогы, педагогикалық қызметтің құндылықтарын игерудің практикаға бағытталған сипаты).

Педагогикалық қызметті әлеуметтік-педагогикалық құбылыс ретінде түсіндіру және жүзеге асыру студенттің болашақ кәсіби қызметіне құндылық қатынасы мәселелерін шешуге ықпал етуі мүмкін.

Мұғалім мамандығына құндылық қатынасын қалыптастырудың бастапқы ұстанымдары қандай?

Ең алдымен, студенттерді оқыту мен тәрбиелеудің мақсатын анықтау. Біз оны кәсіби мұғалімнің тұлғасын қалыптастыру ретінде тұжырымдаймыз, ол үшін адам ең жоғары құндылық болып табылады. Мұғалімнің гуманистік ұстанымын қалыптастырудың негізгі принциптері:

- тұжырымдамалық (ізгілендіру, вариативтілік, ашықтық),
- жалпы педагогикалық (белсенділік, сана, жүйелілік),
- жеке педагогикалық (реализм, үздіксіздік, дифференциация),
- өзін-өзі тәрбиелеу (белсенділік, креативтілік, ынтымақтастық).

Педагогикалық іс-әрекетті тұлғаның құнды дүниетанымын қалыптастырудың объективті факторы ретінде, жеке ұстанымды білдіру тәсілі ретінде қарастыра отырып, біз болашақ мұғалімдерді даярлаудың жетекші бағытына рухани мұраттарды қалыптастыруды, рухани құндылықтарды көбейтуді, рухани өзін-өзі дамытуды, шығармашылық процеске қатысуды, педагогикалық университетте білім беру ортасын құруды енгіздік.

Университет процесінде болашақ мұғалімнің құндылық қатынастарын қалыптастырудың тұжырымдамалық негіздерін жүзеге асыру үшін отандық және сонымен бірге жалпыадамзаттық мәдениетте жинақталған рухани құндылықтарды барынша дамытуға жағдай жасау міндеттерін шешу қажет; болашақ мұғалімге оның ішкі әлеуетін ашуға, өзін-өзі жүзеге асыруға көмектесу; болашақ кәсіби қызметте жеке мінез-құлық стилін жасау үшін студенттің рефлексиясын ынталандыру; әлеуметтік-мәдени саланың құндылықтарын бөлу және студенттерге ұсыну, жеке және ұлттық қадір-қасиетті, жалпы мәдени және кәсіби құзыреттілікті тәрбиелеу; болашақ мұғалімдердің өмір қуанышының эмоционалды тәжірибесін, өзіне деген сенімділігін қамтамасыз ету.

Егер біз мұғалім кәсібінің қалыптасуы мен даму тарихына жүгінетін болсақ, біздің елімізде мұғалім әрқашан бұқаралық сана арқылы адам ретінде қабылданғанын атап өтуге болады. Қазақстанда мұғалімдерді кәсіби даярлаудың мақсатты дайындығы ХХ ғасырда басталды. Халықтық педагогикалық ойда мұғалімнің ұлттың рухани тәлімгері ретіндегі рөлі өте

жарқын бет болды. Педагогикалық білім берудің антропологиялық-гуманистік парадигмасының құндылықтары мен мақсаттары жалпыадамзаттық білім беру мен тәрбие туралы дәстүрлі отандық идеяларға сәйкес келетін әлемдік және отандық педагогикада сұранысқа ие болғанын атап өтуге болады.

Мұғалімнің кәсіби және жеке дайындығына осындай көзқарасты жүзеге асыру педагогикалық білім беру практикасында басым болатын кейбір консервативті стереотиптер мен көзқарастарды қайта қарауды білдіреді. Біріншіден, бұл болашақ мұғалімнің өзінің оқу, содан кейін кәсіби қызметінің мақсаттарын түсінуіне баса назар аудару. Бұл тек пәндік білімді игерумен шектелмейді, бірақ бұл білімді мұғалімнің кәсіби және жеке өзін-өзі жүзеге асыру құралы ретінде қолдануды қамтиды. Осыған байланысты мұғалімнің жеке басын экзистенциалды жобалау құндылықтары - өзін-өзі тану, рефлексия, педагогикалық іс-әрекеттің жеке мағыналарына ие болу, шығармашылық (креативті) әлеует, педагогикалық процестің жеке тұлғаға бағытталған сипаты және қазіргі зерттеушілер атап өткендей, кәсіби қызметтегі басқа педагогикалық бағыт педагогикалық білімнің жаңа құндылықтарына айналу (Е.В. Бондаревская, И.А. Колесникова, Л.М. Митина және т.б.), жалпы қабылданған идеялардан айырмашылығы, ең алдымен балаға (басқа адамдарға), содан кейін өзіне және одан әрі оқу пәніне назар аударуды білдіреді. Осылайша, гуманистік мотивация мұғалімнің жеке басының құрылымында пәннен басым болуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. «Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее» 17 января 2014 г.
2. Зарецкая С.Л. Международная составляющая современного высшего образования // Глобализация и образование / ИНИОН РАН. - М., 2012. - С. 40- 54.
3. Гершунский Б.С. Общечеловеческие ценности в образовании / Б.С. Гершунский // Педагогика. - 2019. - N5-6. - С. 3-13.

УДК 378.013

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДОВ РАБОТЫ С ТРУДНЫМИ ДЕТЬМИ В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕННОГО РАЗВИТИЯ

Садбаев Д.М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Түйін. Мақалада қазіргі жаңару тұсында қиын балалармен жұмыс тәсілін өзгертіп қолданудың ерекшеліктері қарастырылған.

Summary. The article discusses the peculiarities of changing the way of working with difficult children in the context of modern modernization.

Тема трудных детей становится все более актуальной в настоящее время.

Принято обозначать поведение, не соответствующее моральным нормам и требованиям общества, терминами, как правило, социально чуждыми. В отличие от аномального (дефектного) поведения детей, связанного с

патологией мозга, социальное чужеродное поведение социально обосновано, связано с негативным влиянием негативной среды, неправильным взаимодействием в семье, пробелами, ошибками в семейном и школьном воспитании.

Термин "трудный" в современной практике означает широкую детскую среду, в которой необходимо упорядочить свою личность. К ним относятся непослушные, балованные дети, которые сопротивляются требованиям, советам взрослых. Выявление причины такого отклонения в действиях привлечение внимания к потребностям и увлечениям детей, предъявляя к ним жесткие требования и включая их в коллективистскую форму деятельности – основной путь к преодолению и предотвращению волевых, упрямых, непослушных поступков [1].

Работа с трудными детьми и проблема профилактики нарушений считается одной из важнейших задач школьной деятельности на современном этапе. Работая над данной проблемой, школьный педагог-психолог ставит перед собой цель: найти эффективные методы и приемы правового воспитания школьников и формирования высокой социально-правовой культуры, совершенствуя пути работы с «трудными детьми».

Для начала следует различать следующие термины: «Трудный ребенок», «трудный в воспитании», ребенок, оставленный без педагогического внимания, ребенок, оставленный без социального внимания, ребенок с отклонениями в нравственном развитии. Исходя из этого, мы определяем пути правильного воспитания с детьми, склонными к нарушениям. В работе с «трудными» детьми есть пословицы, ставшие принципом классных руководителей.

К понятию «трудный ученик» в научной литературе дается несколько видов определений: «дети, у которых жизнь находится в тяжелом состоянии», «дети, оставшиеся без попечения родителей», «дети, находящиеся в опасном социальном положении», «дети, нуждающиеся в государственной помощи», «дети, нуждающиеся в общественном воспитании» и др. к числу можно отнести детей по следующим критериям: дети, оставшиеся без попечения родителей; инвалиды, дети с недостатками в физическом и психическом развитии; дети жертв межнациональных и вооруженных конфликтов, экологических и техногенных катастроф, «беженцев», вынужденно переселившихся из других стран, дети, подвергшиеся насилию, дети, отбывшие свою вину в лишении свободы в воспитательных колониях; дети, находящиеся в учебно-воспитательных специальных учреждениях для «трудных» детей, из малообеспеченных семей; дети с дефектами характера; дети, находящиеся в различных дети в семье, которые сломаны, которые не могут решить, что делать самостоятельно или своей семьей [2].

Как мы видим, дети из «трудных» групп, как оказалось, происходят из разных социальных ситуаций, уходящих глубоко в корни. Поэтому детям этой группы необходима индивидуальная работа, педагогические методики. Как для этого провести работу с ребенком:

- «социальный педагог и ребенок» - формирование атмосферы доверия друг к другу;
- о социальной поддержке со стороны государства и защите детства ребенка;
- постоянно поддерживать тесный контакт с семьей ребенка;
- регулярно знакомиться с дополнительными сведениями, документами о социальной защите.

Одним из наиболее известных методов в работе педагога-психолога является метод наблюдения. Наблюдение за действиями, речью ребенка из различных видов деятельности. Через системную и результативную работу он должен организовать индивидуальную работу с ребенком, если у него есть какие-то нарушения в характере ребенка, если у него нет слов. Контроль очень эффективно проводить в нормальных условиях: во время игры, на уроке, в различных видах деятельности необходимо постоянно уделять внимание и проводить систематическую работу.

Метод беседы-это погружение в свой внутренний мир посредством общения с ребенком, осознание, понимание его проблемы и ориентация на ее решение.

Сбор информации о ребенке путем написания анкеты. Содержание анкеты должно содержать только основную проблему.

- Мысль;
- Характер;
- Социально-демографическая ситуация;
- Интерес по определенному направлению;

Вопросы могут быть в виде:

- вопрос (из готовых ответов нужный ребенок выбирает сам);
- ответить самостоятельно;
- прямые ответы;
- косвенные ответы.

Метод собеседования-получение ответов на заранее подготовленные вопросы. В этом методе следует помнить, что:

- речь в простейшей ситуации;
- собеседование в среде, где ребенок постоянно находится;
- учитывать возможность ответа;
- сказать, что вы должны ответить в течение определенного времени;
- беседа без помощи третьего лица.

Тестовый метод-исследование с помощью стандартных заданий. Может быть развивающим, графическим, ассоциативным тестером. Ответы необходимо анализировать, анализировать через определенную систему.

Проверка документов-этот метод можно использовать регулярно. Документы встречаются в виде:

- личные, семейные или классные и т.д.
- первый (контроль либо ответ, полученный при собеседовании), последний (результат, прошедший экспертизу)

- обоснованные и не обоснованные (официальный и не официальный).

Использование этого метода помогает быстро собирать информацию о ребенке, но некоторые виды информации действительны только в течение определенного периода времени, когда возникает необходимость в ее обновлении [3].

Теперь остановимся на понятии "девиация". Кто такие дети с девиантным характером? Как мы его знаем? Характер каждого ребенка сформирован в ходьбе. В какие-то моменты ребенок отдается по-разному, грустит по-своему, а потом появляется другой характер.

Потеря родителей; у детей возникают собственные тревоги, которые оказывают негативное девиантное влияние на ребенка, ребенок в это время принимает все близко к сердцу и шамкает.

Потеря близкого человека; ребенок может изменить свой характер из-за потери самого важного для него человека, появляется тревожная девиация.

Когда в семью приходит новый ребенок, у ребенка возникает девиация ревности, появляется страх, что ему мало внимания.

Негативное отношение к ребенку в семье: крик, стук, оскорбление, произнесение оскорбительных слов вызывает у ребенка чувство неполноценности.

Такой ребенок, в основном подвергается к сексуальному насилию.

Конечно, эти методы целесообразно можно применять в зависимости от возраста, и особенностей развития каждого ребенка.

Методика работы с «трудными» подростками:

1. методика поддержки - прежде всего поддерживать их желание к занятиям и т.д. поддерживать их мысли, предложения.

2. методика индивидуального предъявления требований, предоставление учебной нагрузки по мере возможности обучающегося для закрепления его уверенности в себе.

3. методика личностного общения. Способствовать развитию путем вовлечения в различные виды деятельности с учетом своих возможностей.

4. методика создания ситуаций успеха учащегося. Посредством этого формируется авторитет ученика в классном коллективе, его отношение к школе.

А для коррекционной работы с учащимися, нуждающимися в особом наблюдении внутри школы, в школе создается психолого-педагогический консилиум.

Консилиум – коллективный метод исследования учащихся.

Обязанности консилиума:

1. выявить причины и характер отклонений в поведении и успеваемости учащихся.

2. составление плана воспитательных мероприятий в целях коррекции отклонений в развитии.

3. консультирование по разрешению сложных и конкретных конфликтных ситуаций.

Принципы (принципы) организации работы консилиума.

- уважение личности человека;
- опора на хорошие качества;
- не навредить;
- интеграция психологических и методических знаний;
- максимальная педагогизация диагностики.

Состав участников работы консилиума формируется в зависимости от его назначения. Это классный руководитель, психолог, школьный врач, подросток.

Консилиум состоит из двух этапов:

1-й этап подготовки. На этом этапе составляется диагностическая карта школьника.

На 2 этапе проводится заседание консилиума.

В ходе проведения заседания:

- слушается характеристика учащегося;
- его дополняют члены консилиума;
- родителям и ученику предоставляется слово и с ними ведется беседа;
- ставится педагогический диагноз;
- в связи с коррекцией учащихся выслушиваются предложения и мнения, выносятся решения [3].

Заседания консилиума оформляются протокольно. Только коррекционная работа с «трудными» детьми, проводимая на основе данных конкретных методик и придерживаясь конкретных принципов, станет залогом достижения хороших результатов.

Список использованной литературы:

1. Бочарова, В. Социальная педагогика: диалог науки и практики / В.Бочарова // . Социальная педагогика. – 2013. – №1. – С.27-33.
2. Мардахаев, Л. В. Социальная педагогика. Основы курса: учебник / Л. В. Мардахаев. – 5-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт, 2011. – 376 с.
3. Социальная педагогика: учебное пособие / авт.-сост. С.Г.Григорьева. – Казань: Казан.ун-т, 2018. – 97 с.

ОӘЖ 37.017.4

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ШЕБЕРЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ ДАМУ ШАРТТАРЫ

Сайдуллаева Ж.Р.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены педагогические условия формирования и развития педагогического мастерства будущих преподавателей. К ним относятся внешние условия, создающие творческую образовательную среду, обеспечивающую этот процесс; внутренние условия, определяемые собственным потенциалом студента; материальные условия, создающие благоприятные условия для учебной деятельности посредством организации предметной среды

Summary: The article discusses the pedagogical conditions for the formation and development of pedagogical skills of future teachers. These include external conditions that create a

creative educational environment that ensures this process; internal conditions determined by the student's own potential; material conditions that create favorable conditions for learning activities through the organization of the subject environment

Білім берудегі үздіксіз жүріп жатқан инновациялық процестер пән бойынша білімнің жоғары деңгейі және оны оқытуда жақсы орынға ие болу педагогтың кәсіби дайындығының қазіргі деңгейін толық сипаттай алмайтындығына әкеледі. Тәжірибені талдау қазіргі білім беру жүйесінің маңызды мәселелерінің бірі оңтайлы педагогикалық шешімдерді өз бетінше қабылдауды талап ететін жағдайларда мұғалімдердің жұмысқа дайындығының деңгейінің жеткіліксіз екенін көрсетеді. Тәжірибе бойынша педагогтың оқу процесін өз бетінше, ғылыми негізделген түрде құрастыра білу қабілеті өздігінен пайда болатыны немесе ұзақ және толық қалыптаспайтыны белгілі.

Педагогикалық білім берудің озық дамуы болашақ педагогтың шығармашылығы мен өзін-өзі дамыту қабілетін қалыптастыру мен қолдануды көздейтін педагогикалық шеберлікті қалыптастыруға және жетілдіруге назар аударуды қажет етеді. Сонымен қатар, ғалымдардың зерттеулеріне сәйкес (О. А. Абдуллина, Ю. Н. Кулюткин, М. М. Кашапов және т. б.) көптеген мұғалімдердің кәсіби қызметі стереотиптер мен әдістемелік штамптарға толы. Болашақ мұғалімдердің педагогикалық шеберлігін қалыптастыру және дамыту үшін жүйелі арнайы жұмыс қажет.

Біз педагогтың педагогикалық шеберлігін оның жоғары кәсіби құзыреттілігімен, педагогикалық тәжірибесі мен шығармашылығымен, дамыған антиципациямен ерекшеленетін қызметте көрінетін жоғары дамыған жеке қасиеттерімен (зияткерлік мәдениеті, тұлғалық жетілуі, жеке педагогикалық стилі, өзін-өзі дамыту) ішкі шартталған Педагогикалық қызметті жүзеге асырудағы жоғары кәсіби-педагогикалық дайындығы мен шеберлігінің интегративті сипаттамасы ретінде анықтаймыз.

Педагогикалық және психологиялық әдебиеттерде педагогикалық процестің факторларына тікелей байланысты педагогикалық жағдайларды жіктеудің әртүрлі тәсілдері бар. А. Артюхина педагогикалық іс-әрекеттің тиімділігі үшін барлық жағдайларды объективті және субъективті деп бөлуді ұсынады [1].

Субъективті шарттар:

- іс-әрекет субъектісінде айқын қажеттіліктің және оны жүзеге асырудың тұрақты себептерінің болуы, оның қызметтің мақсаты мен бағдарламасын қабылдауы;

- іс-әрекетті ұйымдастыру және жүзеге асыру тәжірибесі: теориялық дайындық, дағдылар мен практикалық іс-әрекеттер мен операциялардың қалыптасуы;

- іс-әрекеттің мазмұны мен сипатының субъектінің жеке ерекшеліктеріне сәйкестігі;

- қызмет субъектісінің эмоционалды-психологиялық және физикалық жағдайы.

Объективті жағдайлар:

а) ұйымдастырушылық және қоршаған орта:

іс-әрекеттің мақсатын нақты белгілеу, ұтымды жоспарлау, бақылауды ұйымдастыру, объективті бағалау.;

- топтағы жағымды моральдық-психологиялық климат;
- қабылданған нормаларға сәйкес келетін өндірістік-тұрмыстық және санитарлық-гигиеналық қызмет жағдайлары;

б) ресурстық шарттар:

- материалдық-техникалық қамтамасыз ету;
- қызметін ақпараттық қамтамасыз ету.;
- кадрлық қамтамасыз ету қызметі: құзыретті басшылар мен ұйымдастырушылар, орындаушылар.

Болашақ мұғалімдердің педагогикалық шеберлігін қалыптастыру мен дамытудың педагогикалық шарттарын үш топқа бөлген жөн: осы процесті қамтамасыз ететін шығармашылық ортаны дамытатын сыртқы жағдайлар; студенттің өзіндік әлеуетімен анықталған ішкі жағдайлар; пәндік ортаны ұйымдастыру арқылы оқу іс-әрекетіне қолайлы жағдай жасайтын материалдық жағдайлар.

Дамып келе жатқан шығармашылық ортаны құратын сыртқы жағдайларды Әлеуметтік және рухани және пәндік-материалдық факторлардың жиынтығы болып табылатын күрделі табиғаттың педагогикалық феномені, көп компонентті және көп факторлы, яғни оқу процесіне тән барлық орта ретінде түсіну ұсынылады [2].

Дамып келе жатқан шығармашылық ортада қоршаған әлемді дамыту мен қайта құру белсенділігімен, жоғары тәуелсіздікпен, өз пікірлері мен іс-әрекеттерінің ашықтығы мен еркіндігімен сипатталатын тұлға қалыптасады. Дамушы шығармашылық орта-бұл студенттің жеке өзін-өзі дамыту жағдайларын қамтамасыз ете алатын жалғыз орта. Бұл өзін-өзі дамыту студенттердің оқытушылар құрамы ұсынатын нақты мүмкіндіктер кешенін пайдалану арқылы жүзеге асырылады. Дамушы шығармашылық орта жасырын және жанама түрде жүзеге асырылатын оқытудың инновациялық технологиялары мен жанама басқару әдістерін қолдану арқылы жасалады. Дамып келе жатқан шығармашылық ортада оқытушылар студенттердің өзін-өзі тану қабілетін дамыту жолдарын іздеуге қатысуы керек.

Оқу орны ортасының болашақ маманның дамып келе жатқан тұлғасына әсер ету тиімділігін бағалау критерийлері ретінде келесі көрсеткіштер қолданылады:

1. Оқу орны студентінің өзіне тән Функционалды және эстетикалық сипаттамалары бар, субъективті маңызды кеңістік ретінде кәсіби және тұлғааралық қарым-қатынас мүмкіндіктерімен қамтамасыз етілуі және онда болу тәжірибесін өзінің рухани кәсіби қоғамдастығына деген сүйіспеншілік, жайлылық, мүшелік сезімдері түрінде қабылдауы.

2. Ортаға кірудің және оған бағдарлаудың толықтығы (жан-жақтылығы); студент үшін ЖОО – ның оқу, Ақпараттық, кәсіби салаларында, ара-тұра серіктестіктен бастап достық пен махаббатқа дейін әр түрлі деңгейдегі

тұлғааралық қарым-қатынас саласында өзін-өзі жүзеге асыру мүмкіндіктерін ашу.

3. Студенттің ашық, шығармашылық, бейресми қарым-қатынасты қамтамасыз ететін референттік топ ретінде әрекет ететін тұрақты өзара әрекеттесу саласының (зертхана, секция, клуб, "команда") болуы.

4. Білім беру мекемесінің ортасына қосымша кәсіби және жеке тәжірибе көзі ретінде қарау, оның қатысуы белгілі бір дәрежеде білім беруді тұтастыққа жалғасады [3].

Студенттің университеттің ортасына қосылуы оқытудың бастапқы кезеңінде оның кәсіби және жеке дамуын кәсіби ортада нақты өмір салтын дамыту ретінде қамтамасыз етеді. Маманның қалыптасуына қоршаған ортаның әсер етуінің психологиялық механизмінің негізі ақпараттық ағындардың, этикалық үлгілердің, өзін-өзі тану модельдерінің, анықтамалық топтың алуан түрлілігінде құндылықты бағдарлауды өзектендіру болып табылады; өзінің кәсіби және жеке рөлін, мәртебесін, позициясын анықтау қабілетін қалыптастыру; жеке және кәсіби әлеуметтенудің қажеттіліктеріне қоршаған ортаның өзіндік бағынуын қамтамасыз ету.

Жеке тұлғаның кәсіби дамуы мен болашақ педагогтың өзін-өзі анықтауының тиімділігін анықтайтын негізгі ішкі жағдайларға біз жеке тұлғаның құндылық-семантикалық саласының мазмұнын, ғылыми-зерттеу, әдістемелік және нақты педагогикалық кәсіби іс-әрекетке уәждеменің сапасын, кәсіби маңызды қасиеттерде жинақталған педагогтың жеке басының ерекшеліктерін жатқызамыз [4].

Болашақ мұғалімдердің педагогикалық шеберлігін дамытудың ішкі жағдайларына біз жұмыс тәжірибесін де жатқызамыз, өйткені кәсіби қызмет тәжірибесіне енбестен, кем дегенде кәсіпқойға қойылатын нормативтік талаптарға сәйкестікке қол жеткізу мүмкін емес. Психологиялық-педагогикалық зерттеулерде кәсіби қызметтің алған тәжірибесінің әсерін табысты кәсібилендірудің шарттарының бірі ретінде тануда салыстырмалы бірауыздылық байқалады (Г. А.Берулава, Е. И. Борисова, Н. В. Кузьмина, О. Ф. Меженцев, г. И. Хозяинов).

Арнайы дайындық шеңберіндегі кәсіби-педагогикалық қызмет туралы алған теориялық білімге ғана сүйену және әр түрлі себептерге байланысты әрдайым жүйеленбейді, алдағы кәсіби қызмет туралы жан-жақты түсінік қалыптастыруға мүмкіндік бермейді. Тәжірибе болашақ педагогтың өзін іс-әрекеттің субъектісі ретінде тануы үшін кәсіби және педагогикалық іс-әрекеттің негізгі процедураларын игеруге мүмкіндігі болуы үшін қажет. Жұмыс тәжірибесі педагогтың кәсіби дағдыларын, қабілеттерін және жалпы кәсібилігін одан әрі дамытуға негіз жасайды.

Соңғы уақытта кәсібилендіру және практикалық іс-әрекет тәжірибесін алу мәселелері маманның кәсіби құзыреттілігі тұрғысынан қарастырылғанын ескереруге болады (В.Ю. Кричевский, О. П. Молчанова, Б. Д. Эльконин және т. б.), ол кәсіби қызметте айтарлықтай нәтиже алу үшін жеткілікті субъектінің кәсіби деңгейімен де, кәсіби шеберліктің қажетті деңгейімен де байланысты.

Болашақ мұғалімді даярлау практикасына заманауи психологиялық-педагогикалық тәсілдерді енгізу, оған арнайы оқыту арқылы кәсіби міндеттерді талдау және іске асыру әдістерін игеруге мүмкіндік беру, кәсіби қызметтің эмпирикалық жолмен алынған әдістерін түсіну үшін қолайлы орта құру ғылыми және педагогикалық кадрларды кәсібилендіру процесінің тиімділігін едәуір жеңілдетеді және арттырады.

Осы психологиялық жағдайлардың әсерін, ең алдымен, кәсіби-педагогикалық қызмет субъектісінің өзі оның құндылық-семантикалық саласының мазмұны, кәсіби-педагогикалық іс-әрекеттің мотивациясының сапасы және кәсіби маңызды қасиеттерге жинақталған жеке ерекшеліктері арқылы анықтайтындығын атап өтеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Артюхина, А. Проектирование и создание образовательной среды для профессионально-личностного развития студентов / А. Артюхина // Alma mater : Вестник высшей школы. – 2016. – № 9. – С. 15–22.
2. Вопросы профессионализма : психология, методология, практика : сб. науч. статей / под ред. И. А. Вишнякова, Ф. З. Кабирова. – Омск : Изд-во ОмГПУ, 2013. – 174 с.
3. Кокорев, А. С. Социальный портрет преподавателя высшей школы / А. С. Кокорев, Н. Б. Николюкина // Социология и социальная антропология. – 2012. – Т. 3. – Вып. 1.
4. Романова, К. Е. Стратегии формирования педагогического мастерства будущих преподавателей / К. Е. Романова // Приволжский научный журнал. – 2014. – № 1. – С. 189–194.

ОӘЖ 37.013.2

БОЛАШАҚ МАМАННЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ТҰЛҒАСЫН ДАМЫТУДАҒЫ ПЕДАГОГТЫҢ РӨЛІ

Сарсенғалиев А. М.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье в кратко даются понятия способностей, творческих способностей. Раскрывается роль педагога в творческом и учебно-творческом процессе будущего специалиста, а также ряд педагогических условий, в которых наиболее эффективно могут быть развиты творческие способности.

Summary: In this article, the concepts of abilities and creative abilities are briefly given. The role of a teacher in the creative and educational-creative process of a future specialist is revealed, as well as a number of pedagogical conditions in which creative abilities can be most effectively developed.

Қазіргі заманғы болашақ маманның шығармашылық тұлғасын болашақ мұғалімнің айналасындағы тиісті шығармашылық ортада ғана қалыптастыруға болады. Бұл жағдайда әлеуетті белсенді орта ерекше рөл атқарады, ол өз бастамасы бойынша адаммен өзара әрекеттесе алмайды. Бірақ мұндай өзара әрекеттесуге қатысатын адам қоршаған ортаның сипатына сәйкес жауап алады. Адам басқаратын ортаға "кіру" процесі басталады, сондықтан психологиялық

тұрғыдан ыңғайлы, бірақ қоршаған ортаның құрылымы мен жұмыс істеу заңдарына бағынады [1].

Ықтимал белсенді орта үлкен қызығушылық тудырады, өйткені оның адаммен белсенді қарым-қатынас жасау мүмкіндігі бар. Белсенді орта адамды өзара әрекеттесуге шақырады. Алайда адамның қоршаған ортаға реакциясы екіұштылыққа ие. Сонымен, газет мақаласы, теледидар хабары адамға бұл ақпаратты қабылдамау немесе бұғаттау реакциясын тудыруы мүмкін, және бұл құндылықтарды қайта бағыттауға әкелуі мүмкін. Мектеп ұжымының әсері оқушының рухани күшінің өсуіне әкелуі мүмкін немесе оқуға деген қызығушылығының толық жоғалуына әкелуі мүмкін.

Қызықты, шығармашылық мұғалім өзінің оқушысының қызығушылығы мен білімге деген ұмтылысын ғана емес, сонымен қатар кәсіби қызмет тұрғысынан да - бұл мұғалімнің қалай, қалай жетістікке жететінін білгісі келеді [2]. Егер мұғалім оқушы тарапынан оған жағымды қарым-қатынас тудырмаса, онда мұғалімнің шығармашылық жетістіктері мен жетістіктері бұл оқушыда ешқандай із қалдырмайды (тек кәсіби тұрғыдан ғана емес, сонымен қатар оқу жетістіктері деңгейінде де).

Әрине, оқушының жеке басына белсенді әсер ететін орта тәуелсіздікті басады және сол арқылы оқу процесінің тиімділігін де, болашақ мұғалімнің кәсіби бағытын қалыптастыруды да төмендетеді. Бұл қарама-қайшылықты белгілі бір дәрежеде мұғалімнің процесті шебер басқаруымен, оқушының өзін қоршаған орта тарапынан оған әсер етуге дайындаумен алып тастауға болады.

Зерттеулер қолайлы орта құру арқылы оқушыға әсер етудің кең спектрін анықтайды. Кәсіби ортаны (оқыту ортасын) қалыптастыру - күрделі процесс, оған әлеуметтік-тарихи факторлар да, мектептегі (ЖОО-дағы) атмосфера мен мұғалімнің жеке басы да әсер етеді. Барлық факторлардың әсерін модельдеу айтарлықтай қиындықтар туғызады. Сонымен қатар, оқу процесі (болашақ мұғалімнің кәсіби қалыптасуы) белгілі бір ақпараттық ортада жүреді, белгілі бір білімді, дағдыларды және мінез-құлық схемаларын берумен байланысты [3].

Мұғалім мен оқушының дәстүрлі ортадағы өзара әрекеті көбінесе мұғалімнің орнатылуымен анықталады. Жұмыс құрылымы және оқушының Тәуелсіздігінің көрінісі мұғалім ұстанатын парадигмаларға байланысты. Мұндай парадигмалардың мысалдары: проблемалық оқыту парадигмасы, жинақтау парадигмасы, зерттеу парадигмасы, бағдарламаланған оқыту парадигмасы, бәсекелестік парадигма, ұжымдық оқыту парадигмасы, индуктивті оқыту, рефлексия парадигмасы және т. б.

Соңғы жылдары (әсіресе жаңашыл мұғалімдердің белсенділігін арттыруға байланысты) өзара әрекеттесудің екі жақты сипатын ескере отырып, ынтымақтастық педагогикасы туралы үнемі айтады: балалар-мұғалім және мұғалім - балалар. Бірақ сонымен бірге мұғалімдердің өздері (мұғалімдер мен ата-аналар) арасындағы байланыс біздің көзқарасымыздан жоғалады. Тек барлық тараптардың өзара іс-қимылы көптен күткен табысты қамтамасыз ете алады. Ынтымақтастық педагогикасы педагогикалық университеттердің жұмыс

жүйесіне кіреді, бұл болашақ мұғалімнің кәсіби қалыптасуы тұрғысынан өте қажет [4].

Өкінішке орай, жоғары мектеп педагогикасында, айталық, бір курста, бір топта жұмыс істейтін оқытушылардың ынтымақтастығына өте сирек көңіл бөлінеді. Мүмкін, "стандартты" мұғалімді оқыту мен дайындаудың дәстүрлі жүйесінде бұл өте қажет емес, өйткені формалар мен әдістер ғасырлар бойы жасалынған және университеттерде егжей-тегжейлі зерттеліп, қолданылады. Дамытушылық оқыту оқытушыдан өз пәнін, сабақтас пәндерді (пәнаралық және интегративті байланыстарды орнату тұрғысынан) мұқият білуді, әр Тұжырымдаманың және іс-әрекет әдісінің даму перспективаларын көруді, сондықтан бүкіл пәндік курстың логикасын, әсіресе болашақ мамандық тұрғысынан түсінуді талап етеді. Дегенмен, кез - келген мұғалім, тіпті ең тәжірибелі және шығармашылық, бірнеше пәндердің маңызды жіптерін ұстап тұру қиын-көптеген адамдар өз пәндерін жақсы біледі, бірақ оны мұғалімнің болашақ кәсіби қызметімен байланыстыра алмайды.

Педагогика және бастауыш білім беру әдістемесі факультетінің (ПМНО) оқу жоспарлары әр курста студенттер 15-ке жуық түрлі пәндерді оқитындығымен ерекшеленеді, сондықтан әр бірінші курс студенті 15-20-ға жуық түрлі адамдармен іс жүзінде айналысады, олардың әрқайсысына үйреніп, сабақ жүргізу стилін қабылдау керек, сонымен бірге қажетті материалды "сіңіруге" уақыт бар.

Дамытушылық оқыту жүйесі оқушының белгілі бір білім, білік жүйесін игеруіне емес, оны адам мен педагогикалық іс-әрекеттің әртүрлі түрлері мен формаларының субъектісі ретінде қалыптастыруға бағытталған. Осылайша, университет оқытушыларының әрқайсысы өзі туралы және оқытылатын пән туралы ақпарат көзі ғана емес, сонымен қатар дәстүрлі университетке қарағанда әлдеқайда кең өзара әрекеттесудің белгілі бір формаларын орнатады.

Сонымен, кешегі студенттің студенттік орындықта болған алғашқы күндерінен бастап ол үлкен пәндік ғана емес, сонымен қатар таза психологиялық жүктемелерді бастан кешіреді, бұл болашақ мамандыққа дайындыққа мақсатты кіруге кедергі келтіреді. Егер бұл кезең кешіктірілсе, кейде болашақ мұғалімнің қалыптасуына тіпті түзетілмейтін зиян келтіріледі. Бақылаулар көрсеткендей, ақпараттық және психологиялық шамадан тыс жүктеме мәселесі жалпы білім беретін мектепте де, университетте де орын алады [5].

Егер мектепте бұл мәселені тек мұғалімдер ғана емес, сонымен бірге біртұтас топты құрайтын пікірлес адамдар жұмыс істесе, шешуге болады деген пікір бар. Бұл жағдайда топ мүшелері сынып жетекшісі қабылдаған келісімдер аясында әрекет етеді. Әрине, белгілі бір тақырып бойынша не үйрену керектігі туралы келіссөздер жүргізу мүмкін емес (бұл туралы пәндік бірлестіктерде әңгіме болуы мүмкін), бірақ мұны қалай жасау керектігі туралы айтуға болады және қажет: топтық жұмысты қай уақытта қолдануға болмайды, үй тапсырмасын қандай көлемде беру керек және оны мүлдем жасау керек пе, бірлескен күш-жігермен нақты оқушының мәселелерін шешуге қалай

көмектесу керек, ата-аналар жиналысында "біртұтас майдан" қалай әрекет ету керек. Дамыта оқыту кезінде (мұғалімдер сенімді) ынтымақтастықтың ұжымдық-бөлу формасы орынды.

Дамытушылық оқытуда рефлексияға негізделген ересектердің (әртүрлі мұғалімдердің) сындарлы ынтымақтастығының барлық алғышарттары бар. Баламен не болып жатқанын түсінгісі келетін мұғалімдер (және ата-аналар) бір-біріне айыптаулармен емес, сұрақтармен барады: баламен не болады? Оны қалай ыңғайлы ету керек? Ол көмектеседі? Ата - аналар мен мұғалімдердің кездесулерінің мақсаты-үйде және мектепте болып жатқан жағдайларды салыстыру (әртүрлі сабақтарда, әртүрлі мұғалімдерде) және сәйкес келмеген жағдайда оның себептерін анықтау. Сонда ғана сіз бір-біріңізге дұрыс жолды ұсына отырып, бірге әрекет ете аласыз. Әрине, бұл жағдай көп шыдамдылықты, өзара құрмет пен жоғары сенімділікті қажет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Таубаева Ш. Т. Педагогиканың философиясы мен әдіснамасы. –Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 340 б.
2. Алметов Н. Ш., Арымбаева К.М. Педагогика: 6М060900 – Мәдени-тынығу жұмысы мамандығының магистранттары үшін оқу құралы. – Алматы: Эверо, 2017. -132 б.
3. Шалғынбаева Қ. К. т.б. Педагогика. –Астана: Гумилев атындағы ЕҰУ баспасы, 2016.
4. Арымбаева К. М., Алметов Н. Ш. Ғылыми-педагогикалық зерттеудің әдіснамасы мен әдістемесі. –Шымкент: ОҚМУ, 2014. -128 б.
5. Алметов Н. Ш. Педагогикалық менеджмент: электронды оқу құралы. –Шымкент: ОҚМУ, 2017. -14 б.

ОӘЖ 378

ЖОО-ДА СТУДЕНТТЕРДІҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Сатыбалды А.Т.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Статья посвящена вопросам формирования у современных студентов ценностей здорового образа жизни. Проведен анализ философской, психологической и педагогической литературы по формированию здорового образа жизни, приведены концепции ученых и исследователей. Также в вузе представлено несколько направлений формирования здорового образа жизни.

Summary: The article is devoted to the problems of forming the values of modern students for a healthy lifestyle. The analysis of philosophical, psychological and pedagogical literature on the formation of a healthy lifestyle is carried out, the concepts of scientists and researchers are presented. There are also several directions for the formation of a healthy lifestyle at the University.

Жастардың денсаулық жағдайы еліміздің салауатты әлеуетінің ең маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, сондықтан студенттердің денсаулығын сақтау, дамыту және олардың бойында салауатты өмір салтын қалыптастыру бүгінгі күннің басты мақсаты болып табылады. Мемлекеттік

білім беру беру стандарттарының білімге және шеберлікке қойылатын талаптарында дене мәдениеті саласы бойынша ЖОО түлектерінің дене мәдениеті, шеберлік пен тәжірибелік дағдыларды игеруі, сонымен қатар денсаулықты нығайту оны сақтау мен салауатты өмір салты негіздері болуы тиіс деп көрсетілген.

Денсаулық жағдайы қоршаған орта факторларының, оның ішінде тәрбие, оқыту, еңбеу қызметі, өмір салты жағдайларынына өз әсерін көрсететін интегралды көрсеткіш болып табылады. Денсаулықты сақтау мен қалыптастыру адамның өзіне, оның өмір салтына, ұстанымдарына, құндылықтарына, көзқарастарына, ішкі әлемінің үйлесімділік дәрежесіне және қоршаған ортаға қарым-қатынасымен тығыз байланысты [1].

«Өмір салты» белгілі бір әлеуметтік – экономикалық құрылымға тән мінез – құлық, белсенділік және еңбекте, аурулардың алдын алуда, күнделікті өмірде және мәдени әдеп-ғұрыпта өз мүмкіндіктерін жүзеге асырудың жеке нысандарын қамтитын кең категория ретінде қарастырылады. Демек, «салауатты өмір салты» ұғымы адамды шығармашылық, белсенді болуға, өзін-өзі жетілдіруге және өзін-өзі жүзеге асыруға, денсаулықты сақтауға және оны нығайтуға, жаман әдеттерді болдырмайтын моральдық көзқарастар мен қажеттіліктерді қалыптастыруға негізделген өмір сүру әдісін қамтиды [2].

Қазіргі философиялық, психологиялық, педагогикалық, медициналық әдебиеттерді талдау ғалымдардың студенттік жастарды сауықтыру іс-шараларына және салауатты өмір салтына тарту мәселесіне көп көңіл бөлетіндігін көрсетеді. Атап айтқанда бұл мәселенің теориялық және әдіснамалық аспектілері А.Здравомисловтың, Н.Смирновның, Л.Сущенконың және т.б. еңбектерінде қарастырылды; медицина тұрғысынан салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселесі Ю.Лисицин, Р.Мотылянская, В.Язловецкий және т.б. еңбектерінде ашылды. Жастар мен балалардың салауатты өмір салтын қалыптастырудың психологиялық-педагогикалық аспектілері Т.Бойченко, Т.Круцевич, В.Оржеховская, Б.Яско, М.Яхнин және т.б. зерттеулерінде қарастырылған [3].

Отандық зерттеушілерден тұрғындарды әлеуметтік және медициналық қамтамасыз ету және салауатты өмір салтын қалыптастыру проблемасы Қ.А.Төлебаев, А.А.Ақанов еңбектерінде көрсетілген, ал салауатты өмір салтын қалыптастыру орталығының қызметкерлері де осы мәселеге өз үлестерін қосып келеді. Салауатты өмір салтын қалыптастыру мен аурулардың алдын алу мәселелерін Г.К. Нұрғалиева, Л.З.Тель, Х.К.Сатпаева және т.б. өз үлестерін қосып келеді.

Г.К. Нұрғалиева өз денсаулығына деген құндылықты қалыптастыру мен тәрбиелеу балалардың жас ерекшеліктеріне қарай биологиялық заңдылықтарын ескере отырып жасалуы тиіс деп көрсетті.

Салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселесінің Ұлттық Орталығын басқара отырып профессор А.А.Ақанов «Валеология» пәнінің – «денсаулыққа қалай қол жеткізуге болады» атты бағдарламасын жасауда баланың

дамуындағы өзгерістерін ескере отырып салауатты өмір салтын қалыптастыру түсінігі, уәжі мен дағдысы мақсатына жетеді деп көрсетті [4].

Салауатты өмір салтына деген көзқарас адамда өздігінен пайда болмайды, бірақ белгілі бір психологиялық және педагогикалық әсердің нәтижесінде қалыптасады. Академик Э.М.Казиннің пікірінше қазіргі заманғы білім беру мекемелері физиологиялық және психикалық сау азаматтарды өсіруге, олардың денсаулығына деген қажеттіліктерді қалыптастыруға, өз денсаулығына ғана емес, басқа адамдардың да денсаулығына да жауапкершілікпен қарауға, сондай-ақ өмір сүріп отырған ортасын сақтауға үйрету керек.

Бірқатар зерттеушілер «денсаулық» ұғымына биологиялық, психологиялық, әлеуметтік компоненттер, сондай-ақ олардың әрқайсысын сақтау және дамыту жөніндегі іс-шаралар кіруі тиіс деп санайды. Сонымен биологиялық денсаулық ағзаның өзін-өзі реттеу деңгейімен және физикалық процестердің үйлесімімен анықталады; адамның қызметі бейімделудің деңгейі мен мүмкіндіктерін, өзін-өзі реттеуді және физиологиялық процестердің сәйкестік дәрежесін қамтамасыз етеді. Жеке және психологиялық денсаулық физикалық және психикалық денсаулықты сақтау бойынша іс-әрекетке ынталандыру дәрежесіне байланысты өмір стратегиясы ретінде сипатталады. Әлеуметтік денсаулық адамның әл-ауқатымен немесе оның әлеуметтік – психологиялық қорғалу деңгейімен анықталады, әлемге, өзіне, физикалық жағдайына белсенді көзқарас арқылы көрінетін әлеуметтік белсенділіктің өлшемі ретінде әрекет етеді [5].

Н.К.Смирнов денсаулықтың бейімделу процесімен өзара байланысына назар аударып, ол «денсаулық – бұл қоршаған ортаның (табиғи, әлеуметтік) қолайсыз әсерлерін жеңудің, өзгертін жағдайларға бейімделудің және осы жағдайларды өздері қалаған бағытта өзгерту үшін күштердің ресурсы. Толық денсаулық жағдайы – бұл оңтайлы бейімделу мүмкіндіктері мен дененің жоғарғы функционалды резервінің үйлесімі» - деп көрсетті.

Дене шынықтыру және спорт саласындағы мамандардың пікірі бойынша салауатты өмір салтының басты аспектілерінің бірі қозғалыс белсенділігі болып табылады, өйткені ол адамның әлеуметтік және биологиялық біртұтастығын біріктіретін өзіндік табиғи көпір қызметін атқарады [6].

Н.В.Сократов атап өткендей, салауатты өмір салтының негізгі құрамына: еңбек және демалыс режимі, ұйқыны ұйымдастыру, тамақтану режимі, қозғалым белсенділігін ұйымдастыру, санитарлық, гигиеналық, шынықтыру талаптарын орындау, зиянды әдеттерден аулақ болу және алдын алу, тұлғааралық қарым-қатынас мәдениеті, ағзаның психофизикалық реттелуі жатады [7].

Студент жастардың денсаулық жағдайын сақтауда олардың өмір салты шешуші рөл атқарады. ЖОО-да оқу кезеңінде студенттер денсаулық жағдайына теріс әсер ететін бірқатар факторлардың әсерін сезінеді. Олар: ақпараттық стресс, материалдық қамсыздандырудың жеткіліксіздігі, оқуды жұмыспен бірге алып жүру, еңбек режимінің, демалыс пен тамақтану және ұйқы режимінің жиі бұзылуы, физикалық белсенділік мәселесі.

Студент жастар темеші шегу, есірткі қолдану, АИТВ – инфекциясы және т.б. мәселелер бойынша дәрістер мен әңгімелер түрінде түрлі алдын алу іс-шараларын өткізу үшін қолайлы әлеуметтік орта болып табылады. Сонымен қатар, бұл жас тобы жұқпалы аурулардың таралуы мен зиянды әдеттерге құмартуға осал болып саналады. Әрбір жоғарғы оқу орнында теріс факторлардың денсаулыққа әсері және олардың алдын алу мүмкіндігі туралы хабардарлықты арттыру жолымен студент жастардың салауатты өмір салтын жүргізуге уәждемесін қалыптастыру бойынша жағдай жасау – педагогикалық қызметтің ажырамас бөлігі болуға тиіс [8].

Осылайша, салауатты өмір салтын қалыптастыруда бірнеше бағытты бөліп көрсетуге болады:

1) Медициналық-биологиялық бағыт. Оның мазмұны адамның гигиеналық, медициналық оқыту, тәрбиелеу, білім беру, денсаулық туралы медициналық ақпарат саласында белгілі бір медициналық белсенділікті көрсетуі керек. Студенттермен жұмыстың бұл бағыты оларда медициналық сауаттылықтың белгілі бір деңгейін қалыптастыруды; дәрігерге жүгінудің (оның ішінде профилактикалық) жүйелілігін; ауырған жағдайда және емделу кезінде адамның тиісті мінез-құлқын көздейді; алдын алу, оналту, өзін-өзі емдеу және басқа да медициналық іс-шаралар туралы білім; дәрігердің ұсынымдарын сақтау қажеттілігі; медициналық мекемелерге бару тұрақтылығы.

2) Дене шынықтыру-спорт бағыты. Оның мәні көптеген сауықтыру бағдарламаларының ажырамас бөлігі болып табылатын жүйелі физикалық белсенділіксіз сауықтыру іс-әрекеті мүмкін емес (сауықтыру жүгіру, жаттығу, серуендеу, жүзу және т.б.). Студенттермен жұмыстың бұл бағыты олардың өз бетінше сауықтыру іс-әрекетіне деген ынтасын қалыптастыру тұрғысынан олардың бос уақытын ұйымдастырудан, дене шынықтыру және спортпен айналысуға тартудан тұрады;

3) ЖОО студенттерімен жұмыстың психологиялық-педагогикалық бағыты олардың сенімдерін, ұмтылыстарын, қажеттіліктерін, денсаулығын сақтауға және жақсартуға деген қызығушылықтарын қалыптастырумен, сондай-ақ осы ұмтылыстар мен қажеттіліктерді жүзеге асыруға бағытталған тиісті іс-әрекеттерді, өмір салтын жүзеге асырумен байланысты.

4) Студенттермен жұмыс істеудің әлеуметтік бағыты денсаулық сақтау қызметін жүзеге асыруға ықпал ететін жағдайлар жасаумен, сондай-ақ олардың қол жетімділігімен байланысты. Студент жастармен жұмыстың бұл бағыты екі жақты болып табылады: бір жағынан, мемлекеттегі тиісті саясатты және мемлекеттік қолдауды, тиісті заңдардың, халықтың денсаулығын қорғаудың әлеуметтік бағдарламаларының болуын, олардың жастар үшін қолжетімділігін қамтамасыз етуді, екінші жағынан - адамның өзінің тиісті іс-әрекеттерді жүзеге асыруын, яғни мемлекет (немесе әлеуметтік институт) ұсынған сауықтыру мүмкіндіктерін пайдалану. Студент жастармен жұмыстың бұл бағыты денсаулықты сақтаудың түрлі аспектілеріне байланысты оларды әлеуметтік пайдалы қызметке (қайырымдылық, волонтерлік және т.б.) тартуды көздейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Досмұхамедов Х. Денсаулығыңды сақтай біл. — Алматы, 2013
2. Бөлеев Т.К. Система антиалкогольного воспитания учащихся. - Алматы, 2012
3. Байер К. Здоровый образ жизни / К. Байер, Л. Шейнберг. - М.: Мир, 2016. - 368 с.
4. Амосов Н.М. Денсаулық туралы толғаныстар. - Алматы, 2014
5. Дубровский В.И. Валеология. Здоровый образ жизни / В.И. Дубровский. - М.: Флинта, 2016. - 560 с.
6. Елжова Н. В. Здоровый образ жизни в дошкольном образовательном учреждении / Н.В. Елжова. - М.: Феникс, 2016. - 224 с.
7. Морозов М. А. Здоровый образ жизни и профилактика заболеваний / М.А. Морозов. - М.: СпецЛит, 2016. - 176 с.
8. Назарова Е. Н. Здоровый образ жизни и его составляющие / Е.Н. Назарова, Ю.Д. Жилов. - М.: Академия, 2016. - 256 с.

ӘОЖ 159.923

ЖОО СТУДЕНТ ПСИХОЛОГТАРДЫҢ СТРЕССІН ЖЕҢУДІҢ ЖЕКЕ СТИЛІНІҢ РЕСУРСТАРЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Сейдакпар Г.П.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. В статье рассмотрено ресурсы и особенности индивидуального стиля преодоления стресса студентами-психологами.

Summary. The article examines the resources and features of the individual style of overcoming stress by psychology students.

Қазіргі қоғамның әлеуметтік-экономикалық және өндірістік жағдайындағы адамның өмірі мен қызметі оған қолайсыз экологиялық, әлеуметтік, кәсіби және басқа факторлардың әсерімен тығыз байланысты, ол теріс эмоциялардың пайда болуымен, дамуымен, күшті тәжірибелермен, сондай-ақ физикалық және психикалық функциялардың шамадан тыс жүктелуімен бірге жүреді. Төтенше жағдайлардың әсерінен дамиды ең тән психикалық жағдай-бұл стресс. Стресс мәселесі-соңғы жылдары әртүрлі мамандықтар мен бағыттағы ғалымдардың күш-жігері шоғырланған ғылыми мәселе. ЖОО студенттері зияткерлік қажеттіліктерді қанағаттандырумен байланысты. Бәрінен бұрын зияткерлік жүктемелерді қойып, студент ағзаны шексіз психикалық жүктемелерге ұшыратады.

Стресс (ағылш. стресс-жүктеме, қысым, кернеу) ағзаның гомеостазын бұзатын әсерге (физикалық немесе психологиялық) тән емес (жалпы) реакциясы, сондай-ақ ағзаның жүйке жүйесінің (немесе тұтастай алғанда ағзаның) тиісті жағдайы.

Осылайша, бұл анықтама ағзаның қоршаған ортаның әр талабына ерекше кернеумен жауап беретінін көрсетеді. Стресс не болып жатқанын қабылдайды және бақылаудан шыққан ең күшті реакция кезінде пайда болады. Стресс проблемасы-бұл көрініс ерекше, ұстамды немесе мүлдем көрінбеуі мүмкін [2].

Сонымен қатар, стресс кез – келген адамның қайғы-қасіреті мен сәтсіздігінің ең көп таралған себептерінің бірі болып табылады, өйткені қазіргі өмір салты үнемі асығыс, жүйке, эмоциялар болып табылады. Ганс Селье одан қорқудың қажеті жоқ екенін, стресс адам өмірінің міндетті құрамдас бөлігі екенін атап өтті. Ол ағзаның тұрақтылығын төмендетуі және арттыруы мүмкін. Стресс махаббатта да, шығармашылықта да көрінеді, әрине, рахат әкеледі және өмірді соққылардан қорғайды. Қуаныш, әрине, ерекше жағдайларда қайғылы салдарға әкеледі, бірақ көп жағдайда ол өмірге ынталандырады.

Ганс Селье өзінің "Күйзеліссіз стресс" кітабында стрессті физикалық, химиялық және органикалық факторларға физиологиялық реакция ретінде қарастырды. Бұл реакциялар дәлелдейді:

1. Барлық биологиялық организмдерде ішкі тепе-теңдік күйін немесе олардың жүйелерінің жұмысының тепе-теңдігін сақтаудың туа біткен механизмдері бар. Ішкі тепе-теңдікті сақтау гомеостаз процестерімен қамтамасыз етіледі. Гомеостазды сақтау ағзаның өмірлік міндеті болып табылады.

2. Стресстер, яғни күшті сыртқы ынталандыру Ішкі тепе-теңдікті бұзады. Ағза кез-келген стрессте, жағымды немесе жағымсыз, ерекше емес физиологиялық қозумен жауап береді. Бұл реакция қорғаныс және бейімделу болып табылады.

3. Стресті дамыту және оған бейімделу бірнеше кезеңнен өтеді. Әр кезеңге өту және өту уақыты ағзаның төзімділік деңгейіне, стресстің қарқындылығы мен ұзақтығына байланысты.

4. Ағзаны стресстің алдын – алу және тоқтату үшін бейімделу мүмкіндіктерінің шектеулі резервтері бар-олардың созылмалы ауру мен өлімге әкелуі мүмкін. Г. Селье өзінің зерттеулерінің барлық нәтижелерін қорытындылай келе, стресстік жағдайдың дамуы үш кезеңнен өтеді деген қорытындыға келді, оны жалпы бейімделу синдромы деп атады.

Бірінші кезең стресстің алғашқы пайда болуымен көрінеді және мазасыздық сатысы деп аталады. Үшін осы кезеңде тән деңгейінің төмендеуі, ағзаның резистенттілігін бұзылуы, кейбір соматикалық және вегетативтік функцияларының.

Содан кейін ағза резервтерді жұмылдырады және қорғаныс процестерін өзін-өзі реттеу тетіктерін қамтиды. Егер қорғаныс реакциясы тиімді болса, мазасыздық азаяды және ағза қалыпты белсенділікке оралады. Көптеген стресстер осы кезеңде шешіледі. Мұндай қысқа мерзімді стрессті стресстің өткір реакциясы деп атауға болады.

Екінші кезең, қарсылық (қарсылық) кезеңі стресстің ұзақ әсер етуімен, ағзаның қорғаныс реакцияларын сақтау қажет болған кезде пайда болады. Бейімделу резервтері сыртқы жағдайларға сәйкес келетін функционалды жүйелердің кернеуі аясында теңгерімді жұмсалады.

Үшінші кезең-сарқылу кезеңі. Бұл дененің стресстердің шамадан тыс қарқынды және ұзақ әсер етуімен күресу кезеңінде қорғаныс бейімделу механизмдерін реттеу механизмдері бұзылған кезде пайда болады. Бейімделу

резервтері айтарлықтай азаяды. Дененің тұрақтылығы төмендейді, нәтижесінде функционалды бұзылулар ғана емес, сонымен қатар ағзадағы морфологиялық өзгерістер де болуы мүмкін [1].

Студенттер қатты оқудан туындаған стресстің белгілерін бағалай отырып, стресстің ең айқын көрінісі-өнімділіктің төмендеуі және шаршаудың жоғарылауы. Сондай-ақ, ұйқының бұзылуы және уақыттың үнемі жетіспеушілігінен туындаған асығу оқу стрессінің жағымсыз салдарына да қатысты болды. Студенттер қарым-қатынас мәселелерін, әлеуметтік байланыстардың бұзылуын атап өтті.

Осы және басқа да көптеген себептер объективті де, субъективті де сипатқа ие. Зерттеушілер субъективті себептерге байланысты оқуға, ұялшақтық және жеке өмірдегі мәселелерге тым байыпты қарайды. Объективті факторларға - үлкен оқу жүктемесі, қатаң мұғалімдер, ата-аналардан алыс өмір.

Егер студенттердегі стрессті жеңілдететін факторларды қарастыратын болсақ, онда деструктивті факторларға алкогольді ішу, темекі шегудің күнделікті нормаларын жоғарылату және артық тамақтану жатады [4].

Стресс кезінде зияткерлік белсенділік әдетте зардап шегеді. Зейіннің барлық дерлік сипаттамалары бұзылады: тұрақтылық, шоғырлану, көлем, бөлу, ауысу, алаңдаушылықтың жоғарылауы байқалады.

Табысқа жетудің жоғары мотивациясы және сәтсіздіктен аулақ болудың төмен мотивациясы бар студенттер үшін стресстік жағдайларға бейімделу жақсы. Белсенді, өршіл, шыдамсыз, тыныш, сәттілікке бағытталған адамдар қоғамдағы жоғары лауазымға үміткер емес, төмен талап етілетін адамдарға қарағанда күйзеліске көбірек ұшырайды.

Психоэмоционалды стрессті түзетудің көптеген әдістері бар және міндет – бір жағынан белгілі бір тұлғаның жеке ерекшеліктеріне, екінші жағынан, белгілі бір жерде және қазіргі уақытта нақты жағдайларға сәйкес келетіндерді таңдау. Көптеген адамдар стрессті азайту әдістері туралы біледі, бірақ сонымен бірге олардың өмірінде стрессті сезінеді. Білім өздігінен, тиімділігі төмен қолданылады. Біреу аутогендік жаттығуларға, басқа бұлшықет релаксациясына артықшылық береді. Біреу тыныс алу тәжірибесін, ал біреу медитацияны қалайды.

Дене шынықтыру және спорт психологиялық стресстің алдын-алу мен түзетудің маңызды факторы болып табылады. Стресс кезіндегі физикалық белсенділік генетикалық тұрғыдан анықталады, бұл стресске жауап (ұшу немесе күресу стратегиясы). Дене шынықтыру сабақтары назарды жаңа ынталандыруларға аударады және мәселенің өзектілігін төмендетеді. Спорт жүрек-тамыр жүйесін, жүйке жүйесін белсендіреді, иммундық жүйенің белсенділігін арттырады. Дене белсенділігі оң эмоциялар, жақсы көңіл - күй береді. Жалпы дене шынықтыру деңгейінің қолайсыз жағдайларға төзімділікке әсер ету фактісі арнайы дәлелдерді қажет етпейді. Спортпен шұғылдану, қатаудың әртүрлі әдістері стресске қарсы жақсы әсер береді [3].

Психологтың жұмысында стрессті жеңу мәселесі маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Бұл травматикалық жағдайлардан шығудың оңтайлы

әдістері мен стратегияларын өз бетінше табу қабілетіне, сондай-ақ жеке және топтық кеңес беру процесінде стресспен жұмыс істеуге дайын болуына байланысты. Демек, ЖОО педагог-психологтарды даярлау мінез-құлықты жену әдістерін дамытуға бағытталған оқу іс-шараларын қамтуы керек. Біз жүргізген зерттеу стресске жауап беру ерекшеліктерін және студенттердің психологтармен күресу стратегияларын таңдау ерекшеліктерін зерттеуге бағытталған.

Қиын жағдайларда адамның күйзелісі мен реакциясын зерттеу мәселесі қазіргі қоғам үшін өзекті. Жаңа әлеуметтік және технологиялық қиындықтар адамды жаңа жағдайларға бейімделу жолдарын іздеуге итермелейді. "Оқиғалар эпицентрінде" тұрған жас ұрпақ өмір жолында туындайтын қиындықтарды еңсеру мақсатында өзінің кәсіби және ақпараттық сауаттылығын ғана емес, психологиялық құзыреттілігін де жетілдіруі керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Психология стресса и методы его профилактики: учебно-методическое пособие / Авт.-сост. – ст. преп. В.Р. Бильданова, доц. Г.К. Бисерова, доц. Г.Р. Шагивалеева. – Елабуга: Издательство ЕИ КФУ, 2015. – 142 с.
2. Бодров, В.А. Психологический стресс: развитие и преодоление. 2-ое издание / В.А. Бодров. – М.: ПЕР СЭ, 2016.
3. Карабущенко, Н.Б. Психология профессиональных элит в вузе / Н.Б. Карабущенко. – СПб.: Издательский Дом «Алеф-Пресс», 2016. – С. 238.
4. Сапольски Р. Психология стресса. СПб, 2015.

ӘОЖ 159.9.072

СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚУ СТРАТЕГИЯЛАРЫН ДАМЫТУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАРЫ

Сейтжаппар А.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье раскрывается понятие «учебная стратегия», характеризуются психологические факторы, лежащие в основе развития учебных стратегий студентов, анализируются факторы, способствующие развитию учебных стратегий, психолого-педагогические условия формирования мотивации достижения у студентов. Полученные данные могут быть использованы для оптимизации процесса обучения, создания основы для подготовки программ психолого-педагогической помощи студентам, испытывающим проблемы в учебной деятельности.

Summary: The article reveals the concept of «educational strategy», characterizes the psychological factors underlying the development of educational strategies of students, analyzes the factors contributing to the development of educational strategies, psychological and pedagogical conditions for the formation of students' achievement motivation. The obtained data can be used to optimize the learning process, create a basis for the preparation of programs of psychological and pedagogical assistance to students experiencing problems in educational activities.

2020 жылға дейінгі кезеңге арналған тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамудың ұлттық стратегиясының ережелеріне сәйкес Қазақстан Республикасындағы қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі-

елдің әлеуметтік-экономикалық даму міндеттерін және еңбек нарығының қажеттіліктерін ескере отырып, кәсіби кадрларды даярлау. Осы өзара байланыста жоғары оқу орындарының рөлі жүзеге асырылып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістердің логикасынан туындайтын, сондай-ақ білім экономикасының қалыптасуымен байланысты жаңа талаптарды ескере отырып, жоғары білікті мамандарды даярлау міндетімен елеулі дәрежеде өзектендіріледі.

Білім беру жүйесін жаңғырту жағдайында жоғары оқу орындарының алдында болашақ мамандарды даярлау сапасын арттыру міндеті тұр, бұл түлектердің құзыреттілігінің жоғары деңгейін және оның қарқынды дамып келе жатқан қоғамның талаптарына сәйкестігін болжайды. Қазіргі шындық адам өміріндегі тез өзгерістермен сипатталады. Жаһандық коммуникация, цифрлық технологиялар, жаңа кәсіптер ғасырында адамның өмір бойы білім алу қабілеті басты құзыретке айналады. Осыған байланысты «оқуға үйрету» мәселесі тек мектептегі оқу кезеңімен ғана шектелмейді. Ол адам өмірінің келесі кезеңдеріне таратылады, онда кәсіби білім алу кезеңі де өмірдегі маңызды кезең мәртебесіне ие болады.

Университеттегі оқу процесі оқу тапсырмаларының күрделілік деңгейінің әртүрлілігімен көп тапсырманың болуымен сипатталады. Көп тапсырмаларды шешу оқу мақсатына жету үшін қажетті әрекеттерді біріктіру қабілетін дамытуды, яғни орындаудың стратегиялық деңгейін дамытуды талап етеді [1].

Қазіргі жоғары мектеп проблемаларының бірі студенттердің оқу дағдылары мен іскерліктерінің жеткіліксіз қалыптасуы болып табылады. Әр түрлі авторлар Т.В.Грановская, О.М. Коломиец, В.Т. Лисовский, А.В. Дмитриев, Н. М. Власова студенттерден «оқи алмау» проблемасының нақты болуы себептерін атап өткен. Көбінесе бұл мектеп кезеңінде «сәтті» болған студенттерге де қатысты.

Студенттердің оқу іс-әрекетінің мәселелеріне арналған психологтар мен мұғалімдердің жұмысында жеткілікті күшті теориялық база құрылды (А. А. Реан, А.Ф. Шиян, В. А. Иванова, Т. В. Ледовская, И.Н. Мещерякова, В. А. Якунин және т.б.). Мәселелердің қайнар көзі көп тапсырмамен сипатталатын оқу тапсырмаларының жаңа форматын шешу қажеттілігі болып табылады. Оларды шешу студенттерден бұрын қалыптасқан, бірақ күрделі операциялық және мазмұнды құрылымға негізделген басқа оқу әрекеттерін талап етеді.

Оқыту - бұл мақсатқа жетудің мақсаттары, құрылымы және құралдары бар ерекше қызмет түрі. Оқу барысында студент таным атмосферасына, тапсырмалар мен жаттығулардың ерекше түріне қатысады, оның барысында оқу процесінің мүмкіндігінше тиімді өтуіне ықпал ететін білім мен дағдылар қалыптасады. Уақыт өте келе, оқу процесіне қатысу студентті ақпаратты өңдеуді басқара алатын ойшыл ретінде сезінуге мәжбүр етеді. Бұл процестің көрсеткіші оқу мазмұнын игерудегі шығармашылықтың көрінісі деп санауға болады: сыни және тиімді оқытуды қамтамасыз ететін әдістер мен тәсілдерді қолдану, оқу тапсырмасының мақсаттары мен міндеттерін анықтау, жасалған оқу іс-әрекеттерінің мәні мен жеке маңыздылығын түсіну, оқытуды оңтайлы

ұйымдастыруға қажетті қосымша білім мен дағдыларды кеңейту және алу. Оның әрі қарай дамуы әр түрлі оқу әрекеттері мен алгоритмдер өзара байланысты қалыптастыратындығымен және әр түрлі оқу тапсырмаларын орындау кезінде автоматты түрде қосылатын тұрақты комбинацияларды (әрекеттер кешенін) құрайтындығымен анықталады. Субъект мақсатты түрде ұйымдастыратын оқу іс-әрекеттерінің мұндай кешені әдетте оқу стратегиясы ретінде белгіленеді [2].

Оқу стратегиялары студенттердің әртүрлі типтегі оқу міндеттерін шешуге жалпы дайындығының ажырамас бөлігі болып табылады. Шын мәнінде, олар субъектінің оқуға, жана оқу материалын игеруге, әртүрлі тапсырмаларды орындауға қабілеттілігін көрсетеді.

Оқу стратегиялары - бұл әр түрлі оқу тапсырмаларын орындау кезінде автоматты түрде қосылатын тұрақты әрекеттер жиынтығы [1].

Оқу стратегиялары - бұл студенттердің оқу іс-әрекетін жүзеге асыратын ғана емес, сонымен қатар оқу және кәсіби дайындық синтезін қамтамасыз ететін психологиялық механизм. Оқу стратегияларының белгілі бір түрлерінің қалыптасу дәрежесін білу, бір жағынан, жоғары мектептегі оқу процесін басқаруға, екінші жағынан, студенттердің оқу іс - әрекетінің саласын дамыту және қалыптастыру арқылы оқу нәтижелерінің сапасын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді, яғни әр түрлі деңгейдегі іс-шаралар кешені, оларға өз оқу қызметін ұйымдастыруға және басқаруға мүмкіндік береді.

Оқу стратегиясының құрылымы өзгермелілікпен, қабаттылықпен және иерархиямен сипатталады. ЖОО-да оқытуды ұйымдастыру қызметтің өзін-өзі ұйымдастыру сапасын дамытатын күрделі оқу мультизадаларын орындауды көздейді; сонымен бірге, тіпті академиялық тұрғыдан табысты студенттер де оқу мақсаттарын қою мен оған қол жеткізуде, өздерінің оқу қызметін басқаруда қиындықтарға тап болады, олардың себептері қазіргі уақытта нашар зерттелген және эмпирикалық негізсіз.

Университетте оқу іс-әрекетінің стратегиясын қалыптастыруға және таңдауға қандай психологиялық факторлар әсер етеді? Студенттің оқу іс-әрекетін ұйымдастыру мен жүзеге асырудың тиімділігін анықтайтын факторлардың бірі - студенттердің құндылықтар жүйесінің қалыптасуы және олардың жеке жетілу дәрежесі. Бұл университет студенттерінің мамандыққа, оқуға, ғылымға, сондай-ақ олардың өмірлік құндылықтары мен мінез-құлық көзқарастарының бүкіл жүйесіне деген қарым-қатынасында көрінеді. Сипаты бойынша, оқу стратегиялары бірнеше топқа бөлінеді.

Бірінші типтегі студенттердің қызығушылықтары оқу жоспарымен және пәндер бағдарламаларымен белгіленген білімнен асып түседі. Олар университет өмірінің барлық салаларында белсенді және кең мамандандыруға, жан-жақты кәсіби дайындыққа бағытталған.

Екінші типке жататын университет студенттері тар мамандандыруға нақты бағдарымен ерекшеленеді. Олардың танымдық іс-әрекеті оқу бағдарламаларының шегінен тереңдеу жағына қарай жүреді, ал бүкіл белсенділік жүйесі «кәсіби емес мүдделер» шеңберімен шектеледі.

Үшінші типтегі студенттерде танымдық белсенділік оқу бағдарламасы аясында білім мен дағдыларды игеруге бағытталған. Бұл студенттер белсенділік пен шығармашылықтың минималды деңгейін көрсетеді [3].

Көптеген авторлардың пікірінше, студенттердің оқу іс-әрекетінің стратегияларын таңдауға әсер ететін ішкі факторлар (И.В. Завгородняя, Е. П. Ильин, О.А. Самбикина және т.б.) мотивацияның ерекшеліктері болып табылады.

С.В. Бобровицкая, Ю.П. Вавилов, Е.Ю. Пятаева, Ф.М. Рахматуллина, А. А. Реан еңбектерінде ұсынылған ЖОО студенттерінің оқу іс-әрекетінің мотивациясын зерттеу тәсілдері сипатталған.

Соңғы жылдары психологтар мен мұғалімдердің білім мен дағдыларды сәтті игеруді қамтамасыз етудегі оқуға деген оң мотивацияның рөлін түсінуі күшейе түсті. Сонымен бірге, жоғары оң мотивация жеткілікті жоғары қабілеттер болмаған жағдайда компенсаторлық фактор рөлін атқара алатындығы анықталды; алайда, керісінше, бұл фактор жұмыс істемейді, қабілеттердің жоғары деңгейі оқу мотивінің жоқтығын немесе оның төмен ауырлығын өтей алмайды, оқуда айтарлықтай жетістіктерге жете алмайды.

Кейбір авторлар оқу іс-әрекетінің сәттілігін жетістік мотивациясымен байланыстырады (Д.Макклелланд, Х. Хекхаузен, Т.О. Гордеева және т.б.). Жетістікке жету мотивациясы кез-келген іс-әрекетте жетістікке жетуге, белгілі бір шеберлік деңгейіне жетуге деген ұмтылыспен байланысты. Осы мотивті басшылыққа алатын адам күрделі міндеттерді таңдайды және оларды мүмкіндігінше тиімді шешуге тырысады, өзі үшін маңызды іс-әрекетте жоғары нәтижелерге қол жеткізуге тырысады және мақсаттарына қол жеткізе отырып, табанды жұмыс істейді. Өздеріңіз білетіндей, жетістік мотиві екі компонентті қамтиды - табысқа деген үміт және сәтсіздіктен қорқу. Бұл компоненттер Х.Хекхаузен ұсынған теорияда бағаланған диспозициялар атауын алды.

Студенттің мотивациялық саласының даму деңгейі университеттің оқыту әдістеріне, шарттары мен құралдарына, оқытудың өзіндік мағынасын түсінуге, оқуға пәндік-рефлексивті көзқарасқа, субъективті белсенділікке және субъективті қатынастарға байланысты. Мотивациялық саланы терең білу және түсіну табысты қамтамасыз ете алады, студент тұлғасының белсенділігін оның дамуының дұрыс бағытына бағыттай алады.

Студенттердің, университет әкімшілігінің, секторлардың оқу іс-әрекетін ынталандыруды арттыру үшін университеттің білім беру мекемесі ретіндегі саясатына сүйене отырып, оқу іс-әрекетінің мақсаттары мен міндеттерін, оқу іс-әрекетінің материалдық-техникалық, санитарлық-гигиеналық және басқа жағдайларын жақсарту тәсілдерін кеңінен қамту, «әкімшілік-оқытушылар-студенттер» тұлғааралық қатынастар жүйесін жетілдіру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Дворникова, Т.А. Развитие учебных стратегий у студентов разной профессиональной направленности // Международный научный журнал «Инновационная наука» в 3 ч. - ч. 3. – № 11 - Уфа: Научно-издательский центр «Аэтерна», 2015. - С. 248-249.

2. Дворникова, Т.А., Костромина, С.Н. Диагностика учебных стратегий студентов // Современная психодиагностика России. Преодоление кризиса: сборник материалов III Всероссийской конференции по психологической диагностике: в 2 т. - Челябинск: Издательский центр ЮУрГУ, 2015. - Т. 1. - С.154-160.
3. Буланова-Топоркова, М.В. Педагогика и психология высшей школы / М.В. Буланова-Топоркова. – Ростов н/Д : Фенкис, 2012. – 544 с

ӘОЖ 378.091.3:37

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Сейтмұрат Н.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены психолого-педагогические условия формирования коммуникативных компетенций будущих учителей.

Summary: The article discusses psychological and pedagogical conditions for the formation of communicative competencies of future teachers.

Негізгі құзыреттердің бірі – қазіргі өмір жағдайында табысты әлеуметтенуді, бейімделуді және өзін-өзі жүзеге асыруды қамтамасыз ететін коммуникативтік құзыреттілік. Коммуникативтік құзыреттілік ауызша және жазбаша қарым-қатынастың мақсатын қоюға және оған қол жеткізуге дайын болуды білдіреді: қажетті ақпаратты алу, диалогта және көпшілік алдында сөйлеуде өз көзқарасын өркениетті түрде білдіру және қорғау, әртүрлілікті тану негізінде. ұстанымдары мен құндылықтарын құрметтеу (діни, этникалық, кәсіби, жеке және т.б.) басқа адамдар [1].

Коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру және дамыту мәселесі әсіресе негізгі мектепте өзекті болып табылады, өйткені ол жасөспірімдік және жасөспірімдік кезеңдегі жас ерекшеліктеріне байланысты даму міндеттеріне жауап береді және мектеп оқушыларының табысты тұлғалық дамуының шарты болып табылады.

Коммуникативтік құзыреттілікке қажетті тілдерді білу, адамдармен және олардың айналасындағы оқиғалармен қарым-қатынас жасау тәсілдері, топта жұмыс істеу дағдылары, ұжымда әртүрлі әлеуметтік рөлдерге ие болу жатады.

«Адам» қарым-қатынасының ерекшелігі ақпарат тек қана берілмейді, сонымен бірге «қалыптастырылады, нақтыланады, дамытады». Біз әрқайсысы белсенді субъект болып табылатын екі жеке тұлғаның өзара әрекеті туралы айтып отырмыз. Қарым-қатынасты схемалық түрде субъектаралық процесс (S – S) немесе «субъект-субъект қатынасы» ретінде бейнелеуге болады. Кез келген ақпараттың берілуі тек белгілер, дәлірек айтқанда, белгілер жүйесі арқылы мүмкін болады [2].

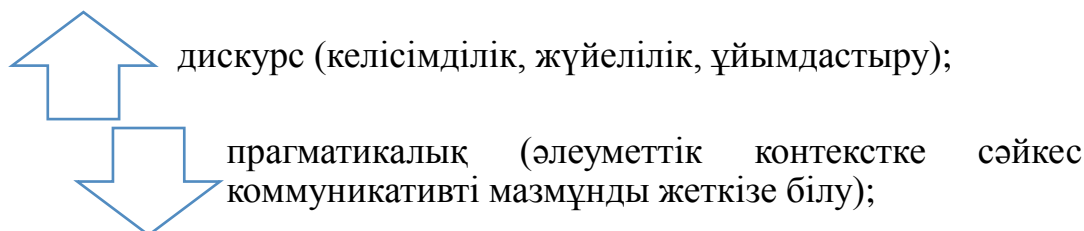
Тиімді коммуникация мыналармен сипатталады:

1) Серіктестер арасындағы өзара түсіністікке қол жеткізу;	2) Жағдайды және қарым-қатынас тақырыбын жақсы түсіну.
---	--

Жағдайды түсінуде үлкен сенімділікке жету, проблемаларды шешуге ықпал ету, ресурстарды оңтайлы пайдалану арқылы мақсаттарға жетуді қамтамасыз ету процесі әдетте коммуникативті құзыреттілік деп аталады.

Коммуникативтік құзыреттілік коммуникативтік қабілет + коммуникативтік білім + коммуникативтік дағдыға тең, коммуникативті тапсырмаларға барабар және оларды шешуге жеткілікті.

Коммуникативті құзіреттіліктің ең толық сипаттамасы Л.Бахманға тиесілі. Ол «коммуникативтік тілдік дағды» терминін қолданады және келесі негізгі құзыреттерді қамтиды:

Әңгімелесу (лингвистикалық және прагматикалық құзыреттілікке негізделген, лингвистикалық формаларды іздеуде ұзақ үзіліссіз, табиғи қарқынмен, үйлесімді сөйлей алу);

Әлеуметтік-лингвистикалық (тілдік формаларды таңдай білу, «қашан, қашан сөйлеспейтінін, кіммен; қашан, қайда және қандай тәсілмен сөйлесетінін білу»)

Стратегиялық (нақты тілдік қарым-қатынаста жетіспейтін білімнің орнын толтыру үшін қарым-қатынас стратегияларын қолдану мүмкіндігі);

Сөйлеу-ойлау (сөйлеу-ойлау әрекетінің нәтижесінде коммуникативті мазмұнды құруға дайындық: мәселенің өзара әрекеті, білім және зерттеу) [3].

Олай болса, құзіреттілікке негізделген әдісті оқытуда сәтті қолдану оқушылардың тілді білуін, коммуникативті дағдыларды көрсетуін және мектептен тыс табысты әрекет ете алуын білдіреді, яғни. нақты әлемде.

Кез келген құзіреттіліктің құрамдас бөліктері: білімді меңгеру, құзіреттілік мазмұны, құзіреттіліктің әр түрлі жағдаяттардағы көрінісі, құзыреттілік мазмұнына және оны қолдану объектісіне қатынасы болғандықтан, коммуникативті құзыретті үш құрамдас позициядан қарауға болады: пән. -ақпараттық, белсенділік-коммуникативтік, тұлғалық-бағдарлық, мұнда барлық құрамдас бөліктер оқушылардың жеке қасиеттерінің тұтас жүйесін құрайды. Сондықтан коммуникативтік құзыреттілік деп оқушының білім, білік, тұлғалық қасиеттеріне негізделген мәселелерді өз бетінше шешуге дайындығы деп қарастырған жөн.

Орыс тілі мен әдебиетін оқытудың қазіргі жағдайы мектепте ауызша және жазбаша сөйлеу дағдылары мен дағдылары жеткілікті түрде қалыптаспағанын көрсетеді. Практикалық сөйлеу әрекетін қалыптастыру үшін орыс тілі, әдебиеті туралы теориялық мәліметтер толық пайдаланылмайды. Бұл тілді білу мен тілді практикалық меңгерудің арақатынасы мәселесі әлі шешілген жоқ дегенді білдіреді.

Орыс тілі мен әдебиетін оқыту үдерісінде коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру осы мәселені шешудің бір жолы болып табылады.

Коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастырудың негізі белсенділік тәсілі болып табылады, өйткені ол әрбір оқушының өзіндік шығармашылық әрекетін қамтамасыз етеді. Тәсіл П.Я.Гальпериннің әрбір студенттің өзіндік шығармашылық іс-әрекетінде сыртқы практикалық материалдық әрекеттерден ішкі, теориялық, идеалды әрекеттерге өту қажет деген ұстанымына негізделген. Яғни, оқыту бірінші кезеңде мұғалімнің жетекшілігімен бірлескен оқу-танымдық іс-әрекетті, содан кейін - дербес әрекетті қамтиды. Біз коммуникативті құзыретті қалыптастыруда ескеру қажет «жақын даму аймағы» туралы айтып отырмыз.

Бұл тәсіл дәстүрліге қарама-қарсы емес, бірақ оған ұқсас емес, өйткені ол білім мен дағдының бағыныштылығын бекітеді және бекітеді, мәселенің практикалық жағына баса назар аударады, мазмұнын жеке құрамдас бөліктермен кеңейтеді.

Коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру нәтижелі, табысты болуы үшін әрбір оқушының ілгерілеуіне оңтайлы жағдай жасау үшін берілген жастағы оқушылардың білім беру мүмкіндіктерін білу қажет.

Оқушылардың оқу мүмкіндіктерін анықтау кезінде екі параметр ескеріледі: оқу қабілеті және оқу тиімділігі. Дайындық деңгейін анықтау критерийлерінің бірі журналдардағы бағалар болып табылады. Бақылау арқылы танымдық іс-әрекет процесінде интеллектуалдық дағдылардың қалыптасу деңгейі анықталады. Осы қасиеттердің қалыптасу деңгейлері анықталғаннан кейін әрбір оқушының жалпы білім алу деңгейі белгіленеді. Оқу үлгерімінің деңгейі оқушылардың физикалық көрсеткіштерін байқау, оқуға деген оң көзқарасын қалыптастыру арқылы анықталады. Осы қасиеттердің қалыптасу деңгейлері анықталғаннан кейін әрқайсысының тәрбиелік мүмкіндіктері белгіленеді.

Коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастырудың негізгі қағидасы – білім берудің тұлғалық мақсаттылығы. Демек, «Сөйлеуді дамыту» тақырыбы ең алдымен оқушылардың тұлғалық-психологиялық және физиологиялық ерекшеліктеріне қарай осы тақырыптың мазмұнына әр түрлі әдіс-тәсілдерді енгізе білуде жүзеге асады.

Студенттердің коммуникативтік құзыреттілігін жүзеге асыру жолдары – жұмыстың формалары, әдістері мен тәсілдері оқу материалының мазмұны қойылған мәселенің шешімін өз бетінше іздестіру көзі болуын қамтамасыз етуге бағытталған. Әдеби шығармалардың тақырыбына ізденіспен қарау әдеби кейіпкердің өмірін тәрбиелік зерттеу ретінде қарастыруға көмектеседі. Ал эссе нәтижелеріне негізделген талқылау өз көзқарасын білдіруге, басқаларды тыңдауға, пікірталас жасауға мүмкіндік береді.

Коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру ұзақ және біршама күрделі процесс. Орыс тілі сабақтарына басты рөл беріледі. Орыс тілін оқытудағы ерекше қиындық пәндік курс пен студенттің шынайы сөйлеу

тәжірибесінің өзара байланысы, тіл білімін меңгеру процесі мен тілді меңгеру үдерісі болып табылады [4].

Коммуникативтік құзыреттілікті дамытудағы үлкен мүмкіндіктер белсенді оқыту әдістеріне тән. Бұл әдістерге семинар, пікірталас, пікірталас, дөңгелек үстел, іскерлік және рөлдік ойындар жатады. Бұл әдістер нақты қарым-қатынас жағдайларын модельдеуге, белгілі бір қарым-қатынас мәселесінің шешімін табуға және қабылданған шешімдердің салдарын сезінуге мүмкіндік береді. Белсенді оқыту әдістері өте тиімді, себебі олар студенттерге типтік жағдайларда тұлғааралық қарым-қатынас дағдыларын жаттықтыруға, кері байланыс алуға, мінез-құлқын реттеуге және қарым-қатынас мәселелерін шешудің балама жолдарын табуға мүмкіндік береді.

Қашықтықтан оқыту немесе оны жиі атайтындай, электронды оқыту зерттелетін материалдың құрылымдылығының жоғары дәрежесімен және оны игеруді кезең-кезеңімен бағалаумен ерекшеленеді. Қашықтықтан оқыту әсіресе үйде оқитын мүмкіндігі шектеулі студенттер үшін маңызды.

Қашықтықтан оқытуда ақпаратты беру құралдарына қарай мыналарды ажыратуға болады:

* Оқытушының тікелей қатысуынсыз асинхронды режимде Интернет (веб курстар) арқылы оқыту;

* Мұғалім мен студенттер бір уақытта Интернетте бір сайтта болған кезде Интернет арқылы виртуалды сынып арқылы оқыту (веб-конференциялар) (синхронды режим).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Климов Е.А. Пути в профессионализм (Психологический анализ): Учебное пособие. М., Московский психологосоциальный институт; Флинта, 2013.
2. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация: Перевод с англ., М., 2012.
3. Муравьев Е.М. Компетентностный подход как одно из оснований обновления образования// Народное образование, №5, 2013.
4. С.Е. Шәкілікова, Ш.Ш. Кәрібаев, т.б. Білім берудегі компоненттік тәсіл// Қазақстан мектебі, №4, 2014.

ОӘЖ 376

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУГЕ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРДЫҢ СӨЗДІК ҚОРЫН ЖЕТІЛДІРУ

Сердалы Ф.Ш.

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассмотрены проблемы и работы по совершенствованию словарного запаса детей начальных классов с особыми образовательными потребностями.

Summary: This article discusses the problems and work on improving the vocabulary of primary school children with special educational needs.

Қазіргі уақытта білім берудің әр сатысы ерекше білім беруге қажеттіліктері бар білім алушылардың көпшілігіне қолжетімді. Олар үшін материалдық-техникалық базаны құру, оқу материалдарын бейімдеу бағдарламасы даярлануда. Мұғалімдердің ерекше білім беруге қажеттіліктері бар балалармен қарым-қатынас жасауға және оларды оқытуға қатысты арнайы жалпы білім беру ортасын дайындау; әлеуметтену және бейімделу; жеке даму деңгейіне сәйкес келетін бейімделген бағдарламаларды ұсыну; білім беру процесінің барлық қатысушыларында (педагогтер, ата-аналар және білім алушылар) арнайы педагогика және психология саласында ерекше білімді қалыптастыру сынды міндеттер болуы керек. Мұғалімдердің оқу процесін ұйымдастыруға қажетті әдістемелік дағдыларды қамтитын педагогикалық шеберлік жүйесі құрылуы керек [1]. Мұндай жүйе білім беру саласындағы барлық деңгей педагогтері үшін қалыптасуы шарт. Мектептегі алғашқы білім дағдыларын игертетін бастауыш сынып мұғалімдерінің кіші мектеп жасындағы балаларды толық әлеуметтендіруі үшін қажетті алғы шарт болып табылады.

Бастауыш сыныптағы балалардың сөздік қорын толықтыру әрекеті бұл кезеңде оқытылатын «Сауат ашу», «Қазақ тілі» пәндердің еншісінде [2; 3]. Оқуға дайындық бөлімінде: «қысқа мәтіннің мазмұнын түсіну (2-3 сөйлемнен құрылған); мұғалімнің көмегімен көрнекілікке сүйене отырып, сөйлем құрастыру; мұғалімнің көмегімен мәтінде кім? (не?) туралы айтылғанын анықтау. Берілген сюжетті сурет бойынша шағын әңгіме құрап айту; мұғалімнің көмегімен мәтіннің иллюстрациясы бойынша қойылған сұраққа жауап беру. Айтылған шағын ертегі, жұмбақ, тақпақ және әңгімені түсіну; тыңдаған материалдың мазмұны бойынша және мәтінге берілген суреттерге байланысты сұрақтарға жауап беру; білім алушылардың сөздік қорын байыту және белсендіру» көзделген [3].

Ж.Ы. Намазбаева өз еңбектерінде пассивті де, белсенді сөздіктің артуы көбінесе баланың ортасы мен тәрбиесіне байланысты екенін атап өтті. Осыған байланысты орташа статистикалық сандардың ауытқуы да орын алады. Мысалы: сандық тұрғыдан: жылына – 10-12 сөзден, екі жылда – 200-300 сөз, үш жылда – екі мың сөзге дейін жетуі мүмкін [4].

Сонымен қатар, К.Ж. Бектаева сөздіктің сапалы өсуі екі бағытта жүзеге асырылатындығын көрсетеді, атап айтқанда: біріншіден, мазмұны бойынша, яғни олар қолданатын сөздер мен ұғымдардың семантикалық мазмұны байытылып, сараланады; екіншіден, формасы бойынша, яғни сөздердің күрделі ырғақты-интонациялық, дыбыстық және буындық құрылымын дәйекті игеру [5].

Жоғарыда айтылғандар сөздіктің дамуы қарапайымнан күрделіге дейін біртіндеп жүзеге асырылатындығын атап өтуге мүмкіндік береді. Р.Д. Дүйсенбаева сөйлеу бөліктерін ассимиляциялау (дәл не болып жатқанын) атап өтті өрнек сөздердің семантикалық мазмұнын саралау) келесі ретпен жүзеге асырылады: басында зат есімдер, кейінірек етістіктер, ал сәл кейінірек үстеу мен есімдіктердің қалыптасатындығын, ал кейбір сөздер тобының өте ерте

пайда болып, оның сөйлеу әрекетінде мәңгі сақталатындығын сөз етеді. Сонымен қатар, автор атап өткендей, балалар тілінде сын есімдер салыстырмалы түрде кеш пайда болады, сандар кейінірек ұзақ уақыт бойына сіңіріледі, негізінен санау пайда болады. Бірақ бала мектеп жасында қарым-қатынас пен тілдік қатысымды игере бастайды [6, 27 б.]. Бастауыш сынып оқушыларының сөздік қоры ересектермен, құрдастарымен қарым-қатынас процесінде, мектепте оқу процесінде; өз бетінше оқу, дауыстап оқу, бірлесіп оқу кезінде; медиа көздерден (фильмдер, музыка, теледидар, интернет) байытылады.

Оқушының белсенді сөздік қорын құрайтын үш тақырыптық сөздер тобы бар. Бұл топтар сөздерді қолдану жиілігіне, белгілі бір жаста (7, 8, 9, 10 жаста) игерілген жазу және оқу дағдыларына сәйкес орнатылады. Бірінші топ – жалпы қолданылатын лексика, яғни күнделікті өмірде қолданылатын сөздер. Сөздердің екінші тобы – оқу процесінде қолданылатын лексика, ал үшінші топқа танымның белгілі бір саласына қатысты терминдер, тақырыптық белсенді лексика кіреді. 2 және 3-топтарда нақты айырмашылық жоқ екеніне назар аудару керек.

Сөзді осы немесе басқа санатқа қосу оқушылардың жеке тәжірибесіне байланысты. Сөздік қорды жетілдіру кезінде барлық сөздер бірдей маңызды емес. Мұғалім оқушылардың назарын қандай сөздерге аудару керектігін қалай анықтайды?

Сөздік қорды өзектендіруге үйрету барысында мұғалімге оқылатын мәтінді түсінудің кілті болып табылатын сөздерді таңдау ұсынылады. «Қиын» сөздерге ерекше (мысалы, дауыссыз дыбыстарды қатар келген, ызың және ысқырық, үнді дауыссыздары бар сөздер; мағынасы көмескіленген сөздер; күрделі құрамға ие сөздер; грамматикалық тұрғыдан қиын сөздер) назар аудару керек.

Көптеген авторлардың еңбектерінде Ресей ғалымдарының зерттеулерінде балалардағы сөйлеуді дамытудың төрт кезеңі көрсетілген, олар сөздікті ассимиляциялаудың бірқатар белгілерімен сипатталады [7; 8]. Сондықтан әр кезеңге нақтырақ тоқталайық.

Сөздіктің дамуындағы алғашқы кезең келесідей сипатталады, яғни сөздіктің құрамына жалған сөздер кіреді (ономатопеялық және бір сөзден тұрады). Бұл сөздер аморфты, өзгермейтін сөздер – түбірлер деп аталады, бір немесе бірнеше заттарды, оның әрекеттерін білдіру үшін қолданылады. Сонымен қатар, осы сөздерді айту барысында баланың түсінуі үшін ым-ишарамен, бет-әлпетіндегі мимикамен бірге жүреді. Бұл «жалған сөздер» балалардың қолдануында түсініксіздікке ие екендігін көрсетеді, ал ересектердің сөздерімен салыстырғанда олардың мазмұнының «тарылуы» байқалады [8, 347 б.]. Бірте-бірте, жыл соңына қарай балалар бірінші буынға (анасы, әкесі және т.б.) баса назар аударатын екі қайталанатын буыннан тұратын сөздерді дамытады, сондай-ақ осы кезеңдегі көптеген балаларда сөздің ырғақтық-интонациялық құрылымының дамуында оның дыбыстық дизайнынан басым болады. Балалар екі қарапайым сөзден тұратын алғашқы сөйлемдерді айта

бастайды. Бұл екінші кезеңнің дамуы мен қалыптасуының алғышарты болып табылады. Бұл сөздіктің сандық өсуімен және сонымен бірге сөйлеу бөліктерін дәйекті игерумен сипатталады. Бір мезгілде сөздік қорды ұлғайта отырып, сөздердің күрделенуі және оның ырғақтық-интонациялық құрылымын нақтылау, яғни, дыбыстық дизайн орын алады. Осы кезеңде сөздіктің қарқынды өсуіне байланысты сөздердің буындық құрылымының бұрмалануы, сөздердегі буындардың өзгеруі, сөз құрылымыны қысқаруы, қажетсіз, басы артық буындардың енгізілуі орын алады. Мұндай бұрмалану құбылысын В.И. Селеверстов басқалардың сөйлеуінің әсерінен тез жоғалып кететін «балалар парафазиясы» деп атайды [9].

Үшінші кезең бай лексикамен, сөздің әр түрлі буын құрылымын игерумен сипатталады (екі буыннан бес буынға дейін және одан да көп). А.А. Леонтьев атап өткендей, нақты мағынадан абстрактіге дейінгі сөздік қорды жинақтау және күрделендіру процесінде сөйлеу жағының семантикалық компонентін қалыптастыру жүзеге асырылады. Сөйлеудің барлық бөліктері ассимиляцияланады, бұл процестің реттілігі олардың мағынасының нақтылығының төмендеуіне әкеледі [10]. Бастауыш мектепте оқу кезінде төрт дағдының барлығының дамуына назар аудару керек. Лексиканың екі түрінің де: белсенді лексиканың (ауызша сөйлеу тілінде және жазуда үнемі қолданатын) және пассивті лексиканың (оқыған кезде немесе есту арқылы білетін сөздер, бірақ оларды ауызша және жазбаша түрде пайдаланбайды) сапасын анықтау. Пассивті сөздік қор әдетте бірнеше есе белсенді болады. Оқу процесінде белсенді сөздік байыту үшін арнайы жұмыстар ұйымдастырылады. Бұл сөздің мағынасын түсіндіру және жаңа сөздерді ауызша сөйлеу мен жазуда қолдану процесінде орын алады.

Төртінші кезең сөйлеу-тұрмыстық стильде синтаксистік және морфологиялық тәртіп жүйесінің игерілгендігімен сипатталады, яғни балалардың тілді меңгерудің жоғары деңгейіне ие. Бұл Е.А. Земская атап өткендей, алты жасында балаларда сөздік төрт мың сөзге жетеді. Осы кезеңде балалар жалпылама сөздерді ажыратады және оларды нақты атай алады, мысалы, «жануарлар» деген жалпылама ұғымды «жолбарыс, арыстан, жабайы, жыртқыш» деп сөздермен толықтырып жауап бере алады. Балалардың сөздік қорында заттардың, әрекеттердің, белгілердің атауларын білдіретін сөздер қалыптасады. Авторлардың пікірінше, «балалар заттарды, олардың жеке бөліктерін, бөлшектерін, қасиеттерін білдіретін жалпылама, нақты мағынасы бар зат есімдерді; материалды, қасиеттерді, сапаны, заттардың күйін анықтайтын сын есімдерді; әрекеттік мағынадағы етістіктерді» нақты атай алады [11]. Сонымен қатар, сөйлеуде балалар антагонистік мағынасы бар сөздерді, яғни антонимдерді (*батыл – қорқақ, кішкентай – үлкен* және т.б.) қолдануды үйренеді; өзара мәнделес сөздердің, яғни синонимдердің мағыналық реңкін ажыратады. Бұл ретте, сондай-ақ сөйлеудің барлық бөліктерін мағынасы бойынша дұрыс қолдана алады. Жоғарыда айтылғандар балалардың сандық және сапалық сөздігі ересектермен де, құрдастарымен де оның жасына сәйкес кез-келген тақырыпта оңай сөйлесе алатын деңгейде қалыптасқандығын

көрсетеді. Әңгіме барысында балалар сөздерді дұрыс таңдауға, өз ойларын нақты жеткізуге, әртүрлі фактілерді біртұтас тұтастыққа байланыстыруға тырысады. Бұл кезеңнің тағы бір ерекшелігі – объектілерді белгілеуге сараланған қатынас. Ойын барысында балалар өз әңгімесінде ересектердегідей кәсіби бағытты білдіретін сөздерді көбірек қолдана бастайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Организация деятельности ресурсного центра (кабинета) по поддержке инклюзивного образования: методические рекомендации/ Елисеева И.Г., Ерсарина А.К.- Алматы: ННПЦ КП, 2020. - 26 с.
2. «Сауат ашу» пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы (оқыту қазақ тілінде). Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы «5» ақпандағы № 51 бұйрығына 1-қосымша
3. Қазақ тілі. Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында бастауыш мектепке (2-4 сыныптар) арналған оқу бағдарламасы (30 пилоттық мектептерде сынақтан өткізу үшін байқау нұсқасы). – Астана, 2015. – 27 б.
4. Намазбаева Ж.Ы. Психология және психотерапия. - Алматы, 2006. – 98 б.
5. Бектаева К.Ж., Равшанова А.Ө. Нашар еститін бастауыш сынып оқушыларының сөздік-логикалық ойлау қабілетін дамыту // Абай ат. ҚазҰПУ Хабаршысы, Арнайы педагогика сериясы. №1 (52), 2018. -77-84 б.
6. Дүйсенбаева Р.Д. Логопедиялық түзету жұмыстары. Ақтөбе, 2009. – 74 б.
7. Бобровская Г.В. Активизация словаря младшего школьника [Текст] / Г.В. Бобровская // Начальная школа. - 2012. -№4. - С 47-51.
8. Долгобородова Н.П. Вопросы обучения и воспитания умственно отсталых школьников [Текст] / Н.П. Долгобородова. - Л., 2006. – 184 с.
9. Селиверстов В.И. История логопедии. Медико-педагогические основы [Текст] / Селиверстов В.И. // учебное пособие для вузов. - М.: Академический Проект, 2015. - 384 с.
10. Леонтьев А.А. Принципы психологического развития ребенка и проблемы умственной недостаточности [Текст] / А.А. Леонтьев // Проблемы развития психики. - М., 2015
11. Амандавлетова С.Н. Проектирование коррекционно-педагогической работы в образовательной области «Коммуникация» по разделу «Развитие речи» с детьми младшего возраста первого года обучения с отклонениями в речевом развитии // Қолжетімді түзім: <https://special-edu.kz/115-amandavletova-sn-proektirovanie>

ӘОЖ 24.06.2021

ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ МАМАНДЫҒЫ СТУДЕНТТЕРІНІҢ КӘСІБИ ЭТИКАЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

¹Сихынбаева Ж.С., ²Асанов Т.И.

¹«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

²А.Қуатбеков атындағы ҚХДУ, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается образовательное пространство вуза как образовательное пространство, обладающее содержательными и организационными возможностями для формирования профессионально-этического потенциала будущих учителей физической культуры в образовательном процессе.

Summary: This article considers the educational space of the university as an educational space that has substantial and organizational capabilities for the formation of the professional and ethical potential of future physical education teachers in the educational process.

Болашақ мұғалімнің сынып ұжымын, оқу-тәрбие үдерісін оқушының жеке тұлғасының дамуын және т.б. адами қорларды қажетті деңгейде басқару үшін оның бойында жоғары педагогикалық білімнің болуымен қатар білім берудегі басқару саласынан арнайы білім, біліктерінің болуы қажет етіледі. Осыған байланысты білім беру саласындағы мамандарды даярлауға жаңа талаптар ұсынылады. Өйткені қазіргі қоғам мұғалімдердің кәсіби әлеуеті аясында білім берудегі ұйымдастырушылық, басқарушылық ісәрекетті жүзеге асыруға қабілеттіліктерінің болуын талап етіп отыр. Осы айтылғандардан Қазақстандық білім берудің көп сатылы реформасы үдерісінде туындайтын терең сапалы өзгерістер жағдайында болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерінің кәсіби этикалық әлеуетінің жаңа түрін қалыптастырудың өзектілігі айқындалды.

Болашақ дене тәрбиесі мұғалімі белгілі бір жастағы адам, жеке тұлға ретінде төрт жағынан сипатталуы мүмкін: тұқым қуалаушылықпен және туа біткен бейімділікпен анықталған және өмірдің сыртқы жағдайларының әсерінен өзгертін биологиялық, әлеуметтік қатынастарымен ерекшеленеді. Оны белгілі бір әлеуметтік топтың мүшесі ретінде сипаттайтын қасиеттерді көрсететін әлеуметтік; ерте ересек (жетілу) отабасындағы адамның психикалық процестерін, күйлері мен қасиеттерін көрсететін психологиялық); педагогикалық қолдаудың субъектісі ретінде сипаттайтын жеке және кәсіби қалыптасу ерекшеліктеріне сәйкес келеді [1].

ЖОО-да болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерін оқу кезеңі - бұл 18-ден 25 жасқа дейінгі жас, оны Л.С. Выготский баланың даму кезеңдерінің тізбегіндегі соңғы буынға қарағанда жетілген жастағы тізбектегі бастапқы буын ретінде анықтайды [2]. Осы кезеңнің бірінші жартысы - 18-ден 20-21 жасқа дейін ЖОО-ның I-3 курсында оқумен сәйкес келеді. Яғни, болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерінің талдау логикасы - дамудың әлеуметтік жағдайынан жетекші қызметке, содан кейін жас ерекшелігі мен жеке сипаттамаларына дейін жалғасады. Л.С. Выготский енгізген «дамудың әлеуметтік жағдайы» ұғымы әр жас кезеңіне тән субъектінің әлеуметтік шындыққа қатынасының жүйесі ретінде ашылады, ол оның тәжірибелерінде көрініс табады және оны басқа адамдармен бірлескен іс-әрекетте жүзеге асырады [2]. Дамудың әлеуметтік жағдайы субъектіге әр жастағы деңгейі бойынша нақты міндеттер қояды, оларды шешу осы жастағы даму мазмұнын құрайды. Болашақ дене тәрбиесі мұғалімдері тұлғасының дамуындағы әлеуметтік жағдайдың ерекшелігі, ЖОО-ның білім беру үдерісімен анықталады [2].

ЖОО-ның ішкі саласының элементтеріне: ЖОО-ның тыныс-тіршілігін басқару және ұйымдастыру; оқу-тәрбие үдерісінің мақсаттары, мазмұны және ұйымдастырылуы; ғылыми-педагогикалық ұжым; болашақ дене тәрбиесі мұғалімдері ұжымы және оның қызметі; сабақтан бос уақытта болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерімен жұмыс істеу және басқа да ерекшеліктер жатады. ЖОО-ның оқу-тәрбие үдерісінің сыртқы саласы (ортасы) ЖОО-ның қызметіне әсер ететін білім беру мекемесінің қабырғасынан тыс орналасқан нақтылық

элементтерін қамтиды. Бұл университет жұмысының аумақтық ерекшеліктері: университеттің ғылыми емес құрамының өмір сүру жағдайлары; болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерінің өмір сүру жағдайлары және олардың сабақтан бос уақыттағы байланысы және басқалар.

Университеттің оқу-тәрбие процесінің субъектісі ретінде болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерінің маңызды сипаттамасы жетекші қызметі болып табылады, оның дамудың осы кезеңіндегі адамның психикалық процестері мен психологиялық ерекшеліктеріндегі негізгі өзгерістерді анықтайды. Жеке тұлғаның жетекші қызметке қатынасы ерекше маңызды: егер ол өз еркімен, қызығушылықпен орындалса, ерекше жеке мағынаға ие болса, онда ол жеке тұлғаның дамуын анықтайды. А.В. Петровскийдің пайымдауынша, әр түрлі деңгейдегі және құрам топтарындағы дамудың әлеуметтік жағдайына байланысты жетекші мінез әр түрлі болуы мүмкін [3].

Университеттің оқу-тәрбие үдерісінде болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерінің негізгі психологиялық ерекшеліктері - бұл кәсіби бағыт, танымдық және кәсіби қызметті жүзеге асыру әдістері, кәсіби және этикалық құндылық бағдарлары, кәсіби қызметке психологиялық және моральдық дайындығы, рухани және әлеуметтік жетілу. Қазіргі уақытта осы міндеттерді шешудің негізі ХХІ ғасырдың басындағы білім беруді ұйымдастыру мен дамытудағы жетекші тәсіл - кәсіби даму үдерісі. Маман өз қызметі аясында және арнайы курстарда жаңа білім алады, әлеуметтік және кәсіби құзыреттерді, динамикалық ақпараттық қоғам жағдайында оның қызметінің тиімділігін қамтамасыз ететін қабілеттерді дамытады. Бұл ереже «Білім беруді дамытудың 2020-2030 жылдарға арналған бағдарламасының тұжырымдамасында» расталды, онда дамушы қоғамға заманауи білімді, адамгершілік, іскер адамдар қажет, олар таңдау жағдайларында өз бетінше жауапты шешімдер қабылдай алады, олардың ықтимал салдарын болжай алады, ынтымақтастыққа қабілетті, ұтқырлықпен ерекшеленеді [4]. Ел тағдыры үшін жауапкершілік сезімі дамыған динамизмге, конструктивтілікке иелік жасайды.

ЖОО-ның оқу - тәрбие үрдісінде болашақ дене тәрбиесі мұғалімді кәсіби-этикалық ұғымдармен жұмыс істеу тәжірибесін жинақтауға, олардың мазмұнын ұғынудың ықтималдығын кеңейтуге, кәсіптік құндылықтарды ұғынуға және оларды алу құралдарын меңгеруге, өзін-өзі тануға ұмтылысты дамытуға мүмкіндік алады.

Сонымен қатар, оқытушы-профессордың міндеті - болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерінің нормалар, принциптер мен құндылықтар туралы кәсіби-этикалық білімдерін байыту және байыту, бұл «естідім, көрдім, істедім», «қабылдадым, бастан өткердім, есіме түсірдім» бағыты бойынша мүмкін болады және ол үшін маңызды ақпаратты қамтиды. Санасында қалады және жаңартуға дайын жасырын күйде болады. Байыту бағдарламасын тиімді іске асыру оқытудың арнайы ұйымдастырылған нысандарымен байланысты әдісті (формаларды, тәсілдерді, әдістер мен құралдарды) дұрыс таңдау арқылы мүмкін болатынына назар аударған жөн: проблемалық диалог элементтері бар ақпараттық сипаттағы шағын дәрістер, практикалық-этикалық сабақтар,

болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерінің өзіндік жұмысы; жәрдемдесу педагогикалық қызметтің ерекше түрі ретінде айқындалады, бұл ретте бірлесіп әрекет ету үйлесімді өзара іс-қимылға және шығармашылық өзін-өзі іске асыруға кедергі келтірмейтін әдістер арқылы болашақ дене тәрбиесі мұғалімдеріне олардың білім беру қызметінде көмек көрсетуге және қолдауға бағытталған саналы бірлескен іс-әрекет болып табылады.

Білім беру кез-келген жүйе сияқты өзара байланысты элементтерден тұрады. Осы жүйенің негізгі элементтері мемлекеттік білім беру стандарттары мен бағдарламалары, білім беру мекемелері, білім беруді басқару органдары, оларға ведомстволық бағынысты ұйымдар, қоғамдық бірлестіктер болып табылады. Элективті компоненттер құрылымындағы оқу құжаттамасын талдау жалпы гуманитарлық және әлеуметтік-экономикалық пәндер, Жалпы және жаратылыстану пәндері, Жалпы кәсіптік пәндер және мамандандыру пәндері сияқты барлық оқу циклдерінің пәндері қандай да бір жолмен болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерін қажет білім мен дағдыларды қалыптастыруға бағытталғандығын көрсетті. Олардың кәсіби дағдыларын жүзеге асыруда моральдық-этикалық мәселелер де ескерілеп тұруы керек, әсіресе кәсіби этиканың проблемалардың қалыптастырылуына да көңіл бөлінеді.

Болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерінің кәсіби-этикалық әлеуетін қалыптастыру бойынша пәндер мазмұнынан негізгі талаптарды қысқаша қарастырайық. Жоғары кәсіби білім берудің Мемстандартын зерделеу барысында "дене шынықтыру және спорт" мамандығы және оқу процесі бойынша студент адам өмірінің барлық түрлері және оның болашақ кәсіби өмірі туралы білім алатыны анықталды. Алайда, болашақ дене тәрбиесі мұғалімі мамандығының этикалық компонентіне жақын жоғарыда аталған пәндердің талаптарын игеруге қойылатын талаптарды қарастыру негізінде олардың мазмұнында педагогикалық этиканың моральдық принциптері мен нормаларына жеткілікті көңіл бөлінбейтінін атап өтеміз:

Біз осылайша студенттердің кәсіби-этикалық әлеуетін 1) "Этика", "Әлеуметтану", "Мәдениеттану". "Саясаттану" (Жалпы гуманитарлық және әлеуметтік-экономикалық пәндер); 2) "Дене шынықтыру және спорт Академиясы" пәндерінің рөлі мен орнын анықтадық. Сонымен қатар, болашақ дене тәрбиесі мұғалімдерінің кәсіби - этикалық мәдениетті қалыптастыруда айтарлықтай әлеуетке ие, оқу курстары мазмұнының сабақтастығын бұзбай, оларды оқытудың дәйектілігін дұрыс құру, сондай-ақ мамандықтың этикалық жағына қойылатын талаптарды ескере отырып, бағдарламалардың мазмұнын түзету маңызды. Мамандықтың жұмыс оқу жоспарларына жалпы кәсіптік қажеттіліктерді қанағаттандыруға және түлектердің болашақ кәсіби қызметі саласында тереңдетілген білім алуға бағытталған түрлі курстар енгізілді (мысалы: "Анатомия", "Физиология", "Биомеханика", "Дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі", "Мамандандыру" және т.б. пәндер). Бірақ сонда да элективті курсты қосу керек екенін атап өткен жөн.

Сабақ барысында оқытудың кез келген нысаны кезінде және сабақтың әрбір тақырыбын зерделеу кезінде білім алушыларды тәрбиелеу және оларда кәсіби-этикалық мәдениетті қалыптастыру жүзеге асырылады. Сонымен қатар оқытушылар студенттермен аудиториядан тыс уақытта этикалық тәрбиеге бағдарлана отырып қосымша тәрбие жұмысын жүргізеді - ашық сабақтар, білім алушылардың топтық жиналыстары; рефераттар, баяндамалар, курстық және дипломдық жұмыстар жазу мен ресімдеуді, қорғау мен конференцияларда сөз сөйлеуді, институттың жыл сайынғы ғылыми - практикалық конференцияларына және өңіраралық жоғары оқу орындары конференцияларына ғылыми жұмыстармен қатысуды көздейтін ғылыми-зерттеу жұмысы; ғылыми қызметкерлердің, ғалымдардың, дене шынықтыру мен спорттың еңбек сіңірген қайраткерлерінің, еңбек сіңірген жаттықтырушыларының, тәжірибелі халықаралық тәжірибешілердің, спорт шеберлерінің, халықаралық дәрежедегі спорт шеберлерінің, “ еңбек сіңірген спорт шеберлерінің қатысуымен” дөңгелек үстелдер”.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Күнпейіс Ж.Қ. Технология пәнін оқытуда бастауыш сынып оқушыларының дүниетанымын қалыптастырудың негіздері. – Түркістан: А.Ясауи атындағы ХҚТУ, 2012. - 146 б.
2. Молдажанова А.А. Влияние единства дидактической и методической подготовки на формирование профессиональной культуры будущего учителя. Автореф. ... докт. пед. наук. Алматы. 2012. - 48 с.
3. Рысбаева А.Қ., Қоңырбаева С.С., Қайназарова Ұ.Е. т.б. Жоғары оқу орындарындағы білім мазмұны және оқыту технологиялары. - Алматы 2014, 153 б.
4. Тұрғынбаева Б.А. Болашақ мұғалімдердің әлеуетін дамыту: кәсіби шығармашылық жолында. / Тұрғынбаева Б.А.- Алматы: «Полиграфия – сервис К 0 », 2012. – 316 б.

УДК 37.01

«ИСТОРИЯ ДАЁТ МОЛОДЫМ РАЗУМ СТАРЫХ»

Спирина М. Ю.

Университет при МПА ЕврАзЭС, г.Санкт-Петербург, Россия

Түйін: Қазіргі адамзаттың маңызды мәселелерінің бірі – антропологиялық дағдарыс. Жаңа технологиялық жолға тезірек көшуді жүзеге асыруға ұмтыла отырып, көптеген елдер мен халықтар өздерінің дәстүрлі құндылықтарын, оның ішінде жаңа әлемдік экономикалық тәртіп жағдайында инновациялық кадрларды оқыту, тәрбиелеу және кәсіби даярлау саласында мәдени-тарихи тәсілді қолданудың шұғыл қажеттілігін ұмытып кетеді. Мақалада қазіргі замаңғы тәжірибелік қызметкер этнопедагогикалық зерттеулердің нәтижелерін қазіргі білім беру және білім бері қызметіне қосудың мүмкін бағыттарын ұсынатын кейбір тарихи мәліметтер келтірілген.

Summary: One of the most important problems of modern humanity is the anthropological crisis. In an effort to make the transition to a new technological order as quickly as possible, many countries and peoples forget their own traditional values, including the urgent need to apply a cultural and historical approach in the field of education, upbringing and professional training of innovative personnel in the conditions of a new world economic order. The article presents some historical information that suggests to the modern practical worker possible directions for

including the results of ethnopedagogical research in modern educational and educational activities.

Сегодня человек столкнулся с огромным количеством самых разных проблем: политических, экономических, социальных и др. Особо значимой из них стали глобализационные кризисы, в том числе антропологический, непосредственно затронувший современного человека. Невозможно в рамках статьи осветить полностью все аспекты данного кризиса, затронем лишь ряд вопросов формирования творческой, нравственной, национально укоренённой личности специалиста будущего. Ещё в 1920-е годы А. В. Бакушинский писал: «Дети как драгоценный материал для формовки будущих носителей новой, возможно, более удачной и целостной культуры, являются предметом нашей исключительной заботы. <...> Всякая грубая неправильность в детском развитии, всякая грубая ошибка в искусственном стимулировании его направления сулит неисчислимые бедствия надломленной душе современного человечества и её культурному облику» [1, с. 8].

Сегодня обращает на себя внимание тот факт, что из сферы обучения и воспитания подрастающего поколения практически полностью исчез ручной труд (в том числе, художественный), который издревле считался самой важной сферой жизнедеятельности человека. Переживание антропологического кризиса, в частности, проявляется в утрате современным человеком многих человеческих черт: творческой, инициативности, альтруизма, что в традиционных культурах воспитывалось с раннего детства. Недаром К. Лоренц выделил восьмой смертный грех, каковым он считает отказ от традиции.

Вместе с тем, евразийские государства стали всё чаще обращаться к традиционным ценностям. Их сохранение и защита в условиях глобализации выступают одним из главных направлений обеспечения национальной безопасности государственных образований евразийского континента. В 2012 г.: в информационном письме о Международной научно-практической конференции «Методология педагогики: педагогическая наука и педагогическая практика как единая система» (г. Челябинск) верно сформулировали определение историзма как фундаментального научного основания педагогики. Представляется необходимым включение результатов этнопедагогики в современное обучение и воспитание инновационных кадров для Большой Евразии. Неоценимый вклад в изучение, теоретическое обобщение народной педагогики внёс основоположник научной педагогики К. Д. Ушинский. Он обосновал один из ведущих принципов этнопедагогики — от восприятия культуры собственного народа через родной язык к культуре соседних народов, затем к пониманию и усвоению мировой культуры.

В подготовке к грядущей профессиональной деятельности необходимо учитывать исторические достижения народной педагогики, обязательно включающей всеобщее трудовое воспитание. Народное мировоззрение евро-азиатских народов высшим предназначением человека считало добросовестный, систематический и разумный общественно полезный труд. С раннего детства в человеке воспитывалось уважение к самым разным формам

труда: и физическому, и умственному. Они не разделялись в народном сознании. Это нашло отражение в устном народном творчестве.

Народная педагогика важнейшим компонентом считала принцип детской самодеятельности. Побуждение ребёнка к активной творческой, созидательной деятельности выступает альтернативой массовой коммерческой культуре, ориентирующейся на пассивное освоение-потребление. В современном социуме ребёнок и подросток утратили возможность активизировать свои культуротворческие способности. В этой связи необходимо вспомнить, что фольклор с его простотой, доступностью, открытостью оказывается чрезвычайно плодотворным средством педагогического воздействия. Коммерческие формы культуры не обладают укоренённостью, о которой много писал в своё время Д. С. Лихачёв. В своих «Письмах о добром» он не единожды упоминал «нравственную оседлость» как важнейшую составную часть личности человека.

Нам представляется необходимым напомнить, что проблема трудового воспитания вставала перед человечеством в разные периоды его исторического развития. Так, на рубеже XIX-XX вв. пристальное внимание обратили на ручной, в том числе, художественный труд. Начали с того, что ввели ручной труд в учебный процесс, но обнаружилось отсутствие учителей такого труда. И тогда организовали подготовку учителей труда, которых стали называть инструкторами. Подобная практика стала развиваться в различных частях Российской империи: России, Финляндии, Эстляндии, др.

Приведём некоторые исторические данные о включении ручного труда в учебную деятельность образовательных учреждений Российской империи. Обучение ручному труду в России получило свое начало в октябре 1884 г. в Санкт-Петербургском учительском институте (ныне Российском государственном педагогическом университете им. А. И. Герцена). Его поручили известному специалисту К. Ю. Цирулю. Благодаря ходатайству и покровительству тогдашнего министра финансов И. А. Вышнеградского, в 1885 г. последовало Высочайшее повеление об отпуске ежегодно 3000 рублей из Государственного казначейства на этот предмет. И. А. Вышнеградский связывал вопрос о ручном труде с вопросом национальным: он желал основательно подготовить русского рабочего к предстоящему ему промышленному состязанию с иностранными производителями. К. Ю. Цируль в своей деятельности пользовался опытом Отто Саломона, работавшего в Нэсской учительской семинарии в Швеции. В 1875 г. эту гимназию реорганизовали: она стала международным учреждением по подготовке учителей и учительниц ручного труда для всех стран света. По этой причине Нэсская гимназия получила название «семинарии ручного труда».

В 1894 г. И. А. Вышнеградский ходатайствовал о немедленном командировании в Нэсскую семинарию двух городских учителей для надлежащего их ознакомления с местной педагогической практикой по ручному труду. За 25 лет в России было устроено 130 курсов ручного труда в 24 местностях. В их число с 1906 г. вошли ежегодные летние курсы при Санкт-

Петербургском и Московском учительских институтах, на которых готовились «к правильному преподаванию рукоделия» 2000 учителей и учительниц, притом из самых отдалённых местностей Российской империи.

Следует также обратить внимание на деятельность Общества помощи ручному труду в Санкт-Петербурге, входившего в число учреждений Попечительства о трудовой помощи. Оно ставило ближайшей задачей поддержание и развитие кустарного дела, то есть того, что впоследствии получило название народного художественного ремесла.

Значение ручного художественного труда трудно переоценить. К нему вновь и вновь обращались теоретики и практики из различных сфер жизнедеятельности тогдашнего населения. Мы приведём мнение князя Ф. С. Голицына, создавшего описание кустарной промышленности Российской империи на рубеже XIX-XX вв. Князь высоко оценивал воспитательное значение кустарничества как важного способа умственно-духовного развития русского народа [2].

Обращение к такой традиционной ценности, как ручной труд, было обусловлено кризисным состоянием рабочих в тогдашней мировой системе хозяйствования. О важном значении ручного труда писал журнал «Трудовая помощь», издававшийся «состоящим под августейшим покровительством Ея величества Государыни императрицы Александры Федоровны Попечительством о Домах трудолюбия и Работных домах». Внимание к ручному труду проявилось включением его в новое положение о финских народных школах и учительских семинариях в качестве обязательного предмета обучения. Интересным представляется факт, что Главное управление военно-учебных заведений наметило стройный и цельный план ведения и упорядочения преподавания ручного труда. Начиная с 1890 г., для офицеров-воспитателей этих заведений устраивались ежегодно временные курсы ручного труда при Санкт-Петербургском втором кадетском корпусе. Уже в 1901 г. число офицеров, специально подготовленных к преподаванию данного предмета, достигало до 100 человек.

Во второй половине XX в. философы, педагоги, психологи стали всё чаще подчёркивать значение фольклора как сферы художественного творчества, развивающего именно образную сторону мышления личности. Г. Д. Гачев считал, что этнопедагогическое воздействие лишь в том случае будет эффективным, если его не ограничивать воздействием на уровне разума, логики, но активно использовать образную сторону мировосприятия. Этнопедагогическая деятельность по своему характеру, используемым средствам оказывается во многом близка деятельности художественно-творческой, образно-созидательной, — писал философ [3, с. 28, 29]. Вследствие использования исторического опыта народной педагогики в человеке актуализируется творческая составляющая его личности, высокий императив, на основе которого в традиционных культурах вырабатывался «народный идеал совершенного человека» (Г. Н. Волков).

Принцип историзма, сегодня едва ли не забытый современной педагогикой, предоставляет широкие возможности разрабатывать инновационные методы обучения и воспитания, применять традиции евразийской и мировой культуры, придавая им актуальный и многоцелевой характер. Обращение к историческому опыту имеет результатом воспитание у будущих поколений не только практических навыков и умений осуществления практической профессиональной деятельности, но и формирование у них стратегического мышления, способности находить неординарные решения возникающих проблем, которые теперь принято называть вызовами.

В заключение следует вывод: использование сегодня опыта, методов и принципов народной педагогики позволит решить многие задачи по воспитанию и обучению человека третьего тысячелетия и адекватно ответить на т.н. «вызовы» XXI века с помощью культурно-исторического подхода [4].

Список использованной литературы:

1. Бакушинский А. В. Художественное творчество и воспитание. — М.: Книгоиздательство Союза Работников Просвещения «Культура и просвещение», 1922. — 66, [1] с.
2. Голицын Ф. С. Кустарное дело в России в связи с умственно-духовным развитием русского народа. Составил кн. Ф.С. Голицын. Т.1. — СПб., тип. В.Ф. Киршбаума, 1904-1913. — 642 с. с табл.
3. Гачев Г. Д. Национальные образы мира. Соседи России. Польша, Литва, Эстония. — М.: Прогресс-Традиция, 2003. — 384 с. с илл.
4. Спирина М. Ю. Методология педагогики: что даёт культурно-исторический подход // «Алдамжар оцулары – 2015» Халыцар. гыл.-тэж. конф. материалдары - «Алдамжаровские чтения – 2015»: Материалы Междунар. науч.-практ. конф. - Костанай: академик З. Алдамжар атындагы КОТУ, 2015. – 338 б. С. 120-131.

ӘОЖ 371.135 (574.5)

ОҚУШЫЛАРДЫҢ КӨП ҰЛТТЫ ҚҰРАМЫМЕН МЕКТЕПТЕГІ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫНА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫ ДАЙЫНДАУ ШАРТТАРЫ

Сыдыкова Г.С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены условия подготовки будущих педагогов к воспитательной работе в школе с полиэтническим составом учащихся. Кроме того, определены основные аспекты правильной организации воспитательного процесса в школе с полиэтническим составом учащихся.

Summary: The article considers the conditions for preparing future teachers for educational work in a school with a multiethnic composition of students. In addition, the main aspects of the proper organization of the educational process in a school with a multi-ethnic composition of students are identified.

Еліміздің тәуелсіздігінің алғашқы күндерінен бастап этносаралық және конфессияаралық келісімді нығайту мәселесі Қазақстан басшылығы үшін мемлекеттік саясаттың басым міндеті ретінде болды. "Мәңгілік ел" патриоттық актісінде атап өтілгендей, "Бейбітшілік пен келісімнің ұлы ісіне адал халық мыңдаған жылдар бойы өмір сүретін болады" [1]. Қазақстан халқы

Ассамблеясы жұмысының арқасында біздің елімізде этносаралық және конфессияаралық келісімнің бірегей моделі, әрбір азамат этностық немесе діни тиесілілігіне қарамастан Конституция кепілдік беретін азаматтық құқықтар мен бостандықтарды толық иеленетін және пайдаланатын кезде сенім, ынтымақтастық және өзара түсіністіктің ерекше атмосферасы қалыптасты. Республикада республикамыздағы барлық этностардың мәдениетін, тілін, дәстүрлерін дамыту үшін барлық қажетті жағдайлар жасалған.

Алайда, ешбір қоғам этносаралық қақтығыстардың, діни агрессиялардың ушығуынан, халықтардың тәуелсіздікке ұмтылуынан, этникалық өзін-өзі анықтаудан, ұлттық өзін-өзі танудың өсуінен сақтандырылмаған, оның орталығында өз халқы мәдениетінің бірегейлігі мен этноцентризмнің өсуі, бір этностың басқаларға қарағанда үстемдігіне деген ұмтылысы ұғынылады, бұл қазіргі қоғамның дамуына күшті тұрақсыздандырушы әсер етеді, сондай-ақ қоғамдық прогреске кедергі келтіреді. Жас ұрпақ бұл процестерді оңай мұра етеді және басқа этникалық топтардың өкілдеріне теріс көзқарасты үйренеді. Мұндай құбылыстардың алдын алу үшін этносаралық интеграцияға, әртүрлі этностар арасындағы өзара түсіністікке әкелетін арнайы жұмыс жүргізу қажет. Мұндай жұмысты жүргізуде оқушылардың көп ұлтты құрамы бар мектеп үлкен рөл атқарады. Көп ұлтты мектептің маңызды әлеуметтік функциясы білімалушыларды ұлттық дәстүрлерге тәрбиелеу болып табылады, өйткені этникалық этносаралық жағдайға баса назар аудара отырып, мектеп басқа этностардың ерекшеліктерін, олардың өз халқының этникалық ерекшеліктерімен байланысын, олардың этникалық мәдениеттерінің өзара байланысын түсінуге көмектеседі.

Оқу процесінде көпұлтты мектептің оқушылары этносаралық қарым-қатынастың қажетті тәжірибесіне ие болады, басқа этностар өкілдеріне қатысты төзімділікке үйренеді, олардың өзіндік сана-сезім ерекшеліктеріне, стереотиптеріне құрметпен қарауға үйренеді.

Оқушылардың көпұлтты құрамы бар мектептің өзіне тән ерекшелігі - оқушылар оқудың алғашқы күндерінен бастап көпэтникалық орта жағдайында болады. Сондықтан әр түрлі этникалық топтардың балаларын бір мектепте біріктіру болашақ педагогтарды даярлау процесіне жаңа талаптар қоятын оқушылардың мәдениетінің, психологиясының, әдет-ғұрыптарының, дәстүрлерінің этникалық ерекшеліктерін ескеруге бағытталған оқу-тәрбие процесіне тиісті педагогикалық басшылықты талап етеді, өйткені мектептегі тәрбие жұмысын ұйымдастырудың тиімділігі оқушылардың көп этностық құрамымен мұғалімнің өзіне, яғни жалпы және кәсіби дайындығына байланысты болады.

Қазақстанның қазіргі жағдайдағы әлеуметтік-экономикалық дамуы болашақ педагогтарды бүкіл республика деңгейінде және ауқымында, сондай-ақ оның әрбір жеке аймағының сұраныстары мен талаптарын ескере отырып, оқушылардың полиэтникалық құрамы бар мектепте тәрбие жұмысына дайындау проблемасын әзірлеуді өзекті етеді. Бірақ бұл ретте бірыңғай білім беру кеңістігінде қайшылықтардың туындауына, білім берудің мемлекеттік

стандартын сақтамауға жол бермеу маңызды. Оқушылардың көп ұлтты құрамы бар мектептегі тәрбие жұмысына болашақ педагогтарды даярлау жүйесіндегі этно-аймақтық ерекшеліктер зерттелетін дайындықты қалыптастыру саласындағы ерекше қажеттіліктер мен мүдделерді қамтамасыз етеді, дайындық мазмұнының белгілі бір аумақтың аймақтық, этномәдени, әлеуметтік-экономикалық, табиғи-географиялық ерекшелігін көрсететін бөлігін қамтиды.

Осы мәселелерді шешуде педагогикалық процестің жетекші пәні – педагог маңызды рөл атқарады. Қазіргі заманғы жоғары оқу орнындағы білім беру процесі студенттердің эрудициясы мен кәсіби дағдыларын қалыптастыруға бағытталған курстарға негізделгенін, яғни ең алдымен ғылыми білім аудармашы мамандарды даярлауға бағытталғанын мойындау керек. Сонымен қатар, педагог негізгі тұлға болып табылады. Педагогтың тиімді қызметі сабақтан тыс іс-әрекеттің әртүрлі түрлеріне қатысу арқылы оқушының жеке басының жан-жақты және үйлесімді дамуына ықпал ететін жағдайлар жасауды қамтиды: танымдық, спорттық, еңбек және т.б., сонымен қатар қоршаған ортаның баланың жеке басына әсерін үйлестіру және түзету.

Жаңа міндеттер аясында болашақ педагогтарды даярлайтын педагогикалық жоғары оқу орындарының рөлі артуда. Оқу процесінің тиімділігі мен сапасы, жаңа қазақстандық қоғамның жан-жақты дамыған азаматтарын тәрбиелеу жоғары оқу орындарының түлектері мектептегі өздерінің кәсіби міндеттерін орындауға қалай дайындалатынына, олардың қандай білімі, іскерлігі мен дағдыларына ие болатынына байланысты.

Көптеген авторлар болашақ педагогтардың осы типтегі мектептегі тәрбие жұмысына кәсіби дайындығын қалыптастыру мәселесін өздерінің әлеуметтік, психологиялық және педагогикалық алғышарттары бар ерекше деп санайды. Ең айқын көрсетілген проблема талдаудың әлеуметтік деңгейінде байқалады. Болашақ педагогтардың мектептегі тәрбие жұмысына дайындығын қалыптастыру мәселесінің психологиялық аспектісі ұлтаралық қарым-қатынас ерекшеліктерімен анықталады. Бұл ерекшеліктер оң және теріс болуы мүмкін. Екі жағдайда да олар өздерін (топты - біз) басқа этникалық топтарға (топқа – олар) қарсы қою проблемасына дейін азаяды. Зерттеу мәселесінің бұл аспектісі мұғалімдер арасында оқушылардың көп ұлтты құрамы бар мектептегі тәрбие процесі интернационализмге негізделген деген стереотипті қалыптастырады, сондықтан оқушылардың этникалық ерекшеліктерін ескеру қажет емес. Бұл пікір мектеп бағдарламасы аясында зерттелген пәндердің өздері халықаралық сипатқа ие деген сенімге негізделген.

Педагогикалық зерттеулер мәнмәтінінде қаралатын проблеманың өзектілігі болашақ педагогтардың оқушылардың көп этностық құрамымен мектептегі тәрбие жұмысына дайындығын қалыптастыру технологиясының жеткіліксіз дамуымен айқындалады. Жоғары оқу орындарының оқу жоспарларының мазмұнын талдау көрсеткендей, олар болашақ педагогтарды оқушылардың көп ұлтты құрамымен мектептегі тәрбие жұмысына дайындаудың ерекшеліктері мәселесін іс жүзінде қозғамайды. Аталған

дайындықты қалыптастыру мән-мәтініндегі этноәңірлік сипаттағы мәселелер назардан тыс қалып отыр.

Оқушылардың көп ұлтты құрамы бар мектепте тәрбие процесін дұрыс ұйымдастыру мұғалімнен дайындық жұмыстарын жүргізуді талап етеді.

Біріншіден, тәрбие жұмысы процесінің өзі, оқушылардың оған қатысуға дайындығын бағалау оң уәжді болуға тиіс.

Екіншіден, мұғалім оқушылардың әлеуметтік-құндылық ұстанымдарын қалыптастыруы керек. Олардың сыныптастарына өздерінің әл-ауқатына жету құралы емес, этносаралық қарым-қатынас мақсаты ретінде қарау маңызды. Тәрбие жұмысын ұйымдастыру талаптарының жалпы жоғары деңгейін белгілеу мектеп оқушыларын біріктіруге ықпал ететін болады.

Үшіншіден, тәрбие жұмысы барысында көп ұлтты оқушыларының бірлескен іс-әрекетінің нәтижелерін анықтау үшін оқушылардың этносаралық қарым-қатынас процесіне бірқатар бақылау жүргізу маңызды. Сонымен қатар, болашақ педагог оқушылардың көп этностық құрамымен мектепте тәрбие жұмысын жүргізу ерекшелігін ескеруі тиіс. Осы типтегі мектептерді әлеуметтік-психологиялық талдау олардағы тәрбие жұмысын жүзеге асыру процесінің кейбір ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік береді. Ең алдымен, әдет-ғұрыптар мен дәстүрлердегі айырмашылықтар, көбінесе, кейбір балалар өздерінің дәстүрлерін стандарт ретінде беруге тырысады, олардың пікірінше, бәріне үлгі болу керек, бұл менмендіктің, ұлттық тәкаппарлықтың, бос әурешіліктің, ұлттық сананың гипертрофиясының көрінісі. Сонымен қатар, көп ұлтты мектеп оқушылары басқа этникалық топтардың өкілдеріне немқұрайдылық танытады.

Осылайша, біз оқушылардың көп ұлтты құрамы бар мектептің қызметіне әсер ететін негізгі жағдайларды анықтадық. Әрине, әр жағдайда өзіндік ерекшеліктер болуы мүмкін, мысалы, мектептің барлық қызметіне, оқушылардың әл-ауқатына, олардың денсаулығына, оқу үлгеріміне және басқаларға із қалдыратын экологиялық белгілер.

Болашақ педагогтарды тәрбие жұмысының осы жалпы теориясы мен әдістемесін оның болашақ іс-әрекетінің типтік жағдайларына қолдана отырып, қаруландыру осы факторларды жан-жақты талдауды қамтиды. Тәрбиешілердің іс – әрекетінің практикалық әдістемесін жасау педагогикалық шығармашылықтың негізі болып табылады, болашақ педагогтарды жоғарыда сипатталған этно-аймақтық жағдайларды ескере отырып, олардың тәрбие іс-әрекетінің әдістемесін жобалау қабілетімен қаруландыру болашақ педагогтарды көп ұлтты құрамы бар мектепте тәрбие жұмысына дайындаудың маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Патриотический акт – "Мәңгілік Ел" //URL:<https://www.kazpravda.kz/news/politika/patrioticheskii-akt--mangilik-el-polnii-tekst>. (дата обращения: 19.02.2021).

ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ ҰЛТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Сыпатай Н.С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: В статье дается подробное описание реализации культуры межнационального общения студенческой молодежи на примере мероприятий, происходящих на территории Республики Казахстан, а также дается теоретическое обоснование данного явления

Summary: The article gives a detailed description of the implementation of the culture of interethnic communication of students on the example of events taking place on the territory of the Republic of Kazakhstan, and also provides a theoretical justification of this phenomenon

Студент жастар-бұл басым инновациялық әлеуетке ие кәсіби бағдарланған топ. Студент жастар әлеуметтік-демографиялық топ ретінде жастардың бір бөлігі болып табылады және сәйкесінше оған тән белгілі бір белгілермен сипатталады, ал студент жастардың өзі оны жалпы жастардан ерекшелейтін бірқатар белгілерге ие: студент жастар оқу іс-әрекетін жүзеге асырады және алынған кәсіби дайындық негізінде әлеуметтік, мәдени, ғылыми, шығармашылық салалардағы әлеуетке байланысты қоғамға қосылуға дайындалады.

И. М. Кунгурова, Г.М. Валетова ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру деп студенттердің ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін түсінуге, білуге және түсінуге бағытталған педагогикалық процесс түсіндіреді, сонымен қатар құндылықтар жүйесін қалыптастыру және әр түрлі ұлт өкілдерімен қарым-қатынас процесінде іс-әрекеттер мен мінез-құлықты жоғары моральдық ынталандыру, ұлтаралық қарым-қатынасқа деген қызығушылық; ұлтаралық қарым-қатынастың оң тәжірибесін ұйымдастыру. Оқу орны болашақ маманды тәрбиелейді, ол үшін патриотизм, азаматтық, толеранттылық, ұлтаралық қарым-қатынас, басқа халықтардың өкілдеріне құрмет сияқты адамгершілік құндылықтар маңызды болады.

Авторлардың пікірінше, студенттерді әртүрлі халықтардың тілімен, тарихымен, мәдениетімен, өмірімен таныстыру іс жүзінде жанжалсыз өзара түсіністік пен ынтымақтастық принциптерін бекітуге мүмкіндік береді. Халықтардың мәдениеті, салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарының қайнар көздерін білу ел тарихының көптеген сәттерін, әртүрлі этникалық топтардың тағдырын түсінуге және түсіндіруге көмектеседі, қателіктерден аулақ болуға және халықтық нанымдардың қалыңдығына енетін жағымсыз құбылыстармен күресудің жолдарын табуға көмектеседі. Осыған байланысты ұлттық дәстүрлердің, салт-дәстүрлердің және мерекелердің маңызы ерекше маңызға ие [1].

М.И. Прокохинаның осы мәселені көпжылдық зерттеу барысында ұлтаралық қатынастар саласында студенттер арасында ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырудың тиімділігінің педагогикалық шарттары

анықталды және ғылыми негізделді: "педагогикалық білім беруді ізгілендіру контекстіндегі жалпы мәдениеттің басымдығы, студенттерді мәдениеттердің ұлтаралық диалогына жүйелі және дәйекті түрде қосу, негізгі пәндердің мазмұнында ұлтаралық қорды кеңейту және тереңдету [2].

Еліміздің барлық білім беру мекемелеріндегі тәрбие жұмысының басым бағыттарының бірі-басты демократиялық принцип ретінде ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеу, оны сақтау. Қазақстанның көп ұлтты, көп мәдениетті ортасының бейбіт, тұрақты дамуын қамтамасыз ету.

Республикада Қазақстанның барлық халықтарының мәдениетін, тарихын, тілін құрметтеуге тәрбиелеу мәселелеріне, әлемдік мәдени құндылықтарға, жастар экстремизмінің алдын алу проблемаларына көп көңіл бөлінеді. Осы мәселелерді тиімді шешуге мүмкіндік беретін жаңа білім беру технологияларын әзірлеу және енгізу бойынша жұмыс жүргізілуде. Рухани-адамгершілік тәрбиенің республикалық бағдарламасы әзірленді.

Сонымен, Қазақстан халықтарының бірлігі күні аясында республиканың аудандары мен қалаларында әр түрлі тақырыпта акциялар, мерекелік концерттік бағдарламалар, тақырыптық іс-шаралар, толерантты сананы қалыптастыру мәселелері, жастар экстремизмінің алдын алу және осы құбылысты тудыратын себептер бойынша пікірталастар өтеді.

Патриотизмнің, интернационализмнің, толеранттылықтың қалыптасуына ҚР Білім және ғылым министрлігінің еліміздің бірнеше аймағымен, ТМД-мен және бірқатар шет елдермен білім беру саласындағы, атап айтқанда жастар дипломатиясын дамыту саласындағы жемісті ынтымақтастығы ықпал етеді. Бұған "Туған өлкенің құпиялары" республикалық тарихи - өлкетану экспедициясын өткізу, мұражайлардың мақсатты жұмысы, ұлттық мектептер мен халықаралық достық пен ұлтаралық келісім клубтарының сан алуан қызметі жатады. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының мемлекеттік жастар саясатының стратегиясын іске асыру аясында ұлтаралық қарым-қатынасты дамыту мақсатында еліміздің жоғары оқу орындарында әр түрлі тақырыпта ғылыми-әдістемелік семинар өткізіледі [3].

Шымкент қаласы өмірінің әртүрлі салаларында жастардың көп мәдениетті және көп тілді ортада ұлтаралық қарым-қатынасын жүзеге асырудың келесі бағыттары бар екендігін атап өтуге болады:

- қаланың мәдениеті мен тарихы саласында жастарды ағартуға бағытталған мәдениет мекемелерінің білім беру қызметін дамыту;

- ұлттық дәстүрлер мен толеранттылықты қолдайтын, Шымкент қаласының мультимәдениеті мен көпконфессиялылығын көрсететін бағдарламаларды кеңейту;

- инновациялық технологияларды, заманауи ақпараттық және техногендік құралдарды енгізу арқылы мәдени-білім беру үдерісінің әдістемелік қамтамасыз етілу деңгейін арттыру;

- ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетінің маңыздылығы мен басымдығына қоғамның назарын аудару;

- мерейтойлық күндерге арналған бағдарламаларды кеңейту, жария акциялар өткізу;

- жастар мен студенттерді шет тілдері мен мінез-құлқына көптілді және мультимәдени ортада оқыту;

- волонтерлік қозғалысты дамыту, жастардың мәдени жобаларға қатысуын кеңейту, мәдениет, білім беру мекемелері, жастар клубтары базасында волонтерлік қозғалысты ынталандыратын арнайы бағдарламаларды дамыту.

Қазақстан аумағында тұратын халықтардың ұлттық және конфессиялық салт-дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарына өзара құрмет атмосферасын сақтау және халықтардың бірлігін нығайту мынадай міндеттерді шешуді көздейді:

- ұлтаралық қатынастар саласындағы қызметтің әдістемелік негіздерін қалыптастыру;

- ұлтаралық қатынастар мәселелерінде төзімділік пен өзара құрмет идеяларын тарату;

- Қазақстан Республикасы аумағында ұлтаралық қатынастар саласында жұмыс істейтін облыстық қоғамдық бірлестіктердің қызметін қолдау;

- бұқаралық ақпарат құралдарында Қазақстанда тұратын халықтардың мәдениеті мен дәстүрлерін жариялау және ұлтаралық келісім идеяларын тарату.

Мақсатты қарым-қатынас процесінде студент жастар белгілі бір ұлтқа тән мінез-құлық, іс-әрекет үлгілерін игеру негізінде орын алатын әртүрлі ұлт өкілдері арасында өзара көмек пен оң өзара әсерді қамтамасыз етеді.

Қорыта айтқанда, ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеуде, олардың өмірлік ұстанымын қалыптастыруда студенттерді оқыту және тәрбиелеу бойынша жеке тұлғаға бағытталған жұмыс жүргізілуі тиіс. Кейінгі жылдары әлемде және елде болып жатқан өзгерістер, адамдар арасындағы қарым-қатынас проблемасының өзектілігін ескере отырып, ұлтаралық келісім мен ұлтаралық бірлікті дамытуға бағытталған мемлекет жүргізіп отырған нақты саясат мұғалім мен студент, ата-ана арасындағы бірлікті, аға буын арасындағы өзара түсіністікті қамтиды. Егер біздің қоғам қарама-қайшылық пен таптық күрестен бас тартқысы келсе, онда студенттер арасындағы тәрбие жұмысы адамдарға ортақ құндылықтарды әртүрлі идеологиялық көзқарастарға, қоғамдық-экономикалық жағдайларға, саясатқа, мәдениетке, діни нанымдарға және т.б. төзімділікті қалыптастыруға бағытталуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кунгурова И.М., Валетова Г.М. Воспитание у студентов педагогического вуза культуры межнационального общения/ Кафедра педагогики, ПГГПУ, г. Пермь; 2016
2. Прокохина М.И. Педагогические условия формирования культуры межнационального общения в вузе: автореф... дис. канд.пед.наук /М.И.Прокохина.- М., 2013. - 20 с.
3. Айталы А. Толеранттылық - өзара сыйластық. Астана,2012.

ОСОБЕННОСТИ ЦВЕТОВОСПРИЯТИЯ МЛАДШИХ ПОДРОСТКОВ НА УРОКЕ ИЗО

Талантбек кызы К.

Кыргызский государственный университет им. И. Арабаева, г.Бишкек, Кыргызстан

Түйүн: Түсті қабылдау адамның эстетикалық дамуының маңызды компоненттерінің бірі болып табылады. Қазіргі қалалар балалар психикасын тітіркендіретін жарқын жасанды түстермен толтырылған. Мұндай ортада қоршаған әлемнің сұлулығына қатысты эмоционалды тәжірибе үшін орын жоқ. Түс табиғи табиғидан әлдеқайда алыс қозғамда түс мәдениетін тәрбиелеу оңай емес. Түс тәрбиесі баланың сезім мүшелерін, оның эстетикалық талғамын, ойлау және шығармашылық қабілеттерін кеңінен дамытуға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде жалпы дамуға тікелей әсер етеді, негізгі әлеуметтік-мәдени критерийлердің бірі - сұлулыққа деген ұмтылыстың қалыптасуына әсер етеді.

Summary: The perception of color is one of the most important components of the aesthetic development of a person. Modern cities are filled with bright artificial colors that irritate the child's psyche. In such an environment, there is no room for emotional experiences about the beauty of the surrounding world. It is not easy to cultivate a color culture in a society where color is farther away from natural naturalness. Color education makes it possible to most widely develop the child's sense organs, his aesthetic taste, thinking and creative abilities, which, in turn, will directly affect the overall development in the best way, will influence the formation of one of the main socio-cultural criteria - the desire for beauty.

Гармоничное развитие личности предполагает эстетическое воспитание. Эстетическое воспитание напрямую связано с культурой восприятия мира, помогает распознать многообразие и разнообразие мира и сформировать позитивное отношение к окружающей среде и миру в целом, говорил в свое время известный русский педагог В.А. Сухомлинский [1]. Цвет, как атрибут объективной реальности, коррелирует с такими "некогнитивными" категориями, как человеческие эмоции, чувства, мысли, мораль и этика, и оказывает глубокое влияние на людей. Таким образом, формирование различимого восприятия цвета и оттенка способствует развитию чувствительности человека в общении с миром.

Рассматривая вопрос о цветовой чувствительности и закономерностях развития, следует отметить, что в 20-30-х годах прошлого века швейцарский психолог Жан Пиаже заявил, что "развитие определенных функций происходит более интенсивно на определенных соответствующих этапах". Например, он определил возраст 7-12 лет как наиболее интенсивную стадию развития оперативного интеллекта, что подразумевает наиболее интенсивное развитие перцептивной сферы.

Развитие цветового зрения полезно не только в начальной школе, но и в младшей возрастной группе 10-12 лет. Мы рассматриваем развитие цветового зрения с позиций онтологического подхода и понимаем цветовое зрение не только как реализацию функции сенсорной системы, но и как событие, опыт, который может быть материально воплощен в визуальной деятельности, т.е. в воспроизведении.

Приверженцы онтологической парадигмы перцептивных исследований вполне обоснованно считают, что формирование и развитие восприятия нельзя свести к простому накоплению и организации сенсорных данных, поскольку оно изначально определяется воспринимающим субъектом. На основании этого тезиса можно сказать, что моделировать и модифицировать процесс развития цветовосприятия можно в процессе изображения перцептивной деятельности воспринимающего субъекта, ребенка, и моделирования характера его восприятия и его отношения к объекту.

Перцептивный подход направляет внимание учеников на восприятие различных цветов в мире и побуждает их не только смотреть на природу, но и воспринимать цвета и оттенки, тем самым обогащая перцептивную систему ребенка и позволяя ему модифицировать свою систему сенсорного опыта. Это связано с тем, что, как известно, особенности изображения в рисунке, особенности использования ребенком цвета и штриховки, степень оригинальности и эмоциональности работы зависят и определяются особенностями восприятия ребенка. Несовершенство восприятия приводит к несовершенству выражения, что, естественно, отражается в особенностях изображения цветопередачи.

Под "воспроизведением" понимается наблюдаемое психическое действие по восстановлению и реконструкции актуализированного содержания в форме какого-либо знака или символа; в перспективе С.Л. Рубинштейна процесс воспроизведения предполагает сингулярное преломление субъектом внешних условий через внутренние. Рассматривая данный тезис, репродукцию можно понимать как реконструкцию того, что воспринимается и преломляется через личность воспринимающего и актуализируется в изобразительной деятельности ребенка.

Е.И. Игнатъев, учитывая особенности использования цвета в детских рисунках, устанавливает три этапа в приобретении детьми навыков раскрашивания: первый касается периода, когда ребенок впервые берет в руки цветной карандаш; второй - период первого опыта работы с цветным карандашом; третий - период первого опыта работы с цветным карандашом. Цвета на картинке пока не имеют никакого значения. На втором этапе цвета соответствуют цветам объекта, но не сплошным слоем, а лишь "метками" или очертаниями деталей необходимыми цветными карандашами, или нанесением нескольких цветных штрихов на соответствующие по цвету части изображения. Третий этап приходится на значительный период дошкольного и начального школьного образования (I-III классы). Цвет используется как сплошной цвет на объектах. Ребенок раскрашивает изображение в совершенно соответствующие локальные цвета и мало заботится о том, чтобы выбранные цвета соответствовали оттенку раскрашиваемого объекта. Игнатъев говорит об учениках I-II классов, но, согласно нашей образовательной практике, этот термин применим и к ученикам IV-VI классов. Это часто применимо.

По наблюдению Е.И. Игнатъева, многие учащиеся IV класса при соответствующей подготовке переходят на уровень работы с цветом, когда

изображение напоминает реальный предмет, и в результате задача подбора оттенков, характерных для изображенного предмета, становится очень важной. Как отмечает Е.И. Игнатъев, в этом возрасте дети Это связано с тем, что психическое развитие личности характеризуется перестройкой деятельности всех познавательных процессов [2]. Я согласна с Игнатъевым, что учащиеся этой возрастной группы начинают придавать большое значение сходству между изображениями и реальными объектами. Данные из практики преподавания показывают, что при рисовании "сложного" цветного объекта, например, глазурованной керамической вазы, цвет которой многократно меняется в зависимости от освещения, студенты действительно пытаются уловить эту "сложную" окраску.

Однако, рисуя в черно-белом цвете, художник пытается точно определить, где цвета темнее, а где светлее, и таким образом упускает разнообразие тонов, встречающихся в природе, и остается во власти цветового стереотипа, согласно которому "вещи всегда имеют определенный цвет". И по нашим данным, то же самое верно при наблюдении за учащимися V-VI классов [3].

Особое значение для нашего исследования имеют работы, рассматривающие проблему преодоления цветовых шаблонов и стереотипов, проблему развития у детей способности использовать цвет как средство выражения: дети, выучившие названия восьми-девяти цветов, будут описывать деревья как зеленые, дороги - как коричневые, а небо - как голубое. А.А. Мелик-Пашаев Данные исследований показывают, что уже в шестилетнем возрасте выбор цветов для творений может быть строго ограничен списком цветовых стереотипов, которые усвоил ребенок.

На основе анализа исследований Е.И. Игнатъева, С.Е. Игнатъева, А.А. Мелик-Пашаева, Л.А. Венгера, И.Д. Венева, З.М. Истоминой, В.С. Мухиной и других, а также наших экспериментов и наблюдений за восприятием цвета детьми и подростками В нем выделено четыре уровня. Переход от одного уровня восприятия к другому происходит постепенно, по мере совокупного развития всех психических процессов, формирования и совершенствования различных видов деятельности, обогащения сенсорного опыта и усвоения системы сенсорных цветовых критериев.

Первый (низший) уровень дезорганизованного цветовосприятия характерен для первых нескольких лет жизни, когда у ребенка еще нет достаточного сенсорного опыта, когда перцептивные действия осуществляются на рудиментарном уровне и когда ребенок еще не начал усваивать разработанную обществом систему сенсорных критериев - критерии цвета. Основная характеристика этого уровня заключается в том, что ребенок видит множество различных оттенков, но не знает, как упорядочить это разнообразие.

Второй уровень, т.е. слабосистематизированный уровень цветовосприятия, характеризуется тем, что у ребенка уже частично сформирована система сенсорных цветовых критериев. Он/она уже знает названия основных цветов спектра, но все еще испытывает трудности в

различении близких цветов и цветов, которые не выделяются ни в одном из оттенков спектра. Сложные перцептивные задачи, такие как сравнение большого количества очень близких оттенков, еще не были решены. При рисовании красками перед детьми не стоит задача точно подобрать оттенок окрашиваемого объекта. Цвета на изображении могут не полностью совпадать с цветами реального объекта. При использовании красок дети не создают смесей.

Третий уровень, узко систематизированный уровень восприятия цвета, характеризуется наличием у ребенка хорошо сформированной системы сенсорных цветовых критериев, включая названия цветов, систему их классификации и некоторые правила смешивания основных цветов. Дети способны правильно различать оттенки и решать сложные перцептивные задачи на сравнение на плоскости образцов близких и похожих цветов. В живописи важно сходство между изображением и реальным цветом. Однако, часто находясь во власти навязанных цветовых стереотипов, дети не видят широчайшего спектра цветов, которые существуют в реальности в многообразии природы. Например, трава выглядит одинаково зеленой при дневном свете и на закате, вблизи или вдали от горизонта, а снег выглядит белым в солнечный или пасмурный день. По этой причине при рисовании в цвете редко возникает необходимость смешивать цветные краски для затенения. Трава окрашена в неестественный зеленый цвет, как будто взята кистью из банки с краской, а при рисовании снега лист просто окрашен в чистый белый цвет. Несоответствие между оттенками, воспринимаемыми в природе и воспроизводимыми в рисунке, возникает не только при рисовании по представлению, но и при рисовании с натуры. В то же время, на фоне недостатка цветовых тонов, возникает желание перенести в рисунок многообразие света в мире, что выражается в использовании нескольких оттенков одного цвета, но разной яркости, смешанных с белой краской.

Четвертый (высший) уровень - уровень многоцветного систематизированного цветовосприятия - характеризуется тем, что у ребенка развивается система сенсорных цветовых критериев, включающая, в частности, алгоритм нахождения оттенков, соответствующих природным образцам. Ребенок очень успешно решает сложные перцептивные задачи, связанные со сравнением оттенков близких цветов. В результате восприятие ребенка отражает разнообразие цветов в природе. И, признавая это разнообразие, они стараются уловить весь спектр оттенков, характерных для изображаемого, и отразить его в своих картинах. Полихроматически систематизированное цветовосприятие предоставляет широкие возможности для реализации творческих идей, и в результате композиция картины будет обладать большей степенью гармонии, оригинальности и эмоциональности, чем работа ребенка с узко систематизированным уровнем цветовосприятия [4].

Развитие чувства цвета закладывает основу для художественного обучения в школе. Они смогут применять свои знания о свойствах цвета при использовании живописных техник для изображения пространства.

В школьные годы очень важно, чтобы дети проявляли внимание и интерес к свойствам и выразительным возможностям различных материалов и мотивировались соотносить эти свойства с их планированием. Дети могут найти наиболее подходящие с их точки зрения материалы для своей творческой работы. При обсуждении своей работы ученики должны объяснить свой выбор материалов и то, какие характеристики делают их подходящими для данной темы. Часто характеристики материала подсказывают молодым художникам интересные творческие идеи [5].

Сегодня людям необходимо направление и адаптация в быстро растущем потоке визуальной информации. Это включает в себя информацию о цвете, которая дает нам уверенность в этой ориентации и обогащает наше сенсорное и эстетическое восприятие.

Особенности формирования цветовосприятия тесно связаны с общими целями художественного образования: насколько развито цветоощущение ученика в 5-6 классах, настолько же развит творческий потенциал при обучении изобразительному искусству.

Список использованной литературы:

1. Сухомлинский В. А. Годы отрочества – второе рождение. // Советская педагогика. – 2012. – № 12. – с. 132-139.
2. Игнатъев С.Е. Теория и практика развития изобразительной деятельности детей: автореф. дис.. доктора пед. наук. – М, 2007.
3. Бубнова М.В. Развитие способности цветовосприятия и цветовоспроизведения у учащихся 5-6-х классов. // Искусство и образование. – 2009. – № 3. – С. 70-76.
4. Брызгов Н.В. Функции цвета в различных видах искусства. // Искусство и образование. – 2009. – № 4. – С. 5-12.
5. Сердюкова М.В. Развитие способности цветовосприятия у учащихся общеобразовательной школы. // Вестник МГОУ. Серия «Психологические науки». – 2008. – № 4. – С. 79-86.

УДК: 37.034

ӨЗІН-ӨЗІ ТАҢУ САБАҚТАРЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ МАҢЫЗЫ

Таскын А.

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті, Алматы қ, Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются актуальные приоритеты субъекта самопознания. Рассмотрены вопросы воспитания подрастающего поколения в обществе. Описываются особенности духовно-нравственного воспитания в обществе в условиях обучения и воспитания. Выявлены важные аспекты ценностной ориентации в системе образования.

Summary: The article considers the current priorities of the subject of self-knowledge. Issues of educating the younger generation in society are considered. Describes the special aspects of spiritual and moral education in society in teaching and education. Important aspects of value orientation in the education system are identified.

Күн сайын дамып келе жатқан цифрлық заманда рухани-адамгершілік білім беру тасадан тыс қалмай, жаһандық мәселе ретінде өрге көтерілуі тиіс. Осы тұста, мемлекеттің жас ұрпақты оқыту мен тәрбиелеуде рухани білім беру бағытын ұстануы аса маңызды болмақ. Рухани құндылықтар қай кез боламасын өзекті мәселе болса да, өзгермелі қоғаммен дәлме-дәл келіп тұрған қазіргі білім беру жүйесінде ерекше орын алатын дүние.

Бүгінгі рухани-адамгершілік фонында әлемге көз жүгіртсек еш күмәнсіз адам құндылығының аяқ асты болғанын көруге болады. Адами құндылықтарға жараспайтын оқиғалар да алдымыздан жиі кездеседі. Қаталдық, зұлымдық, мейірімсіздік, әділетсіздік, теңсіздік, кемсітушілік, адам құқығын аяққа таптау сияқты адам атын қорлайтын жаһандық мәселелер бүгінгі қоғамның деңгейін көрсететін мысалдары ретінде алсақ болады. Қазіргі таңдағы білім берудегі мәселелерді жалпыадамзаттық құндылықтар білім берудің тірек нүктесі болғанда ғана шешуге болатынына әлі де көз жеткізіп келеміз. Ақиқат, сүйіспеншілік, дұрыс әрекет, тыныштық, қиянат жасамау сияқты жалпыадамзаттық құндылықтарды түсіндіру жас ұрпақтың рухани-адамгершілік білімін толықтыруға, қазіргі қоғамның белсенді даму үдерісінде құндылықтық бағдардан тыс қалмауына көмектеседі.

Қазіргі таңда жас ұрпақтың аға ұрпақтан өте үлкен еркешліктері бар. Ғалымдардың зерттеулеріндегі "X-Y-Z" ұрпақтарының теориясы тұрғысынан қарасақ, ендігі ұрпақтар өзін-өзі тану сабақтарының маңыздылығы айқындай түседі. Бұл ұрпақтардың еркешлігі - ақпаратты жоғары деңгейде тез қабылдап алу қабілетіне ие болуы. Бұлар цифрлық әлемнің балалары. Олар үшін интернет пен гаджеттерді пайдалану табиғи дүние болып табылады. Алдыңғы аға ұрпаққа қарағанда сана-сезімінің үйлесімді дамуында рухани өсу мен даму, білімнің жоқтығын аққаруға болады. Тұлғалық ызығушылықтары да әр тарапты. Осы тұста балалардың өзін-өзі тануына жол ашу қазіргі заманғы білім беру жүйесінің міндеті болуға тиіс.

С.А. Назарбаева өзін-өзі тану сабақтарының қазіргі таңдағы маңыздылығын аша отырып былайша түсіндірген: «Балалар, олардың бүгінгі мен ертеңі – біздің ортақ қамқорлығымыз. Барлығымыз бірге және әрқайсымыз бөлек ұлдарымыз бен қыздарымыздың болашақта қандай таңдау жасайтынына жауаптымыз. Олар жақсы жолмен жүріп, адамдарға пайда әкеле ме? Әлсіздерге көмек көрсетіп, қоршаған ортамен үйлесімді өмір сүре ме? Қалыптастырып, жарата ма әлде қирату жолында тұра ма? Олардың дұрыс таңдау жасауына өзін-өзі тану, мейірімділік сабақтары көмектеседі» [1, 18 б.].

Атап айтқанда, қазақстанда өзін-өзі тану пәні өскелең ұрпаққа рухани-адамгершілік білім беруді 2010 жылдан бері жүзеге асырып келе жатыр. Осы аралықта өзін-өзі тану сабақтары арқылы оқушылар рухани-адамгершілік білім алып, жалпыадамзаттық құндылықтарды бойына сіңіріп, сана-сезімінің үйлесімді дамуына қол жеткізіп келеді.

«Өзін - өзі тану» – баға жетпес рухани байлықтан тұратын бірегей мағына», - дейді А.Ұ.Құсайынов [2]. Ол өзінің зерттеулерінде де өзін-өзі тану бағдарламасының мазмұндық құндылығын түсіндіріп өткен: «Бағдарлама негізі - балалардың жеке ерекшеліктерін есепке ала отыра, олардың руханиадамгершілік қасиеттерін дамыту. Мұндай жоба әлемдік тәжірибеде жоқ. Ол балаларды құндылықтарға, конструктивті байланыс дағдыларын қалыптастыруға, бойындағы жеке мүмкіндіктерін ашуға, көпжақты әлемде адамзаттық өзара байланыстың арасында өзін табуға, жеке тағдырын табысты құруға бағытталған». Яғни, өзін-өзі тану пәні әлемдік тәжірибеде алғашқы болып рухани-адамгершілік білім беру мен оқушыларды тәрбиелеу жұмысын қолға алды.

Өзін-өзі тану оқушылардың бойында адамгершілік, мейірімділік, сүйіспеншілік, қамқорлық сияқты адами қасиеттерді негізге алады. Осы тұста өзін-өзі тану сабақтарының ерекшелігі аксиологиялық маңызға ие болуында. Жаңартылған білім беру мазмұны бойынша аксиологиялық тұғыр негізге алынған. Олай болса, өзін-өзі тану сабақтары оқушылар бойында рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға нық бағыт алған бірден-бір пән.

Өзін-өзі тану оқулықтарының мазмұны ретінде халықтардың озық мәдени мұралары мен әдеби-көркем туындылары алынған. Ал пәннің базалық мазмұнында жалпыадамзаттық құндылықтар мен сапалық қасиеттер, олардың адам өміріндегі мәні басшылыққа алынған [3].

Аталған мәселелер тұрғысында адамның ойы, сөзі, ісі үйлесімділікте болуы үшін адами тұлғаның мынадай аспектілеріне сәйкес келетін жалпыадамзаттық құндылықтарға сай болуы тиіс:

Қиянат жасамау – рухани деңгей;

Ақиқат – интеллектуалды деңгей;

Сүйіспеншілік – адамгершілік деңгей;

Тыныштық – эмоциялық деңгей;

Дұрыс әрекет – физикалық деңгей.

Өзін-өзі тану пәнінің басқа пәндерге де ықпалы зор. Мысалы, орта білім беру жүйесінде негізгі пәндердің бірі әдебиет сабағында көркем туындылардың мәнін толық ашу мақсатында елін қорғау, жерін сүю, ата-ананы құрметтеу сияқты сүйіспеншілік құндылық назарға алынады. Ал, өзін-өзі тану сабақтарында сүйіспеншілікке жан-жақты түсінік берілген. Себебі, өзін-өзі тануда сүйіспеншілік басты жалпыадамзаттық құндылықтың бірі. Оны *өзара, өзімшіл, риясыз* сүйіспеншілік деп бөліп қарастырады. Ал, қазақ тілі, орыс тілі, ағылшын сияқты грамматикалық талдауларды талап ететін пәндерде оқушылардың өзіндік талдау жасай алу қабілетінің болуы маңызды. Ал, өзін-өзі тану сабақтарында адамзаттың үздік рухани байлықтарына сүйене отырып, оқушылар өздерінің ішкі жан дүниесін талдап, өз іс-әрекетін бағалайды, өзінің «менінен» шығу жолдарын іздейді, өздерінің ойларын, сөздерін, әрекеттерін талдап, ойлануға әрекет етеді. Сонымен қатар, оқушылар өздерінің тұлғаларына

шығармашылық жағынан қарайды: мұндай сабақтар өзіндік даму мен тану мақсатында өзі туралы шынайы білім алуға бағытталған.

Өзін-өзі тану сабағының тағы бір ерекшелігі сабақта тренингтер мен әлеуметтік-рөлдік ойындар, пікір-сайыс, ойлану-сабақтары, театрландырылған сабақтар, шығармашылық сабақтар, конкурс-сабақтар арқылы мұғаліммен ашық диалог жүргізілуінде. Осы кезде, өмірлік бақылаулармен бөлісу, Отанымызға, қоғамға тәжірибелік түрде қызмет ету дағдылары қалыптасады. Адамзат баласының ғасырлар бойы жинақтаған адами асыл қасиеттерді жас ұрпақтардың бойына сіңіру, ата салт пен ұлттық ұлы дәстүрлеріміздің жиынтық тәрбиесін тамырына тағылым етіп дарыту – өзін-өзі тану сабағының ерекшелігі болып келеді [4, 24 б.].

Ғалымдардың айтуы бойынша «Өзін-өзі тану» пәні бүгінгі заман талабынан туындап отырған пән. Расында да, қазіргі заманның басты қажеттілігі – адамдар арасындағы өзара сүйіспеншілік, сыйластық, бірін-бірі сыйлау, бағалай білу, яғни өзін, қоршаған ортаны, әлемді тани білу, сүйе білу, қорғай білу.. Өзін-өзі тану сабағының да маңызы осыда. Оқушылар мейірімділік, сұлулық, еркіндік, өмірдің мәні, шынайылық, адамның өзін-өзі бағалауы, лайықты өмір салты, адамгершілік сияқты жалпыадамзаттық құндылықтарды меңгереді.

Қорытындылай келе, жас ұрпақты оқыту мен-тәрбиелеуде өзін-өзі тану сабақтарының басым тұстарын атап өтуге болады:

-талдауға, сыни тұрғыдан ойлауға, жеке пікір айтуға үйретеді (жоба арқылы);

-пікірталас жүргізу, өз идеяларыңызды ілгерілету, кез келген шешімдер мен жағдайларда оң және теріс жақтарын анықтау дағдыларын дамиды (топтық жұмыстар арқылы);

-шығармақылық қабілеттерді дамытады (топпен жұмыс)

-еркін ойлау арқылы сабақтан алған білімдерін бектіу мүмкіндігі (әр тарау соңындағы тесттер арқылы)

-берілген мәтінмен жұмыс істеу мүмкіндігі (диалог, сұрақ-жауап)

Сонымен, «Өзін-өзі тану» пәнінің қазіргі таңдағы басымдықтары оқушылардың рухани-адамгершілік білім алуына, жалпыадамзаттық құндылықтарды бойларына сіңіріп өсуіне ықпалын тигізеді деп айта аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бекарыстанова Н. Өзін-өзі тану пәні бойынша рухани-адамгершілік білім беру. // Самопознание.kz. 2014. – № 6. – 46 б. Securitynow N. Thursday the subject "self-knowledge" for the moral and spiritual education. // Samopoznanie.kz. 2014. – № 6. – 46 b.
2. Кусаинова А. У. Өзін-өзі тану сабақтарында оқушылардың рухани-адамгершілік құндылықтардың қалыптасуы //Инновациялық еуразия университетінің хабаршысы. – 2016. – С. 86.
3. Arinova B., Moldassan K., Arinova N. Жанартылған білім беру жағдайындағы «Өзін-өзі тану» пәні оқулықтарының мазмұндық-құрылымы //Вестник КазНУ. Серия педагогическая. – 2020. – Т. 65. – №. 4. – С. 4-11.
4. Дереклеева Н. И. Сынып жетекшісінің анықтамалығы. – М.: ВАКО.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ШКОЛЫ И ВУЗА КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ ПРОФОРИЕНТАЦИОННОЙ РАБОТЫ

Темирова М.З.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада бейіндік оқыту жағдайында мектеп пен ЖОО-ның өзара іс-қимылын ұйымдастыру арқылы кәсіптік бағдарлау жұмысының нәтижелілігін арттырудың ықтимал тәсілі ұсынылған.

Summary: The article presents a possible approach to improving the effectiveness of Career Guidance work through the organization of interaction between schools and universities in the context of specialized training.

Профессиональное самоопределение старшеклассников - одна из важнейших образовательных задач как для каждого человека, так и для общества и государства. Ведущая роль в формировании ресурсов, необходимых для осознанного выбора профессии, отводится школе в целом. Поэтому школы должны внедрять систему научно обоснованных мер, направленных на подготовку молодежи к выбору профессии и поддержку профессионального самоопределения учащихся с учетом индивидуальных особенностей и социально-экономической ситуации на рынке труда. Это означает профессиональную ориентацию.

Ряд исследований был проведен по отдельным вопросам, связанным с профориентацией и профессиональным самоопределением учащихся. Так, проблеме развития готовности учащихся к выбору профессиональной сферы посвящены работы С.И. Вершинина, А.В. Гапоненко, Е.А. Мороза, М.Ю. Савченко и др.

Введение профильного обучения в старших классах средней школы позволило создать условия для более адекватного учета интересов, склонностей и способностей учащихся, а также для адаптации образования к профессиональным интересам и намерениям учащихся старших классов в отношении получения высшего образования. Наиболее важные исследования в этой области принадлежат В.В. Абатұлову, Е.В. Ворониной, И.В. Гладковой, Г.Б. Голубу, О.Б. Даутовой, С.П. Ильиной, А.Ф. Киселеву, С.С. Кравцову, О.Н. Крыловой, А.А. Кузнецову, Т.Н. Назарова, С.В. Ривкина, И.С. Фишман, О.В. Чуракова и другие [1].

Важнейшим аспектам профессиональной ориентации посвящены исследования В. Гапоненко, Т.Е. Лапшина, С.Ю. Лебедева, А.А. Огерчука.

Очевидно, что эффективность социального заказа, призванного обеспечить своевременную подготовку старшеклассников к самостоятельному профессиональному выбору, может быть облегчена организацией взаимодействия между школами и другими субъектами, особенно учреждениями высшего профессионального образования. В этой связи ряд научных исследований (в частности, Т.В. Бесковой, О.В. Зубакиной, В.Н.

Кузнецовой, Е.А. Мороза, Е.В. Мухамедовой) показал, что в области профориентации и профессионального самоопределения учащихся школы и органы внешней среды, такие как высшие учебные заведения обсуждаются различные аспекты совместной деятельности [2].

В то же время, как показали многочисленные психолого-педагогические работы по профориентационной деятельности и анализ взаимодействия школы и вуза в этой области.

- Профориентационная работа, рассматриваемая в основном с точки зрения ее направленности (например, профессиональное образование, профессиональное консультирование, психологическая поддержка) и вида деятельности (существует множество вариантов классификации), находится либо вне современных гуманистических целей образования, либо в прямом противоречии с ними.

- Профориентационная деятельность рассматривается отдельно от задачи перехода старшеклассников на профильное обучение, либо понимание задачи профильного обучения в старших классах неверно (и противоречит программному документу школы).

- Авторы, предлагающие различные варианты взаимодействия, учитывают интересы одной из сторон, описывают формы, цели и методы образовательной деятельности, указывают на необходимость координации партнеров и называют других потенциальных партнеров, исключая школы и вузы, но не раскрывают механизмы партнерства при моделировании организации взаимодействия.

В данном исследовании профессиональная ориентация рассматривается как научно обоснованная система, позволяющая молодым людям сделать свободный и независимый выбор профессии, разработанная с учетом как индивидуальных особенностей, так и необходимости полного распределения трудовых ресурсов на благо общества. В последние годы в профориентации наблюдается тенденция к тому, чтобы отдавать предпочтение практическому обучению и ориентироваться в первую очередь на рабочую сферу. Сегодня направленность профориентации во многом определяется условиями рынка труда. Поэтому теорию профориентации можно определить как сжатую совокупность понятий, отражающих взгляды и идеи, обосновывающие ее содержание и методики, а также диагностический аппарат профориентационной деятельности.

Система профессиональной ориентации функционирует как деятельность государственных и общественных учреждений, предприятий, учебных заведений и семей по оказанию педагогической поддержки профессиональному и социальному самоопределению молодежи на благо личности и общества в целом. В современных условиях практическая деятельность национальных учреждений непрерывного образования не ограничивается профориентацией старшеклассников и абитуриентов, а продолжается на этапе среднего и высшего профессионального образования.

По мнению экспертов, несмотря на положительные результаты, профориентация в современных условиях не достигла своей главной цели - формирования профессионального самоопределения молодежи в соответствии с личностью каждого человека и потребностями общества.

Повышение качества профориентации является актуальной задачей не только для общеобразовательных учреждений, но и для учреждений непрерывного образования разных уровней, которым необходимо целенаправленно формировать профессиональную ориентацию учащихся на разных образовательных ступенях. Неполно описать современное состояние проблемы формирования профориентации без рассмотрения всей системы профориентационной работы в учреждениях непрерывного образования, которые являются предметом данного исследования.

В исследовании анализируются феномен и понятие профориентации как педагогической системы, профессиональное самоопределение и профориентация как цели этой системы, предлагается авторская трактовка понятия профориентации в высших учебных заведениях и определяются ее сущностные характеристики.

Представлены два подхода для выяснения природы профессионального самоопределения абитуриентов и рассмотрения профессиональной ориентации студентов университета.

* Профессиональное самоопределение - это естественный процесс, который происходит на одном этапе онтогенеза и возникает как отдельная опухоль в период обучения в средней школе.

* Профессиональное самоопределение является результатом целенаправленно организованного процесса (профориентационной работы).

* Профессиональная ориентация определяется как иерархия или устойчивый набор мотивов, отражающих активность индивида, начальный опыт работы в выбранной сфере и готовность к овладению выбранной профессией.

* Профессиональная ориентация основана на моделировании мотивационной подготовки и квалификации учащихся разных уровней в учреждениях непрерывного образования, проблем выбранной специализации и траектории ее развития. Сложная структура личностных и процессуальных качеств личности проявляется в осознанном стремлении овладеть выбранной профессией, спланировать свою компетентность, создать образ профессионального "Я", попробовать себя в профессиональной роли в другой жизни, заявить о профессии

В исследовании рассматривается процесс построения системы профориентации и сопровождения, целью которого является формирование единой преемственной системы профессионального самоопределения абитуриентов и профориентации студентов вузов.

Несмотря на то, что общие цели остаются неизменными, конкретные цели и задачи работы каждого учреждения зависят от потребностей конкретной профессии в человеческих ресурсах, остроты этих потребностей, а также

возможностей и условий в конкретном регионе или городе. Возможность успешного выполнения поставленных целей и задач во многом зависит и от качества работы по всем направлениям профориентационной работы.

Особое значение имеет определение критериев для определения эффективности профориентации. Традиционно об эффективности профориентационной работы судят по количеству (%) абитуриентов, прошедших профориентацию и выбравших рабочую профессию. Чем выше число учащихся, чем больше учащихся выберут предложенную профессию, тем эффективнее будет профориентация, как для школьных учителей, так и для университетов, которые предоставляют целевые услуги по профориентации в своих округах.

Поэтому основным критерием эффективности профориентационной работы является то, насколько повысился уровень сбалансированности между количеством студентов, поступающих в высшие учебные заведения, и количеством студентов, продолжающих обучение по специальностям, отвечающим текущим потребностям муниципалитета, региона и общества. Чем выше количество выпускников разных уровней в национальном учреждении дополнительного образования, тем эффективнее будет профориентационная работа этого учреждения, так как тем больше выпускников будут работать по своей специальности в будущем.

Список использованной литературы:

1. Кононогова О.И. Профессиональная ориентация учащихся в учреждении дополнительного образования : автореф. дис. ... канд. пед. наук / О.И. Кононогова. - Ростов-на-Дону, 2017. - 18 с.
2. Афанасьева Т.П. Управление профильным обучением старшеклассников : метод, пособие для руководителей школ / Т.П. Афанасьева, Н.В. Немова ; под ред. Н.В. Немовой. - М. : АПКиПРО, 2015. - 140 с.

ӘОЖ 735.29

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫ АДАМГЕРШІЛККЕ ТӘРБИЕЛЕУГЕ ДАЙЫНДАУ ПРОЦЕСІНДЕГІ ЭТНОМӘДЕНИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Тіллабай Д.Д.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены вопросы формирования этнокультурных компетенций будущих учителей в процессе подготовки обучающихся к нравственному воспитанию.

Summary: The article considers the issues of formation of ethno-cultural competencies of future teachers in the process of preparing students for Moral Education.

Бірқатар ғылыми зерттеулер этномәдени құзыреттілікті қалыптастыру мәселесіне арналған, онда ғалым-педагогтардың қойған мақсаттары мен міндеттері шеңберінде оның мазмұны мен құрылымы әртүрлі әдіснамалық

тұрғыдан ашылады. Алайда, "этномәдени құзыреттілік" анықтамасын түсіндіруде бірауыздылықтың болмауы, оның түсіндірмелерінде, сондай-ақ "этномәдени құзыреттілік" анықтамасының мәні мен мазмұнына қатысты пікірлердің кендігі мен алуан түрлілігі осы тұжырымдаманы зерттеу аясында нақтылау қажет. Бұл анықтаманы біз екі анықтаманың тұжырымдамалық қатарын талдауымыз керек: "құзыреттілік", "этномәдени құзыреттілік".

Этномәдени-компетентті тұлға (білім беру жүйесінің жұмыс істеуінің нәтижесі ретінде) - тек этномәдени білімді, кәсіпқойлықты, жоғары моральдық қасиеттерді меңгерген ғана емес, сондай-ақ осы білімді пайдалана отырып, тиісті жағдайларда барабар әрекет ете алады, өзінің этномәдени қызметі үшін жауапкершілік ала алады.

Осылайша, анықтамаларды талдау "этномәдени құзыреттілік" ұғымдарының көптеген тұжырымдамалары бар екенін көрсетті. Бірақ соған қарамастан айырмашылық жетіп, онда этномәдени құзыреті сайтта "иелену терең білімі туралы этникалық общностях және мәдениет", "интегралдық қасиет, выражающеея жиынтығында түсініктерді, білімді туған, сондай-ақ неродной этнокультурах", "жеке тұлға қасиеттері, выражающеея бар жиынтығы объективті білімді жетілдіру туралы сол немесе басқа этникалық мәдениет", "дәрежесі көріністері адамның білім, білік, дағды, мүмкіндік беретін оған дұрыс бағалап, ерекшеліктерін мен шарттарын өзара, басқа этностық қоғамдастық өкілдерімен өзара қарым-қатынас орнату", "этномәдени білімді, кәсіпқойлықты, жоғары моральдық қасиеттерді және осы білімді пайдалана отырып, тиісті жағдайларда барабар әрекет ету қабілетін меңгеру". Дегенмен, стильдер мен түсіндіру әдістерінің айырмашылығына қарамастан, анықтамалардың көпшілігі бірдей шындықты көрсетеді: белгілі бір этникалық ортадағы этникалық мәдениет саласындағы жеке тұлғаның білімі, дағдылары мен қабілеттері [1].

"Этномәдени құзыреттілік" анықтамасының мәнін анықтай отырып, Т.В. Поштареваның ұстанымы бізді таң қалдырады, оған сәйкес: "этномәдени құзыреттілік - бұл белгілі бір этникалық мәдениет туралы объективті идеялар мен білімдердің жиынтығы, тиімді этносаралық өзара түсіністік пен өзара әрекеттестікке ықпал ететін дағдылар, Дағдылар мен мінез-құлық үлгілері арқылы жүзеге асырылатын жеке қасиет".

Әлеуметтік-педагогикалық деңгейде зерттеу мәселесінің өзектілігі мемлекеттің әлеуметтік тәртібімен анықталады. "Қазақстан Республикасындағы этномәдени білім беру тұжырымдамасы "әлеуметтік сипаттағы алғашқы идеяларды меңгеру мақсаттарына қол жеткізуге және оқушыларды қоғамдық қатынастар жүйесіне қосуға бағытталған этномәдени білім беру міндеттерін айқындайды:" этномәдени білім беру стратегиясы өзара байланысты екі мақсатты іске асыруға бағытталған: этникалық сәйкестендіру және мемлекеттік интеграция.

Ұлттың этномәдени ерекшелігі оның тарихы, мәдениеті, қалыптасқан рухани құндылықтарға адалдығы және Ұлттық батырларды құрметтеу

оқиғаларын білуден қалыптасады. Ол ұлт өмірінің еркін және ерікті қалыптасу процесінде қалыптасады.

Этномәдени бірегейліктің жай-күйіне адамдар жасаған әлеуметтік-мәдени сала арқылы қол жеткізіледі. Оларға отбасы, мектепке дейінгі мекемелер, білім беру мекемелері, ұлттық мәдени орталықтар, журналдар мен газеттер, көркем және ғылыми әдебиеттер, ғылыми-зерттеу және әкімшілік мекемелер және т.б. жатады".

Бұл саладағы жүйелі зерттеулер баяғыда — ХХ ғасырдың екінші жартысында басталды. Алайда, бұл зерттеулердегі негізгі терминдер "білім", "білім", "Даму", "этнос", "этникалық топтар", "отбасы", "ру", "тайпа", "ұлт", "халықтық дәстүрлер", "халықтық әдет-ғұрыптар", "халық мәдениеті" және т. б. болды.

Қазіргі уақытта этномәдени құзыреттілік феноменінің маңыздылығы мойындалады және оны зерттеу бұрышы қазіргі заманғы білім беру интеграциясының призмасы арқылы әлемдік білім беру кеңістігіне өтеді, онда іс жүзінде сол негізгі ұғымдар, бірақ басқа позициялар мен басқа академиялық анықтамалардан өзектілікке ие болады [2].

Педагогика қоршаған әлемнің және адамның әртүрлі құбылыстарын білудің бүкіл тарихи тәжірибесін қамтитын жалпы ғылыми принциптерге негізделген және барлық ғылымдарда қолданылады. Сонымен қатар, оның өз пәнінің ерекшелігін ескере отырып, жалпы ғылымды нақтылайтын және толықтыратын өзінің әдіснамалық принциптері бар: адамгершілік, демократиялық педагогика қағидаты; білім берудің әлеуметтік шарттылық принципі; қоғамда және топта жеке тұлғаны қалыптастыру принципі; адамның өз дамуындағы және қалыптасуындағы шешуші рөл принципі және т. б.

Зерттеуді талдау әдіснамалық тәсілдер: барлық компоненттерді бір-бірімен тығыз байланыста қарастыратын жүйелі тәсіл; педагогикалық жүйенің барлық компоненттерінің өзара байланысының бірлігін көрсетеді (мақсаттар, мазмұн, принциптер, формалар, әдістер, шарттар мен талаптар); әр компоненттің жалпы белгілері мен сипаттамаларын баса көрсетеді; Адамның мәні идеясын тұлға ретінде бекітетін жеке көзқарас педагогикалық процесті ұйымдастыруды жеке тұлғаға мақсат, нәтиже және тиімділік өлшемі ретінде бағыттайды, жеке тұлғаның бірегейлігін, іс-әрекет идеясын тұлға ретінде дамыту мен қалыптастырудың негізі, құралы және негізгі шарты ретінде бекітетін Іс-әрекет бостандығы құқығын тануды талап етеді. қоршаған ортадағы ең тиімді қайта құру ретінде шығармашылық жұмысты ұйымдастырудағы тұлға әлем, қызмет процесінде тұлғаның дамуы үшін ең жақсы жағдайларды анықтауға мүмкіндік береді; қазіргі мәдениеттің өзгеруіне байланысты отандық және шетелдік педагогика тарихындағы ұқсас процестермен салыстырғанда проблеманы қарастыруды қажет ететін мәдени тәсіл [3].

Әлеуметтік даму процесінде ғылыми-педагогикалық және жалпы мәдени құндылығы бар білім беру мен тәрбиенің әртүрлі парадигмалары (модельдері, үлгілері) болды. Қазіргі педагогика білімді адамның парадигмасын (яғни, білім,

Дағдылар мен дағдылар жүйесімен жабдықталған адам) "өмірге дайындалған адам" парадигмасымен алмастырады, яғни белсенді және шығармашылық ойлау мен іс-әрекетке, өзін-өзі дамытуға және интеллектуалдық, адамгершілік және физикалық жетілдіруге қабілетті адам. Тиісінше, осы тұрғыдан алғанда, "білімді адам" мүлдем "оқытылған адам" емес (яғни, білімнің, дағдылардың және дағдылардың белгілі бір бөлігінде педагогикалық оқытылған адам емес), бірақ өзін тұлға ретінде көрсеткен және одан әрі өзін - өзі дамытуға қабілетті адам.және өзін-өзі жетілдіру.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Горский В.А. Орлов В.А. Болонский процесс и дополнительное образование // Теория и практика дополнительного образования. 2016. № 5.
2. Сериков В.В. Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем. М., 2019.
3. Концепция развития профессиональных квалификаций: Материалы Национального агентства развития квалификаций при РСПП. М., 2016 //http://www.rspp.ru/Default.aspx?CatalogId=283&d_no= 490

ӘОЖ 351.382.

ИНФОРМАТИКА ТАПСЫРМАЛАРЫН ҚОЛДАНА ОТЫРЫП ОҚИТУ КЕЗІНДЕ ОЙЛАУ ТИІМДІЛІКТІ АРТТЫРУ

Төребай Н.Д., Жидебаева А.Н., Олжатаева Б.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассмотрены типичные проблемы повышения эффективности мышления и интеллектуального развития при обучении с использованием задач информатики.

Summary: This article discusses typical problems of improving the efficiency of thinking and intellectual development in teaching using computer science tasks.

Жоспарға мектепте әртүрлі деңгейдегі информатиканың базалық және арнайы курстарын, сонымен қатар жоғары оқу орындарындағы білім берудің бірінші кезеңінен бастап материалдарды толық игеру кіреді, әр түрлі аспектілердің дамуы компьютерлік бағдарламалармен қамтамасыз етіледі. Осылайша, білім мен іскерлікті жоспарлау көбінесе технологиялық сипатта болады, ал дәстүрлі оқыту әдістері ойлауды дамытуға бағытталмайды. Мұндай материалды оқып үйрену кезінде оқыту тиімділігінің дамуын қамтамасыз ету үшін информатиканың таңдалған тапсырмаларын арнайы жүйеде қолдану қажет. Практика көрсетіп отырғандай, информатиканың заманауи мәселелері оқытуда ойлауды дамытуға бағытталмаған.

«Информатика мәселелері» ұғымы көптеген ғалымдардың еңбектерінде зерттелген. Мысалы, В.А. Звозчиков проблемаға деген жақсы көзқарасы бар, проблемаға бейім және оқушыларды олимпиадаға дайындаған оқушылармен топта жұмыс жасау кезінде әр есеп талданып, бағдарламалау нұсқалары түсіндіріліп, жетекші тарапынан шығармашылық тапсырмалар беріледі [1].

Көптеген авторлар «Информатика мәселелері» ұғымын жинақтау мақсатында анықтайды. Субъектіні (білім иесін) және оның іс-әрекетін, сондай-ақ субъект не оқығанын, оқығанын және білім иесінің іс-әрекетін бейнелейді - зерттелген эксперименттер арқылы компьютерлік жүйені қолдану арқылы есеп шығару технологиясын көрсетеді. Орыс тілінің сөздігінде С.И. Ожегова сонымен қатар соңғы анықтаманы белгілі бір стандартты модельге сәйкес келетін проблема ретінде анықтайды. Осыған байланысты есептер типтік деп аталады. Осындай жағдайларға байланысты информатиканың белгілі бір бөлімінде дәстүрлі түрде қолданылатын стандартты емес мәселелердің шешімдерін табу үшін көптеген информатика есептерінің жиынтығы құрастырылды. Әдістер мен тапсырмаларды таңдау, сонымен қатар әр түрлі нұсқалардың ішінен ең ұтымды әдістерді таңдау, кім бізге азды-көпті шешім қабылдай алады, шешілетін нақты жағдайларды ескере отырып, оларды өзгерту қажеттілігі жалпы принцип бойынша туындайды. Мәселелерді шешуде жүйе іс-әрекеттер тұжырымдамасынан дәйекті көзқараспен қатар келесі элементтермен ұсынылған (жүйе, пәнге тәуелді емес материалдық нысаны бар):

- Есеп мәртебесі - негізгі мәліметтер;
- Сұрақ туралы есеп беру.

Егер есеп берудегі баптардың мәртебесі мен есеп берудегі сұрақ ережеге сәйкес түсініксіз нұсқаулықтарды қамтыса, онда резолюция қажет. Мәселені шешкеннен кейін келесі қосымша бөлімдер пайда болады:

1) Мәселені шешуге арналған қорытындылар. Осы есепте келтірілген сұрақтың жауабы бұлыңғыр сұрақтың нәтижесі және оны дәлелдеуге болады.

2) Жүйелі іс-әрекеттер қорытындыға әкеледі. Егер есепті жүйе ретінде қарастыратын болсақ, есепті талдағанда оның нәтижесін ескереміз [2].

Информатиканың стандартты емес тапсырмаларын екі үлкен топқа бөлуге болады: Бірінші топ (бұл қайта құру тапсырмалары), олар тапсырманың жетіспейтін бөліктерін қалпына келтіруді талап етеді.

Екінші топта (оларды жобалық есептер деп атаймыз) есепті дұрыс шешу үшін есептің сол бөлігінің қандай кемшіліктері бар екенін білу үшін жобалау керек. Жоғарыда келтірілген пікірлерден стандартты емес тапсырмаларды келесі схема бойынша құруға болады, субъектінің негізгі шешімі - ойшыл әрекеті (тікелей және кері).

Мысалы, компоненттер тұрғысынан тиімді ойлау және оларды дамытуға бағытталған типтік тапсырмалар, сондай-ақ мысалдарға негізделген тапсырмалар. И.Г. Семакина және Е.К. Хеннер компьютерлік бағдарламалық қамтамасыз ету проблемаларында біз редакциялаған есептер кітабындағы есептерді оқыту әдістерін қолданады. Ақылдың осы құрамдас бөлігіне сәйкес сіздің ойлауыңызды түсінуге немесе ойлауға арналған көптеген мақалалар бар. Информатиканың негізгі мамандандырылған курстарында мектеп оқушыларының рефлексиялық және күрделі ойлауын дамыту қарастырылған. Осы сапаны дамыту үшін көптеген авторлар рефлексік және күрделі рефлексік тапсырмаларды қолдануға кеңес береді. Мұндай тапсырмалардың мағынасын түсінуге белсенді қарсылық - бұл оқушылардың өзіндік ойлау

процестері мен проблеманы шешу кезінде ойлау қабілеттерін жетілдіру. Рефлексстік тапсырмаларды зерттеуге арналған сыныпқа мыналар кіреді:

- әртүрлі есептердің компоненттері арасындағы байланыс пен байланысты анықтайтын есептер;

- білімді жалпылайтын жалпы және жүйелі міндеттер;
- проблема элементтерін байланыстыратын және біріктіретін есептер;
- ағаш тәрізді тезаурусты салу тапсырмалары;
- мәселелерді шешу және қателерді анықтау мәселелері;
- кері байланыс және басқа түрлері.

1R, 2R, 1P, 2P сыныптарының осындай стандартты емес есептерін қолдану ойлауды дамытуға өте пайдалы, бірақ оны толығымен қамтымайды. Рефлексивті интеллектті тиімді дамыту үшін әртүрлі арнайы әдістер қолданылады, көбінесе рефлексиялық тапсырмаларды және оқушылардың ойлауының кең ауқымын қолданады - сөздік логика, бейнелі метафора, символдық-жүйелік және т.с.с. Ойлаудың басқа мәселелерін дамыту ғалымдар, әдіскерлер мен информатика мұғалімдерінің мақалаларында қамтылған. Осылайша, аталған мәселелер кейбір компоненттермен байланысты информатиканың стандартты есептерінде толық шешілмеген. Мұнда біз оқырмандардың тиімді ой өрісі олардың компоненттерінің әрқайсысы мақсатты түрде басқарған жағдайда ғана тиімді болатындығын байқадық [3]. Мысалы, келесі компонентті қарастырсақ, аннотацияда жаңа материалды белгілі бір түрде қарастыру және олардың мәселелерін шешу және осы функциялардың деңгейін дұрыс анықтау. Осы дамыған интеллектті дамыту үшін тапсырмалар бір бағытта орындалуы керек және олар студенттердің мәселені жалпы түсінуіне немесе кейбір формальды параметрлерге негізделуі керек. Интеллектуалды дамудың типтік мәселелері қарастырылған. Оларды шығару үшін жалпы бастапқы есептермен есептер шығаруды қарастыра отырып, олардың кейбір жалпы объективті сипаттамаларын құру қажет. Осы терең зияткерлікті дамыту үшін тапсырмалар бір бағытта орындалуы керек және олар оқушылардың проблеманы жалпы түсінуіне немесе кейбір формальды параметрлерге негізделуі керек.

Интеллектуалды дамудың типтік мәселелері қарастырылған. Оларды шығару үшін, тұтастай алғанда мәселелерді бастапқы деректерімен бірге қарастыра отырып, олардың кейбір жалпы объективті сипаттамаларын құру қажет. Осы дамыған интеллектті дамыту үшін тапсырмалар бір бағытта орындалуы керек және олар студенттердің мәселені жалпы түсінуіне немесе кейбір формальды параметрлерге негізделуі керек. Интеллектуалды дамудың типтік мәселелері қарастырылған. Оларды шығару үшін жалпы бастапқы есептермен есептер шығаруды қарастыра отырып, олардың кейбір жалпы объективті сипаттамаларын құру қажет. Интеллектуалды дамудың типтік мәселелері қарастырылған. Оларды шығару үшін жалпы бастапқы есептермен есептер шығаруды қарастыра отырып, олардың кейбір жалпы объективті сипаттамаларын құру қажет. Интеллектуалды дамудың типтік мәселелері қарастырылған. Оларды шығару үшін тұтастай алғанда мәселелерді бастапқы

деректерімен бірге қарастыра отырып, олардың кейбір жалпы объективті сипаттамаларын құру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жүнісбек Ә. «Жаңа технология негізі – сапалы білім» // Қазақстан мектебі. – 2013. - №4. – Б.1-2.
2. Тапаева А.П. Оқушыларға сапалы білім берудегі озық инновациялық технологиялардың тиімділігі // Молодой ученый. – 2014. - №20. – Б. 43-48.
3. Даменова А. «Жаңа педагогикалық технологиялардың жіктелуі және ерекшелігі» // «Қазақстан мектебі». – 2012. - №2. – Б. 1617.

ОӘЖ 376

**ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУГЕ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС
ЖАСАЙТЫН МАМАНДАР САНАТЫ**

Тұрлыбек Ә.Қ.

Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются все категории специалистов, работающих с детьми с особыми образовательными потребностями, и основные задачи их работы.

Summary: This article discusses all categories of professionals working with children with special educational needs, and the main tasks of their work.

Қазіргі заманғы заңнамада халықаралық және мемлекеттік заңдар, ведомстволық заңдар, бұйрықтар мен ережелер, өзгертулер мен толықтырулар негізінде бірлесіп оқитын балалардың әртүрлі санаттарына білім алуға рұқсат етіледі, білім беру ұйымдарында ЕБҚБ балалардың кедергісіз қол жетімділігі мен тәуелсіз қозғалысы үшін жағдайлар қарастырылған.

Әр түрлі саладағы мамандар ЕБҚБ балалармен жұмыс істейді. Ұсынылған зерттеуде маман осы мамандық бағытында білім алған адам ретінде қарастырылады. Бұл терминді көптеген ғалымдар өздерінің ғылыми еңбектері тұрғысынан талдайды. Ғылыми әдебиеттерде «маман» терминін түсіндіру, ең алдымен, осы бағытта қажетті теориялық білім мен қолданбалы дағдылардың болуымен байланысты.

Әр түрлі мамандардың жұмыс объектісі ретінде ЕБҚБ балалар санатын қарастыру осы мәселе бойынша терминологиялық аппаратты қарастыруды қамтиды. «Маман» термині бастапқыда кәсіптік оқу орнында өзі таңдаған еңбек қызметіне дайындық алған қызметкер ретінде түсіндіріледі. Психологиялық сөздікте «маман» - белгілі бір мамандық саласындағы қызметкер [1]. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде «маман» белгілі бір мамандықтың өкілі ретінде қарастырылады (ғылыми, көркемдік, техникалық және т.б.), белгілі бір арнайы жұмыс түрімен кәсіби түрде айналысатын адам [2].

«Қазіргі уақытта, жалпы мәдени, кәсіптік орнын толтыру және т.б талап ету, бүгінгі дефектолог маманы психология-педагогика аумағында мүмкіншілігі шектеулі балаларды коррекциялық инклюзивті білім беруге

жетелеуге дайын болуы қажет» дей келе, «Жалпы білім беретін мектептерде инклюзивті білім беруді басқару мен ұйымдастыру және осы аймақта арнайы мамандар әзірлеу сұрақтары құқықтық құжаттарда бейнеленбеген. Жалпы мектептерде инклюзивті білім беруді енгізу процесі, бұл көп қырлы процесс, ол әртүрлі экономикалық, құқықтық, медициналық, педагогикалық, психологиялық, әдістемелік және ғылыми бағытты өзіне қосады. Осы тұрғыда инклюзивті процесті қарастыруды мұғалім де, педагог-психолог та, мектеп директоры да қарастыра алмайды» деп жазады [3].

ЕБҚБ балалар үшін арнайы білім беру ортасында жұмыс істеу үшін дағдылары мен икемділіктері бар мамандар, педагогтер қажет. З.А. Мовкебаева арнайы білім беруді «әртүрлі білім беру құрылымдарында жүзеге асырылатын және жалпы білім беруді, түзету қызметтерін, әлеуметтік бейімделуді және қоғамға интеграцияны қамтамасыз ететін психофизикалық даму ерекшеліктері бар балаларды оқыту және тәрбиелеу процесі» деп анықтайды [4].

ЕБҚБ балалармен жұмыс жөніндегі маманның: «Ауруға немесе қалыптасқан жағдайларға байланысты білім беру және әлеуметтік кеңістікте бейімделуге ерекше қажеттіліктері бар балалардың әртүрлі санаттарымен жұмыс істеу үшін жеткілікті теориялық дайындық пен практикалық тәжірибесі бар» [5].

ЕБҚБ балалармен жұмыс жөніндегі маман – бұл кәсіби мақсатына сәйкес осындай балалармен жұмыс істеу үшін жеткілікті теориялық дайындығы және практикалық тәжірибесі бар арнайы дайындалған педагог (ЖОО, колледж түлегі).

Педагогикалық және түзету салаларының сындарлы өзара іс-қимылында *әлеуметтік педагог* қызметін жүзеге асырады. А.Н. Аутаева, Н.Ж. Жумашева мамандандырылған білім беру мекемелерінде жұмыс істейтін әлеуметтік педагог балалар мен ересектердің әртүрлі санаттарымен әлеуметтік-педагогикалық жұмыс жөніндегі маман ретінде анықтайды [6].

О.В. Завалишина, Б.С. Халықова сынды авторлар тобы мектепке дейінгі білім берудің, соның ішінде оның түзету бағытының сапасы балаларды оқыту мен тәрбиелеу үдерісінің жағдайымен және нәтижелелігімен анықталады. Оқу жетістіктерінің нәтижесі білім алуда ерекше қажеттіліктері бар балаларға білім беру сапасын бағалаудағы маңыздылығын жоғары бағалады. Зерде даму бұзылыстары бар балалардың «Таным» білім беру саласындағы бағдарламаны меңгерудегі жоспарланған жетістіктерін мониторингтік әрекеттерге арналған өлшеу-бағалау құралдарына негізделеді. Әлеуметтік педагогтың көмегінің инновациялық бағыттары мен жалпы бағыты туралы айта отырып: жүйені қалыптастыру; әлеуметтік тәрбиені жетілдіру; жаңа мекемелерді, формаларды, модельдерді құру; басқаруды қайта бағдарлауды айқындайды [7].

ЕБҚБ балалармен жұмыс істейтін мамандардың келесі тобы түзету бағытына ие. Бұл мамандар тар мамандандыруда жүйелі және дәйекті түзету жұмыстарын жүргізеді. Бұл түзету педагогикасының ең жан-жақты мамандығы.

Сурдопедагог – есту қабілеті бұзылған немесе мүлдем жоқ балалармен жұмыс істейтін, саңырау немесе нашар еститін балаларды оқыту, тәрбиелеу

және дамыту технологияларын білетін маман. Сурдопедагог басқа мамандармен бірлесіп есту қабілетінің бұзылуын диагностикалауды, балаларды кешенді зерттеуді, медициналық көмек көрсетуді жүзеге асырады; жеке есту протездеуін жүзеге асыруға қатысады. Оның кәсіби міндеттеріне озық тәжірибені зерделеу және қорыту, оның нәтижелерін арнайы білім беру практикасына енгізу, есту қабілеті бұзылған адамдарды оқыту әдістемесін әзірлеу; есту қабілеті бұзылған балалар мен олардың ата-аналарына арналған жаңа оқу материалдарын жасауға қатысу; педагогикалық жұмыс жүйесін жетілдіру кіреді.

Сурдопедагогтың қызметі ерекше және жалпы организмнің есту функциясының бұзылуымен байланысты ерекше білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған. Жұмыстың бұл бағыты нақты және тар, арнайы дағдыларды, аппараттық технологияларды білуді қажет етеді.

Тифлопедагог – көру қабілеті бұзылған немесе мүлдем жоқ балалармен жұмыс істейтін, соқыр немесе нашар көретін балаларды оқыту, тәрбиелеу және дамыту әдістерін білетін маман. Тифлопедагог басқа мамандармен бірлесіп, психологиялық-медициналық-педагогикалық комиссия (ПМПК) құрамында көрудің бұзылуын диагностикалауды, медициналық-психологиялық-педагогикалық диагностиканы жүзеге асырады, көрудің орнын толтыру және түзету үшін техникалық және оптикалық құралдарды іріктеуге қатысады[8].

Олигофренопедагог – интеллектуалды дамудың бұзылуымен байланысты ЕБҚБ балалармен жұмыс жасайтын маман. Бұл маман баланы түзету, өтемақы, бейімдеу және әлеуметтендіру үшін жағдай жасайды. Олигофренопедагогтың функциялары ата-аналарды (заңды өкілдерді) және оның отбасының басқа мүшелерін және жақын микросоциумды баласымен өзара әрекеттесу әдістері мен әдістеріне оқытуды қамтиды.

Медициналық, педагогикалық және түзету профилдерінің қиылысында логопед жұмыс істейді. *Логопед* – сөйлеу қабілеті бұзылған немесе мүлдем жоқ балалармен жұмыс істейтін, сөйлеу қабілеті бұзылған балаларға білім беру технологиясын білетін маман. Логопед сөйлеу бұзылыстарының диагнозын, сөйлеу әрекеті мен оның динамикасын медициналық-психологиялық-педагогикалық зерттеуді жүзеге асырады. Басқа мамандармен қатар, логопед педагогикалық зерттеуді жүзеге асырады, сөйлеу әрекетін қалыптастыру шарттарын анықтайды, технологияларды әзірлейді және енгізеді, әлеуметтік - кәсіби бағыты бар педагогикалық жұмысты жетілдіреді, бала үшін дамып келе жатқан сөйлеу ортасын ұйымдастырады. Жеке және топтық жұмыста логопед аппараттық және басқа әдістерді қолдана отырып, артикуляциялық аппараттың бұлшықет тонусын және моторикасын қалыпқа келтіреді, сөйлеу тынысын, дауысты дамытады, айтылымның бұзылуын түзетеді.

Инклюзивті сала мамандарының өзара іс-қимыл процесін модельдеу туралы бірқатар еңбектерде] *инклюзия бойынша үйлестіруші* бөлінеді. Қызметтердің өзара әрекеттесу модельдерінің сипаттамасында ол келесідей ұсынылған: «Мүмкіндігі шектеулі баланы мектептің білім беру ортасына қосу процесін ұйымдастыруда, оқушыларды бейімдеу, оқыту және әлеуметтендіру

үшін арнайы жағдайлар жасауда, осы бағыттағы барлық педагогикалық ұжымның қызметін реттеуде маңызды рөл атқаратын маман». Практикалық тәжірибе көрсеткендей, әдетте үйлестіруші функциясын психолог, әлеуметтік тәрбиеші, тәрбиеші, мұғалім немесе білім беру ұйымы директорының орынбасары алады. Үйлестіруші өз қызметінде баланың бейімділігі мен қабілеттеріне, ата-аналардың сұраныстарына, мұғалімдердің талаптары мен ұсыныстарына, бала орналасқан инклюзивті топтың ерекшелігіне назар аударады.

Педагогикалық және түзету профилдерінің мамандарымен қатар, көптеген *медициналық мамандар* ЕБҚБ балалармен жұмыс істейді. Олар сурдологтар, отоларингологтар, хирургтар, ортопедтер, протезистер, окулистер, терапевтер (педиатрлар), физиологтар, ЕДШ дәрігерлері, физиотерапевтер, массажистер және т.б. техникалық құралдарды жасау және қосу қажет болғанда, ЕБҚБ балалармен жұмысқа техникалық бағыттағы мамандар тартылады (мысалы, егер арнайы ортопедиялық көмек немесе протездеу бойынша қызметтер және т. б. қажет болса). *Тартылған мамандар* – заңгерлер, экономистер, егер баланың әлеуметтенуі мен бейімделуі қажет болса. Аймақтық және Орталық басқару органдары заңнамалық және бақылау функцияларын қолдана отырып, ЕБҚБ балалармен жұмыс жөніндегі мамандардың қызметін үйлестіреді және бағыттайды. Басқару органдары өз жұмысын ғылыми қызметкерлермен екі жақты өзара іс-қимыл жасай отырып жүзеге асырады.

Осылайша, ЕБҚБ балалардың әртүрлі санаттары педагогикалық, психологиялық, медициналық, техникалық және басқа салалардағы көп бағытты мамандардың жұмыс объектісі болып табылады. ЕБҚБ балалармен табысты және тиімді жұмыс істеу үшін түрлі бағыттағы кәсіпқойлардың ықпалының кешенді сипаты жүзеге асырылады. Барлық мамандар жұмысының басты міндеті – баланың сәтті әлеуметтік интеграциясы мен өзін-өзі жүзеге асыруы үшін тиімді үйлестірілген жұмыс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Большой энциклопедический словарь / И.Лапина, Е. Маталина, Р. Секачев, Е. Троцкая и др. - М. : АСТ, Астрель, 2003. - 1248 с.
2. Қалиев Б. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. -Алматы, 2014. -728 б.
3. Аутаева А.Н., Бекбаева З.Н. Инклюзивті білім беру жүйесімен 5В010500-«Дефектология» мамандығы бойынша білім алатын бакалавр студенттерін даярлау // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы, «Арнайы педагогика» сериясы, №2(37), 2014. -5-7 бб
4. Мовкебаева З.А., Капалова С.К. Қазақстан Республикасындағы мүмкіндігі шектеулі тұлғалар мен мүгедектерді мамандыққа даярлау // Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршысы, «Арнайы педагогика» сериясы, №1(36), 2014. -46-49 бб
5. Аутаева А.Н., Тыныстан Т.Қ. Инклюзивті білім беру жүйесінде дефектолог мамандарды дайындаудың қазіргі жағдайы // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы, «Арнайы педагогика» сериясы №3(50) 2017 ж. -51-55 бб.
6. Аутаева А.Н., Бекбаева З.Н. Инклюзивті білім беру жүйесімен 5В010500-«Дефектология» мамандығы бойынша білім алатын бакалавр студенттерін даярлау // Абай атындағы ҚазҰПУ Хабаршысы, «Арнайы педагогика» сериясы, №2(37), 2014. -5-7 бб

7. Завалишина О.В., Халықова Б.С. Зерде даму бұзылыстары бар балалардың «таным» білім беру саласындағы жетістіктерін мониторингтік зерттеу // Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршысы, «Арнайы педагогика» сериясы №3(50) 2017 ж. 22-25 бб
8. Жалпы білім беретін мектептерде арнайы сыныптардың жұмысын ұйымдастыру. Әдістемелік ұсынымдар.-Астана:Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2016. -47 б.

УДК 378: 159.923

РАЗВИТИЕ КРЕАТИВНОСТИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Тұрсынбай Ж.Ө.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада білім беру үдерісінде студент жасатардың креативтілігін дамыту мәселесіне теориялық-әдіснамалық талдау жасалынған. Сонымен қатар, студент жасатардың креативтілігін дамытуда жоғары оқу орнындағы білім беру үдерісінің педагогикалық-психологиялық аспектілері сипатталған.

Summary: This article presents a theoretical and methodological analysis of the problem of developing the creativity of students in the educational process. In addition, the pedagogical and psychological aspects of the educational process in higher education institutions in the development of creativity of students are described.

В условиях современного быстро меняющегося мира креативность, которая раньше считалась редким качеством, присущим только гениям науки и искусства, сегодня считается необходимым условием для обучения, образования и работы. В наше время обучение - это процесс, который длится всю жизнь, и люди постоянно нуждаются в новых идеях.

Проблемы, с которыми люди сталкиваются дома, в обществе и в стране, являются новыми и сложными и требуют творческого и разнообразного мышления для их решения. Технологии, социальные традиции и инструменты, доступные сегодня, меняются почти так же быстро, как и возникли.

Вот почему нам необходимо мыслить творчески, чтобы добиться успеха, а иногда и выжить. Креативность - относительно новая концепция, не имеющая научного обоснования. Она понимается как психологическая тенденция, как деятельность, которая производит что-то новое и оригинальное, или как характерное качество человека, или как процесс или совокупность когнитивных и личностных характеристик человека, которые способствуют творчеству в психологическом смысле. Разница в том, что творчество понимается как процесс создания чего-то нового с определенной спецификой, тогда как креативность рассматривается как внутренний ресурс человека.

Креативность в психологии - это термин, обозначающий набор интеллектуальных и личностных характеристик человека, который ставит собственные проблемы, генерирует ряд оригинальных идей и вносит вклад в их нестандартное решение.

В рамках современной психологии и педагогики креативность рассматривается как категория личности в следующих аспектах: проявление дивергентного мышления (Дж. Гилфорд, О.К. Тихомиров), реализация

интеллектуальной активности (Д.Б. Богоявленская, Л.Б. Ермолаева-Томина), качества интегрированной личности (Ю.А. Пономарев, А.В. Хуторской) [1].

Проблема креативность изучалась отечественными (С.Л. Рубинштейн, Я.А. Пономарев, Д.Б. Богоявленская, А.В. Морозов) и зарубежными исследователями (J. Guilford, Е.Р. Torrance, S. Mednik, R. May, А. Маслоу, К. Роджерс). Теоретические и методологические основы развития креативности начала в личности раскрыты в работах В.И. Андреева, В.И. Загвязинского, И.Г. Калошиной, В.В. Краевского, Л.Ф. Спирина, С.Н. Чистякова. Это аксиальный аспект проблемы представлен в работах В.И. Геницинского, А.В. Кирьяковой, В.А. Слостенина [1].

Креативность - это личный и культурный феномен, который позволяет нам превращать возможности в реальность. В современных аудиториях все большее распространение получают методы обучения, направленные на передачу знаний. Мы вроде бы объективно передаем знания, но не всегда позволяем студентам ощутить процесс открытия и то, как он меняет мир. Мы учим студентов быть потребителями знаний, вместо того чтобы поощрять их участвовать в их создании. Для того чтобы стимулировать творчество, мы должны позволить студентам испытать творческий процесс, в котором возможности становятся реальностью.

Анализ кризиса образования привел к пониманию необходимости разработки новой образовательной парадигмы, главной целью которой является развитие духовной и творческой природы человека. По мнению Морозова, ответить на этот вызов может только инновационное образование, главная цель которого - поддержание и развитие творческого потенциала человека. Одним из таких направлений является инновационное творческое образование, в котором прочно сочетаются находки психологии и педагогики.

Креативное образование можно рассматривать как тип образования XX века, основными функциональными принципами которого являются подготовка к творчеству, переход от проектирования технической сферы к проектной деятельности в более широком смысле, формирование мировоззрения, основанного на разрешении множества критериев, терпимость к инакомыслию, моральная ответственность за собственные действия, осуществление междисциплинарного сотрудничества с целью формирования обобщенной системы знаний, развитие полихроматического мышления и "бинокулярности" [2].

В образовании креативность рассматривается как особый подход к обучению, включающий как креативное преподавание, так и креативные стратегии обучения. Эти стратегии способствуют обучению, но также являются результатом правильного обучения и преподавания. Творчество приобретает все большее значение, как в личном, так и в социальном плане. Жизнь становится все более сложной и трудной, и многие люди пытаются найти способы лучше понять свои творческие способности. Организации постоянно меняются и поэтому должны постоянно обновляться. Система образования

начинает понимать необходимость подготовки учащихся к непредсказуемому будущему.

Таким образом, креативная парадигма образования, представленная в данном подходе, четко определяет механизмы самоопределения, свободы самовыражения и самопреобразования через выбор оптимальной стратегии жизненного пути.

Суть индивидуально-творческого подхода заключается, во-первых, в развитии личностно богатой и уникальной индивидуальности и, во-вторых, в интеграции социального и личностного смысла. Основная цель индивидуально-творческого подхода - создание условий для самореализации личности учителя, выявления и развития его творческих способностей и уникальных взглядов.

Изучение творчества в области педагогики высшей школы и профессиональной педагогики позволяет выявить оптимальные формы организации и управления творческим процессом обучения и воспитания, направленные на самовоспитание и достижение развития творческой личности как личностной категории творчества. Реализация научных исследований в их практическом аспекте, выраженном в моделировании процесса обучения и преподавания, осуществляется в инновационной практике осмысленно. В образовательной деятельности самообучающейся личности необходимо создать оптимальные условия для творческого процесса. Это связано с тем, что именно в творческой деятельности развивается творческий потенциал личности.

По мнению Е.Е. Щербаковой, творческий образовательный процесс предоставляет участникам на каждой образовательной ступени возможность не только развить свой первоначальный творческий потенциал, но и сформулировать потребность в дальнейшем самоанализе, творческом саморазвитии и объективной самооценке [3].

С точки зрения гуманитарных наук в развитии системы высшего образования, которая является частью социальной системы, главное - направлять студентов университета в их творческом саморазвитии в условиях профессиональной подготовки. Эта инициатива должна быть приоритетной. Движение педагогической мысли к признанию принципа создания ценности как важнейшей основы профессионального развития в профессиональной подготовке определено как основная тенденция современных исследований.

Анализируя научные источники, Щербакова Е.Е. пришла к выводу, что изучение профессионального образования на основе ценностно-ориентированного исследования в рамках креативной методологии является своевременным в связи с изменением приоритетов целей в образовании в целом и профессионально-педагогическом образовании в частности: от мира (в том числе мира профессий).

Щербакова Е.Е. в своем исследовании установила, что наиболее перспективной парадигмой для развития позитивной ценностной ориентации студентов в университетском контексте является креативная методология, которая развивает творческое отношение к будущей профессии. Суть образования заключается в том, чтобы дать учащимся возможность создавать

собственные знания, а не пассивно получать информацию. Было установлено, что образовательные программы, направленные на творческое решение проблем, стимулируют и другие творческие процессы у учащихся. Во многих странах и в разных дисциплинах было отмечено, что проблемно-ориентированное обучение способствует развитию креативного мышления у студентов. Решение проблем в реальной жизни требует не только логического мышления, но и "аналогового" мышления, которое предполагает творческий и латеральный перенос набора идей из одной ситуации в другую [3].

Эффективное решение проблем требует не только способности собирать и интегрировать знания из различных дисциплин, но и ловкости и гибкости, чтобы применять различные стили мышления, видеть общую картину и генерировать новые и нетрадиционные идеи и перспективы, основываясь на хорошем понимании реальности ситуации, ресурсов, человеческого понимания и других ограничений.

В итоге, основная цель творческой среды обучения - "разбудить" творца внутри человека и полностью раскрыть его творческий потенциал.

Творческая среда обучения должна не только предоставлять каждому студенту на каждой ступени образования возможность раскрыть свой начальный творческий потенциал, но и пробуждать потребность в дальнейшем самоанализе и творческом саморазвитии, формировать объективную самооценку. Основными требованиями творческой среды обучения являются высокая степень неопределенности и вызов, непрерывность и преемственность, принятие учащегося и включение его в активную учебную деятельность.

Список использованной литературы:

1. Анисов, А.М. Креативность / А.М. Анисов // Кредо. – 2012. - №1 (29). – С. 103-106.
2. Разумникова, О.М. Пол и профессиональная направленность студентов как факторы креативности / О.М. Разумникова // Вопросы психологии. – 2012. – №1. – С. 111-125.
3. Щербакова, Е.Е. Педагогическая креативность как фактор профессионального развития студентов : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / Е.Е. Щербакова. - Чебоксары, 2012. - 548 с.

ОӘЖ 37.017.4

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІ ОҚУШЫЛАРДЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕСІНЕ ДАЯРЛАУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Тұрысжанова Г.С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены вопросы подготовки будущих педагогов к духовно-нравственному воспитанию учащихся. Дана характеристика педагогических условий подготовки студентов к воспитательной деятельности

Summary: The article discusses the issues of preparing future teachers for the spiritual and moral education of students. The characteristic of pedagogical conditions of preparation of students for educational activity is given

Мектеп жағдайында өскелең ұрпақты рухани-адамгершілік тәрбиелеу еліміздің жалпы білім беру жүйесін жаңғыртудың негізгі факторларының бірі

болып табылады. Оқушыларда азаматтық жауапкершілік, руханилық, менталитеттің тарихи қалыптасуы-ұлттық мәдениет, бастамашылық, өзін-өзі тану, толеранттылық, мемлекеттік саясатта қоғамда табысты әлеуметтену қабілеті сияқты құндылықтарды қалыптастыру басымдыққа айналады. Білім берудің негізгі буыны ретінде дәстүрлі түрде білім беру мектебі танылады, ол өзінің шынайы мақсаттарына-дәстүрлі рухани және мәдени – тарихи құндылықтарды ұрпақтан-ұрпаққа сақтау мен беруге қызмет етуі керек. Өкінішке орай, қазіргі уақытта мектеп оған жүктелген миссияны-рухани – моральдық тәрбие мен елдің патриот азаматын дамытуды толық жүзеге асыра алмайды. Көбінесе біздің балалар өз отандарында, дәстүрлеріне қатысты, өздерін шетелдік адамдар сияқты сезінеді. Мұның бәрі болашақ мұғалімдерді оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесіне арнайы даярлау үшін педагогикалық жағдайларды жобалау қажеттілігін арттырады.

Еліміздің білім беру тұжырымдамасында «Оқушылардың құқықтық өзін-өзі тануы, мінез-құлқы мен мәдениеті, бастамашылдығы мен дербестігі үшін азаматтық жауапкершілікті қалыптастыру» міндеті қойылған. Осыған байланысты, бүгінгі таңда білім беру саласындағы мемлекеттік саясат саласындағы кең білім беру мүмкіндіктерінің пайда болуы мен оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесінің өзекті мәселелерінің толық спектрін қамтитын ғылыми зерттеулердің жеткіліксіздігін көруге болады.

Біздің ойымызша, егер білім беру процесінде студенттерді, болашақ мұғалімдерді оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесіне дайындауда арнайы педагогикалық жағдайлар жасалса, бұл қарама-қайшылықты жоюға болады: біріншіден, оқу процесін арнайы курс түрінде ұйымдастыру, онда «руханият», «мораль», «рухани-адамгершілік тәрбие» ұғымдары нақтыланады; екіншіден, қазақ педагогикасының дәстүрлі рухани-адамгершілік құндылықтары қолданылады.; үшіншіден, жас ұрпақты рухани-адамгершілік тәрбиелеуге бағытталған әлеуметтік институттардың педагогикалық ынтымақтастығының арнайы жағдайын қамтамасыз ету: педагогикалық университет, мектеп, отбасы; төртіншіден, жалпы білім беретін мектеп оқушыларымен рухани-адамгершілік тәрбиенің алынған теориялық білімдерін іс жүзінде іске асыру (апробациялау) бойынша студенттердің өзіндік шығармашылық қызметін ұйымдастыру [1].

Бұл бағытта Шымкент университетінің педагогика және психология мамандығының II курс студенттерін оқушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесіне арнайы даярлау бойынша жоғарыда аталған педагогикалық жағдайларды жүзеге асыру бойынша тәжірибесі бар жалпылауды ұсынуға болады.

Студенттерді тәрбие қызметіне дайындаудың педагогикалық жағдайларының сипаттамасы:

Педагогикалық университетте болашақ педагогтардың тәрбиелік әлеуетін қазақ педагогикасының рухани-адамгершілік тәрбие дәстүрлері саласындағы біліммен байыту бойынша оқу процесін ұйымдастыру. «Қазақ педагогикасындағы рухани-адамгершілік тәрбие дәстүрлері» барлық

педагогикалық мамандықтарға арналған таңдау курсының авторлық оқу бағдарламасын іске асыру.

Бағдарлама мазмұны бойынша оқушы жастарды рухани-адамгершілік тәрбиелеу және ағарту саласындағы дәстүрлі іс жүзіндегі педагогиканың жинақталған тәжірибесін жандандыруға және белсенді пайдалануға жәрдемдесуге арналған.

Әлемдік қоғамдастықтың қазіргі даму тенденцияларының ерекшеліктерін ескере отырып, жаңа әлеуметтік-мәдени жағдайдағы білім беру жүйесі біздің оқушыларымыздың қазақ халқы үшін дәстүрлі рухани-адамгершілік құндылықтарын, мәдениеті мен өзіндік ерекшелігін сақтауы керек.

Бұл жағдайда педагог К. Д. Ушинскийдің мұғалімдерге дәстүрлі ұлттық құндылықтарды қолданудың басымдығы және шетелдік педагогикалық тәжірибені тәрбиеге енгізуге деген көзқарасы туралы үндеуі өте орынды: «Әр халықтың өзіндік ұлттық тәрбие беру жүйесі бар, сондықтан бір халықтың екінші басқа елдің тәрбиелеу жүйелеріне ұқсауы мүмкін емес» [2].

Шындығында, отандық дәстүрлі тәрбиенің ең жақсы тәжірибесінен кету оқушылардың әлеуметтік және адамгершілік өзін-өзі анықтауындағы ең жақсы құндылық бағдарларын сәтті іздеуге әкелген жоқ. Ұсынылған курстың мақсаты болашақ студенттерге қазіргі жағдайда оқушылардың рухани-адамгершілік қасиеттерін тәрбиелеуге ықпал ететін қазақ педагогикасы бойынша арнайы білім беру болып табылады.

ЖОО және мектеп арасындағы педагогикалық ынтымақтастық рухани-адамгершілік тәрбиенің тәрбиелік мүмкіндіктерін біріктірудің шарты ретінде. Педагогикалық ынтымақтастық «ЖОО-мектеп». Ынтымақтастық шеңберінде жоғарыда аталған курстың практикалық сабақтары есебінен студенттерді тарта отырып, мектептің оқу-тәрбие процесі қызметінің мынадай түрлеріне қатысу көзделеді:

Оқу уақытында балалар ұжымымен жұмыс. Адамгершілік тақырыбы бойынша факультив ұйымдастыру. Балалардың рухани-адамгершілік тәрбиесі бойынша сынып сағатын өткізу. Моральдық тақырыптар бойынша пікірталастар.

Балалар ұжымының бос уақытын ұйымдастыру. Оқушылармен бірге іс-шараларды жоспарлау. Қарым-қатынас сағаттары, мерекелер, ойындар, елдің, өлкенің, қаланың рухани-мәдени тарихи орталықтарына экскурсиялар. Оқушылардың қамқорлық жұмысы. Жаман әдеттерден арылу бойынша жұмыс. Діни қызметкермен кездесу және рухани тақырыпта әңгіме.

Оқушылардың ата-аналарымен жұмыс. Оқушылардың отбасыларын, балалардың адамгершілік қалыптасуына әсер ететін отбасылық құндылықтар мен дәстүрлер жүйесін зерттеу. Ата-аналар жиналыстары, кеңестер, әңгімелер. Тәрбие процесінің барлық қатысушыларының – педагогтардың, балалардың, ата-аналар мен діни қызметкерлердің рухани-адамгершілік ағарту ісіндегі бірлескен жұмысы. Балалар мен ата-аналардың бірлескен бос уақытын ұйымдастыру және өткізу (мерекелер, экскурсиялар, викториналар және басқа да қызмет түрлері).

Жүргізілетін сабақтар мен экскурсиялардың мақсаттары мен міндеттері: оқушылардың рухани-адамгершілік қасиеттерін тәрбиелеу; азаматтық пен патриотизмді қалыптастыру; туған өлкенің қасиетті мұраттарына оқушылардың рухани-адамгершілік қасиеттерін тәрбиелеу; ата-бабаларды, елдің (кіші Отанның) тарихи өткенін құрметтеуге тәрбиелеу және т.б. Негізінен өткізілген сабақтар мен іс-шаралардың мақсаттары мен міндеттеріне рухани-адамгершілік тақырыпта діни қызметкермен кездесулер мен әңгімелер арқылы қол жеткізіледі. Оқушылар осындай сабақтар мен іс-шараларға қатысуға, Отанымыздың рухани-мәдени орталықтарына экскурсияларға қатысуға ниет білдіреді және қызығушылық танытады.

Осылайша, біздің зерттеуіміз болашақ мұғалімдерді мектеп оқушыларын рухани-адамгершілік тәрбиелеуге дайындаудың оңтайлылығы педагогикалық университетте білім беру процесін ұйымдастыруға арнайы көзқарасты қажет етеді деп айтуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Тәжібаева С. Ғ. Мектепте тәрбие жұмысын ұйымдастыру технологиясы. Оқу құралы. Алматы, Білім, 2018
2. Трубецкая О.К. Балалардың рухани- адамгершілік құндылықтарын қалай жетілдіруге болады // Сынып жетекшінің анықтамалығы №12(48) 2012

ӘОЖ 371(075.8)

ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ-ТҮЛҒАЛЫҚ ҚАЛЫПТАСУ КЕЗЕҢІНЕ БЕЙІМДЕЛУІНІҢ ФАКТОРЛАРЫ МЕН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЗЕРТТЕУ

Утеева Г.Т.

«Мирас» университеті, Шымкент, Қазақстан

Резюме: В данной статье обсуждены проблемы изучения факторов и психолого-педагогических особенностей адаптации личности к этапу становления.

Summary: This article discusses the problems of studying the factors and psychological and pedagogical features of personality adaptation to the stage of formation.

Қазіргі әлемде бұл елдің лайықты имиджін және оның әлемдік қоғамдастықтағы орнын қамтамасыз ететін, адамның қоғамдағы және әлемдегі ұлттың мәртебесін анықтайтын білім беру әлеуеті, ал жоғары мектеп қоғамның ең жоғары құндылығы ретінде зияткерлік, ғылыми және адами ресурстардың негізгі тасымалдаушысы болып табылады. Сондықтан бүкіл әлемде жоғары білім беруді дамытуға, жоғары оқу орындарының қоғамдағы рөлі мен маңыздылығына және олардың мүмкіндіктерін адам дамуында тиімді пайдалануға көп көңіл бөлінеді. Соңғы онжылдықтарда әлемнің барлық дерлік аймақтарында жоғары білім берудің құрылымы, мазмұны мен нысандары ауқымды және терең өзгерістерге ұшырады [1].

Жаңа жағдайда болашақ мамандар өз кәсібінің негіздерін игеріп қана қоймай, ерекше жағдайларды талдай білуі, жауапты шешімдер қабылдауы,

дәлелдеуі, өз көзқарасын қорғауы, жеке және кәсіби қасиеттердің интеграциясын анықтайтын құзыретті және тәуелсіз болуы керек. Бұл қазіргі университеттің басымдығы оқу нәтижелері тұрғысынан қарастырылатын білім беру сапасын қамтамасыз ету екенін білдіреді.

Педагогтардың кәсіби және жеке тұлғалық қалыптасу мен бейімделу мәселесіне арналған психологиялық-педагогикалық зерттеулерді талдау екі негізгі аспектіні бөлуге мүмкіндік берді: жеке және кәсіби.

Біз зерттеудің негізгі тұжырымдамасына мазмұнды талдау жүргіздік, оның аясында кәсіби және жеке қалыптасудың мәнін анықтауға көзқарастар мен негізгі тәсілдер зерттелді.

Жалпы, педагогтың бейімделуі мен кәсіби қалыптасуы мәселесіне қатысты әртүрлі көзқарастардың өкілдері ұқсас көзқарастарды білдіретінін атап өтеміз. Сонымен, бейімделу мен кәсіби іс-әрекеттің сәттілігін анықтайтын параметрлер арасында жиі аталады: дамыған кәсіби өзін-өзі тану, оған тиісті өзін-өзі бағалау сияқты компоненттер кіреді; сонымен қатар рефлексивті қабілеттер, қарым-қатынас дағдылары, эмоционалды тұрақтылық және басқалар.

Айырмашылығы-әртүрлі тәсілдердің өкілдері кәсіби жетістікке жету үшін қажетті әлеуметтік-психологиялық сипаттамалардың даму көздерін әр түрлі қарастырады:

- дифференциалды-психофизиологиялық тәсіл - адамның жүйке жүйесінің қасиеттері шешуші рөл атқарады;

- профессиографиялық тәсіл-еңбек қызметінің ерекшеліктері, кәсіби маңызды қасиеттерді анықтайды ;

- психологиялық-педагогикалық тәсіл-кәсіби дайындық кезеңінде оқыту мен тәрбиелеу процестері басты рөл атқарады;

- тұлғаға бағытталған тәсіл-адамның жеке ресурстары мен қызметі [2].

Бүгінгі таңда жоғары білікті мамандардың қалыптасу мәселесі үлкен маңызға ие, өйткені қазіргі қоғам ЖОО түлегіне ерекше талаптар қояды. Қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық бағыттардың өзгеруі маманның жеке басына жаңа кәсіби және мәдени талаптар қойды; жұмыспен қамтылмаған халық санының көбеюі адамның белсенді өмірі кезеңінде білім берудің үздіксіздігін қамтамасыз ететін тиімді оқыту жүйесін құру қажеттілігіне әкелді.

Кәсіби-тұлғалық қалыптасу мәселесі болашақ педагогтарды кәсіби даярлау процесінде ерекше өзектілікке ие болады, өйткені олардың кәсіби қызмет саласы жеке тұлғаға тікелей бағытталған, бұл өзін-өзі тану және өзін-өзі жетілдіру қажеттілігін арттырады.

Педагогтардың кәсіби және жеке қалыптасу мәселесін шешуге осы процесті педагогикалық қолдау тиімді ықпал етеді. Болашақ педагогтардың кәсіби және жеке қалыптасуын педагогикалық қолдау-бұл процесті анықтауға, өмірді таңдау жағдайларында оңтайлы шешімдер қабылдауға, сәтті кәсіби және жеке тұлғаны қалыптастыруға, жеке маңызды қасиеттер жиынтығын өзектендіруге оңтайлы жағдай жасауға бағытталған құралдар жүйесі; қоршаған ортаға физикалық, психикалық және әлеуметтік бейімделуді кешенді

қамтамасыз ету, оларды теріс әсерлерге тәуелсіз қарсы тұру, жеке тұлғалық және кәсіби қалыптасудағы қиындықтарды өз бетінше жеңу үшін ресурстармен қаруландыру; бұл өзін-өзі тану процестерінің жандануына әкеледі: өзін-өзі тану, өзін-өзі бағалау, өзін-өзі талдау, өзін-өзі анықтау және өзін-өзі дамыту.

Кесте 1- «Кәсіби-тұлғалық қалыптасу» ұғымының талдауы

Автор	Тұжырымдаманың сипаттамасы
Т. В. Кудрявцев	жеке дамудың ұзақ процесі, ол кәсіби ниеттерді қалыптастырудан басталады және өзін кәсіби қызметте абсолютті іске асырғанға дейін жалғасады
О.М. Краснорядцева	өзі үшін және қоғам үшін орындалатын іс-әрекеттің мәні мен құндылығы мәселелерін шешумен анықталатын, адамның жеке ойлауын кәсіби ойлау формасында қалатын, әлемнің және жеке тұлғаның өзін-өзі дамытуының кәсіби бейнесінің тұтастығы мен жүйелілігін қамтамасыз ететін кәсіпқойға айналдыру ретінде әлемнің кәсіби бейнесін құру
Е. Ф. Зеер	кәсіби шеберлікті игеру және кәсіби қызметтің жеке стилін қалыптастыру арқылы жеке тұлға мен даралықты дамыту
Л. М. Митина	адамның еңбектегі кәсіби маңызды қасиеттері мен қабілеттерін, оның кәсіби білімі мен дағдыларын қалыптастыру, дамыту, іске асыру, сондай-ақ адамның ішкі әлемінің сапалы өзгеруі, оның түбегейлі жаңа құрылымы мен өмір салтына әкелетін процесс
Ю. П. Поваренков	өзінің өмірлік және кәсіби мақсаттарын ескере отырып, кәсіби дамудың әлеуметтік жағдайын түсінуге және қабылдауға негізделген кәсіби даму міндеттерінің кешенін дәйекті немесе бір реттік іске асыру
Г. С. Корытова	кәсібилендіру процесі, оның нәтижесі-кәсіпқой болу, оның жаңа кәсіби маңызды қасиеттерін дамыту, кәсібилік пен құзыреттіліктің жаңа деңгейіне көшу

Жеке тұлғалық фактордың анықтамасын тұжырымдай отырып және құрылымын анықтай отырып, біз психологиядағы белсенді тәсілге назар аудардық. Атап айтқанда, келесі тезистер: тұлғаның бастапқы сипаттамалары- сана мен белсенділік; тұлғаның құрылымына белгілі бір іс-әрекеттің орындалуына әсер ететін жеке психологиялық ерекшеліктер кіреді; іс-әрекет процесінде тұлғаның белсенді шығармашылық қалыптасуы жүреді, жеке іс-әрекет стилінің қалыптасуы жеке қасиеттер негізінде жүзеге асырылады [3].

Әлеуметтік психологияда «әлеуметтену» ұғымы пайда болды және кеңінен қолданылады, ол адамның әлеуметтік даму процесі мен нәтижесі ретінде түсініледі. Бұл жағдайда әлеуметтену-бұл ұйымға жаңа мүшелердің бейімделу процесі, оның мәдениетін қабылдау процесі. Көбінесе ұйымдастырушылық мәдениет ұйымның объективті сипаттамаларына қарағанда мінез-құлқы мен ерекшеліктерін болжаудың маңызды факторы бола алады.

Кәсіби әлеуметтену жаңа қызметкерді жұмысқа қабылдау кезінде, ұйымдағы жағдай, онда қабылданған ережелер мен дәстүрлер туралы хабардар

болған кезде айқын көрінеді. Кейбір жағдайларда ұйымның қызметкерлері оның мәдениетін үйренуі үшін ресми оқыту бағдарламасы ұсынылады [3].

Ұйымдастырушылық мәдениет-бұл басқару ғылымдарының қатарына кіретін жаңа білім саласы. Ол сонымен қатар салыстырмалы түрде жаңа білім саласынан - ұйымдағы жалпы тәсілдерді, принциптерді, заңдар мен заңдылықтарды зерттейтін ұйымдастырушылық мінез-құлықтан ерекшеленді.

Ғылыми әдебиеттерде «ұйымдастырушылық мәдениет» ұғымымен қатар «ұйымдық мәдениет» және «кәсіпкерлік мәдениет» сияқты ұғымдарды кездестіруге болады. Егер біз осы мәселемен айналысатын зерттеушілерге жүгінетін болсақ, онда көбінесе «ұйымдастырушылық» және «корпоративті мәдениет» ұғымдары синоним ретінде қарастырылатындығын көруге болады, бұл ұғымдарды түсіндірудегі келіспеушіліктер таза академиялық болып табылады және іс жүзінде олардың араласуы жүреді.

Педагогтарды кәсіби дайындау мәселесінде зерттеу жұмыстарын талдау барысында маманның кәсіби бейімделу факторы ретінде ұйымдастырушылық мәдениеттің рөлі мен маңызы белгіленді. Ұйымдастырушылық мәдениет-бұл ұйымның негізгі интегративті сипаттамаларының бірі, ол өте тұрақты. Ұйымдастырушылық мәдениет мәселелері бойынша еңбектерде оны білім беру мекемелерінде зерттеуге арналған зерттеулер іс жүзінде жоқ. Оқу орындарының әртүрлі типтері мен түрлерінің пайда болуы білім беру саласындағы ұйымдастырушылық мәдениеттердің жаңа түрлерінің пайда болуын ынталандырады. Педагогтың табысты кәсіби-тұлғалық бейімделуі үшін ұйымдастырушылық мәдениеттің қолайлы түрін анықтау мүмкін емес, кәсіби дамудың әртүрлі кезеңдерінде ұйымдастырушылық мәдениеттің өзіндік түрі ең қолайлы болады. Қазіргі уақытта ұйымдастырушылық мәдениеттің ерекшеліктерінің арасында педагогтың бейімделуіне ықпал ететіндер және сәтті бейімделуге кедергі келтіретін факторлар да бар.

ЖОО-да білім беру жүйесін ұйымдастыру мен басқарудың сөзсіз күрделілігін атап өткен жөн. Көптеген мақсаттар, білім беру міндеттерінің әртүрлілігі мен өзара тәуелділігі, білім беру іс-әрекетінің көптеген субъектілерінің өзара байланысы мен өзара әсері, олардың қазіргі білім беру мәселелерін шешуге дайындық деңгейі, макроортаның, бұқаралық ақпарат құралдарының және студенттердің нақты өмірлік тәжірибесінің әсері - осы факторлардың араласуы, объективті және субъективті жағдайлар жүйелік міндеттерді де, нақты да сипаттауды қиындатады. білім беру технологиялары, университетте кәсіби білім берудің формалары мен әдістері [4].

Осылайша, зерттеу мәселесін теориялық талдау педагогтардың бейімделу факторларын анықтауға, эмпирикалық зерттеудің бағытын анықтайтын педагогтардың бейімделуі контекстінде олардың жеткіліксіз зерттелуін анықтауға мүмкіндік берді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бордовская, Н.В. Психология и педагогика: учебник для вузов / Н.В. Бордовская, С.И. Розум. - СПб.: Питер, 2011. - 624 с.

2. Бугославская, А.В. Анализ научных подходов к определению уровня профессионально личностного становления будущих психологов [Текст] / А.В. Бугославская // Мир науки, культуры и образования. Сер.: Педагогические науки. - Сборник научных трудов. - Горно-Алтайск, 2019. - Вып. 2 (75). - С. 296-298.
3. Абульханова, К.А. Проблема соотношения личности, индивидуальности, субъекта [Текст] / К.А. Абульханова // Современная личность: Психологические исследования. - М.: ИП РАН, 2012. - С. 17-35.
4. Бугославская, А.В. Деятельность студента-психолога в специальных коррекционных школах в рамках учебной практики [Электронный ресурс] / А.В. Бугославская, Т.Н. Йович // Студенческая практика - основа будущего профессионализма: материалы студенческой научно-практической конференции. - Армянск, 2017 - С. 61-64. - Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=28330859>

УДК 378

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА

Хасанов Т.Н.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада болашақ мұғалімнің кәсіби жауапкершілігін қалыптастырудың теориялық аспектілері қарастырылған. Сонымен қатар, кәсіби жауапкершілік ұғымына теориялық талдау жасалынған, болашақ педагогтың кәсіби жауапкершілігі ұғымына психологиялық-педагогикалық сипаттама берілген.

Summary: The article discusses theoretical aspects of the formation of Professional Responsibility of a future teacher. In addition, a theoretical analysis of the concept of Professional Responsibility is carried out, and a psychological and pedagogical description of the concept of Professional Responsibility of a future teacher is given.

Сегодня подготовка современных конкурентоспособных педагогов как носителей общечеловеческих ценностей невозможна вне рамок педагогической составляющей университетского образования.

Долгое время воспитанию будущих специалистов в высшей школе не уделялось того внимания, которого оно заслуживает. Из-за отсутствия фиксированных социальных ценностей направление индивидуальных ценностей меняется спонтанно. Утраченные позиции компенсируются требованиями нормативно-правовых документов, регламентирующих подготовку будущих педагогов.

Проблема становления профессиональной ответственности будущих педагогов в вузах напрямую связана с раскрытием истоков развития человека, особенностей векового становления личности. Цель данной работы - проанализировать процесс формирования ответственности как качества личности.

Рассмотрим формирование профессиональной ответственности через процесс социализации и индивидуализации личности будущих педагогов. Процесс социализации всегда подразумевает развитие человека на протяжении всей жизни, стремление к самореализации и саморазвитию. Люди усваивают и воспроизводят социальные нормы и культурные ценности через

взаимодействие с окружающей средой и другими людьми. Это формирует его активную роль в обществе, и, по мнению Б.М. Бхимбада, процесс социализации может происходить спонтанно или под управлением - в специально организованных университетских пространствах во время учебной деятельности [1]. Важнейшей особенностью социализации в специально организованном пространстве университета является незавершенность процесса. Поэтому формирование профессиональной ответственности в вузе следует рассматривать как "выращивание" этого качества личности, которое в дальнейшем позволит успешно решать профессиональные задачи.

Процесс "взрачивания" профессиональной ответственности подробно описан в работе Ю.Д. Мишиной [2]. В своем исследовании она определяет уровни проявления ответственности. На микроуровне существует психологическая и физиологическая основа ответственности, которая является предпосылкой для автономного существования личности. Это уровень "прототипа ответственности", который проявляется в форме контроля жизненных функций человека. На среднем уровне существует интернализированная форма контроля за выполнением социально значимых функций, т.е. квазиответственность. На макроуровне "ответственность" выражается как слой духовного сознания в онтологическом поле человека. Процесс индивидуации этого свойства происходит на макроуровне, где восприятие смысла выходит за рамки требований окружающего общества. На мета уровне все вышеперечисленные уровни интегрированы, и человек может также влиять на физическую и психологическую структуру "я" через свои ментальные структуры.

Подготовка будущих педагогов происходит в университете, в позднем подростковом возрасте, т.е. в возрасте 18-25 лет. Способность к балансу метаболических параметров, нейродинамики, биологических потребностей, конституции и гендерной идентичности наблюдается в разном возрасте. Они развивают способность учитывать свой темперамент и психофизиологические предрасположенности, влиять на самые глубокие уровни физической организации своего существа и регулировать свое самочувствие.

Поэтому формирование профессиональной ответственности будущих педагогов в вузах напрямую зависит от правильно организованной социальной среды, самоопределения в профессиональной сфере и знания особенностей психологического развития человека в данный возрастной период.

Динамика формирования профессиональной ответственности личности основана на принципе синергии, который представляет собой взаимосвязь механизмов адаптации и бифуркации в развитии общества как системы. Механизмы адаптации призваны обеспечить устойчивость и сохранение социальных систем, а предсказуемость будущего поведения и развития этих систем является важнейшей характеристикой развития системы. Адаптивные механизмы, функционирующие в социальных системах, связаны с обеспечением стабильности личности и ее уникального и предсказуемого поведения в социальной группе.

В процессе формирования профессиональной ответственности, безусловно, важно учитывать механизмы адаптации и бифуркации для сохранения социальной системы (образовательного процесса в университете), индивидуальности и креативности личности.

Л.Л.И. Анцыферова перенимает идеи А.Г. Асмолова и рассматривает личность как многомерное, многоуровневое, многозначное образование. Непрерывное изменение и развитие - это способ существования личности [3]. В процессе формирования личности и обучения преобразованию окружающей действительности личность становится активным субъектом. Личность будущего учителя как активного субъекта характеризуется формированием собственных социальных норм. В этом отношении исследователи выделяют три уровня развития личности.

1. На первом уровне субъект не полностью осознает свои истинные мотивы и не способен рассмотреть качество и степень своего влияния на ситуацию, что препятствует успешности его действий.

2. На втором уровне человек возникает как субъект, который уже сознательно ассоциирует цели с мотивами действий. Он способен формулировать обстоятельства своего действия, пытается предвидеть прямые и косвенные последствия своего действия, способен адекватно соотнести свои способности с социальными задачами и требованиями своей деятельности.

На третьем и более высоком уровне человек становится субъектом своего собственного жизненного пути. Индивидуальность - это не индивидуальность в узком смысле слова (индивидуальность каждого), а на первый план выходит характер социально-исторической и даже общечеловеческой значимости и уникальности субъекта. На третьем уровне индивид обладает наибольшей степенью свободы и может своими собственными действиями выявлять, переживать и разрешать противоречия в развитии общества [3]. Данный подход представлен в работах отечественных психологов (Н.А. Бернштейн, А.В. Запорожец, В.П. Зинченко, П.Я. Гальперин, А.Н. Леонтьев, В.Н. Мясищев).

По мнению А.Г. Асмолова, основные структурные единицы личности, в своем сочетании, обуславливают динамическую систему смыслов. Личностный смысл отражает содержание отношения личности к действительности в сознании индивида, а личностная установка - это выразительная форма личностного смысла в виде готовности к выполнению определенного способа направленной деятельности. Содержанием отношения является личностный смысл, который должен быть установлен как чувственный опыт отношения субъекта к явлению или объекту. Установки содержат образы будущих действий, существуют в латентной форме во времени, могут быть реализованы и определяют наиболее устойчивый способ действия в соответствующей ситуации. Эта смысловая установка в конечном итоге определяет устойчивость и направление деятельности, поведения и поступков человека [4].

Поэтому формирование профессиональных обязанностей будущих учителей должно происходить через формирование смыслообразующих установок как образа будущей деятельности, которые затем могут формировать

профессиональные обязанности, соответствующее поведение и опыт будущих учителей.

Эффективность процесса формирования профессиональной ответственности будущих педагогов в вузе зависит от знания особенностей психологического развития личности в данный возрастной период. Динамика формирования профессиональной ответственности личности, "возвращение" указанного качества, является переходом от социального уровня развития личности к высшему уровню индивидуальности, когда он усваивает социальные и культурные нормы, правила, принципы и ценности. Этот уровень предполагает определенную неопределенность и непредсказуемость поведения личности, различные личностные идиосинкразии, связанные с многомерностью личности, интерактивный и гиперактивный характер личности, оригинальность и уникальность. Эти психологические тенденции необходимо учитывать при организации учебно-воспитательного процесса будущих учителей и создании соответствующей социальной среды.

Список использованной литературы:

1. Бим-Бад Б. М. Антропологические основания теории и практики образования // Педагогика. 2012. № 5. С. 3–10.
2. Мишина Ю.Д. Психолого-педагогические условия развития ответственности у студентов педагогических вузов: дис. ... канд. пед. наук. Томск, 2012. 261 с.
3. Анцыферова Л. И. Психология формирования и развития личности // Человек в системе наук. М.: Наука, 2013. С. 426–433.
4. Асмолов А. Г. Психология личности: принципы общепсихологического анализа. М.: Смысл, 2014. 416 с.

УДК 376

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ПЕДАГОГОВ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Чернова Е. В., Карпова Р. С., Шарипова М. Р., Ефремова-Шершукова Н. А.
Томский Государственный Педагогический Университет, г. Томск, Россия

Түйін: Мақалада инклюзивті білім беру педагогтарының құзыреттіліктері туралы зерттеулердің өзектілігі негізделіп, инклюзивті білім берудің педагогикалық қызметінің негізгі түрлері көрсетілген. Сонымен қатар, педагогикалық қызметтің әрбір түрі педагогикалық қызметтің белгілі бір түрінің негізін немесе бағытын бөліп көрсетумен сипатталады. Сондай-ақ педагог қызметінің әрбір түрі үшін инклюзивті білім беру педагогының ең маңызды және қажетті қалыптасқан құзыреттіліктері ажыратылып, сипатталады.

Summary: The article justifies the relevance of research on the competencies of teachers of inclusive education and highlights the main types of pedagogical activities of inclusive education. In addition, each type of pedagogical activity is characterized by highlighting the basis or orientation of a particular type of pedagogical activity. Also, for each type of activity of the teacher, the most important and necessary formed competencies of the teacher of inclusive education are distinguished and characterized.

Актуальность темы. На данный момент инклюзивное образование является главной областью в образовании на государственном уровне. Для успешной и правильной работы инклюзивного образования необходимо не только оборудовать учебные учреждения всем необходимым для удобного и равного доступа всех учеников к образованию, подготовить новые учебные планы и средства обучения, но и подготовить специализированных педагогов, которые будут готовы грамотно работать в среде инклюзии. Для достижения данной цели необходимо проводить исследования в области компетенций инклюзивного образования, чтобы подготовка была успешной и полезной. Исходя из вышесказанного, данная работа является актуальной в современном образовании.

Историографический обзор. Анализ и осмысление проблемы были проделаны благодаря изучению литературы по теме работы. Определение инклюзивного образования было изучено благодаря ФЗ от 29.12.2012 г. №273-ФЗ «Закон об образовании Российской Федерации», в котором изложено, каким образом в России определяется инклюзивное образование. В исследовании Гусевой Т. Н. «Инклюзивное образование как путь развития и гуманизации общества» определяются и подробно характеризуются цели и задачи инклюзивного образования, благодаря чему вследствие были лучше определены компетенции педагога инклюзивного образования. Статья Адриановой Е. И. «Инклюзивное образование: характеристика, сущность, проблемы», в которой были охарактеризованы не только проблемы инклюзии в российском образовании, а также описан процесс реализации инклюзии в России, приведены примеры психолого-педагогических университетов, что позволило узнать и проанализировать ситуацию инклюзивного образования в России.

Цель исследования состоит в том, чтобы охарактеризовать основные компетенции педагога для того или иного вида педагогической деятельности инклюзивного образования.

В педагогической деятельности, как и в любой другой, необходимо иметь компетенции для её успешного выполнения. Такими компетенциями являются наличие личностных и профессиональных качеств, определенных ценностей и моральных устоев, а также, что является важным компонентом, наличие профессиональных компетенций. Кроме того, важным для педагога инклюзии имеет место цели в помощи детям с ОВЗ, что позволяет выделить ряд видов педагогической деятельности инклюзивного образования. В том числе коррекционно-развивающая, воспитательная, дидактическая, социально-педагогическая, организационная деятельность [1]. Рассмотрим каждый вид деятельности подробнее.

Коррекционно-развивающая деятельность основывается на предельно всемерной стимуляции и корректировке развития воспитанников с особыми потребностями здоровья и обучения. Сюда входит развитие поведения, сфер эмоций и познания и др. Для данного вида деятельности педагогу необходимо уметь и владеть рядом важных компетенций. Педагог должен проводить

диагностику и определять первостепенные задачи коррекции и развития ребенка. Кроме того, педагогу необходимо уметь подбирать необходимые способы, методы и технологии для наиболее эффективного решения поставленных задач. Также педагогу нужно уметь активизировать деятельность детей.

Дидактическая деятельность основана на формировании и развитии того или иного вида деятельности у воспитанника в соответствии с его возрастными особенностями. В данной деятельности педагог должен уметь определять общие и индивидуальные конкретные образовательные задачи, обращать внимание на направленность коррекции. Кроме того, педагогу нужно учитывать ряд особенностей воспитанника с ОВЗ в процессе обучения и воспитания. К особенностям можно отнести возрастные, психологические, индивидуальные и др. Также педагог должен осуществлять руководство познавательной деятельности ученика, а также адекватно его оценивать при помощи принципов дидактики и опираясь на них. В настоящий момент на законодательном уровне закреплено обучение родителей, которые воспитывают детей с ОВЗ, что является новым подходом во включенном образовании.

Воспитательная деятельность подразумевает личностное развитие детей с ОВЗ, укоренение в их сознании моральных и социальных ценностей, а также образование и развитие у них положительных личностных качеств. Для данной педагогической деятельности необходим ряд сформированных компетенций, а именно проводить анализ детского поведения, поступков, реакции в определенных педагогических ситуациях и правильно их трактовать с точки зрения психологии и педагогики. Кроме того, необходимо правильное использование адекватных приемов и способов воспитания в соответствии с возрастными, компенсаторными и психологическими возможностями, а также приобщать к культуре. Важным для социальной адаптации является трудовое воспитание: педагогу необходимо распознать и помочь с развитием индивидуальных качеств воспитанника, а также с развитием навыков и умений для повседневной независимости [2].

Социально-педагогическая деятельность решает сразу несколько важных задач: помощь в познании себя, окружающего мира, социальной адаптации и интеграции; помощь в освоении детьми необходимых для соответствующего возрастного периода компетенциями, а также помощь в подготовке к самостоятельной общественной жизни; психолого-педагогическое сопровождением [3].

Организационная деятельность основывается на организации приемлемых психологических и педагогических условий, в том числе координацию всех социальных институтов и служб, чтобы оказать максимально возможные услуги ребенку и его семье, для полного развития ребенка с ОВЗ. Эта деятельность требует от педагога определять нужные образовательные и воспитательные условия для ребенка, а также умение и возможность организовывать и согласовывать деятельность необходимых социальных служб и специалистов [2].

Важной для профессиональной деятельности является коммуникативная и диагностическая деятельность.

Коммуникативная деятельность направлена на правильное понимание невербального поведения детей, а также использование невербального общения для обмена информацией с такими детьми, педагогу необходимо понимать не только смысл слов, но и чувства ребенка. От этого зависит конструктивность общения педагога с ребенком, успешный обмен опытом и сотрудничество. Исходя из направленности, педагогу необходимо владеть и уметь применять на практике ряд компетенций, которые требует данная деятельность. Педагог должен быть готов принимать и уважать ребенка и его права, что является важнейшей компетенцией для педагога в целом. Также педагог должен уметь выстраивать доверие в отношениях с ребенком, иметь возможность общаться с детьми как вербально, так и применять невербальные приемы и средства, а также уметь найти подход и выстроить хорошие отношения с родителями воспитанников. Педагогу необходимо уметь находить выход из конфликтных ситуаций, которые могут возникнуть между учениками. Что касается отношений с родителями, то педагогу необходимо, помимо хороших отношений с ними, уметь и стараться привлекать семью ребенка к сотрудничеству, а также оказывать помощь в образовании их ребенка и во взаимодействии ребенка со своими родителями. Важной компетенцией является конфиденциальность как в отношении рабочей информации, так и в отношении личной информации ребенка, что является одной из важных компетенций педагога инклюзивного образования [4].

Педагогу инклюзивного образования необходимо владеть методами и способами диагностики ребенка для выполнения диагностической деятельности. Здесь также имеется ряд необходимых компетенций, которые должны быть сформированы у педагога и которыми он должен владеть в совершенстве. В первую очередь педагог должен уметь определять уровень развития ребенка (речевое, познавательное, эмоциональное и др. развитие), а также уметь определять уровень выраженности нарушения. Педагог должен на основе диагностического анализа ребенка уметь определить цели коррекционной работы и сформировать учебные группы (классы) в соответствии с данной информацией для лучшего протекания процесса обучения.

Не менее важным является выполнение методической деятельности, которая подразумевает владение современными технологиями, методами воспитания и обучения, которые будут отобраны с учетом возрастных, психологических особенностей и, конечно, особенностей здоровья ребенка. Также педагогу необходимо уметь составлять индивидуальные учебные программы для ребенка с особыми потребностями в образовании. Сюда же можно отнести прогностическую деятельность, в ходе которой педагогу необходимо уметь прогнозировать развитие ребенка, а также прослеживать эффективность применения тех или иных средств и методов обучения. В случае неэффективности педагогу необходимо уметь изменить на более подходящие

под развитие и потребности ребенка методы, способы и средства обучения. Эти же компетенции нужны и для коллективного прогнозирования процесса образования [2].

Список использованной литературы:

1. Бойко И. Н. Особенности процесса формирования контрольно-оценочных умений учащихся в младшем школьном возрасте // Гуманитарное пространство. – 2016. – Т. 5. – № 1. – С. 19-24 [Электронный ресурс]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-protsesssa-formirovaniya-kontrolno-otsenochnyh-umeniy-uchaschihsya-v-mladshem-shkolnom-vozhaste> (дата обращения: 07.04.2021).
2. Хижняк Л. А. Содержание компетенций педагога инклюзивного образования // Достижения науки и образования. – 2016. – №4 (5). – С. 78 – 85 [Электронный ресурс]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/soderzhanie-kompetentsiy-pedagoga-inklyuzivnogo-obrazovaniya> (дата обращения: 07.04.2021).
3. Бойко И. Н. Основные принципы преемственности между детским садом и школой // Современные тенденции развития науки и технологий. – 2016. – № 1-8. – С. 75-79 [Электронный ресурс]. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=25431260> (дата обращения: 07.04.2021).
4. Захарова Н. Л. Психологическое сопровождение детей в условиях инклюзивного образования: системный подход // Человеческий капитал. – 2015. – № 1 (73). – С. 98-100 [Электронный ресурс]. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=23466397> (дата обращения: 07.04.2021).

УДК 37.014.53

КОМПЕТЕНЦИИ «4К» - ТРЕНД СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Чернова Е.В., Карпова Р.С., Шарипова М.Р., Михайлова Е.Н.
Томский Государственный Педагогический Университет, г. Томск, Россия

Түйін: Мақала өзекті құзыреттер мәселесіне негізделген және олардың қазіргі қоғамдағы маңызы туралы мәселе қарастырылады. Сондай-ақ «4К» түсінігіне, оның білімге әсері және бұл білім берудегі тенденция неліктен деген сұрақтың жауабына баса назар аударылады. Мақалада оқу орындарының кез келген қызмет саласында маманның мектепті бітірген кезде иеленуі тиіс негізгі қасиеттері мен дағдылары туралы идеяларды қалай қалыптастыру керектігі туралы мәселе көтеріледі. Шығармашылық, қарым-қатынас, ынтымақтастық және сыни тұрғыдан ойлау негізгі дағдылар болып табылады және бүгінгі таңда мектеп оқушыларының өмірдегі табысты әрекеті үшін білім беру жүйесі дамуы керек.

Summary: The article is based on the problem of current competencies and considers the issue of their importance in modern society. Emphasis is also placed on the concept of "4K," its impact on education and the answer to the question why this is a trend in education. The article raises the question of how in educational institutions should develop ideas about the key qualities and skills that a specialist should have at leaving school in any of his fields of activity. Creativity, communication, cooperation and critical thinking - the main skills and education system today should develop them among students for successful activities in life.

Актуальность темы. Работодателей интересуют навыки специалистов, которые нельзя заменить алгоритмами. В 2020 году появилась тенденция к исключению лишних компетенций и формированию самих нужных, это

креативность, кооперация, коммуникация и критическое мышление. Такие навыки также принято называть SoftSkills. Гибкие навыки формируются еще до того, как человек начинает свою карьеру, а помогает в их развитии непосредственно школа и ВУЗ. Интеграция этих четырех навыков в современный образовательный процесс является актуальным, потому что они развивают совокупность когнитивных и некогнитивных характеристик личности, которые важны для результативного решения задач. Совокупность этих компетенций и индивидуальных особенности личности обеспечивает успех человека в современном мире, а образование должно уметь это эффективно внедрять и грамотно развивать в ученике.

Историографический обзор. О концепции «4К» написано не так много актуальных работ, в связи с тем, что тема является новейшей. Но попытки анализировать и собирать все больше информации по данной теме, сделаны некоторыми современными авторами. Например, авторы «Компетенций «4К»: формирование и оценка на уроке: Практические рекомендации» Пинская М. А. и Михайлова А. М. предлагают методические рекомендации учителям о формировании компетенций критического и креативного мышления, коммуникации и кооперации. Они описывают сами компетенции «4К» и их специфику. В статье Кулишенко И. В., Крякиной Е. В., Разовой Е. В. и Шустовой Е. В. «Технология формирования компетенций «4К» при подготовке специалистов в области физической культуры и спорта» изложены обобщенные теоретические исследования о концепции «4К», которые позволяют сформировать представление о ключевых качествах и навыках современного специалиста в области образования. Не менее значимая информация выдвинута в статье Мироненко Е. С. «Компетенции XXI века vs образование XXI века». В основу работы положен анализ компетенций XXI века, выделяются их группы. Важно, что демонстрируется то, что образовательная политика должна учитывать подмножества компетенций граждан, эффективно внедрять современные технологии образования и навыки в обучение квалифицированных кадров. Раскрыт вопрос о том, почему актуальные на сегодняшний день компетенции важны для государства в целом.

Целью исследования является раскрытие содержания «4К», определение целей данных компетенций, выявление их влияния на образование и ответ на вопрос, почему «4К» является трендом в образовании.

Интеллект, социальные умения, креативность – основные ценности XXI века. Развитие технологий, глобализация, демографические проблемы активно воздействуют на трансформацию общества. В наше время на первый план выдвигаются социальные умения, критическое мышление, умение кооперироваться (координироваться) с другими людьми и решать проблемы [1].

Специалисты в области развития персонала и корпоративного управления в 1950-х годах предприняли попытку описания и измерения ключевых компетенций специалиста, позволяющих определить его успешность в той или

иной деятельности, они попытались описать и измерить ключевые компетенции и позже на их основе выделить наиболее важные [2, 3].

«Давосские компетенции, или компетенции-2020, провозгласили десять самых востребованных качеств и навыков, которые стоит развивать специалисту в 2020 году»[4]. Но позже, исследования показали, какие наиболее востребованные компетенции преобладают в обществе, это креативность, коммуникация, кооперация и критическое мышление. В образовании эта тенденция к обучению важным качествам современного общества начинает активно развиваться. «Система образования переосмысливает свои цели и включает в образовательные программы все более широкий перечень навыков» [1].

Формирование этих 4-х компетенций является важным и актуальным в наше время для современного специалиста в сфере образования, так как эти компетенции позволяют реализовать себя в современном мире, свободно ориентироваться в общем потоке информации, ставить перед собой конкретные цели и находить способы их достижения. Также важно уметь оценивать ситуацию с разных сторон и быстро генерировать новые идеи[4].

Почему именно эти компетенции были определены как самые главные и почему именно они являются трендом в образовании? Был проведен ряд исследований, цель – выяснить, на какие умения ориентируется профессиональное общество, что закладывают страны в национальную образовательную программу. Изучая документы, исследователи определили образовательную политику некоторых стран (Гонконг, Южная Корея, Япония) и выделили часто встречающиеся у них ценности и компетенции, которые направлены на образовательные результаты, формирующиеся у учащихся. Лидирующие позиции занимают критическое и инновационное (креативное) мышление, управление собой и взаимодействие [1]. Ключевые навыки, выделенные исследователями, проявляются в следующем:

1. Критическое мышление – предприимчивость, рефлексия, принятие решений.

2. Креативность – оценивание ситуации с разных сторон, умение принимать нестандартные решения.

3. Коммуникация – способность договариваться с другими, налаживание контактов, умение доносить свою точку зрения.

4. Координация (кооперация) – сотрудничество, определение общей цели, выделение способов её достижения, умение оценивать свои результаты.

Воображение, генерирование идей, уместное использование аргументации, выделение из общего частного, развитие как своих, так и чужих идей, оценка общего результата – все это лежит в основе вышеупомянутых компетенций. Для школьников и студентов эти навыки значимы, так как они позволяют им учиться автономно, а также уметь кооперироваться с другими и проявлять себя в исследовательской деятельности. Но чтобы это начало эффективно работать, учителям и преподавателям ВУЗов нужно научиться

организовывать образовательный процесс так, чтобы обучающиеся развивали эти компетенции постоянно [1].

Сегодня очень остро стоит вопрос трансформации современного российского образования, многое направлено на то, чтобы привести его в соответствие с требованиями новой реальности. В Послании Федеральному Собранию в декабре 2016 года Президент Российской Федерации обозначил серьезную задачу по запуску программы развития экономики нового технологического поколения, другими словами – цифровой экономики. Чтобы решать эту амбициозную задачу, стране нужны высококвалифицированные кадры, «обществу нужны новые знания и новые навыки, которые известны как компетенции XXI века» [5], а компетенции «4К» как раз входят в состав этого понятия (компетенции XXI века).

Таким образом, концепция «4К» действительно является трендом современного образования, потому что заложенные в нее компетенции важны для современного общества не только на уровне собственного понимания, но и на федеральном уровне (Послание Федеральному Собранию Президента РФ). Системное мышление, креативность и критическая оценка являются востребованными навыками будущего и задача образовательных организаций создавать различные технологии и методы обучения этим навыкам, вносить инновационные алгоритмы в процесс обучения, повышать потенциал обучающихся и интегрировать полученные знания. Не менее важной задачей педагогов является развитие самостоятельности учащихся и содействие выработке критического отношения обучающегося к поступающей информации.

Список использованной литературы:

1. Пинская, М. А., Михайлова, А. М. Компетенции «4К»: формирование и оценка на уроке: Практические рекомендации / М. А. Пинская, А. М. Михайлова. – Москва: Корпорация «Российский учебник», 2019. – С. 4.
2. Антипов, А. В., Кулишенко, И. В., Губа, В. П. Научно-исследовательская практика – метод активизации познавательной активности магистрантов // Теория и практика физической культуры. – 2018. – № 2. – С. 38.
3. Гавра, Д. Основы теории коммуникации: учеб. Пособие / Д. Гавра. – Санкт-Петербург: Питер, 2011. – С. 156.
4. Кулишенко, И. В., Крякина, Е. В., Разова, Е. В. Шустова, Е. В. Технология формирования компетенций «4К» при подготовке специалистов в области физической культуры и спорта / И. В. Кулишенко, Е. В. Крякина, Е. В. Разова, Е. В. Шустова // Известия Тульского государственного университета. Физическая культура. Спорт. – 2020. – № 6. – С. 64. – URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/tehnologiya-formirovaniya-kompetentsiy-4k-pri-podgotovke-spetsialistov-v-oblasti-fizicheskoy-kultury-i-sporta> (дата обращения: 5.04.2021)
5. Мироненко, Е. С. Компетенции XXI века vs образование XXI века / Е. С. Мироненко // Вопросы территориального развития. – 2019. – № 10. – С. 1. – URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/kompetentsii-xxi-veka-vs-obrazovanie-xxi-veka> (дата обращения: 5.04.2021)

ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА НЕГІЗІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Чинташова Б.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. В статье рассмотрено формирование культуры общения студентов на основе народной педагогики.

Summary. The article considers the formation of a culture of communication of students on the basis of folk pedagogy.

Халықтық педагогика тәсілі негізінде ЖОО студенттерінің қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру қазіргі уақытта заманауи этномәдени білім беруді дамыту жағдайында шешілуі мүмкін өзекті мәселе ретінде қарастырылады. Сұрақ құрылымының күрделі мәселелері зерттеудің негізгі педагогикалық параметрлерін анықтауға мүмкіндік береді: зерттеу әдістемесі, мақсат қою, мазмұн ерекшеліктері, оқу процесін ұйымдастырудың әдістері мен құралдары, оң нәтижелерге қол жеткізудің шарттары мен факторлары.

Теориялық және практикалық қызметтің негізгі ережелерін, зерттелетін проблема контекстінде педагогикалық құбылыстарды зерттеу принциптерін жүзеге асыруды, зерттеудің оңтайлы әдістерін таңдауды және алынған білімді заманауи білім беру практикасына енгізу жолдарын іздеуді қамтамасыз ететін әдіснамалық база этнопедагогикалық тәсіл болып табылады.

Халықтық педагогикалық көзқарас қарым — қатынас мәдениетін дамытудың әдіснамалық негізі ретінде этнос пен ұйым мәдениетінің этнопедагогикалық құндылықтарының логикалық байланыстарының тұжырымдамалық көрінісі болып табылады.

Университет студенттерінің ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін дамыту жалпыадамзаттық және ұлттық мәдениеттердің құндылықтарын тану және дамыту, этникалық мәдениеттер мен әлемдік мәдениеттің заманауи жетістіктері деңгейінде әлеммен өзара әрекеттесу, олардың әртүрлі этникалық қауымдастықтардың өкілдерімен қарым-қатынасын саналы түрде құру арқылы көп ұлтты және қазіргі әлемдік мәдениетке кіруде белгілі бір құзыреттілік деңгейіне жетуге бағытталған.

Этнопедагогикалық тәсіл негізінде ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін дамытудағы мақсатты анықтай отырып, білім беру идеалына жоғары мақсат ретінде, жеке тұлғаны дамыту процесінің жалпы міндетіне, кемелді адамның этнопедагогикалық идеясына жүгіну қажет. Идеал білім беру бағыттарын анықтайтын және адамға қажетті қасиеттер түрінде болжанатын өте нақты құндылық бағдарларын қамтиды [1].

Этнопедагогикалық тәсіл негізінде ЖОО студенттерінің ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін дамыту міндеттеріне мыналар жатады:

- жалпыадамзаттық адамгершілік құндылықтарға, адамзат өркениетінің жетістіктеріне, әлемдік қоғамдастыққа жататындығын ұғынуға бағдарлану;

- тұлғаны жалпыадамзаттық және ұлттық мәдениеттің байлығын көрсететін мәдени құндылықтар жүйесімен таныстыру және осы құндылықтарға барабар мінез-құлықты қалыптастыру;

- жердің барлық халықтарына, олардың этноәлеуметтік және этномәдени ерекшеліктеріне бейбітшілік пен құрмет рухында дамыту;

- интернационалдық және азаматтық сана-сезімнің, интернационалдық сезімнің дамуына ықпалы;

- елдің және өңірдің әртүрлі ұлттарының адамдарына, олардың мәдениетіне, тілдеріне, басқа да әлеуметтік құндылықтарына құндылықты, ұқыпты қарауға дамыту; адамдардың әртүрлі діни сезімдеріне төзімділік рухында дамыту, әртүрлі діндер тоғысында туындайтын мәдени жанжалдарды әлемдік шешуді қамтамасыз ету;

- отанға деген сүйіспеншілікті, Қазақстанның көпұлтты халқына терең құрмет, оның өткені мен бүгіні үшін мақтаныш, оның мүдделерін қорғауға дайын болу, азаматтық өзін-өзі тануды дамыту, оның барлық алуан түрлілігінде төзімділік;

- өз халқының мәдениетін, оның тарихын, дәстүрлерін, адамгершілік және басқа да құндылықтарын игеруді қамтамасыз ету және сол арқылы жалпыадамзаттық құндылықтарды игеруді қамтамасыз ету;

- өзінің және басқа халықтардың әлеуметтік-мәдени құндылықтарына оң қарым-қатынас жүйесін дамыту.

Этнопедагогикалық тәсіл негізінде студенттердің ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін дамытудың мазмұны мынадай дереккөздерді қалыптастырады: адамзаттың әлеуметтік-мәдени құндылықтары; әлем халықтарының бай мәдениеті; халықтардың ұлттық-психологиялық ерекшеліктері; өз халқы мен әлем халықтарының тарихы, дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары; ана тілі және әлем халықтарының тілдері; ауызша халық шығармашылығы; халықтардың ұлттық педагогикалық жүйелері мен педагогикалық мәдениеті; мысалдар халық батырлары мен түрлі этностардың көрнекті өкілдері; этнографиялық зерттеулердің нәтижелері; тәрбиеленушінің әлеуметтік және этномәдени тәжірибесі және т. б.

Осы проблема бойынша зерттеулерді талдау этникааралық қарым-қатынас мәдениетін дамытудың мазмұнын, әдістері мен құралдарын таңдаудың, этномәдени бағыттағы тұжырымдамаларды тұжырымдау мен авторлық тәрбие жүйесін құрудың негізгі идеяларын бөліп көрсетуге мүмкіндік береді:

- этносаралық қарым-қатынас мәдениетін дамытудың гуманистік парадигмасындағы адам ең жоғары құндылық ретінде қарастырылады, ал ең негізгілерінің бірі - адамды сол қалпында қабылдау принципі; ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін дамытудың мәні оқушының қоршаған көпұлтты көп мәдениетті әлемге және осы құндылықтарға сәйкес келетін мінез-құлыққа, қарым-қатынасқа құндылық қатынастарының жүйесін дамыту;

- мәдениеттер диалогының идеясы; ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін феномен ретінде дамытудың мәні-мәдениет адамы;

- ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін дамыту процесінде жеке адамның бостандығын, оның таңдау құқығын, субъективті ұстанымын жүзеге асыру қамтамасыз етіледі;

- білім беру процесін этнопедагогикалық сүйемелдеу идеясы, көп ұлтты көп мәдениетті ортада бөтен мәдениетке кіру кезінде адамды психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу және т. б

Ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін дамыту мазмұнының маңызды құрамдас бөліктері:

1. когнитивті компонент (әлем, халықтың мәдениеті және оның ұлттық-психологиялық ерекшеліктері, дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары туралы білім жүйесі);

2. эмоционалды-еріктік компонент (ұлттық мәдениеттердің құндылықтарына, осы мәдениеттердің өкілдеріне, өзіне белгілі бір этникалық қауымдастықтың өзіндік мәдениетінің тасымалдаушысы ретінде қарым-қатынас жүйесі);

3. мінез-құлық-әрекет компоненті (өмірдің субъективті тәжірибесі, мәдениетаралық қарым-қатынас, көпұлтты қоғамдағы әлеуметтік мінез-құлық, адамның іс-әрекет жүйесі).

Аталған компоненттерді іске асыру педагогикалық білім беру мазмұны арқылы, оның этнопедагогикалық құрамдас бөлігін өзектендірумен қамтамасыз етіледі [2].

Этносаралық қарым-қатынас мәдениетін дамытудың жоғарыда аталған мақсаттарына, міндеттеріне және мазмұнына сәйкес практикалық қызметтің келесі әдістерін бөліп көрсетуге болады: өмірді ұйымдастыру әдістері (жаттығу, жағдайларды пайдалану және құру, мысал және т. б.); сендіру әдістері (ақпараттық, іздеу, пікірталас, өзара ағарту); мәдениетаралық тренинг (танымдық, атрибутивті, мінез-құлық тренингтері, өзін-өзі тану және этникалық тренингтер); бағдарлау; ағарту; нұсқау беру және т.б. осы әдістердің барлығы оқу орнында оқу процесін ұйымдастыру ерекшелігіне сәйкес нақтыланады.

Қарым-қатынас мәдениетін дамыту құралдары-дәстүрлер, мәдени мінез-құлық нормалары, сөйлеу үлгілері, халық шығармашылығының ауызша және жазбаша шығармалары және ұлттық мәдениеттің басқа элементтері. Этнопедагогикалық тәсіл негізінде студенттердің ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеу жұмысында халықтық педагогиканың факторлары мен құралдары: жұмбақтар, мақал-мәтелдер, халық әндері, эпос, ойын, табиғат және т. б. ерекше орын алады.

Студенттердің ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеудің табыстылығына әсер ететін факторларды екі топқа бөлуге болады: студент оқу орнына келген және университетте Оқу процесінде пайда болған. Бірінші топқа: студенттің әлемге, өзіне, адамдарға қарым-қатынас жүйесі; ұлттық мәдениеттер мен ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті, халықтардың этнопедагогикасы туралы хабардар болу; көп мәдениетті ортадағы ұлтаралық қарым-қатынас пен мінез-құлықтың субъективті тәжірибесі және т. б. Бұл

факторлар студенттердің ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеу процесін ұйымдастырудың бастапқы нүктесі болады.

Студенттердің ұлтаралық қарым — қатынас мәдениетін дамыту нәтижесі олардың дүниетанымының жеткіліктілігі - әлеуметтік-мәдени ортадағы идеялар, идеялар, сенімдер, көзқарастар жүйесі-жалпыадамзаттық құндылықтардың жиынтығы, осы қоғамда қабылданған құндылық нормаларына гуманизм мен толеранттылық принциптері [3].

Этносаралық қарым-қатынас мәдениеті контекстіндегі дүниетаным ұлттық мәдениеттердің құндылық мағынасын және этникалық қауымдастық өкілдерінің мінез-құлқын, адамның әлеуметтік-мәдени мінез-құлқын, оның іс-әрекеттерін, іс-әрекеттерін, сезімдерін түсінуде көрінеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Есенғұлова М.Н. Халықтық педагогика идеялары негізінде студенттердің қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру. Монография. – Ақтөбе қаласы, 2020.
2. Фахрутдинова Г.Ж., Фахрутдинова А.В. Этнопедагогика: учебно-методическое пособие. – Казань: Издательство «Отечество», 2019.
3. Остапенко А. А. Теория педагогической системы Н. В. Кузьминой: генезис и следствия / А. А. Остапенко // Человек. Сообщество. Управление. — 2013. — № 4. — С. 37–50.

ӘОЖ 378.2

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК БЕЙІМДЕЛЕ АЛМАУШЫЛЫҒЫНЫҢ АЛДЫН АЛУҒА ДАЯРЛАУ

Шабдикеримова Г.О.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме. В статье рассмотрена проблема подготовки будущих педагогов к работе с дезадаптированными детьми.

Summary. The article considers the problem of preparing future teachers to work with maladapted children.

Қазіргі уақытта балалар мен жасөспірімдердің дұрыс жұмыс істемеуін зерттеуге арналған жұмыстардың ауқымы медициналық-биологиялық проблемаларды, психологиялық-педагогикалық бағыттарда кеңейтілген. Жұмыстың бір бөлігі мүгедек жасөспірімдері бар интернат түріндегі мекемелерде түзету-оңалту жұмыстарын жандандыруға, дұрыс емес бейімделуді жеңуде жүйелі тәсілге арналған.

Отандық зерттеушілердің әлеуметтену және бейімделу проблемаларына көзқарастар мен көзқарастардың айырмашылығына қарамастан, оларды жас ұрпақты тәрбиелеуге біртұтас философиялық және әдіснамалық көзқарас біріктіреді, оның мәні келесідей: Білім жеке тұлғаны қолданыстағы әлеуметтік жүйеге үйлесімді бейімдеу мақсатына қызмет етуі керек, адамға өзін табуға көмектесуі керек.

Қазіргі уақытта бейімделу дегеніміз адамның қоршаған ортамен өзара әрекеттесуінің сәйкессіздігін көрсететін белгілер жиынтығы деп түсініледі.

Бейімделе алмаған бала-бұл кәмелетке толмаған бала, ол өзінің ерекшеліктеріне немесе жеке дамуындағы кемшіліктеріне байланысты жаңа жағдайларға сәйкес мінез-құлық пен іс-әрекеттің түрлерін жасай алмайды.

Әлеуметтік деңгейде бейімделе алмаушылық ең алдымен белсенді табиғатпен, әлеуметтік субъектілердің қызметімен анықталады. Әлеуметтік орта тарапынан іс - әрекет мақсатпен, әлеуметтік нормалармен-оларға қол жеткізу тәсілдерімен және осы нормалардан ауытқу санкцияларымен анықталады. Жеке тұлғаның бейімделуі оның жеке ерекшеліктерімен анықталады (көзқарастар, психикалық даму ерекшеліктері және т.б.). Әлеуметтік орта негізінен әлеуметтік институттар арқылы әсер етеді: отбасы, мектеп, бұқаралық ақпарат құралдары және т. б.

Әлеуметтік бейімделе алмауды процесс ретінде де, нәтиже ретінде де қарастыруға болады. Біз үшін бұл процестің педагогикалық тұрғыдан мақсаттылығы мен басқарылуы маңызды [1].

Әлеуметтік бейімделе алмаудың антонимі әлеуметтік дезадаптация болып саналады-адамның қоғамның әлеуметтік өміріне бейімделе алмауы. Әлеуметтік бейімделе алмау ішкі реттеу жүйесінің мінез-құлқы мен деформациясының ассоциативті түрінде, анықтамалық құндылық бағдарларында және әлеуметтік бағдарларда көрінеді. Жасөспірімдерде бұл құмарлыққа, әдепсіз мінез-құлық пен қылмысқа, маскүнемдік пен нашакорлыққа, сайып келгенде, өмірде өз орнын таба алмауға, отбасын құруға, мамандық пен білім алуға әкеледі.

Әлеуметтік бейімделе алмау мәселесі танымдық, трансформациялық, құндылық-бағдарлық және коммуникативті іс-әрекеттерден айырмашылығы, адам қызметінің негізгі бағыты болып табылады [2].

Әлеуметтік бейімделе алмау мінез-құлықтың қалыптасуының негізгі себептерінің бірі болып табылады. Дисморфобия синдромының әсерінен пайда болған бірқатар кемшіліктер жасөспірімге сенімсіздік тудырады, өзін-өзі бағалаудың төмендеуін күшейтеді және "мен-тұжырымдаманың" оң тұрақты қалыптасуының әсеріне теріс әсер ететін мінез-құлық белгілерінің пайда болуына әкеледі. Оны құрудың маңыздылығы даусыз.

Бейімделе алмаушылық процесі жасөспірімдердің қызметінің негізгі бағыттарына сәйкес дамиды, олардың арасында танымдық, трансформациялық, құндылыққа бағытталған, коммуникативті ерекшеленеді. Басқаша айтқанда, әлеуметтік-психологиялық бейімделу білімді, еңбекті, қарым-қатынасты қамтиды, оларды бұзады және әлемнен ажыратады. Балаларды әлеуметтендіру процесі, оның функционалдық және мазмұндық аспектілері бұзылады.

Әлеуметтік бейімделе алмаушылық-бұл келесі факторларға негізделген көп қырлы құбылыс:

а) жеке адамның әлеуметтік бейімделуін қиындататын психобиологиялық алғышарттар деңгейінде әрекет ететін жеке-дара: қозғалыс саласының ауыр немесе созылмалы соматикалық аурулары, сенсорлық жүйелер функцияларының бұзылуы және (немесе) төмендеуі, жоғары психикалық функциялардың (ЖПФ) қалыптаспауы, орталық жүйке жүйесінің резидуалды-органикалық зақымдануы және т. б.;

б) отбасылық, мектептегі және басқа да тәрбиенің ақауларында көрінетін психологиялық-педагогикалық, балаға тәрбиелік ортада жеке көзқарастың болмауы, қолданылатын тәрбиелік шаралардың сәйкессіздігі, мұғалімге (тәрбиешіге) әділетсіз, дөрекі, қорлайтын қарым-қатынас, бағаны төмендету, сабақты өткізіп алған кезде уақтылы көмек көрсетуден бас тарту, баланың психикалық жағдайын түсінбеушілік көрінеді. Бұған отбасындағы ауыр эмоционалды климат, ата-аналардың алкогольізімі, отбасының мектепке және басқа да оқу орындарына қарсы көңіл-күйі кіреді.

в) жеке тұлғаның қалаған қарым-қатынас ортасына, қоршаған ортаның нормалары мен құндылықтарына, отбасының, мектептің, қоғамның педагогикалық әсеріне, жеке құндылық бағдарларына және жеке мінез-құлқын өзін-өзі реттеу қабілетіне белсенді селективті қатынасында көрінетін жеке тұлға;

г) әлеуметтік: қоғамның әлеуметтік және әлеуметтік-экономикалық жағдайларымен анықталатын қолайсыз материалдық тұрмыс жағдайлары [3].

Тәрбие практикасында балалардың әлеуметтік бейімділігін білдіретін көптеген терминдер бар: тәртіпсіз, қиын, педагогикалық тұрғыдан қараусыз, девиантты мінез-құлықпен тәрбиелеу қиын, құқық бұзушылыққа бейім, әлеуметтік қараусыз және т. б.

Эмпирикалық деңгейде бейімделе алмаушылықтың сипаттамасын қорытындылай келе, зерттеушілер мінез-құлықты бақылаудың ішкі механизмдерінің айқын жетіспеушілігін, өзіндік құндылықтар жүйесінің қалыптаспауын, мотивтер мен мінез-құлық нормаларының белгісіздігін атап өтеді. Бейімделе алмайтын балалардың қыңырлығы, ашуы, қатыгездігі, олардың сезімталдығы, осалдығы, жанжалдылығы, көңіл-күйдің ауытқуы, сезімталдықтың жоғарылауы, қозу, мазасыздық, алаңдаушылық, шешілмеуі, қорқыныш, өзін-өзі бағаламау, түкке тұрғысыз сезіну, әлемге қарсы тұру сипатталады.

Әлеуметтік бейімделе алмаушылықтың негізі эмоционалды тұрақсыздық, әлсіз мотивациялық бағыт болып табылады; мінез-құлықты өзін-өзі бақылаудың төмен деңгейінде көрінетін мінез-құлық реакцияларының түрі, жанжалдан аулақ болу реакцияларының болуы

Жеке тұлғаның эмоционалды-еріктік сипаттамалары ұстамдылықпен, эмоционалды және ерікті бақылаудың әлсіздігімен, эмоционалды жетілудің жеткіліксіздігімен және жоғары нейрорпсихикалық шиеленіспен анықталады.

Әлеуметтік бейімделе алмаушылық бұл сипаттамаларын кең және тар мағынада түсінуге болады. Кең мағынада, әлеуметтік бейімделе алмаушылық ортаның ұзақ мерзімді қабілетсіздігі, нәтижесінде бірқатар бұзылулар мен бұзылулар пайда болады. Тар мағынада, әлеуметтік бейімделе алмаушылық дегеніміз, баланың әлеуметтік аспектідегі мінез-құлқы қоғамда қабылданған мінез-құлық нормаларынан ішінара ауытқып кетеді, яғни мінез-құлық қоғамда және ұжымда белгіленген принциптер мен негізгі талаптарға сәйкес келмейді.

Бейімсіздікті С. А. Беличев түрлеріне бөлген кезде адамның қоғаммен, қоршаған ортамен және өзімен өзара әрекеттесуіндегі ақаудың сыртқы немесе аралас көріністерін ескереді:

а) патогендік: жүйке жүйесінің бұзылуы, ми аурулары, анализаторлардың бұзылуы және әртүрлі фобиялардың көрінісі нәтижесінде анықталады;

б) психоәлеуметтік: жыныстық-жастық өзгерістердің нәтижесі, мінездің екпіні (норманың экстремалды көріністері, белгілі бір белгінің көріну дәрежесінің жоғарылауы), эмоционалды-сауық саланың қолайсыз көріністері және ақыл-ой дамуы;

в) әлеуметтік: мораль мен құқық нормаларының бұзылуында, ішкі реттеу жүйесінің мінез-құлқының және деформациясының асоциалды формаларында, анықтамалық және құндылық бағдарларында, әлеуметтік көзқарастарда көрінеді [3].

Жасөспірімдердің әлеуметтік бейімсіздігі теріс қатынастарға тікелей байланысты: балалардың оқуға, отбасына, құрдастарына, тәрбиешілерге, басқалармен бейресми қарым-қатынасқа деген теріс қатынастарының дәрежесі неғұрлым айқын болса, бейімделу дәрежесі соғұрлым қиын болады [4].

Педагогикалық ғылымда анықталған әлеуметтік бейімсіздікті жеңу заңдылықтары мектеп тәжірибесінде аз қолданылады. Сондықтан педагогикалық университеттің студенттерін даярлау қажет, оған кәмілетке толмағандармен тәрбие және түзету жұмыстары туралы дұрыс, ғылыми негізделген идеяларды қалыптастыру кіреді. Тәрбиелік түзету-бұл балалар мен жасөспірімдерге әсер етудің күрделі жүйесі, ол психологиялық-педагогикалық әдістермен бірге жеке тұлғаның дамуындағы кемшіліктерді жеңуге немесе жеңілдетуге бағытталған [4].

Жоғары оқу орнында оқыту кезеңдерін, оны дайындаудың нысандары мен әдістерін анықтау кезінде оның кейбір аспектілерін қарастыратын зерттеулерді қолдану қажет, студенттерді кәмілетке толмағандармен жұмыс істеуге даярлаудың шамамен мазмұны, әдістері, әдістері мен ұйымдастырушылық формалары сипатталады

Педагогтердің кәсіби дайындығы мыналарды қамтитын ауқымды ғылыми-негізделген білімге сүйенуі тиіс:

а) баланың жеке басы, оның физикалық, рухани және әлеуметтік дамуы, қалыпты және девиантты мінез-құлық;

б) адамдардың бірлестіктері мен топтары (Отбасы, шағын топ, оқу орындарының ұжымдары, құрдастар ұжымы);

в) балаларға көмек көрсететін мекемелер жүйесі;

г) әртүрлі жағдайдағы балалардың әртүрлі санаттарымен жұмыс істеу бойынша теориялардың, әдістемелер мен технологиялардың негіздері;

д) педагогикалық қызметтің әлеуметтік-құқықтық және әлеуметтік-экономикалық негіздері;

е) әлеуметтік педагогикалық саладағы кәсіби және ғылыми-зерттеу қызметін басқару және жоспарлау әдістері.

Тәрбиелік-түзету қызметі балаларға әлеуметтік бейімсіздіктің жай-күйін жоюға және оның кедергілерін жеңуге көмектесуге бағытталған мұғалімнің қызметі ретінде анықталады, онда келесі кезеңдер бөлінеді:

1. Диагностикалық-қойылған міндеттерге сәйкес таңдалған әдістер негізінде диагностикалық тексеру жүргізу. Мінез-құлықтағы, қарым-қатынастағы және т. б. проблемаларды анықтау.

2. Балалардың психофизиологиялық, интеллектуалдық, жалпы тұлғалық мүмкіндіктерін талдау. Оларды дамыту мен түзетудегі жетекші бағыттарды іздеу.

3. Оқушының дамуын педагогикалық болжау негізінде оқу – түзету іс-әрекетінің жеке бағдарламасын жобалау-әзірлеу.

4. Процессуалдық-белсенділік-тәрбие қызметінің жеке бағдарламасын орындау. Бағдарламаны іске асырудың жүйелі мониторингі.

5. Одан әрі педагогикалық қолдау, саналы өзін-өзі тәрбиелеуді ынталандыру [2].

Бұл педагогикалық жүйе мамандарды тәрбие-түзету қызметіне дайындау процесінің құрамдас бөлігі болып табылады.

Студенттерді даярлау кезінде мұғалімдердің дұрыс емес балалармен және жасөспірімдермен жұмыс жасаудағы қиындықтарын ескеру қажет: баламен қарым-қатынас жасай алмау, балалар мен жасөспірімдердің ішкі психологиялық жағдайын түсінбеушілік, қарым - қатынасты басқарудағы қиындықтар, балалармен қарым-қатынаста оңтайлы стратегия мен тактиканы жасай алмау, жағдайдың өзгеруіне баяу әрекет ету, ұтқырлық пен педагогикалық ойлаудың болмауы жанжалды жағдайларды жеңуде, проблемалық жағдайларды шешуде стандартты емес әдістерді таба алмау.

Студенттерді оқу-түзету жұмыстарына дайындау ЖОО оқу процесін ұйымдастырудың объективті жағдайларына байланысты. Ол бейімделмеген балалар мен жасөспірімдердің жеке басын түзету үшін қажетті білімді, дағдыларды мақсатты таңдау, оларды курстан курсқа кезең-кезеңімен игеру, осы ақпаратты балалардың мінез-құлқындағы ауытқулардың алдын алу үшін үздіксіз тәрбие қызметінде қолдану, оқу-тәрбие процесі барысында студенттерді даярлаудың басқа бағыттарымен органикалық байланыстыру арқылы жақсарды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Беличева С.А. Социально-педагогические методы оценки социального развития дезадаптированных подростков // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы. 2015. № 4.
2. Адаптация организма подростков к учебной нагрузке. Под ред. Д.В. Колесова. — М.: Педагогика, 20177. 148с.
3. Шарапановская Е.В. Социально-психологическая дезадаптация детей и подростков. Диагностика и коррекция. М.:2015.
4. Социально-психологическая дезадаптация современных школьников и ее причины / Л. Г. Агеева ; под общ. ред. проф. Ю. А. Клейберга. – Ульяновск : УлГТУ, 2015. – 180 с.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КОРРЕКЦИИ ВНУТРИЛИЧНОСТНОЙ КОНФЛИКТНОСТИ СТУДЕНТОВ

Шагилбаев С.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Түйін. Мақалада студенттердің ішкі қақтығысын түзетудің психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері қарастырылған.

Summary. The article discusses the psychological and pedagogical features of the correction of students' internal conflict.

Психологическое совершенствование студентов в ходе учебно-профессиональной деятельности представляет собой процесс актуализации, направленной на поиск потенциальных возможностей студента как полноценной и постоянно развивающейся личности, которая способна раскрываться на основе индивидуальности и совершенствования целей, учитывая протекающие внутри личности процессы и противоречия. Такие противоречия часто выражаются в виде наличия внутриличностных конфликтов, которые могут принимать конструктивную или деструктивную форму.

Конфликт - (лат.язык. *conflictus*-конфликт) - возникновение сложных противоречий, конфликт противоположных интересов, отсутствие взаимопонимания по различным вопросам, связанным с сильными эмоциональными состояниями [1].

Под любым конфликтом понимается ситуация, состоящая из противоположных позиций, целей, связанных с какой-либо проблемой. То есть конфликтная ситуация требует обязательного наличия субъектов и объектов конфликта. Однако конфликт должен стать инцидентом для дальнейшего развития. Если противоположная сторона реагирует прямо так, то конфликт может развиваться в будущем как прямой и косвенный, деструктивный и деструктивный.

Один из вариантов определения конфликта основан на его философском значении, в соответствии с которым он характеризуется как «кульминация обострения противоречий». В нем социальный конфликт-»кульминация обострения социальных противоречий, проявляющаяся в конфликтах различных социальных единиц – классов, наций, государств, социальных групп и социальных институтов, обусловленных противоречиями или различиями интересов, целей, тенденций развития". «Конфликт – важнейшая сторона взаимодействия людей в обществе, ячейка социального быта», - писал А. Г. Здравомыслов, автор фундаментальной отечественной монографии по проблеме социального конфликта. Это форма отношений между потенциальными и актуальными субъектами социальной деятельности, противоположными ценностями и нормами, мотивацией, основанной на интересах и потребностях. Из этого мнения следует Следующий вопрос:

Является ли это противоречие объективным или субъективным, вызванным оценками участвующих сторон? Исследователь социального конфликта, известный западник Р. Дарендорф, дает ему определение «любое отношение между элементами, которое можно охарактеризовать посредством объективных («латентных») или субъективных («очевидных») противоречий». То есть объективность-субъективность, сознательность-неосознанность противоречий не имеют значения, хотя и неоднозначны под "любим отношением".

Психологический словарь «определяет конфликт как» противоречие, связанное с острыми эмоциональными переживаниями, разрешаемое с трудом". Он имеет такие формы, как внутриличностные, межличностные и межгрупповые конфликты. Выявление психологических конфликтов будет и дальше предметом нашего внимания, однако приведенные выше мнения не отвечают на вопрос о содержании конфликта, а, наоборот, вызывают новые вопросы: Что означают те, кто говорит» трудноразрешимые «или» острые тревоги"? А. Я. Анцупов и А. И. Шпилов предлагают следующее определение: «под конфликтом понимаются острые пути разрешения противоречий, возникающих в процессе противоположных действий субъектов конфликта и их взаимодействия, сопровождающихся обычно негативными эмоциями».

Любой конфликт отражает противоречие ценностей, целей и мотивов. С понятием «конфликтология» тесно связано понятие «конфликтолог». Конфликтологами управляют конфликтологи [2].

По мнению Б. И. Хасана, конфликт не является предметом исследования, хотя и занимает важное место в традиции культурно-исторической психологии. В зависимости от использования данного термина в культурно-исторической концепции можно выделить три основания.

Конфликт как диагностико – формирующий подход-рассматривает конструктивную и продуктивную деятельность как педагогическую и психологическую структуру. Также указывает на необходимость конфликта в достижении успеха в учебе.

Конфликт как диагностическая ситуация – в данном контексте он используется не как термин, используемый в психологии для определения особенностей и закономерностей, а как термин, позволяющий фиксировать определенные достижения.

Конфликтология как основа учебных ситуаций-позитивный смысл этого заключается в том, чтобы ребенок раскрыл свои возможности. Конфликт возникает у детей, когда сформированная форма поведения утрачивает соответствие связи «потребности и мотивы-реальный объект».

Конфликт проявляется, с одной стороны, как возрастные противоречия (Л. С. Выготский), а с другой - как истинные противоречия в обучении (Л. С. Выготский, Д. Б. Эльконин). Оба противоречия рассматриваются как движущая сила в сочетании естественных и культурных форм поведения ребенка.

Конфликтолог-мастер, владеющий навыками посреднического труда в конфликте, умеющий конструктивно управлять конфликтной ситуацией.

Конфликтология-это не только наука, это также искусство, состоящее из умения вести конфликт и диалог. Термин "искусство" означает значимость личностно-творческого фактора и практическую реализацию системы комплексных знаний в области конфликтологии. Потому что даже идеальное знание не может быть реализовано на практике без умелого применения технологии устранения негативных последствий конфликтных ситуаций. Под конфликтом мы подразумеваем явление, когда подросткам необходимо проявить себя как субъект-лидер-личность, или активизировать деятельность, направленную на противодействие, взаимодействие и взаимопроникновение. В зависимости от причин его рождения можно давать разные оценки [2].

12 правил поведения в конфликте:

1. Если ваш партнер настолько подавлен гневом, вы должны помочь ему снизить свои внутренние силы чувств. До тех пор, пока это не произойдет, договориться с ним очень сложно или невозможно. Веди себя спокойно, уверенно в момент его гнева. Но выше себя. Если человек сильно поддается гневу, его разум наполняется негативными мнениями и чувствами. Поэтому нужно действовать так, чтобы он пришел в себя.

2. Требуй от партнера терпеливого объяснения своих желаний и требований. Поясните, что в связи с данной ситуацией за основу берутся только конкретные аргументы и примеры. Черта, присущая людям, смущает аргумент и чувства. Поэтому, серігіңнен«, включена передача или фактическое доказательство, что ли пікірің ли?»-а что просят.

3. Возвращай гнев неожиданными методами. Смело спрашивай своего партнера о других советах, но эти советы должны быть важны для него. Скажи ему разные шутки. Главное, чтобы твои просьбы, воспоминания, шутки возвращали его гнев.

4. Вместо того, чтобы давать противоположную оценку своему партнеру, говорите о своих чувствах. "Ты обманываешь меня-ау? вместо "Я чувствую себя обманутым".

5. Попроси меня одобрить поставленную проблему и окончательное решение, которое ты хочешь. Нужно найти решение нерешенной проблемы. Определи, какую проблему нужно решить вместе со своим партнером, а затем приложи усилия вместе. Чувства себя, открыть билетпе.

6. Предложи своему спутнику игру по нерешенным вопросам и пути выхода из нее. В этом случае ищи виновного, либо объясни, либо ищи выход. Не останавливайся только на одном варианте. Наконец, остановись на одном из нескольких мнений. Однако не упоминай о согласии со своим спутником. Ведь нужно вместе добиваться успеха, победы.

7. Позволь своему партнеру сохранять свое мнение в любой ситуации. Ни в коем случае не позволяйте себе отвечать гневом, гневом и гневом. Не трогай его честь. Даже в случае вынужденного с тобой согласия, тебя никогда не простят. Так что отвечай только за свои действия, а не за себя.

8. Правильно воспринимайте его требования и смысл сказанного. «Пришли ли вы этого хотите высказаться? Правильно ли я вас понял?»

спрашивай чаще."Этот метод предостерегает от неправильного понимания и показывает, что вы слушаете его с удовольствием.

9. Веди себя на равных. Веди себя уверенно, спокойно. Он избавит вашего партнера от преданности гневу и не оставит вас обоих в бесчестном положении.

10. Не стесняйся извиняться, если виноват. Во-первых, ты можешь предотвратить гнев. Во-вторых, отношение к тебе меняется. Извиниться может только тот, кто уверен в себе, совершенствует себя.

11. Как только противоречивые мысли будут решены, попытайся сохранить отношения с этим человеком.

12. Проявляя чувство уважения к своему партнеру, скажите, что испытываете боль от непонимания. Если ты правильно поддерживаешь отношения, то неоспоримо, что он будет работать с тобой и впредь [3].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Астафьева Е.Н. Изучение педагогических конфликтов в контексте педагогического наследия прошлого / Е.Н. Астафьев // Историко-педагогический журнал. 2016. № 2. С. 101-113.
2. Печерский Ю.И. — Влияние деструктивного внутриличностного конфликта на развитие личности будущего педагога // Психолог. – 2017. – № 1. – С. 27.
3. Полухина О.П., Письменная Т.В. Влияние внутреннего конфликта на формирование личностной позиции студента-психолога / О.П. Полухина, Т.В. Письменная // Территория науки. 2014. № 1. С. 35-41.

ОӘЖ 378

ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ ЖАҒДАЙЫНДА ПЕДАГОГТЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ-КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ

Шамсиддинова Р.И.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье изложены пути практического и теоретического совершенствования развития личностно-профессиональных компетенций педагога в условиях современной системы образования, умение анализировать эффективные методы и приемы формирования профессиональной компетентности, повышение интереса к организации педагогической деятельности.

Summary: This article describes the ways of practical and theoretical improvement of the development of personal and professional competencies of a teacher in the conditions of the modern education system, the ability to analyze effective methods and techniques for the formation of professional competence, increasing interest in the organization of pedagogical activity.

Қазақстанымыздың өсіп келе жатқан жас ұрпағын білімді, ойлы да іскер, жігерлі де батыл, өзіне-өзі сенімді, білімділік деңгейі өте жоғары, дүниетанымы кең тұлға етіп тәрбиелеуде тұлғалық-кәсіби құзіреттілігі дамыған педагогтың алатын орны ерекше.

Мұғалімнің жетістігі үшін ең маңызды саналатын шарттардың бірі – педагогикалық іс-әрекет үшін қажет өзін-өзі барынша жан-жақты көрсету әдеті.

Мұғалімнің психологиялық ерекшеліктері: оның мінезі, ойлау түрі, темпераменті, өзін-өзі зерттеу қабілеті, өзіне және оқушыларға деген ішкі адалдығы, кәсіби жетістіктері болып табылады. Өз кемшіліктерін көре алатын адам ешқашан дамуды тоқтатпайды.

Табысты әрі тиімді педагогикалық қызметтің негізгі шарттарының бірі-мұғалімнің жеке жетілуі болып табылады. Мұндай мұғалім өзінің жеке құндылықтарын сақтай отырып, жаңа, белгісіз және барлық нәрсеге ашық болады. Ол өзін реттей біледі және қабылдай алады, бұл оған оқушыларын барынша тануға және жан жақты зерттеуге мүмкіндік береді [1].

Қазіргі заманғы педагог үнемі ішкі қозғалыста болып өз оқушыларына барынша көп қолдау көрсете білуі керек. Ол өзіне нық сенімді, сондықтан өз оқушыларына да сенеді. Оған бәрін білудің қажеті жоқ, ол әрқашан кез-келген сұрақтарға нақты жауап іздеуді ұйымдастыруға дайын болуы керек. Мұғалімнің оқушыларға барлық өз білген білімін терең әрі нақты етіп үйрету өзін-өзі үнемі жетілдіріп отыруға көп көмегін тигізеді.

Кәсіптік және техникалық білім беру ісін жүзеге асыру үшін мұғалім үнемі жан-жақты ізденіс үстінде болуы керек. Заманауи мұғалім болу қиын, бірақ мүмкін. Ең бастысы, мұғалім өзін білімді әрі жетілген адам ретінде білуі керек, өзінің қателіктерін, кемшіліктерін көре білуі және үнемі білім алуға және өзін-өзі жетілдіруге дайын болуы керек. Қазіргі заманғы педагог үшін ешқашан мұнымен тоқтап қалмау өте маңызды болып, ол әрқашан алға жылжуы қажет. Қазіргі заманғы педагог-айналасындағылардың барлығына қызығушылық сезімін танытатын, үйретуге және білімді терең түсіндіруге қабілетті болуы қажет.

Құзыреттілік дегеніміз – тұлға немесе оқушының бойында білім, дағды, іскерлік, оқуға деген ерік күш-жігердің болуы. Құзыреттілік – бұл алынған білімдер мен дағдыларды іс-жүзінде, күнделікті өмірде қандай да бір теориялық және практикалық мәселелерді шешу барысында қолдана алу қабілеттілігі

Құзыреттілікке тақырып туралы толық білім қоры ғана емес: күндер, фактілер, нақты ақпарат, жеке-дара жетілу, өзіндік ұстаным, таңдау жасау, шешім қабылдау, жауапкершілікті қабылдау және не болып жатқанын түсіну мүмкіндігі кіреді. Құзыреттілік кәсіпқойдың немесе адамның дамуындағы дерексіз нүкте емес екенін терең түсіну маңызды, керісінше – бұл көбінесе осындай процесс: өсу, үнемі жан-жақты оқыту, білім қорын кеңейту және тереңдету, өз білімі мен дағдыларын жүйелеу процесі [2].

Кәсіби құзыреттілік дегеніміз - сәтті педагогикалық қызмет үшін керекті кәсіби және жеке-дара қасиеттердің жиынтығы. Кәсіби құзыретті деп - педагогикалық қызметті, педагогикалық қарым-қатынасты жоғары дәрежеде жүзеге асыратын, оқу процесінде тұрақты жоғары нәтижелерге қол жеткізетін мұғалімді айтуға болады.

Кәсіби құзыреттілікті дамыту - бұл шығармашылық іс-әрекетін дамыту, педагогикалық жаңашылдыққа бейімділікті, өзгеріп отыратын педагогикалық ортаға бейімделу қабілетін терең әрі жан-жақты етіп қалыптастыру. Қазіргі қоғамның рухани және әлеуметтік-экономикалық дамуы мұғалімнің кәсіби

деңгейіне тікелей байланысты болып саналады. ТЖКБ-ның қазіргі білім беру ісінде болып жатқан өзгерістер педагог қызметкерлер мен өндірістік оқыту шеберлерінің біліктілігі мен кәсібилігін, яғни олардың кәсіби құзыреттілігін арттыруды қажет етеді. Қазіргі білім беру жүйесінің негізгі мақсаты - жеке тұлғаның, қоғам мен мемлекеттің өзекті және перспективалы қажеттіліктеріне сәйкес келу, қоғамда әлеуметтік бейімделуге, еңбек қызметін бастауға, өзін-өзі жетілдіруге және өзін-өзі тәрбиелеуге қабілетті өз елі азаматының жан-жақты дамыған жеке басын дамыту болып табылады. Жан-жақты әрі терең ойлайтын, өз қызметінің нәтижелерін тиімді болжай алатын және білім беру процесін жоғары дәрежеде модельдейтін тұлғаны тұлғалық-кәсіби құзыреттілігі дамыған мұғалім деуге болады.

Тұлғалық-кәсіби құзыреттілікті дамыту - бұл жеке кәсіби қасиеттерді дамытуға, кәсіби тәжірибені жинақтауға алып келетін, үздіксіз даму мен өзін-өзі терең жетілдіруді көздейтін кәсіби тәжірибені игеру мен жаңғыртудың серпінді процесі.

Тұлғалық-кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру кезеңдерін бөліп көрсетуге болады:

өзін-өзі талдай алу және түсіну қажеттілігі;

өзін-өзі дамытуды жоспарлау (мақсаттары, міндеттері, шешу жолдары);

талдау, талқылау, өзін-өзі жетілдіру.

Тұлғалық-кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру - бұл циклдік процесс, өйткені педагогикалық іс-қимыл кезінде кәсібилікті үнемі арттырып отыру қажет, және әрдайым аталған кезеңдер жиі қайталанатын, бірақ жаңа сапада. Жалпы алғанда, өзін-өзі дамыту процесі биологиялық тұрғыдан анықталады және өз өмірін саналы түрде ұйымдастыратын, демек, өзінің дамуын білдіретін адамның әлеуметтенуі мен даралануымен байланысты. Тұлғалық-кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру процесі қоршаған ортаға да байланысты, яғни кәсіби өзін-өзі дамытуды ынталандыратын орта болуы керек [3].

Жыл сайын өткізілетін дәстүрлі педагогикалық конкурстар негізінен оқытудың инновациялық практикаларын анықтауға, нәтижелі тәжірибені жинақтауға, дарынды, шығармашылықпен жұмыс істейтін оқытушыларды қолдауға, педагогикалық технологиялар мазмұнын жаңарту бойынша педагогикалық идеяларды іздестіруге бағытталған. Педагогтердің осындай маңызды конкурстарға қатысуы өз әлеуетін ашуға, ең бастысы өзінің жұмыс тәжірибесімен бөлісуге мүмкіндік береді. Мұғалімнің тұлғалық-кәсіби құзыреттілігі туралы айтатын болсақ, портфолио құру туралы айтып кетуге болады. Портфолио - бұл кәсіби қызметтің бір көрінісі, оның қалыптасу процесінде өзін-өзі дамыту және өзін-өзі бағалау қажеттілігі жүзеге асырылады. Портфолио көмегімен мұғалімді аттестаттау мәселесі шешіледі, өйткені мұнда кәсіби қызметтің нәтижелері жиналады және жинақталады. Портфолио құру педагог қызметінің және оның тұлғалық-кәсіби құзыреттілігін дамытудың жақсы мотивациялық негізі.

Педагогикалық шеберлікті терең игеру әр мұғалімге өзіне бағытталған жұмыс жағдайында қол жетімді. Ол теориялық және практикалық тәжірибе

негізінде қалыптасады. Бірақ кез-келген тәжірибе кәсіби шеберліктің қайнар көзі бола алмайды. Мұндай қайнар көзі-оның мәні, мақсаттары мен қызмет технологиясы тұрғысынан мағыналы жұмыс. Педагогикалық шеберлік - бұл мұғалім немесе тәрбиешінің жеке-іскерлік қасиеттері мен кәсіби құзыреттілігінің үйлесімі деуге болады [4]. Шығармашылықтың тиімді жағдайы мұғалімнің педагогикалық шеберлігінің негізі болып есептелінеді. Ол тек маңызды қызмет атқару барысында алынады. Кәсіби қызметтің өзі оқытушыға оның шығармашылық әлеуетін дамыту үшін көп керекті білім береді. Бірақ бұл әрекет шығармашылық ісін жүзеге асырған кезде болады. Шығармашылығы дамыған мұғалім мен шығармашылығы дамымаған мұғалімнің айырмашылығы неде? Ең алдымен, ол мақсатқа жетудің тиімді жолдарын терең әрі жақсы білетіндіктен, өзінің қате шешімі мен қателіктерін үнемі талдайды, оқытудың күнделікті міндеттерін ғылыми негізде шешуге тырысады және білім алады.

Осылайша, заманауи оқушылардың субъективті дамуы мен қалыптасуы үшін барлық жағдай жасалған. Бүгінгі таңда әлеуметтік өмірде маңызды пәндік білімі ғана емес, сонымен қатар өзгертін шындық жағдайларына, сондай-ақ күн сайын өсіп келе жатқан ақпарат ағынына тез бейімделуге мүмкіндік беретін әлеуметтік және интеллектуалдық дағдылардың барлық жиынтығы бар адам сұранысқа ие. Мұның бәрі білім беруді жүйелі түрде өзгертуге және жетілдіруге әкеледі [1].

Қазақстан Республикасында сапалы әрі жан-жақты білім берудің стратегиялық міндеттерін жүзеге асыруда педагогтардың тұлғалық-кәсіби құзіреттілігін дамыту негізгі шешуші рөл атқарады. Білім беру жүйесінде білім берудің ұлттық үлгісіне өту арқылы білім деңгейін халықаралық дәрежеге жеткізетін, әлемдік педагогиканың озық үлгілерін жаңашылдықпен дамытатын кәсіби құзіретті ұстаз.

Қорыта айтқанда заманауи білім беру - барлық оқушыларға мектепке дейінгі оқу орындарында мектеп және жоғарғы оқу орнының өміріне белсенді қатысуға мүмкіндік береді. Заманауи білім беру негізінде білім алушылардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016–2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – [Электрондық ресурс]:<http://adilet.zan.kz>.
2. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
3. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
4. Инклюзивті білім беру жағдайында қызмет ететін мұғалімдердің кәсіби құзіреттіліктеріне қойылатын талаптарды дайындау бойынша әдістемелік ұсынымдар.–Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 32 б.

ОҚЫТУШЫЛАРДАҒЫ КӘСІБИ ДАҒДАРЫСТАРДЫ ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕСІ

Шоманбаева А.О., Жандабаева И.С., Ешенкулова Ә.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье представлен аналитический обзор специальной литературы по проблеме профессионального кризиса у преподавателей.

Summary: The article presents an analytical review of special literature on the problem of professional crisis among teachers.

Дағдарыс сөзі ежелгі грек тілінен аударылған шешім, бетбұрыс дегенді білдіреді. Дағдарыстық жағдайлардың дамуы сыни жағдайларға негізделген, яғни адам қандай да бір себептермен өзінің негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыра алмайтын, бар мотивтерді, ұмтылыстарды, құндылықтарды жүзеге асыра алмайтын жағдайлар. [1]

Өмір бойы әр адам жас ерекшеліктеріне байланысты немесе жеке шешілмеген проблемаларымен (жеке дағдарыстар) байланысты дағдарыстарды бастан кешіреді.

Жоғарыда аталған дағдарыстармен қатар, адамның өміріне әсер ететін кәсіби дағдарыстар болып табылады, олар жеке тұлғаның дамуы мен қалыптасуында үлкен рөл атқарады (Зеер Э.Ф., Климов Е.А., Кудрявцев Т.В. және т. б.) [1].

Кәсіби дағдарыстар кәсіби дамудың ажырамас бөлігі болып табылады. Кәсіби қызметтегі дағдарыстардың өзіндік өмір сүру кезеңдері, даму детерминанттары және өзіндік ерекшеліктері бар.

Кәсіби дағдарыстардың даму факторлары мыналар болып табылады (Э. Ф. Зеер) [1]:

1. Қазіргі жағдайы мен әлеуметтік мәртебесіне қанағаттанбау себебінен шамадан тыс кәсіби белсенділік.

2. Әлеуметтік-экономикалық дағдарыстың салдары, нәтижесінде жұмыс орындары қысқарады, кәсіпорындар жойылады немесе адам тұрғылықты жерін өзгертеді.

3. Аурудың, жарақаттардың, жасқа байланысты өзгерістердің салдарынан денсаулық жағдайындағы психофизиологиялық өзгерістер; өнімділіктің төмендеуі, эмоционалды күйзеліс синдромының дамуы, кәсіби бұзылулар.

4. Жаңа лауазымға орналасу, бос лауазымға орналасу конкурстарына қатысу, біліктілікті арттыру, аттестаттау және т. б.

5. Кәсіби міндеттерді орындаумен айналысу.

6. Өмірдегі басқа өзгерістер (жұмыстағы үзіліс, декреттік демалыс және т.б.).

Л. С. Выготский [2] әр жас дағдарысында үш кезеңді анықтады:

- дағдарыс алды;
- дағдарыстық;
- дағдарыстан кейінгі.

Осы тәсілге сәйкес, бірінші кезеңінде дамудың әлеуметтік жағдайының субъективті және объективті компоненттері арасындағы қайшылықтар шиеленіседі. Дағдарыстық кезең барысында бұл қайшылықтар мінез-құлық пен қызметке әсер етеді; дағдарыстан кейінгі кезеңде қарама-қайшылықтар дамудың жаңа әлеуметтік жағдайын қалыптастыру арқылы шешіледі [3].

Кәсіби дағдарыс кезеңдерінің ерекшеліктері:

1. Дағдарысқа дейінгі кезеңде адам әрқашан проблемаларды біле бермейді, сонымен бірге жұмыста психологиялық ынғайсыздықты, ашуланшақтықты, жалақыға, басшылыққа наразылықты сезінеді.

2. Дағдарыстық кезеңде қызметкер жүзеге асырылатын қызметке байланысты қанағаттанбауды түсінеді. Ол жағдайды қандай да бір жолмен өзгертуге тырысады, одан әрі кәсіби қызметтің балама нұсқаларын қарастырады.

3. Дағдарыстан кейінгі кезеңде дағдарыстың шешілуі орын алады, оны салдардың үш түрімен білдіруге болады: конструктивті, кәсіби бейтарап және деструктивті [4].

Мұғалімдердің кәсіби қызметіндегі дағдарыстар көбінесе психологтардың кәсіби дағдарыстарына ұқсас деп санаймыз.

Педагогтардағы кәсіби дағдарыстың төмендегідей көріністері туралы айту қажет:

- Педагогикалық агрессияның пайда болуы. Пайда болу себептері: жеке-психологиялық ерекшеліктер, психологиялық қорғаныс механизмдерінің салдары, атап айтқанда проекция; әдеттегі мінез-құлықтың кез-келген, оның ішінде шамалы ауытқулардың пайда болуымен байланысты ашуланшақтық.

- Педагогикалық авторитаризм. Пайда болу себептеріне қорғаныс механизмі ретіндегі рационализация, өзін-өзі бағалау, билік, білім алушыларды түрлерге бөлуді жатқызуға болады.

- Педагогикалық демонстрация, оның пайда болу себептері: сәйкестендіруді қорғаудың психологиялық механизмі, өзін-өзі бағалау, эгоцентризм, импульсивтілік, истериалық көріністер.

- Дидактикалық ойлау стереотиптерімен, сөйлеу үлгілерімен, кәсіби қызығушылықтардың барлық басқа қызығушылықтардан басым болуымен байланысты.

- Педагогикалық іс-әрекеттегі догматизм: ойлау стереотиптері, жасқа байланысты интеллектуалды инерция.

- Доминанттылық. Сәйкес келмеу, эмпатияның болмауымен байланысты, белгілі бір жағдайларға реакцияларда кейбір сәйкессіздіктер бар, оқушылардың кемшіліктеріне төзбеушілік байқалады; мінездің немесе темпераменттің айқын екпінінің болуы.

- Педагогикалық немқұрайлылық: қорғаныс механизмі-иеліктен шығару, эмоционалдық күйзеліс синдромының көрінісі, оның кәсіби тәжірибесінің жағымсыз жақтарына баса назар аудару.

- Педагогикалық консерватизм: қорғау механизмі-рационализация, кәсіби қызметте стереотиптердің пайда болуы, әлеуметтік кедергілерді орнату, педагогикалық міндеттердің шамадан тыс ұзақтығы, созылмалы шаршау.

- Рөлдік экспансионизм мінез-құлық стереотиптері, кәсіби қызметке толықтай ену, жанқиярлық еңбек, қатаңдық түрінде көрінеді.

- Әлеуметтік екіжүзділік: қорғау механизмі - проекция, моральдық мінез-құлықты стереотиптеу, өмірлік тәжірибені жасқа байланысты идеализациялау, әлеуметтік экспектациялар, яғни әлеуметтік-кәсіби жағдайға бейімделудің сәтсіз тәжірибесі.

- Мінез-құлықты ауыстыру. Қорғаныс механизмі-проекция, яғни студенттерге тән реакциялардың көрінісі, атап айтқанда, өз лексикасында өрнектерді қолдану және оқушылардың мінез-құлқын қабылдау.

Педагогикалық дағдарысты шешудің және кәсіби оналтудың мүмкін жолдары ретінде Э. Ф. Зеер мыналарды атайды:

1) маманның әлеуметтік-психологиялық құзыреттілігін арттыру;

2) жүйелі диагностика арқылы кәсіби деформациялардың мониторингі, сондай-ақ кәсіби деформациялар мен деструкцияларды еңсерудің жеке жоспарын әзірлеу;

3) тұлғалық және кәсіби өсу тренингтерінен өту;

4) кәсіби даму перспективаларын талдау, мансаптық өсу стратегиясын құру;

5) жаңа бастаған маманның кәсіби бейімсізденуінің алдын алу бойынша профилактикалық іс-шаралар жүргізу;

6) өзін-өзі реттеу және эмоционалды-психологиялық жай-күйді тұрақтандыру техникасын меңгеру, кәсіби деформациялардың өзін-өзі түзету және алдын алу;

7) біліктілік деңгейін жүйелі түрде арттыру, жаңа біліктілік санатына немесе лауазымға кезең-кезеңімен ауысу.

Кәсіби дағдарыстарды зерттеудегі негізгі теориялық тәсілдерді зерттей отырып, жас және тұлғалық дағдарыстар кәсіби білім беруде маңызды рөл атқарады деп айта аламыз. Кәсіби дағдарыстар кәсіби өзін-өзі анықтау үшін, кәсіби қызметте өзін-өзі тануды дамыту үшін пайдалы болуы мүмкін. Мамандық - бұл жеке тұлға үшін шығармашылық дамудың, шын мәнінде маңызды жеке және әлеуметтік мәселелерді шешудің, сондай-ақ мұғалімнің толыққанды өзін-өзі дамытуы мен өзін-өзі жүзеге асыруының тамаша мүмкіндігі.

Дағдарыстар барлық оқытушылар үшін кәсіби дамудың ерекше кезеңдері болып табылады. Дағдарыстар тұрақты кезеңдер арасында жүреді, кәсіби дамудың бүкіл процесін дағдарысқа дейінгі және дағдарыстан кейінгі кезеңдерге бөледі [5]. Әр кезеңнің өзіндік ерекшелігі бар, сондықтан ол нақты психологиялық-педагогикалық зерттеуді қажет етеді. Дағдарыстық жағдай ғылыми-педагогикалық қызығушылық тудырады. Кәсіби дамудағы дағдарыс жағдайы оқытушының күнделікті өмірде кездесетін дағдарыстық жағдайлардан айтарлықтай ерекшеленеді.

Оқытушының кәсіби саласындағы дағдарыстық жағдайлар - бұл сәтті кәсіби өсуге қауіп төндіретін оқиғаларға өткір ауыр реакция. Өмірлік жағдайларды дағдарыстық басқарудың жеке жоспары белгілі бір дәрежеде кәсіби дағдарыстың дамуын ушықтыруы немесе жұмсартуы мүмкін, және бұл дағдарыс жағдайын қарастырған кезде ескерілуі керек.

Психологиялық тұрғыдан алғанда, кәсіби дағдарыс-бұл кәсіби дамудың бұрыннан бар, бірақ жасырын қайшылықтарының өткір көрінісі. Осы қарама-қайшылықтардың біртіндеп өсуі, олардың уақтылы психологиялық-педагогикалық диагностикасы оқытушылар арасындағы кәсіби дағдарыстарды сындарлы шешудің алдын-алу шараларын әзірлеудің маңызды аспектілері болып табылады.

Кәсіби дағдарыстың басталуына дейінгі кезең кәсіби дағдарыстың басталу кезеңі ретінде анықталады. Бұл эмоционалды күйзеліс синдромының белгілерінің жоғарылауымен динамикалық түрде байланысты кезең.

Ғылыми әдебиеттерді теориялық талдау әр түрлі зерттеушілердің кәсіби дағдарысты түсінудегі айырмашылықтарын көрсетеді, бұл егжей-тегжейлі қарауды қажет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Пантелеева, В.В. Психология кризисных состояний личности: учеб. пособие / В.В. Пантелеева, О.И. Арбузенко. – Тольятти: Изд-во ТГУ, 2012. – 194 с.: обл.
2. Возрастная и педагогическая психология: учебник для СПО / под ред. Б. А. Сосновского. — М.: Издательство Юрайт, 2017. — 359 с. — Серия : Профессиональное образование
3. Садовникова Н. О. Психологические механизмы переживания профессионального кризиса личности [Электронный ресурс]: монография / Н. О. Садовникова, Т. Б. Сергеева. Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2018. 105 с. [Электронный ресурс] // URL: <http://elar.rsvpu.ru/978-5-8050-0649-5>. ISBN 978-5-8050-0649-5
4. Психология кризисных и экстремальных ситуаций / Н. С. Хрусталёва, Д. В. Антонова, А. М. Беглер [и др.]; под редакцией Н. С. Хрусталёвой. — Санкт-Петербург: СПбГУ, 2018. — 748 с. — ISBN 978-5-288-05830-1.
5. Зобнина Т. В. Исследование кризисных ситуаций в профессиональной жизни человека // Russian Journal of Education and Psychology. 2012. №3. [Электронный ресурс]//URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-krizisnyh-situatsiy-v-professionalnoy-zhizni-cheloveka> (дата обращения: 11.05.2020).

UDC 81'243

APPROACHES FOR IMPROVING AN ACADEMIC ENGLISH OF STUDENTS

Danabekova A.B.

Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty,
Kazakhstan

Түйін: Қазіргі таңдағы тілді үйретуге қойылатын талаптардың бастысы – үйренушінің ана тілінде сөйлеушілермен теңдей қарым-қатынас жасай алуын қамтамасыз ету. Бұл мақалада студенттердің академиялық ағылшын тілін дамыту үшін қолданылатын тәсілдер көрсетілген. Нақтырақ айтқанда, тіл үйренушілердің сөйлеу дағдыларын дамытуға баса назар аударылған.

Резюме: Одним из основных требований современного преподавания языка является обеспечение того, чтобы обучаемый мог общаться на равных с носителями языка. В данной статье описаны методы, используемые для развития академического английского языка у студентов. В частности, особое внимание уделяется развитию речевых навыков изучающих язык.

Introduction. English is internationally admitted language of communication, trade, technology and science. It was more than century that this language opened its wings wider in our country`s educational sphere. Nowadays, English is taught not only by learning by heart the words and grammar rules but via communication that our learners can apply their skills in international relations. In this regard, Kazakhstani educational system overcame many changes in accordance with the modern world demands.

The Law of the Republic of Kazakhstan ‘On Education’ states the priority of development of educational system [1]. Teaching English is now supported by different approaches that can increase students` interest and motivation to learn the language. As language learning can become an interesting activity by using effective ways of teaching while final result is to make learners speak fluently and express their thoughts clearly. Students within the walls of university have to improve their language skills in academic level and be able to communicate equally with native speakers when they graduate it. This is the main goal and expected outcome from teaching language in a current pedagogy.

Effective approaches for improving students` academic speaking. Over years all spheres of life is improving its functions to satisfy to modern paradigm. In education we, teachers of English, can use different ways of improving our teaching to increase intrinsic motivation of learners. One of them can be using effective questioning and classroom talk. Why talk? The reason is, as we mentioned above, language be can be assessed through communication.

Generally, asking and answering questions is natural part of every lesson. Teachers ask and answer hundreds of questions in each lesson without paying attention to it. In order to provide learners with Classroom language and improve their academic English teachers need to include into their lessons subject content concepts, such as: phrases required for doing group work, posing inquiry questions, analyzing the situation and conducting discussions and debates [2, 15]. Questions can be used to engage students into learning process, sustain an ‘active’ style to the learning and evaluate learners` performance. Historically, teachers have asked questions to check what has been learnt and understood, to help them gauge whether to further review previous learning, increase or decrease the challenge and assess whether students are ready to move forward.

An effective way of asking questions is to plan beforehand all the classroom questions and differentiate them into their importance and target. Questions can serve to guide students to give simple responses while others promote to engage in more developed complex thinking. Next in the table we can see different effective questioning approaches for scaffolding more speaking classroom.

Table 1 – Approaches for effective questioning

Approach name	How it works	Advantages of approach
No hands questioning	Students who give the answer will be selected by the teacher. Teachers give ‘thinking time’ to students after giving question depending on the difficulty of the question and after chooses by himself/ herself whom to answer.	This approach alerts students to be prepared all the time and be responsible.
Conscripts and volunteers	Every classroom has students who is eager to answer while has students who wants to be silent. To engage all the students teacher groups or pairs active learners with students who are silent.	This approach can increase learners` confidence when they feel support from their group mates and challenge them to participate to the lesson actively.
Basketball questioning	Teacher can bounce the question as basketball ball through the classroom. In this approach learners do not have to give full answer while full answer is provided by the whole class.	This approach increase self-confidence of students definitely. Learners are afraid of teacher that he/ she might ask them when they do not know the answer. In this approach they can lean on other students help.
Hot-seating	Students can seat in the ‘hot-seat’ to take several questions from their group mates.	This approach encourages students to be prepared and responsible.
Phone a friend	Students who cannot provide answer can ask a help from their group mates. Helping group mate provides half of the answer while full answer should be provided by themselves.	This approach is very helpful to decrease students` stress in the classroom. When learners exactly know that they can get help and ‘not knowing the answer is OK’ they feel more freely in the classroom.
Eavesdropping	When students work in small groups to discuss the situation or question teacher can come closer and listen to their discussion. If students` discussion are on the wrong way teacher can guide learners into correct direction by giving guiding questions	This approach is really effective to make students to provide correct answer.

Many of these questioning strategies and approaches are taken from the research works of Paul J. Black [3].

Another way of improving students` speaking skills is Dialogic teaching. This type of teaching provides a strategy for managing and assimilating many aspects of the other approaches.

Robin Alexander states that Dialogic teaching harnesses the power of talk to stimulate and extend children`s thinking and to advance their learning and understanding. It also enables the teacher to diagnose and assess. This teaching is distinct from the question-answer-tell routines of so-called ‘interactive’ teaching,

aiming to be more consistently searching and more genuinely reciprocal and cumulative. Dialogic teaching, therefore, is:

- Supportive: students impress their thoughts freely when they understand that to give wrong answer is OK, because they can correct each other collaboratively;
- Purposeful: teachers plan all the classroom talk with specific goals of educational process;
- Reciprocal: Teacher and students listen to each others` points of view and consider alternative view points.

To develop dialogic, talking and learning environment stakeholders of learning process should set their goals, clear rules and model of good thinking and speaking approaches. Good learning behaviors develop as a consequence of the clarity of rules teacher set for good behavior, the values they set for students in regards to self-management and interaction with each other, as well as supporting independent learning characteristics, such as: questioning, speculative thinking, the interest and motivation to learn more.

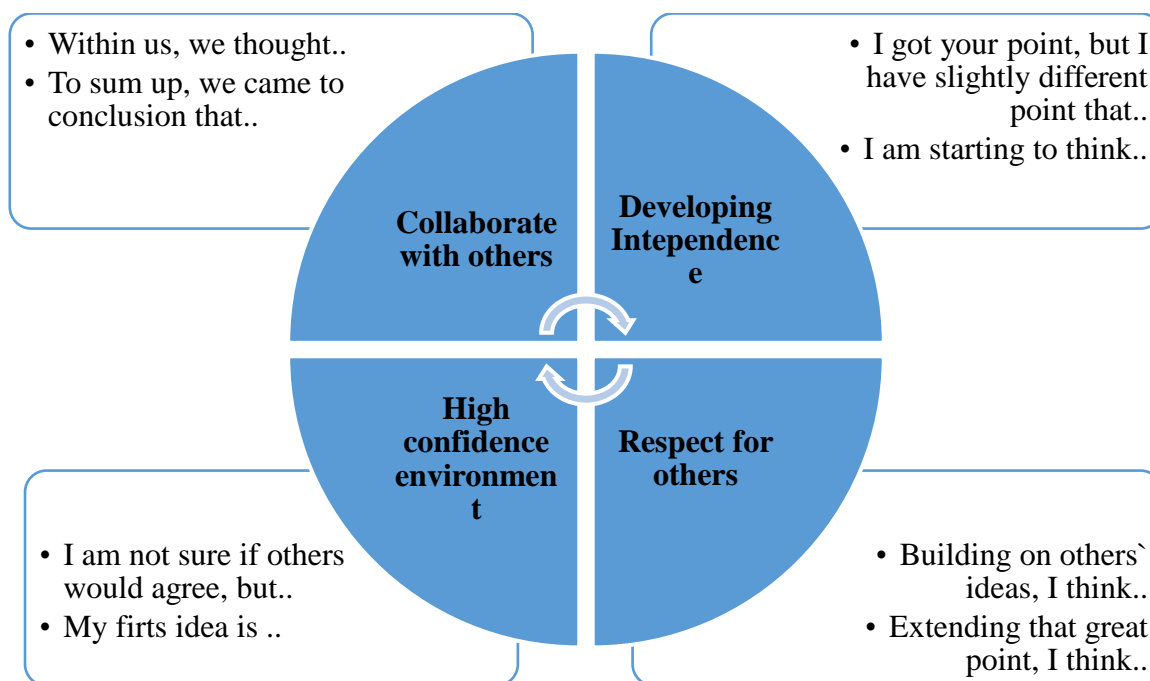

Diagram 1 – Ways of engaging students

How we see in the diagram above, engagement of learners into learning process can be divided into small steps where they feel confidently to join communicative activities. In different stages learners can feel support and confidence when they do not harm each others` feelings by giving constructive ways of giving feedback and expressing their thoughts.

Conclusion. Given approaches in this article will be really helpful for any teacher to support speaking classrooms. Teaching is now became joy and interesting process with friendly interaction between learner and teacher. By setting the goals and rules of the teaching, we can achieve excellent learner performance by the end of

the academic learning process. New paradigm of teaching shows the importance of being teacher a facilitator rather than activator [4].

Deep skills of teacher relies on the monitor how well new knowledge is internalized and interacts with prior knowledge. It can be different to each learner based on their individual experiences and capabilities. In this way, teachers should assess each learners` ability and support them in learning process to improve their engagement and ‘Talking Classroom’.

References:

1. The Law of the Republic of Kazakhstan ‘On Education’.– 27 July, 2007 №319-III. URL: <https://adilet.zan.kz/eng/docs/Z070000319> [Date of application: 23.02.2022]
2. Handbook for teachers, Educational program for the in-service training of the English Language pedagogical staff in the context of the Updated Curriculum for comprehensive school education in the Republic of Kazakhstan. AEO ‘Nazarbayev Intellectual Schools’ Center of Excellence, 2015
3. Paul J. Black. The ‘Questioning’ guidance from the Pedagogy and Practice Pack materials and the Assessment for learning Handbook. London,2015. –P.27
4. Hattie J. Visible learning: A synthesis of cover 800 meta-analyses relating to achievement. London, 2009. –P.281

ТУРИЗМ ЖӘНЕ ҚОНАҚЖАЙЛЫЛЫҚТЫ БАСҚАРУ

ТУРИЗМ И УПРАВЛЕНИЕ ГОСТЕПРИИМСТВОМ

ӘОЖ 338.48:796.24(574)

ТАС ҚАЛАШЫҚТАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Балабек Т.Б., жетекшісі- Досымова О.Ж.
М.Х.Дулата атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье представлены несколько известных объектов Республики Казахстан. Очевидно, что они являются познавательным объектом для туристов. Такие туристические объекты представлены историей и известными достопримечательностями, святыми местами, где много святых и мудрецов.

Summary: This article presents several popular objects in the Republic of Kazakhstan. It is obvious that it is an educational object for tourists. The history of such tourist sites is represented by famous monuments and sacred places where saints and scholars came from.

Әулиелер мен ғұламалар туралы аңыз көп. Тастар қалашығымен өзен-көлдері ғажайыпқа толы мекен. Солардың бірі ретінде Баянауыл өлкесінің тарихына тоқтала кетсек. Баянауыл - Қазақстанның Павлодар облысындағы Баянауыл ауданының аймақтық орталығы. Баянауыл тауларының етегіндегі Сабындыкөл көлінің жанында орналасқан. Баянауылдың маңайы климаттық курорттық аймақ, 1985 жылдан бастап Баянауыл ұлттық саябағы болып жарияланды. Саябақтың меруерттері - Жасыбай және Торайғыр көлдері. Мемлекеттік ұлттық саябақта туристік орталық құрылды, жыл сайын жүз мыңнан астам қазақстандық демалатын демалыс үйлері мен балалар сауықтыру орындарына келеді. Табиғаты өте әдемі, таулардың қарағайлы ормандарында қайың, бук, мүйіз және басқалары араласқан. Түркі кезеңінің ең танымал ескерткіштері - балбалдар, олар әдетте шығыстан немесе өлшемі 7-8 метр болатын төртбұрышты қоршауды бейнелейді. Дала мешіттері балбалдан жасалған түрік ескерткіштері болып саналды. Мұнда түрік құдайларының мүсіндері бар. Еркек пен әйелдің бейнелері мүсінделеді. Кейінірек түрік балбалдарының орнына моңғол заманынан бері келе жатқан әйелдің бет-бейнесі бейнеленген қарапайым қыпшақ рельефтерімен алмастырылды. Баянауыл археологиялық орындарында көптеген ғылыми мәліметтер бар, бұл көптеген ғалымдардың зерттеулері бойынша, олар өте құнды, асыл, ұлттық қазыналар. Саябақта үш ірі тұщы көл бар - Сабындыкөл, Жасыбай және Торайғыр. Сонымен қатар, көптеген шағын көлдер бар, олардың кейбіреулері құрғақшылық кезінде тартылып қалған деседі [1].

Солардың ішіндегі Сабындыкөлі жайында айтар болсақ. Сабындыкөл - Баянауыл ұлттық паркіндегі ең үлкен көл. Көл танымал демалыс орны болып табылады және әдеттен тыс жұмсақ, «сабынды» сумен танымал. Тіпті

«Сабындыкөл» атауы қазақ тілінен сөзбе-сөз «сабынды көл» деп аударылады. Аңыз бойынша, дәл Сабындыкөлде Баян өзінің әдемі шаштарын жуғанды жақсы көретін. Бірде ол сабынды суға түсіріп алады, содан кейін көлдегі су жұмсарып, көбік көбіне жағалаулардан шыға бастайды.

Жасыбай көлі - Ақбет пен Огелен тауларының арасындағы пішінді саңылаудың терең аңғарында орналасқан көркем көл. Бұл 1752 жылы туған елін жоңғар шапқыншылығынан қорғап қайтыс болған қазақтың батыл батыры Жасыбайдың есімімен аталады. Жыл сайын адамдар Жасыбайдың жағасына салқын суға шомылуға және қоршаған табиғаттың рахатын көруге келеді. Оның айналасында демалушылардың саны ең көп жиналады. Көлдің танымалдылығы оның Баянауыл ұлттық саябағындағы ең мөлдір су айдыны болуына байланысты. Түрлі аймақтардан келген демалушылар үшін түрлі экскурсиялар әзірленген. Сыртқы демалыстың туристері тау соқпақтарымен серуендеуге, велосипедпен жүруге және жартасқа өрмелеуге кіре алады. Жасыбай көлі республикалық ауқымдағы демалыс аймағы болып саналады.

Торайғыр - Баянауыл ұлттық паркіндегі үшінші үлкен және ең биік көл. Көлдің жанында кішкентай ауыл бар, ол Торайғыр деп те аталады. Олар Торайғырды көптеген басқа көлдерден ерекшелендіретін ерекшелік. Бұл аралшықтарға қайықпен немесе тіпті жүзу арқылы оңай жетуге болады. Олар керемет балық аулау орындары бола алады, ал ерекше сезімдерді жақсы көретін демалушылар оларды тірек ретінде де көре алады. Біржанкөл - курорттық аймақта орналасқан төртеуін ең кішкентай көлі. Бұл көл де Торайғыр сияқты балықшылар үшін қызықты. Бұл жерде сазан, сазан, мөңке балықтары өседі. Балық аулау тек Шығыс жағалауында мүмкін, өйткені ландшафт оны қолдайды. Қамыс пен қияқ жағалаулар бойында өседі. Орталықтағы тау жоталары - Жасыбай, Жанбаки, Торайғыр, Жаманаул - біртіндеп жазыққа айналған. Бұл орталық бөлікте табиғаттың әдемі тас мүсіндері орналасқан. Сабындыкөл, Жасыбай және Торайғыр көлдерінің жағасындағы әсем тастар, түрлі пішіндегі алып тастар, үңгірлер, тау бөктерлерінен бастау алатын бұлақтар ерекше ерік береді. Мұнда «Найзатас», «Жұмбақтас», «Көгершін», «Кемпіртас», «Атбасы» сияқты көптеген тарихи-археологиялық ескерткіштер, сондай-ақ қола дәуірінің «Әулиетас», «Құмыр» бар, олар әр түрлі арқасында пайда болды. Мүсіндер көптеген жылдар бойы жел мен судан мүжіліп әр түрлі мүсінге айналған. Олардың барлығы осында - 1985 жылы Қазақстанда ұйымдастырылған Баянауыл ұлттық табиғи паркінде орналасқан. Оның ортаңғы белден белге әр түрлі табиғи ою-өрнектермен және керемет бейнелермен безендірілген белбеумен созылғандығын байқауға болады. Шың ежелден «Құсайын Найзатасы» немесе «Найзатас» деп аталған. Сонда бір-бірін құшақтап, махаббаттың ащысы - «бүйрек тасы» деп сыбырласқан екі сұлуды көруге болады. Сол кезде «мыс кемпірдің» басы шығады. Мұндай таңғажайып тас мүсіндерді табиғаттың осы аймақта арнайы жинағандай «ойын алаңымен» салыстыруға болады. Бұл Баянауыл тауларының көрінісі ғана. Мұндай табиғи ескерткіштер өте көп (Қырғыншы, Жылантас, Қос батыр, Жас батыр, Кари батыр және т.б.). Соның ішінде Жұмбақтасқа келіп тоқталсақ.

Жұмбақтас - Әулекөлдiң сол жағалауындағы, Көкше мен Темiртау тауларының түйiскен жерiндегi жартас. Жұмбақтың пайда болуының тарихы халықтың жадында: Орыс тiлдi авторлар «Сфинкс» деп те атайды. Аңыз бойынша. Бұрынғы кезде алты азуымен бiр бай адам болған . Байдық ұлдарының көп екенiн, қызы бiреу ғана екенiн айтады. Қыз көрiктi бiр перизат . Өзi ақылды, өзi көркем. Оның ата-анасы қызын ханның ұлына болмаса бидiң ұлына үйлендiргiсi келедi. Күндердiң бiр күнiнде ауылға өзi әдемі, өзi әншi. Сегiз қырлы, бiр сырлы. Жiгiттiң сұлтаны. Ақсақал да, ер адам да оны тоқтамай мақтайды. Бiрде жiгiт байдың қызмен танысады. Екеуi де махаббат отына жанып, ал жас жүректерiнде сезiм пайда болады. Бiрақ қыздың әпкесi олардың кездескенiне ризашылық бiлдiрмейдi. Мұны бiлiп екеуi атқа мiнiп, қашып кетедi. Талай күн, талай түн бел шешпестен суыт жүрiп, Бурабайға келiп жетедi. Қуғыннан қара үзiп кеттiк, iзiмiзден адастардық деген қуанышты көңiлмен осы араға тоқтайды. Күмiскөлдiң жағасына хош иiсi аңқыған жасыл жапырақ, көк балаусадан қос тұрғызады. Жiгiт анау-мынау шағын кемеге бергесiз үлкен, сәндi қайық жасайды. Бұл кезде оларды қыздың ағалары шарқ ұрып iздеп жүр едi. Қызының салт басты, сабау қамшылы бiр «әуейiмен» қашып кеткенiн бiлгенде әкесi жер тепкiлеп күркiреген болатын. Бүкiл елiн қырып жiбере жаздаған. Ұлдарына жасақ қосып берiп, қуғынға аттандырған. Жiгiттi өлтiрiп, қызын қайтып әкелуге қатал әмiр еткен. Әке қаһарынан қорыққан ұлдарының бармаған жерi, баспаған тауы жоқ. Айлардан-айлар өткен бiр кездерi қашқандар iзiнiң сорабын дәл тауып, қауiп-қатерсiзде төбеден түсуге шақ қалады. Әйтеуiр, құдай сақтағанда, екеуiнiң көзi олардың қарасын ертерек шалып қалған едi. Оны-мұны керектерiн ала жан ұшырып қайыққа жетiп үлгiредi. Бөгелместен көлге шығып кете барады. Қуғыншылар бармақ шайнап қала бередi. Бiрақ кейiн қайтпайды. Бай қаһары қатты. Жағалауды торуылдап жүредi де қояды. Олар қайықтың Көгiлдiр қолтыққа жиi соғатынын байқайды. «Қайық бiр табылса осы арадан табылар» деп аңдиды. Қалың жапырақ жамылып, жасырынып, садақ ыңғайлап тұрады. Оларды екi жас аңғармайды. Бiр жолы жағалауға тым жақын келiп тоқтамай ма. Оңтайлы сәттi пайдаланған қыз ағалары қапы жiбермейдi. Жiгiттi кеудеден көздеп, садақты тартып кеп қалады. Найзағайдай зу еткен сұр жебе жiгiттiң тура жүрегiне қадалады. Жiгiт қайықтан ауып құлап түседi. Күмiс суды қызыл қанға бояп, шым батып кете барады. Ғашық жарынан арманда айырылған аяулы ару қайғыдан зар еңiрейдi. Сүйгенiнiң артында қалған тiршiлiктен безiнедi. Екi кеш зауал шақта таудан асып бара жатқан күн көзiне қарап, екi қолын бiрдей созып, тәңiрге жалбарынады. Озiн оны қайғыдан тасқа айналдырғысы келедi. Жаратушы шынымен қыздың көз жасын қабыл етедi. Кейiнде ата-бабаларымыз кiршiксiз махаббатқа куә сол тасты Жұмбақтас деп атапты. Бiр жағынан, бұл кәдiмгi кеме, екiншi жағынан, пiсте мұрыны бар, шашы желге ұшқан қыз. Егер жiбере берсек, әдемі қызымыз қайғылы кемпiрге ұқсайды.

Кемпiртас-Баянауыл ұлттық мемлекеттiк табиғи паркi 1985 жылы құрылған екен. Оған дейiн аталған өңiр мемлекет қорғауында болмапты [2].

Тағы бір тас қалашыққа Жамбыл облысында орналасқан Ақыртас кешенін айта аламыз.

Тараздың жанында ғасырлар бойы ізденімпаз зерттеушілерді оның жұмбағын шешуге тартатын орын бар – ол Ақыртас кешені.

Ақыртас-қызыл тастан салынған ежелгі кешеннің қалдықтары. "Соңғы тас" - бұл жердің атауы Таразға жақын жерде сөзбе-сөз аударылған. Ақыртас туралы естімеген турист мұнда ерекше ештеңе көрмейді: мемлекеттік ескерткіштің қақпасының артында пішінсіз блоктар ғана орналасқан. Бірақ сапар алдында осы жердің құпиялары мен ғажайыптары туралы оқыған саяхатшыларда одан да көп сұрақтар туындайды. Бірнеше жыл бұрын Ақыртас қалашығы Қазақстанның киелі жерлерінің жалпыұлттық тізіміне енгізілген болатын.

Бұл алып тастардың құрылымы мың жыл бұрын салынған.

Сонымен, Шыңғыс хан үшін өлместіктің эликсирін іздеген буддисттік монах Чан-Чун бұл құрылымды буддисттік ғибадатхананың қалдықтары деп санады. XIX ғасырдың соңында Ақыртасқа барған әйгілі шығыстанушы Василий Бартольд мұнда балықтардың суреттері бар тастарды тапты (олар христиандықтың басты символдарының бірі болған). Ол бұл несториандық христиандардың монастыры деп ұсынды.

Тағы бір нұсқасын академик Карл Байпақов ұсынды. Ол Ақыртас қалашығын 766-893 жылдар аралығында аймақта билік еткен қарлұқ қағандарының ордасы деп санаған. Басқа зерттеушілер мұндай үлкен құрылысты араб қолбасшысы Кутейба ибн Муслим сияқты өте күшті билеуші ғана игере алады деп санайды. Оның Орталық Азияда билік еткен уақыты Ақыртас салынған болжамды уақытпен дәл сәйкес келеді.

Құрылыс замандастарына тек үйінді тастар сияқты көрінеді. Шынында да, егер мұқият қарасаңыз, олар мұқият кесіліп, өңделіп, мұқият салынғанын, құрылыс кезінде заманауи механизмдер қолданылғандай көре аласыз.

Ақыртас туралы көптеген мистикалық әңгімелерді естуге болады. Кейде адамдар рельефтің үстіндегі аспанда ерекше жарықты көреді, мұнда түсірілген фотосуреттерде аспанда көтерілген дұрыс нысандардың бұлыңғыр бейнелері пайда болады. Гидтердің айтуынша, бұл жер кездейсоқ емес деп аталды. Бөтен тіршілік иелері планетада гравитацияға қарсы қасиеттері бар керемет тастарды қалдырды. Бұл тастар адамдарды қиыншылықтар мен бақытсыздықтардан сақтауға мәжбүр болды.

Сөзімізді түйіндейтін болсақ, осындай тас қалашықтарды көрсетудің, жол бойында жақсы дем алу мен тамақтанудың және қымыз-саумалмен емделіп, атқа мінудің де мүмкіндіктерін жасаса шетелдіктер мен туристер ағылар еді. Тек көл есебінен туристік саланы дамытуға болмайтынын түсіну керек. Себебі, туристер үшін басқа да экзотикалық жолдар ұсыну керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. <https://massaget.kz/layfstayl/alemtanu/sayahatty-syemin>
2. https://el.kz/news/archive/bayanauy1_-_a-yzdar_mekeni

ПРИМЕНЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА АЛМАТИНСКОЙ ОБЛАСТИ НА ОПЫТЕ ШВЕЦИИ

Блялова А., Нарбаева Э., Оразымбекова А.

Университет Международного Бизнеса имени Кенжегали Сагадиева, г. Алматы, Казахстан

Түйін: Жиырма бірінші ғасыр ақпараттық технологиялар ғасыры деп аталады. Ақпараттық технологиялар экономика, білім, ғылым, өнер, спорт, туризм, тамақ өнеркәсібі және т.б. тіршілік әрекетінің салаларында кездеседі. Өз кезегінде, ақпараттық технологиялар, олардың мақсаттары мен міндеттеріне байланысты, түріне де, бағдарламалық жасақтамасына да айтарлықтай өзгеруі мүмкін. Қонақ үй бизнесі мен туризм саласындағы кәсіпорындарда ақпараттық-коммуникациялық технологияларды кеңінен қолдану олар ұсынатын өнімге деген сұранысты едәуір арттыруы мүмкін, өйткені ақпараттық-коммуникациялық технологиялар уақыт талабына сай келетін кәсіпорынның тиімді жұмысының көрсеткіші болып табылады [1].

Summary: The twenty-first century is called the century of information technology. Information technologies are found in such spheres of life as: economy, education, science, art, sports, tourism, food industry and others. In turn, information technologies, depending on their goals and objectives, can vary greatly, both in appearance and in software. At the enterprises of the hotel business and the tourism sector, the large-scale use of information and communication technologies can significantly increase the demand for the product they offer, since information and communication technologies are an indicator of the effective operation of an enterprise that keeps up with the times [1].

Актуальность данной работы обуславливается тем, что в современных реалиях, четкое представление об информационных технологиях, а также использование этих технологий на практике, поможет построить слаженную работу туристических предприятий и турбизнеса в целом. Сейчас, использование социальных сетей, онлайн-почты, веб-сайтов, чат-ботов, бесконтактных способов оплаты и других технологий стало обычным делом для всех нас. Практически каждый вид деятельности сегодня связан с технологиями. В этих условиях меняется и направленность деятельности применения ИКТ, таким образом и сфера туризма подстраивается под современные реалии для развития и совершенствования предоставляемых услуг и продуктов. В связи с этим, в данном исследовании мы рассматриваем применение информационно-коммуникационных технологий для устойчивого развития туризма в Алматинской области на примере успешной реализации в Швеции [2].

Комплексная работа, которую проводит турпродукт, способствует тому, что Алматинская область это ядро туристского бизнеса страны. В 2020 году туристская отрасль сильно пострадала от пандемии коронавируса. В городе Алматы с января по ноябрь 2020 года число иностранных туристов снизилось на 72,5%. Но в целом, по Казахстану Алматинская область лидирует по туристическим посещениям и является одним из основных и популярных направлений. Согласно статистике, по итогам 6 месяцев 2021 года общее

количество туристов в секторе размещения в городе Алматы составило более 501,4 тысяч человек, из них иностранных - 54,2 тысяч человек, внутренних туристов более 447,2 тысяч человек. До августа месяца 2021 года город Алматы посетило более 235 тысяч иностранных. туристов. И это больше в 2 раза по сравнению с аналогичным периодом прошлого года (рисунок 1).

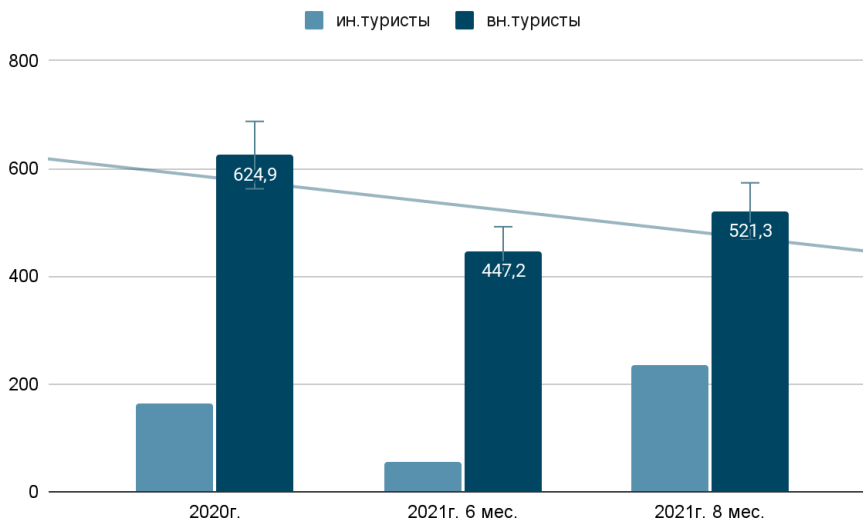

Рисунок 1 - Количество туристов в Алматы на период 2020-2021 год

На сегодняшний день пятая часть всех посещений и 45% иностранных туристов приходится на Алматы. Это каждый второй иностранный турист страны. Поэтому в городе строятся гостиницы международного уровня. ввязи с бурным развитием туризма в Алматинской области мы хотели бы внести свой вклад, рассмотрев успешную шведскую практику развития туризма и предложить ряд рекомендаций по применению ИКТ технологий в туристском бизнесе города Алматы и Алматинской области [3].

При изучении международного опыта, мы рассмотрим и предложим ряд современных инноваций для развития и реализации туристского бизнеса в нашей стране на примере Швеции. Мы выбрали Швецию, потому что эта страна первой в Европе ввела экологическую сертификацию Nature's Best. Nature's Best - это шведская система маркировки экотуризма, включающая 6 эко-френдли принципов, выполняя которые туроператор может быть сертифицирован [4]. Мы проанализировали опыт Швеции - мирового лидера по устойчивому развитию, и выявили несколько действенных практик, которые можем применить для развития устойчивого туризма в Алматинской области. Интересным примером в Швеции является - материальная мотивация. Для развития экологического туризма на территориях национальных парков создана программа на разработку лучшего сайта про экотуризм. Проект был профинансирован Министерством промышленности Швеции в размере 1,5 млн SEK. Финансирование проекта по созданию сайта по экотуризму осуществлялось Агентством по охране окружающей среды при поддержке графства Норрботтен. Затраты на развитие проектов экотуризма составили 6 млн SEK [5].

При организации туров очень важно учитывать природные особенности местности для предотвращения несчастных случаев. К особенностям организации маршрутов и программ можно отнести, что вероятны их отклонения от плана под влиянием погодных условий. Туристам предлагается размещаться в домиках и палатках, электричество и проточная вода не имеют гарантии, еду готовят зачастую самостоятельно. Тур по арктической пустыне организуется с поддержкой GPS навигаторов. Более того для реализации бренда государства шведы применяют инновационные методы и системы коммуникаций [6]. Так, с 2011-го твиттер-аккаунт @Sweden был перенаправлен общественному проекту “Кураторы Швеции” (Шведский Институт и VisitSweden), где любой гражданин имеет право в течение недели управлять репутацией своей страны, используя данный канал.

А теперь давайте непосредственно рассмотрим шведские практики, которые можно внедрить в сферу туризма Алматинской области:

1. Увеличение объема подключения. Шведское вышестоящее управление определило курс по обеспечению девяносто восьми процентов фермерских угодий и предприятий возможности подключения к интернету со скоростью 1 гигабит в секунду к 2025 году. Решение данной проблемы:

- повысить координацию между национальными, региональными и местными стратегиями в данной сфере;
- необходимо увеличить доступ к высокоскоростному интернету на слабонаселённые территории.

2. Распределение цифровых технологий среди граждан, предприятий и в палате управления. В данной области предлагается усилить применение технологий гражданами с низкой заработной платой и уровнем образования, а также в отдаленных от центра территориях. Таким же образом, нужно пропагандировать продвинутые цифровые технологии на малых и средних предприятиях.

3. Улучшение навыков в сфере цифровой трансформации. В этой области подразумевается улучшение образования - применение цифровых технологий в школе, как инструмент для качественного обучения, увеличение количества занятий по ИКТ и анализу данных в системе высшего образования и увеличение их охвата, борьба с гендерным разделением в трудовой деятельности, связанной с программированием и т.д.

4. Увеличение институтов трудового рынка. Например, с помощью цифровых технологий можно реализовывать услуги служб по обеспечению занятости среди рабочих, молодежи и других социальных групп. Нужно также развивать регуляторную базу для новых форм работы.

5. Усиление цифровой безопасности. В 2017 году в Швеции была подписана Национальная стратегия кибербезопасности, которая направлена на внедрение этого измерения во все сферы управления. В этой сфере нужно продвигать четкое понимание среди лидеров и управленцев своей социальной и экономической ответственности в области управления рисками цифровой безопасности [7].

Согласно проведенному исследованию в данной научной статье можно сделать вывод о том, что применение шведских принципов устойчивого развития и коммуникационных технологий в Алматинском туризме позволит эффективно управлять ресурсами и реагировать на особенные потребности туристов. Использовать основные принципы коммуникационных технологий как доступность для всех и каждого, обеспечение передовыми технологиями, упрощение взаимодействия и интеграции между местным населением и туристами, повышение качества услуг на дестинациях. Для развития устойчивого туризма необходим постоянный мониторинг последствий туристской деятельности, в случае необходимости применять корректирующие или предупреждающие меры. Информировать туристов о вопросах устойчивого развития и продвижения практик устойчивого туризма среди них [8].

Список использованной литературы:

1. Казакова И.А. История вычислительной техники: учебное пособие. Пенза: Издательство ПГУ. – 2011. – 232 с.
2. Pierre J Benckendorff, Zheng Xiang, Pauline J Sheldon. Tourism Information Technology: книга. США: CABI. – 2019. – 355 с
3. Официальный информационный ресурс Премьер-Министра Республики Казахстан
Источник: <https://www.primeminister.kz/ru/news/potok-turistov-bezopasnost-v-gorah-i-stroitelstvo-novyh-obektov-razvitie-turisticheskoy-otrasli-g-almaty-178344>
4. Buckingham Shum S. Learning analytics: Policy Brief, November, 2012. Moscow: UNESCO Institute for Information Technologies in Education, 2012. URL: <http://iite.unesco.org/pics/publications/en/files/3214711.pdf>
5. OECD (2018), OECD Reviews of Digital Transformation: Going Digital in Sweden, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264302259-en>
6. Коммерс П. Социальные медиа в обучении с применением ИКТ: Аналит. записка, март, 2011. М.: Институт ЮНЕСКО по информационным технологиям в образовании, 2011. URL: <http://iite.unesco.org/files/policy>
7. Agyeiwaah, E. , McKercher, B. , & Suntikul, W. (2017). Identifying core indicators of sustainable tourism: A path forward? *Tourism Management Perspectives*, 24, 26–33.
8. Madhavan, H. , & Rastogi, R. (2013). Social and psychological factors influencing destination preferences of domestic tourists in India. *Leisure Studies*, 32(2), 207–217.

ӘОЖ 338.46

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТУРИЗМНІҢ ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНА ӘСЕРІ

Есиркепова С.С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Актуальность темы состоит в том, что многие люди, вынужденные находиться в режиме постоянного психо-эмоционального напряжения, все больше интересуются своим отдыхом с максимальным удовольствием и пользой. В работе проведено исследование психологического туризма, как нового вида туризма в Казахстане.

Summary: The relevance of the topic lies in the fact that many people who are forced to be in the mode of constant psycho-emotional tension are increasingly interested in their rest with maximum pleasure and benefit. The study of psychological tourism as a new type of tourism in Kazakhstan is carried out.

Туризм мемлекет экономикасына тікелей, жанама әсер етеді. Тікелей әсер ету дегеніміз-туристер үшін тікелей шығындар арқылы елдің кірісін арттыру. Туристік ресурстар немесе туристердің шығындары мемлекеттің инфрақұрылымына кіреді, халықтың жұмысын қамтамасыз етеді, салық базасын көбейтеді, яғни олар тек туристік ұйымдарға ғана емес, жалпы қабылдаушы елге де кірісті арттырады.

Қазақстандағы психологиялық туризм-бұл қазіргі заманғы туризмнің жаңа және бір мезгілде қарқынды дамып келе жатқан бағыты. Туризмнің бұл түрі көптеген елдерде ең кең таралған және жаппай болып саналады.

Пситуризм өмірдің тез қарқынына байланысты пайда болды. Асығыс, стресс, шаршау, шу деңгейінің жоғарылауы адамдардың физикалық, сондай-ақ психикалық денсаулығына теріс әсер етеді. Демалыс күндері толық демалу және қалпына келтіру әрдайым мүмкін емес. Жалғыз үміт - демалу. Сұрақ туындайды, оны қалай жүргізу керек?

Психологиялық туризм тек демалуды ғана емес, өзін-өзі жетілдіруді қалайтын адамдарға көмектесу үшін пайда болды [1].

Бұл демалыстың мүлдем басқа деңгейі, ол адамдардың өмірін жаңа сезімдермен, естеліктермен, ұмтылыстармен толтырады. Адам физикалық жағынан да, эмоционалды жағынан да шаршауы мүмкін екенін бәрі біледі. Күн сайын ол эмоционалды күйзеліске және дененің сарқылуына әкелетін, шамадан тыс жұмыс істеуге және тіпті ауруға әкелуі мүмкін эмоциялардың кең спектрін өткізеді.

Мұның бәрі жұмыс қабілеттілігі мен стресске төзімділік деңгейіне әсер етеді, сіз әдеттегі жұмысты орындау үшін көп күш жұмсауыңыз керек.

Ұлттың жұмыс қабілетінің нашарлауы-ел экономикасына тікелей әсер етеді. Бірақ адамның өнімділігі деген не?

Адамның жұмыс қабілеттілігі-бұл сыртқы жағдайлар мен көрсеткіштердің, қалаулар мен жинақталған тәжірибенің, адамның сәтті жұмыс істеу қабілетінің белгісі. Бұл физикалық, эмоционалды, психикалық жағдайға, тәжірибе мен кәсіпқойлыққа тікелей байланысты.

Адам факторы экономикада үлкен рөл атқарады. Экономика жүйесіндегі ұғымдардың көпшілігі төменде келтірілген:

* Жұмыс беруші адамды еңбек қабілеттерінің тасымалдаушысы ретінде қарастырады;

* Адамның еңбек ресурсы-сыртқы басқарудың пассивті нысаны ;

* Адамды бейнелеудің еңбек мүмкіндіктері өзгереді, адам өзінің қажеттіліктері, қажеттіліктері, еңбек саласындағы мүдделері бар субъект болып табылады;

* Адами капитал.

Туризм психологиясы-қазіргі жағдайда адамның психикалық денсаулығын қолдауды және сауықтыруды қамтитын арнайы әзірленген технология [2].

Адамның жүйке жүйесі физикалық және ақыл-ой жұмысымен ғана емес, сонымен қатар өмір процесінде алынған эмоциялармен де жұмыс істейтінін

ескеріңіз. Жаман көңіл-күй, ашу, қорқыныш және басқа да көптеген жағымсыз эмоциялар адамның көңілділігін алып, күш жоғалтуға, депрессияға және жанның тепе-теңдігін жоғалтуға әкеледі.

Жиі осы жағымсыз эмоциялардың бәрін жою үшін, сіз кетіп, демалып, жаңа білім алуыңыз керек, жаңа сезімдер алып, жаңа дағдыларды игеруіңіз керек. Туристік туризмнің психологиясы пайдалы физикалық білім мен дағдыларды игерумен қызықты демалысты біріктіреді. Осы уақыт ішінде адам демалып, жаңа нәрсені игере алады.

Қазіргі уақытта психологиялық туризмнің көптеген түрлері бар:

- жетекші және психотерапевтпен тауларға саяхат.

- әртүрлі курорттар мен қонақ үйлерге сапарлар, онда демалыс қызықты тренингтермен бірге жүреді.

Жақында экотуризм әсіресе танымал, адамдар табиғатқа еніп, белгілі бір психологиялық дағдыларды игерген кезде. Мұндай бағдарламаларда адамдар әдетте табиғатта шатырларда тұрады.

Туризмнің өркениетті түрі бар-экскурсиялық бағдарламалары бар заманауи қалалар. Мұндай шағын қалаларда болу мәселесі өте оңай шешіледі-пәтер күн сайын жалға алынады, ал үй жалға беріледі. Демалу әртүрлі қызықты жерлерге саяхаттауды, соның ішінде жан әлемін білуді және әр адамның ішіндегі жасырын күштермен танысуды қамтиды. Әдетте адамдар тобын дәрігер басқарады, ол толық демалуға және теріс әсерден арылуға көмектесетін медитация және жаттығу бағдарламасын жасайды.

Саяхат психологиясы танымал бола бастады, өйткені көптеген адамдар коронавирустық пандемия кезінде туризмге тыйым салынғанын білді. Сондықтан депрессия мен невроз тек төмен демалыспен байланысты болған жағдайлар болды. Психологиялық туризм жағдайдан шығудың жолы болуы мүмкін.

Қазақстанның психотуризмнің даму перспективаларына келетін болсақ, бұл жеткілікті түрде жаңа және толық көлемде сыналмаған бағыт болғанымен, дегенмен, оның қазіргі кезеңдегі өзектілігі әсіресе өсіп келеді, өйткені қазіргі өмір режимі, оның ішінде тұрмыстық және өндірістік стресстік жағдайлар көптеген адамдарды психологиялық көмекке мұқтаж етеді. оналту және демалыс.

Соңғы бес жылдағы психологиялық туризм тәуелсіз туризмге айналды, оның дамуын туристік агенттіктер әртүрлі бағдарламалар арқылы жүзеге асырады. Психологиялық туризм-бұл жеке нәтижесі бар топтық демалыс, бұл мегаполистердің тұрғындарына сенімдірек және алға қойған мақсаттарына жетуге көмектеседі [3].

Психологиялық туризм адамның қажеттіліктерін жүзеге асыруға жаңа мүмкіндіктер береді. Туризмнің жаңа бағыттарының арқасында тікелей клиентке бағытталған және әркімнің дамуға қызығушылығын көрсететін жеке жобаларды іске асыру мүмкіндігі бар. Сондықтан психологиялық туризм жоғары сапалы қызмет көрсетудің және жеке тәсілдің жаңа деңгейін ұсына отырып, бүкіл әлем бойынша туризмнің дамуын ынталандырады.

Адамның өзі жасаған жағымсыз жағдайларға байланысты сіз белгілі бір уақыт ішінде адамды стресстен арылтатын арнайы туристік бағдарлама жасауыңыз керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Дарья Андреева В чем польза психологического туризма https://forbes.kz/news/2015/02/11/newsid_79611 (дата обращения: 12.02.2022)
2. Николаева Т.И. Статья на тему: "ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ТУРИЗМ" <https://infourok.ru/statya-na-temu-psihologicheskij-turizm-5701264.html> (дата обращения: 14.02.2022)
3. [Пайғунова Ю.В.](#), [Лопухова О.Г.](#) Психологический туризм как фактор восстановления личностной идентичности и способ разрешения внутренних конфликтов // [Современные исследования социальных проблем](#) 9(8):105 // <https://www.researchgate.net/publication> (дата обращения: 22.02.2022)

УДК 640.4

**ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚОНАҚ ҮЙ БИЗНЕСІНІҢ ДАМУ БОЛАШАҒЫ МЕН
МӘСЕЛЕЛЕРІН ТЕОРИЯЛЫҚ ТАЛДАУ**

Калкабаев А.М., Шотаева К.Е.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Қазақстан

Резюме: Данное исследование носит теоретический характер и направлено на то, чтобы выявить проблемы и перспективы развития гостиничного бизнеса в Казахстане. Так как для того, чтобы успешно работать в сфере гостиничного бизнеса, необходимо уметь быстро реагировать на постоянно изменяющуюся ситуацию на рынке и принимать оптимальные решения, базирующиеся на стратегии управления, которая предполагает постоянное внедрение инноваций.

Summary: This study is theoretical in nature and is aimed at identifying the problems and prospects for the development of the hotel business in Kazakhstan. Since in order to work successfully in the hotel business, it is necessary to be able to react quickly to the constantly changing market situation and make optimal decisions based on a management strategy that involves constant innovation.

Қазақстан азаматтары мен шетелдік қонақтарды тұрғын үймен, тамақпен, сондай-ақ әртүрлі қосымша қызметтермен қамтамасыз ету функцияларын орындайтын қызмет көрсету саласының маңызды элементтерінің бірі қонақ үй бизнесі болып табылады. Қазақстанның инвестициялық тартымдылығы, халықтың өмір сүру деңгейін жақсарту, отандық нарыққа ірі халықаралық қонақ үй тізбектерінің келуі әлемдік стандарттарға сәйкес келетін қонақ үй бизнесінің қарқынды дамуын және сапалы қонақ үй қызметтерін көрсетуді қамтамасыз еткен факторлар болды.

Қазіргі уақытта қазақстандық қонақ үй қызметтері нарығы даму сатысында, бірақ оның қарқынды өсуі бизнестің осы түріне тән белгілі бір үрдістер мен бағыттар бар деген қорытынды жасауға жетелейді [1].

Қазақстанның қонақ үй бизнесін дамытуда бірқатар тежеуші факторлар бар, олардың болуы әлемдік стандарттар деңгейіне қол жеткізуді тежейді, мұндай факторларға туризм инфрақұрылымының дамымауы, сервис деңгейінің

төмендігі, көрсетілетін қызметтер сапасының баға деңгейіне сәйкес келмеуі, персоналдың төмен біліктілік деңгейі және т. б. сияқты ұйымдастырушылық-экономикалық сипаттағы проблемаларды жатқызуға болады. Бұл мәселелерді шешу қонақ үй қызметтерінің қазіргі даму деңгейіне және тиісті ғылыми зерттеулерге талдау жүргізуді талап етеді, бұл зерттеу тақырыбының өзектілігін көрсетеді.

Қонақ үй қызметтерінің сапасын арттырудың жеке теориялық және ғылыми-практикалық аспектілері А.Парасураман, В.А. Зейтхамл, Л.А. Берри, К. Исикава, У.Деминг, Дж. Харрингтон және т.б. отандық авторлардың еңбектерінде: К.А. Сағадиев, С.С. Сатубалдин, Г.Н. Гамарник, К.Б. Бердалиев, С.Н. Нысанбаев, Е.К. Қадыржанов, Ш.Р. Әбділманова, Т.С. Сатқалиева, С.Р. Есімжанова, С.Ы. Өмірзақова, М.У. Спанова, С.К. Базарова және т.б.

Қазақстанда бәсекеге қабілетті қонақ үй секторының жұмыс істеу қажеттілігін және зерттелетін тақырып бойынша шетелдік және қазақстандық авторлардың ғылыми еңбектерінің болуын назарға ала отырып, қонақ үй бизнесін басқару мәселелері әлі де терең зерттеулерді талап етеді.

Қазіргі заманғы қонақ үй бизнесі орналастыру кәсіпорындарының әртүрлі нысандары мен түрлерінің болуымен сипатталады. Туристерді орналастыру құралдарына туристерге мезгіл-мезгіл немесе үнемі түнейтін орын беретін кез-келген нысандар кіреді. Дүниежүзілік туристік ұйымның ұсынымдарына сәйкес барлық орналастыру құралдарын екі санатпен - ұжымдық және жеке санатпен ұсынуға болады [2].

"Қонақ үй" ұғымы (латынның "hospitalis" сөзінен)- қонақжай. Қонақжайлылық (ағылш. hospitality) ескі француздық "hospice" сөзінен шыққан, ол "біртүрлі үй" дегенді білдіреді.

Келушілерді тұрғын үймен, тамақпен және тамақпен қамтамасыз етуге, сондай-ақ олардың бос уақытын ұйымдастыруға бағытталған бизнес Қонақжайлылық индустриясы деп аталады. Қонақ үйлердің астында тұрғын бөлмелердің белгілі бір санын, көрсетілетін қызметтер жиынтығын ұсынатын нұсқаулықты, сондай-ақ ұжымдық орналастыру құралы көтеріледі ұсынылатын қызметтер мен бөлме жабдықтарына сәйкес сыныптар мен санаттарға топтастырылған (ЮНВТО анықтамасы бойынша).

Қалыптастыру теориясының мәселелерін зерттеу кезінде қонақ үй бизнесін дамыту үшін "қонақ үй қызметтері", "қонақ үй кәсіпорындары", "қонақ үй қызметтерінің сапасы" сияқты ұғымдардың экономикалық мазмұны мен мәнін анықтау қажет. Сонымен, қонақ үй қызметтері деп келушілердің қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қонақ үй кәсіпорындары ұсынатын негізгі және қосымша, ақылы және ақысыз қызметтерді қамтитын бірыңғай қонақ үй өнімі түсініледі [3].

Қонақ үй бизнесін дамыту мәселесін зерттеу кезінде, біздің ойымызша, қонақ үй қызметтерінің экономикалық мазмұны мен олардың ерекшеліктеріне назар аударған жөн:

- қонақ үй қызметтері материалдық емес, Орындаушы мен тұтынушының тікелей өзара әрекеттесуі, Сапаның тұрақсыздығы, сақтау қабілетсіздігі, оларды өндіру және тұтыну процестерінің сәйкес келуі;

- негізгі, қосымша және ілеспе қызметтерді қамтиды;

- қонақ үйде қызметтерді құру, көрсету және тұтынудың барлық циклі екі ажырамас фактормен байланысты: материалдық-техникалық база, оған Үй-жайлар, техникалық жабдықтар және т.б. және адами ресурстар - қызметкерлер, қонақ үйге келушілер;

- қонақ үй қызметтеріне сұраныс маусымдық факторға байланысты және уақыт факторының әсерін азайту үшін оларды әртараптандыруға байланысты.

Егер біз қонақ үй бизнесін елдің экономикалық қауіпсіздігі тұрғысынан қарастыратын болсақ, онда бұл ең қауіпсіз қызмет түрі, бұл қонақ үй өнімі мемлекет аумағына байланысты. Қонақ үй бизнесіндегі ел үшін қауіп тек мемлекеттен тыс кірістер транзакциясы мүмкіндіктерінің пайда болуы түрінде көрінуі мүмкін. мемлекет үшін қонақ үй бизнесін дамытудың оң әсеріне келетін болсақ, ол келесідей көрінуі мүмкін:

- әлемдік қоғамдастық алдында елдің бастапқы имиджін жасау;

- ұлттық туризмді дамыту үшін база қалыптастыру;

- сыртқы экономикалық қызметті дамыту және ел экономикасының тұрақты өсуі жағдайларын жақсарту.

Қазақстанда қонақ үй бизнесі дамып келеді, әр түрлі санаттағы орналастыру құралдарының саны артып, өз дамуының жаңа сапалық ерекшеліктеріне ие болады. қазіргі уақытта қонақ үй бизнесінде көптеген адамдар жұмыс істейді, олардың қызмет аясын түбегейлі өзгертті, бірақ олардың санынан басқа, ең алдымен, біздің қонақүйлер ұсынатын сапалы қызметтерді, сапалы қызметтерді көрсетуге назар аудару керек [4].

Соңғы сыртқы шеңбер "әлеуетті өнім" деп аталады. Басқа деңгейлерден айырмашылығы, қорытынды сыртқы шеңбер - "әлеуетті өнім", тек қана жасалғанды тіркейді, ол қонақтарды тартуға және ұстап тұруға бағытталған барлық әлеуетті қолжетімді және перспективада іске асырылатын іс-шараларды қамтиды. Бәсекеге қабілетті позицияларын сақтау үшін табысты қонақ үй кәсіпорындары сыртқы деңгейде қызмет көрсетудің жаңа тұжырымдамасын үнемі іздеуде.

Қонақ үй кәсіпорны бәсекеге қабілеттілікті арттыру мақсатында тиісті қызмет көрсету сапасын қамтамасыз етуі керек, ол сәйкестік сертификатымен расталуы керек, осы мақсатта ерікті немесе міндетті болуы мүмкін қонақ үй кәсіпорындарының қызметтерін сертификаттау рәсімі жүзеге асырылады. Қызметтерді сертификаттау деп қонақ үй қызметтерінің заңнамалық актілерде және нормативтік құжаттарда белгіленген және келушілердің өмірі, денсаулығы мен қоршаған ортаны қорғау қауіпсіздігін, мүліктің сақталуын, қызметтің функционалдық мақсатына сәйкестігін, орындаудың дәлдігі мен уақтылығын қамтамасыз етуге бағытталған талаптарға сәйкестігін бағалау түсініледі [5].

Сонымен, қонақ үй компаниясы менеджмент пен дамудың бірыңғай тәсілдерін жасау үшін өте алуан түрлі және күрделі деп айта аламыз. Жеке қонақ үй кәсіпорнын дамыту жоспарын жасау үшін оның құрылымын анықтаумен қатар, экономикадағы қонақ үйлердің функцияларын түсіну қажет.

Болашақта қонақ үй кәсіпорындарының кәсіби құзыреттілігінің өсуін, сондай-ақ олардың қонақ үй қызметтерін тұтынушылардың тар топтарына бағдарлануын атап өтуге болады. сондай-ақ, қазақстандық қонақ үй қызметтері нарығының құрылымы дамыған елдердің тиісті нарығынан айтарлықтай ерекшеленетініне назар аудару керек, соңғы жылдары әртүрлі типтегі жаңа қонақ үйлер іске қосылды, бірақ бұл жеткіліксіз.

Зерттеуді қорытындылай келе, қонақ үй шаруашылығының жұмыс істеуінен экономиканың дамуына келесі негізгі әсерді атап өтуге болады:

- жекелеген өңірлердің, тұтастай елдің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал етеді;

- ішкі және сыртқы сипаттағы туристер ағынын белсендіреді;

- қалалар мен өңірлерді халықаралық аренада белгілі бір түрде орнықтыруға мүмкіндік береді;

- өңірлер мен елдер арасындағы іскерлік және экономикалық байланыстарды қарқындатуға негіз болады;

- жергілікті бюджет кірістерін көбейтеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Государственная программа развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2025 года: Постановление Правительства Республики Казахстан от 31 мая 2019 года №360 // Информационная система «ПАРАГРАФ». – 2019. – 31 мая.
2. Ефимова О.П. Экономика гостиниц и ресторанов. — Минск: Новое знание, 2018. – 458 с.
3. Ляпина И.Ю. Организация и технология гостиничного обслуживания. - М., 2012. - 189с.
4. Сорокина А.В. Организация обслуживания в гостиницах и туристских комплексах. - М., 2011.- 267с
5. Чудновский А.Д. Туризм и гостиничное хозяйство. - М., 2012.- 213с.

УДК 338.462

СОВРЕМЕННЫЕ ФОРМАТЫ ПРЕДПРИЯТИЙ ИНДУСТРИИ ПИТАНИЯ

¹Митрошенко Т.С., ¹Джанаби Д.Р., ²Акматылдаева Г.А.

¹Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

²Кыргызский государственный университет им. И.Арабаева, г. Бишкек, Кыргызстан

Түйін: Мақалада тамақтандыру кәсіпорындарының заманауи форматтары зерттелген. Сондай-ақ, олардың қоғамдық тамақтану индустриясын дамытуға тигізетін әсеріне талдау жүргізілді.

Summary: The article examines the modern formats of public catering enterprises. The analysis of their impact on the development of the catering industry as a whole is also carried out.

Услуги ресторанного бизнеса в целом отвечают потребностям современного рынка, а именно пищевой промышленности и имеют свою стоимость. В связи с развитием сферы услуг, а также улучшением качества

жизни населения, услуги ресторанного бизнеса оказали воздействие на развитие и формирование нетрадиционных форм обслуживания, а также новых форматов предприятий индустрии питания.

Под форматом предприятия понимается наличие совокупности определяющих его условий, таких как оформление интерьера, своеобразность предоставляемых блюд и т.д. В связи с развитием системы общественного питания и инноваций в подходе к самому процессу питания и его качеству, сложились благоприятные условия для развития креативного предпринимательства, появлению новых форм обслуживания и самих услуг, в основном пришедших из других стран.

Так, в современных условиях к основному направлению развития сферы общественного питания можно отнести открытие новых, гибридных форм ресторанов, баров, кафе. Эти заведения в большинстве своем имеют такие форматы деятельности, как коворкинг-кафе и антикафе [1].

Эти виды новых предприятий общественного питания являются, одновременно частью городского пространства, не связанной с домом или основной деятельностью и представляют собой варианты сторонних, «третьих мест».

Рассмотрим такое понятие как «коворкинг». Под данным термином понимается обширное пространство, где под одной крышей функционируют сразу несколько представителей различных направлений и сфер деятельности и разных специальностей. Основателем данного понятия как такового явился программист Бред Ньюберг, который в 2005 году сделал попытку соединить воедино офисную работу и работу фрилансеров.

Фрилансеры- это свободные, индивидуальные предприниматели, которые осуществляют свою работу без заключения договоров и нанимаются они, только в случае возникновения выполнения какого-либо вида и объема работ. Фрилансеры не имеют необходимости в аренде полноценного офисного помещения.

В условиях коворкинга каждый имеет свое пространство для работы, не мешая при этом соседям. Такой стиль работы подходит тем не менее не каждому, хотя большинство фрилансеров предпочитают именно его [2].

Итак, идея создания коворкинг-заведения в сфере общественного питания (кафе, клуб, ресторан) основывается на организации удобного рабочего места для свободных предпринимателей, основным условием только является наличие интернета. В общественном питании коворкинг-система является новым понятием.

Это также может быть простое открытое пространство или пространство, отведенное под личные кабинеты, где имеются все условия для полноценной деятельности.

Среди фрилансеров в настоящее время коворкинг очень популярен, что связано с тем, что во время своей работы они имеют возможность творчески мыслить, повышается производительность труда, что не в полной мере возможно, работая в офисе.

Рассмотрим другое, не менее популярное понятие и формат предприятия общественного питания, как антикафе. Под этим понятием понимается общественное заведение, где главной составляющей является наличие оплаты за проведенное в заведении время, и оплата за приобретаемые услуги, мероприятия и угощение во время нахождения там.

Антикафе, как заведение нового формата было впервые создано российским предпринимателем Иваном Митиным в 2011 году. В открытом им антикафе «Циферблат» была введена система поминутной оплаты, посетители, находясь тут имеют возможность заниматься какой-либо работой, играть, читать, рисовать.

Начиная с 2012 года данные кафе стали набирать популярность во всем мире, их можно повсеместно встретить и в Европе и в нашей стране. Но наибольшее распространение они приобрели в России.

В антикафе можно проводить различного рода мероприятия, конференции, мастер-классы, творческие вечера или дни рождения. Здесь все способствует этому, включая мобильную мебель, передвигая которую возможно преобразить интерьер в необходимом формате.

В финансовом плане антикафе очень удобны для молодежи, т.к. здесь можно интересно и увлекательно провести время, насладиться общением с друзьями, либо просто прочесть книгу или поиграть в настольные игры. При этом потратив приемлемую сумму денег.

На сегодняшнем этапе долгосрочной тенденцией в ресторанном бизнесе является здоровое питание, которое участники рынка должны учитывать при разработке концепции развития на казахстанском рынке.

Исследования показывают, что каждый второй гость ресторана предпочитает видеть более разнообразное меню, и не менее важным моментом является наличие в нем блюд здорового питания. В связи с чем все большую популярность приобретают рестораны и кафе вегетарианской направленности, фудмаркеты [3]. Также популярными ныне направлениями ресторанного бизнеса являются:

формат «рыба как новое мясо»	интерпретация исконно мясных блюд с использованием рыбы и морепродуктов
формат open kitchen или кухня-витрина	приготовление блюд на глазах у посетителей (когда клиенты могут наблюдать за процессом приготовления и профессионализмом производственного персонала)
формат slow-food	использование минимума обработки, большое количество блюд из овощей и фруктов, воспитание изысканного вкуса у клиентов
формат pop-up рестораны	ограниченное меню, небольшое количество столиков, бронирование столиков через сети
формат cross-cooking	с англ. cross – «перекресток»; cooking – «приготовление пищи»
стиль «фьюжн»	кухня ориентирована на эстетов; на микс-стиль в еде и концепцию
формат подачи еды: finger-food	фуршет, где едят только руками
формат подачи еды: tapas	на стол подается одна огромная тарелка – на всех
крышно-ресторанный бизнес	размещение предприятий на крыше домов

формат Street-food (уличное питание)	самое лучшее решение для утоления голода в обеденное время
комбинация с искусством	проведение в предприятиях питания концертов, творческих вечеров, выставок
street-food	специфические продукты - это попкорн, от соленого до сладкого и карамелизированного, сахарная вата, чипсы и т.д.
формат «Fast-food»	заведения, в которых можно, во-первых, быстро поесть и во-вторых (теоретически) за небольшие деньги. Отсюда вытекают основные ценности фаст-фуда: удобство месторасположения, меню, быстрота обслуживания и приема пищи, цена
формат Fast Casual-«быстрый и демократичный»	будет еще многие годы востребован. Общие черты с фастфудом: лаконичное меню, быстрота обслуживания, невысокая наценка, демократичная атмосфера, стандартизация всех управленческих процессов, меню и деталей интерьера, как правило, сетевой способ ведения бизнеса, при этом один из самых востребованных форматов на рынке франчайзинга
формат «фри-флоу» (Free flow) - «свободный доступ»	формат подразумевает свободное перемещение гостей по торговому залу с возможностью самостоятельного выбора готовящихся в их присутствии блюд

Также, помимо этого популярность набирают предприятия здорового питания, что, связано с ухудшением экологии и давлением городской среды на человека. Не менее популярными являются такие тренды как, например «Дети на кухне» - проведение мастер-классов среди детей на профессию шеф-повара; тренд «Кафе на колесах» - обосновывается ускоренным ритмом жизни городского населения и зачастую отсутствием времени на полноценный обед и т.д.

Итак, проанализировав состояние и развитие современного рынка услуг общественного питания можно увидеть большую разнообразность форматов работы предприятий данной сферы. Требования времени обуславливают организацию новых форматов и типов заведений общественного питания. И в Казахстане данная тенденция может быть вполне трендовой и актуальной.

Исследуя данную тему можно отметить, что заведения общественного питания во многих странах вполне можно приравнять к культурным достопримечательностям, и для Казахстана это тоже приемлемо, но данная ниша в нашей стране пока свободна.

Список использованной литературы:

1. Загирова, М. С. Современные форматы предприятий общественного питания / М. С. Загирова, З. У. Абасова. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2020. — № 16 (306). — С. 237-239. — URL: <https://moluch.ru/archive/306/69027/> (дата обращения: 15.03.2022).
2. Ефимова О.П. Экономика гостиниц и ресторанов. — Минск: Новое знание, 2008.
3. Ляпина И.Ю. Организация и технология гостиничного обслуживания. - М., 2002.

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧЕСКОГО ОБУЧЕНИЯ В ТУРИЗМЕ

Саниева З.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада туризм саласындағы білім берудегі жүйелі теориялық және практикалық көзқарастың негізгі мәселелері қарастырылған. Туризм мен туристік қызметтің іргелі терминологиясының анықтамасы берілген. Мақалада туризм ғылымы және туризмология сияқты терминдердің анықтамалары ерекше маңызға ие.

Summary: This article discusses the main issues of a systematic theoretical and practical approach to education in the field of tourism. The definition of the fundamental terminology of tourism and tourism activities is given. The definitions of such terms as tourism science and tourismology are of particular importance to the article.

Современный процесс обучения несет под собой как теоретическую, так и практическую основу. Он состоит из комплексобразующих условий успешного формирования и становления профессионалом в любой сфере деятельности.

Говоря об отдельных трудовых направлениях, в том числе, касаясь сферы обслуживания и туризма, следует отметить их модернизированную изменчивость, технологичностью и автоматизацию многих составляющих процесса оказания услуг. Бесспорно, что со временем приобретение услуги и ее оказание станет в большей степени автоматизированным, но предоставление качественных услуг всегда будет зависеть от профессионализма тех людей, кто предоставляет эти услуги или управляет самоуправляемой системой, оказывающей данные услуги.

Туристская деятельность в большинстве своем является практической. Тогда встает вопрос: зачем необходима теория, которая многим современным обучающимся кажется бессмысленной. Зачем терять время на теоретический курс обучения, если многим теория не нужна? Рассуждая так, можно предположить: а что будет, если мы упраздним многие образовательные институты обучения, не будем вдаваться в научные исследования и ставить различные опыты и эксперименты, будем только «работать» и набираться практического опыта? Кому-то этот подход может и подойти.

Но, к сожалению, многие забывают о том, что все хорошие и успешные профессионалы своего дела – это всесторонне развитые личности, которые научились совмещать свою практическую деятельность с постоянным обучением (теорией), а прежде всего, брали азы у теоретиков и читали качественную профессиональную литературу, изучали языки и основы менеджмента, лидерства и маркетинга.

Без надлежащей теоретической подготовки не может быть основы для профессиональной практической деятельности. Пробелы не обучающихся или недообучающихся «профессионалов» сказываются в работе, в общении с сотрудниками, а также в предоставлении туристских услуг.

Но дать определение туризму, как науке, на сегодня не могут даже так называемые профессионалы своего дела. Они путаются в международной терминологии, в употреблении тех или иных профессиональных терминов, в правильной последовательности предоставления туристских услуг и в правильном использовании управленческих методов при решении сложных ежедневных задач в повседневной работе.

Поэтому, о важности теории в практической деятельности не следует забывать. Теория должна подтверждаться практикой, а не пренебрегаться ею.

Изучение туризма в целом и туристской деятельности, как научного направления, ведется разными специалистами, которые косвенно касаются или соприкасаются с оказанием услуг и туристской деятельностью. Медики, географы, историки, экономисты, социологи и представители иных научных групп публикуют статьи и монографии, проводят совещания и дебаты, касательно дефиниций теоретического обоснования науки о туризме, но до сих пор отсутствует ее универсальное название, что приводит к неоднозначному пониманию и решению проблем, возникающих в данной сфере. Таким образом, следует определить три основополагающих и наиболее распространенных термина: «туризмология», «туризмоведение» и «туристика» [1].

Ученые Российской международной академии туризма попытались дать определение понятию «туристика». По их мнению, *туристика* – это целостная система современных фундаментальных и прикладных наук о туризме, туристской деятельности, туристской экономике, менеджменте туризма и туристском законодательстве. Однако, по мнению других ученых, термин «туристика» не подходит на роль наименования науки о туризме, имея в себе суффикс «ик», предполагая «субъекта» или «специалиста», занимающегося проблемами в определенной сфере. Так, определению «туристика» более свойственно не понятие «специалист по туризму», а «человек, занимающийся туризмом на практике». К тому же, данный термин не имеет своего широкого применения на международном уровне. По мнению представителей UNWTO (Всемирная туристская Организация), *туристика* – это наука об истории научных взглядов на туризм.

Поэтому, право на существование научного термина имеют дефиниции «туризмоведение» и «туризмология».

Понятие «туризмоведение» вошло в научный лексикон многих высших учебных заведений и научных организаций Украины, Белоруссии, России, Казахстана и других стран бывшего СССР.

Так, некоторые ученые признают *туризмоведение* областью научной деятельности дисциплин естественных, гуманитарных или общественных наук по исследованию туристских ресурсов, а также технологий их использования для создания условий, восстанавливающих физические и моральные силы индивида. Сюда также включены результаты влияния туризма на окружающую среду, социум и процессы, происходящие в сфере туристской индустрии.

Первым научным трудом, в котором был использован термин «туризмоведение», считается труд ученого Н. П. Крачило «Основы

туризмовеждения», опубликованный в 1980 году. Автор, в основном, акцентировал свое внимание на экономической составляющей науки о туризме [2]. В 2005 году заведующий кафедрой краеведения и туризма Томского государственного университета профессор П. А. Окишев выпустил учебное пособие «Основы туризмовеждения», в котором выделил термин «туризмовеждение» как *дефиницию, обозначающую науку о туризме*. Он определил *туризмовеждение* как научно-аналитическую и прогностическую дисциплину, комплексно изучающую туризм с целью анализа путей его дальнейшего развития [3].

Однако за последнее десятилетие многие исследователи науки о туризме придерживаются мнения о том, что наиболее ясно науку о туризме описывает термин «туризмология», хотя определения «туризмовеждение» и «туризмология» очень схожи и близки по смыслу. Все, что имеет в своем сочетании греческое слово «логос» соотносится с наукой, исследованием и теоретической составляющей. А термин «туризмовеждение» стал носить более описательный характер с точки зрения развития и функционирования туристской индустрии.

Зарождению *туризмологии* способствовали социально-экономические предпосылки развития первых путешествий, начиная с античных времен и до современности. Если основными мотивами путешествий в древности считались торговля, образование, лечение и паломничество, то сегодня основу туризма и предоставления гостиничных услуг составляет эмоциональная составляющая и всплеск эмоций, за ощущение которых турист готов платить деньги.

Туризмология, как наука, имеет свое начало из общественных и социальных наук [4]. Ее изначальной базой считаются история, краеведение, этнография, искусствоведение, культурология, психология, социология, философия. С появлением объектов коммерческой деятельности в туризме, туризмология вовлекла следующие науки: географию, экономику, архитектуру, медицину в части курортологии, лингвистику. На современном этапе в туризмологию также внедрились информатика, юриспруденция, экология. Поэтому, сегодня туризмология представляет собой совокупность общественных, гуманитарных, естественных и технических наук с выделением *следующих* укрупненных блоков:

- история туризма;
- география туризма и территориальное районирование;
- педагогика туризма;
- экономика туризма;
- менеджмент и маркетинг туризма;
- краеведение и курортология;
- правовая база в туризмовеждении;
- информационные и пищевые технологии.

Отдельно можно говорить о предпринимательстве, гостиничном и ресторанном бизнесе. Тут больше в структуре образования стоят практико-ориентировочная и аналитическая функции.

Тем не менее, в целом туризмология выделяет *следующие функции*:

- *производственно-материальную*, которая способствует формированию производительных и творческих сил общества, развитию технологий и подготовке квалифицированных специалистов;

- *практическую*, способствуя углублению и расширению познания, она приобретает глобальный характер, становится мировой, объединяя материальные и финансовые ресурсы и международный кадровый потенциал;

- *управленческую*, обеспечивающую функционирование организаций в сфере туризма в качестве системы, а также корректирующую влияние субъектов на объекты туристской индустрии с целью эффективного предоставления услуг;

- *предпринимательскую*, способствующую существованию и развитию материально-технической и иной инфраструктуры туристской индустрии;

- *инновационную*, которая обеспечивает приток инвестиций, совершенствует качество туристского продукта;

- *познавательную*, раскрывающую объекты туризма во всем их многообразии;

- *образовательную*, представляющую собой поездки с целью получения образования за рубежом (языковые программы, получение бизнес-образования, изучение архитектуры, дизайна, декора, все виды стажировок);

- *прогностическую*, представляющую собой осуществление прогнозов эффективности деятельности туристских объектов [5].

Таким образом, говоря о системном или комплексном подходе обучения в туризме, не стоит говорить только об эффективных практических методах обучения, прохождении практики и управленческом менеджменте в сфере гостеприимства, о котором думают многие обучающиеся сферы туризма и гостеприимства. Не стоит забывать о теоретическом и научном туризме, об истоках зарождения науки о туризме, о теоретических навыках, которые приобретаются не за пару месяцев на курсах экскурсовода или агента по бронированию. Весь комплекс разработанных теоретических и обучающих программ также разнообразен и полезен для обучения и становления профессионалом своего дела. Туризм и туристская деятельность крайне немонотонна и разнообразна, интересна и специфична. Каждый выбирает свою специализацию. Но хороший профессионал своего дела разбирается и в теории, и в практике. Он не пренебрегает одним или другим, а доказывает свои приобретенные теоретические знания на практике, совершенствуясь и постоянно модернизируясь в современном профессиональном сообществе.

Список использованной литературы:

1. Баранова А. Ю. Теория развития экономических интересов объектов туризмологии: монография/ А. Ю. Баранова. – М.: ИНФРА-М, 2017.
2. Крачило Н. П. Основы туризмоведения/ Н. П. Крачило. – Киев: Вища школа, 1980.
3. Окишев П. А. Основы туризмоведения. – Томск, 2005.
4. Дьяченко О. Н., Полесская О. П. История туризма: учебное пособие – Брянск: РИО БГУ, 2016.
5. Основы туризма: учебник/ под ред. Е. Л. Писаревского. – М.: Федеральное агентство по туризму, 2014.

KAZAKHSTAN TOURISM

¹Babaeva U.Sh., ²Eremina A.Yu.

¹Miras University, Shymkent, Kazakhstan

²Central Asian Innovation University, Shymkent, Kazakhstan

Резюме: Казахстан – уникальная страна, сочетающая в себе древние традиции и особенности современности. Туризм в Казахстане имеет широкие перспективы. И одна из причин этому: географические и природные условия. В данной статье вы узнаете о самых главных природных и исторических достопримечательностях страны и местах для отдыха как и летом, так и зимой.

Түйін: Қазақстан – ежелгі дәстүр мен заманауи ерекшеліктерді біріктірген бірегей ел. Қазақстандағы туризмнің келешегі кең. Ал мұның бір себебі: географиялық және табиғи жағдайлар. Бұл мақалада сіз елдің ең маңызды табиғи және тарихи көрікті жерлері мен жазда да, қыста да демалатын демалыс орындары туралы біле аласыз.

Alakol Lake

One of the rarest lakes in our country is Lake Alakol, which is located in the southeastern part of the country. the uniqueness of the lake lies in the fact that its shores are covered with black stones with healing properties. in addition, the water in the lake is whole because its composition is similar to the water of the seas, because it includes sodium sulfate-chloride. Also, lake water is very warm, in summer its temperature ranges about 26 degrees, and it has useful properties. So the water of Lake Alakol is useful in the treatment of skin diseases such as psoriasis, eczema, neurodermatitis, urticaria; it has a visible therapeutic effect in arthritis and diseases of the nervous system. Well, it should be noted that water has a positive effect on the human body as a whole.

Due to the healthfulness of Lake Alakol, there are more recreation centers and boarding houses on its coastal zone, which offer the best conditions for family holidays. the lake is located far from major cities and settlements, for example, a trip from Almaty will take about 9-10 hours by bus, and from Kокtuma station by train - 16 hours, which can also be attributed to the positive side and is important [1].

Borovoe resort area

For the beauty of the landscape, a large number of lakes, rich flora and fauna, Borovoye was nicknamed with the poetic name "Pearl of Kazakhstan".

A lot of tourists both from Kazakhstan and abroad come to Borovoye to improve their health, as well as to admire the local nature and sights. There are a large number of sanatoriums, outpatient clinics, rest homes and sports complexes. The local sanatoriums treat diseases of the respiratory and gastrointestinal tract, cardiovascular system, musculoskeletal system. In Borovoye, koumiss, healing mud and mineral water are on a special account of tourists. And the air of the recreation area is saturated with the aromas of steppe grasses and coniferous forests. Diving, the season of which begins in June, can also be attributed to entertainment [2].

Lake Balkhash

Another attraction of Kazakhstan is Lake Balkhash, which unites three regions - Almaty, Zhambyl and Karaganda. The lake is semi-freshwater, salty, never dries up and ranks 13th in the list of the largest lakes in the world. The uniqueness of the lake is that the water in it has different chemical characteristics - in the western part it is almost fresh, and in the eastern part it is almost fresh. The following can be said about the local flora and fauna: near the lake you can find a variety of plants - thuja, willow, reed. White swans, which currently inhabit only some parts of the lake, are a real decoration and symbol of Lake Balkhash. Pelicans, large gazelles, pheasants, golden eagles, muskrats can also be found here [3].

Kapshagai reservoir

The Kapchagai reservoir can be attributed to one of the largest reservoirs in Kazakhstan. Kapchagai was created to regulate the flow of the Ili River, a dam and a hydroelectric power station were erected here (near the town of Kapchagai) in 1965-1980. It is the most visited reservoir among vacationers. The water in the reservoir warms up about 18-20 degrees, and in summer - 22-28. There are many recreation areas located here. It is located in the Almaty region, in the valley of the Ili River. Therefore, it is very easy to get here by any transport (regular bus, taxi) from the southern capital, only 75 km [4].

Big Almaty Lake

Near the city of Almaty, 15 km away, in the Trans-Ili Alatau, there is a natural attraction of Kazakhstan, popular among tourists, this is the Big Almaty Lake (BAO). It was formed as a result of the action of an ancient glacier, as a result of the melting of which a pool of meltwater was formed. In summer, the water temperature is 10-12 °C. Three main peaks rise from the lake, which are visible from the northern edge of the dam: Soviets Peak (4317 m); Ozerny Peak (4110 m); Tourist Peak (3954 m). The water in BAO changes its color depending on the time of year - from light green to bluish-blue. At an altitude of 2700 m above the lake, there is a dome-shaped observatory - the Tien Shan Astronomical Observatory. And even higher, at an altitude of 3,300 m, there is a Space Radiation Research Station [5].

Lake Issyk

Lake Issyk is located 60 km from the city of Almaty, in the very center of the small town of Issyk, hidden in one of the picturesque gorges of the Trans-Ili Alatau. It appeared as a result of the collapse of a very large mountain about 8-10 thousand years ago, where a natural dam was formed. Currently, Lake Issyk is one of the most popular places among tourists, a landmark of Kazakhstan, which has great recreational significance.

Kayyndy Lake

The lake is located in the Almaty region of Kazakhstan, in a popular tourist area in one of the gorges of Kungei Alatau. The main attraction of the lake is the fir trees rising directly from the water. The lake was formed as a result of the Kemin earthquake in January 1911. In the late 1980s, the area of the lake was reduced after mudslides. The water of the lake is bright blue and clear. It is so clean that trout live there. However, those who have seen the reservoir with their own eyes say that its color is constantly changing, becoming either blue or emerald. Shades of the content

of the lake are given by minerals that are most common under water. Getting to one of the most unique lakes in Kazakhstan is not easy. The attraction is located not far from Almaty – only 130 kilometers away.

Western Tien Shan

The natural attraction of Kazakhstan - the local Switzerland - is the mountains of the Western Tien Shan. Aksu-Zhabagly Nature Reserve is located here, which is famous for juniper forests, alpine meadows, deep lakes and rivers, rocky mountains. A large number of various plants (more than 1400 species) grow on the territory of the apovednik, many plants are listed in the Red Book. The reserve is also rich in fauna: there are more than 238 species of birds and 42 species of animals.

Ancient city of Turkestan

Turkestan is a historical and cultural city, the former capital of the Kazakh Khanate. If we look at history, the fate of our people has been discussed many times and different decisions have been made. And great Kazakhstani personalities were born in the city.

According to historical data, the name Turkestan means "land of the Turks". The city was founded in the V-VI centuries and changed its name several times. The name is Shavgar. Shavgar is also called "Shaugar". In the Saka language it means "Karatau". The name of the city is found in Arabic inscriptions.

Today Turkestan is a place with a rich history and culture of Kazakhstan, where people come to gain spiritual strength.

The mausoleum of Khoja Ahmed Yasawi is a large portal domed structure. Its width is 46.5 m, its length is 65 m. The building has a huge portal (width — about 50 meters, length of the portal arch — 18.2 M) and several domes. Around its central hall there are 35 rooms for various purposes. The height of the building is 37.5 meters, calculated from the height of the dome of the zhamagatkhana (it was called the boiler house because of the boiler room) to the top. The thickness of the external walls is 1.8 — 2 m, the thickness of the boiler walls is 3 meters. This majestic building consists of 8 different groups of rooms, the overall structure of which is symmetrical, individual details — asymmetrical: Boiler room; Bolshoy Aksaray; Maly Aksaray; Well; Library; Dining room; Korkhana; Mosque [6].

Mausoleum of Arystan Baba

Founded in the XII century, the mausoleum of Arystan Baba is known as one of the unique sacred places of the Turkestan region. According to some legends, Arystan Baba, the spiritual teacher of Khoja Ahmed Yasawi, was a companion of the Prophet Muhammad (peace and blessings of Allaah be upon him).

The external structure of the mausoleum differs from the usual mazars. The form of the call to prayer towers is similar to the control towers. A significant feature of the building is a wide gate that combines the essence of Islamic culture and European architecture. There is a cemetery and a mosque. The ancient manuscript of the Koran preserved here is a valuable heritage stored in the mausoleum of Arystan Baba, and a unique symbol of medieval writing.

The wonders of spiritual places are indescribable. Here it is necessary to feel the mystical power and peculiarity. The feeling of inner perfection that illuminates

the soul when visiting the mausoleum of Arystan Baba is a gift that will be remembered for a long time.

References:

1. Алакөл туралы қызықты мағлұматтар.- URL: <https://bilimsite.kz/kizikti/10440-alakol-turaly-kyzykty-maglumattar.html> (дата обращения 20.02.2022).
2. Большая вода для Борового.// Казахстанская правда –2002- 7 декабря
3. Балқаш көлі.- URL: <https://kazakhstan.travel/tourist-spot/kk/81/lake-balkhash> (дата обращения 05.13.2022).
4. Қапшағай // VisitKazakhstan.kz, 2022.
5. Көктемгі Үлкен Алматы көлі // Мақсат Құсайынов.- 17.05.2019.- URL: <https://turkystan.kz/article/80704-k-ktemgi-lken-almaty-k-li/> (дата обращения 20.02.2022).
6. Қазақ жеріндегі тарихи ескерткіштер: Қожа Ахмет Яссауи кесенесі.- URL: https://www.inform.kz/kz/kazak-zherindegi-tarihi-eskertkishter-kozha-ahmet-yassaui-kesenesi_a2741069 (дата обращения 03.03.2022).

ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ

ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ

1	Айдар Ұ.М. ИНТЕРНЕТ КЕҢІСТІГІНДЕГІ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІН ЗЕРТТЕУ.....	4
2	Алимкулова У.К., Мауленбердиева Г.Б., Аширбаева А.Б. ОҚУ ТӘРБИЕ ҮРДІСІ БАРЫСЫНДА ТРИЗ ОЙЫНДАРЫ АРҚЫЛЫ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ ЖАН-ЖАҚТЫ ДАМУ.....	8
3	Амангельдиева Ә.А. ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЛАРЫНЫҢ ГЕНДЕРЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	12
4	Әліпбек А.З., Утеева Г.Т., Елганова М.Т. РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ОТБАСЫЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР НЕГІЗІНДЕ ЖАСАРАДЫҢ ҰЛТТЫҚ САНА-СЕЗІМІН ДАМУ.....	16
5	Әшір А. С. ЖОО-ДА СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚУ БЕЛСЕНДІЛІГІН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ.....	20
6	Әшірбек М., Нуридинова Г.А., Жүрсінбай Д. МҰҒАЛІМНІҢ ТӘРБИЕ ІС-ӘРЕКЕТІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТТАМАЛАРЫ.....	23
7	Бейсебай П.К. ЖОО-ДА БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ӨЗІНДІК ОҚУ ҚЫЗМЕТІ ПРОЦЕСІНДЕ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСЫНЫҢ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	27
8	Бекжан А.А. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ЗЕРТТЕУ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	30
9	Боранбаева А.Р., Масалиева Ж. А., Аширбекова М. САБАҚТАН ТЫС ЖҰМЫСТАРДЫҢ ӘМБЕБАП ОҚУ ІС- ӘРЕКЕТТЕРІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ЫҚПАЛЫ.....	33
10	Верхоланцева А.Е., Мирскова К.А., Ефремова-Шершукова Н.А. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ “ТІКТОК”НА УРОКЕ ЛИТЕРАТУРЫ В СРЕДНЕЙ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ.....	38
11	Давлетова Г.У. ҚАЗІРГІ МЕКТЕПТЕ ЖАСӨСПІМДЕРДІҢ СЫНДАРЛЫ ӨЗІН-ӨЗІ ЖЕТІЛДІРУДЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ.....	41
12	Дусенбек А.С. БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ АЗАМАТТЫҚ-ПАТРИОТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖАҒДАЙЫН ЗЕРДЕЛЕУ	45
13	Жайлыбаева Г.Ә. ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ДАМУЫНДА ІС-ӘРЕКЕТ СТИЛІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН ЗЕРТТЕУ.....	50
14	Жәнібекова А.Б. ЖАСӨСПІМДЕРДЕ ӨЗ ДЕНСАУЛЫҒЫНА ДЕГЕН САНАЛЫ ҚАТЫНАСТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МЕХАНИЗМДЕРІ.....	53
15	Жолдасбеков А.А., Жумабеков Р. ЖАҢАРТЫЛҒАН ОҚЫТУ МАЗМҰНЫНДА БОЛАШАҚ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК БЕЛСЕНДІЛІГІН ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	57

16	Жолдошбек кызы Д. ФОРМИРОВАНИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ШКОЛЬНИКОВ НА УРОКЕ.....	61
17	Жұматаева А.Ә. КӘСІБИ ҚАЛЫПТАСУ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ ТАБЫСТЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУЫ - ӨЗДІГІНЕН БІЛІМ АЛУДЫҢ ҚҰРЫЛЫМЫ РЕТІНДЕ.....	65
18	Ибадулла Ж.К. ЖОО-ДА СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚУ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ ШАРТТАРЫ.....	69
19	Игембаева А.М. ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ҚҰРАЛДАРЫМЕН СТУДЕНТТЕРДІҢ ӨЗІНДІК ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ.....	72
20	Иманова К.А., Ешенкулова Э.Б., Заманова М.С. ГИПЕРАКТИВТІ БАЛАЛАРМЕН ТҮЗЕТУ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	76
21	Исабаева А.С., Жумадуллаева А.А. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ САМОРЕАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ.....	80
22	Исмаилова Л.А., Исмаилов И. ЕСЕП ШЫҒАРУ ПРОЦЕСІНДЕ МАТЕМАТИКАЛЫҚ БІЛІМДЕРДІ АКТУАЛИЗАЦИЯЛАУ.....	83
23	Казиева Г.К., Сыдыкова М.Б. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ НА КУРСАХ МАТЕМАТИКИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИТ-ТЕХНОЛОГИЙ.....	86
24	Кайбулдаева Г.А., Чинибаева Г.Д., Муетова Э.Ш. ЖОО-ДА СТУДЕНТ ТҮЛҒАСЫНЫҢ ПАТРИОТИЗМІН ЗЕРТТЕУДІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ.....	92
25	Калменова И.З. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ ПАТРИОТИЗМА ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА В ВУЗЕ.....	95
26	Кемелбай Ж. Қ. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТКЕ ДАЙЫНДЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ.....	99
27	Конушбаева А. ЕДИНСТВО УЧЕБНОЙ, ИГРОВОЙ, ТРУДОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕБЕНКА РАННЕГО ВОЗРАСТА ВО ВНЕУРОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	103
28	Купеков Б.Е. ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ ТҮЛҒАЛЫҚ БЕЙІМДЕЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН КЕШЕНДІ ЗЕРТТЕУ.....	106
29	Қалдыбек Н.М. СТУДЕНТТЕР АРАСЫНДА «РУХАНИ ЖАҒҒЫРУ» БАҒДАРЛАМАСЫН ІСКЕ АСЫРУДЫ ЗЕРТТЕУ.....	109
30	Қуан А.С. ХАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫНДАҒЫ БАЛА ТӘРБИЕСІНІҢ ЖАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ.....	113

31	Қуандықова Н.Ш. ПСИХОЛОГ-КЕҢЕСШІЛЕРДІҢ ЖОО-ДАҒЫ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТКЕ ДАЙЫНДЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	116
32	Лесбек Л.М., Кабекеева К.К., Корнилко И.А. ВЛИЯНИЕ СТИЛЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА НА ЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ВЫГОРАНИЕ.....	119
33	Манабаева С.Е., Ешенкулова Д.Б., Сикимбаева А.Б. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ОБ ИССЛЕДОВАНИИ ПРОБЛЕМЫ УСПЕШНОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКЕ.....	123
34	Олжабай Н.О. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ.....	127
35	Омаров Т.А. ЖОО-ДА БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ – МӨНДІ САПАЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	131
36	Омарова А.О. ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЛИЧНОСТНЫЕ КАЧЕСТВА БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ.....	135
37	Омарова Г.Ә. СТУДЕНТТЕРДІ ҒЫЛЫМИ ЗЕРТТЕУ ЖҰМЫСТАРЫ АРҚЫЛЫ КӘСІБИ БІЛІМ БЕРУГЕ ДАЯРЛАУ.....	137
38	Оржай А.А. ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ ПСИХОЛОГТАРДЫҢ ДИАГНОСТИКАЛЫҚ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	141
39	Өмірзақ Ш.Ә. МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ОҚУ ДАҒДЫЛАРЫН ИГЕРУГЕ ДАЙЫНДЫҒЫ.....	143
40	Өрісбай Э.Ж. ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ЖОҒАРЫ БІЛІКТІ ПЕДАГОГТЫ ДАЯРЛАУ ЖҮЙЕСІ.....	147
41	Өсекеева Н. Б. СТУДЕНТКЕ БАҒЫТТАЛҒАН БІЛІМ БЕРУДЕ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ СЫНИ ОЙЛАУЫН ДАМЫТУ.....	151
42	Өтегенов Н.Н. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТЫҢ КОММУНИКАТИВТІК МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	154
43	Пернебек П.Б. ТҰЛҒАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫНДАҒЫ РУХАНИ- АДАМГЕРШІЛІК ҚҰНДЫЛЫҚТАР ЖӘНЕ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӨРБИЕНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ.....	157
44	Пренова М.М. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫ РЕФЛЕКСИВТІ ІС-ӘРЕКЕТ НЕГІЗІНДЕ КӘСІБИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ДАМЫТУ.....	161
45	Рахматулла Г.М. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДІҢ ҚҰНДЫЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	164
46	Садбаев Д.М. ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДОВ РАБОТЫ С ТРУДНЫМИ ДЕТЬМИ В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕННОГО РАЗВИТИЯ.....	167

47	Сайдуллаева Ж.Р. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ШЕБЕРЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ ДАМУ ШАРТТАРЫ.....	171
48	Сарсенғалиев А. М. БОЛАШАҚ МАМАННЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ТҮЛҒАСЫН ДАМУДАҒЫ ПЕДАГОГТЫҢ РӨЛІ.....	175
49	Сатыбалды А.Т. ЖОО-ДА СТУДЕНТТЕРДІҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	178
50	Сейдақпар Г.П. ЖОО СТУДЕНТ ПСИХОЛОГТАРДЫҢ СТРЕССІН ЖЕҢУДІҢ ЖЕКЕ СТИЛІНІҢ РЕСУРСТАРЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	182
51	Сейтжаппар А.Б. СТУДЕНТТЕРДІҢ ОҚУ СТРАТЕГИЯЛАРЫН ДАМУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ФАКТОРЛАРЫ.....	185
52	Сейтмұрат Н.Б. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ.....	189
53	Сердалы Ф.Ш. ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУГЕ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРДЫҢ СӨЗДІК ҚОРЫН ЖЕТІЛДІРУ.....	192
54	Сихынбаева Ж.С., Асанов Т.И. ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ МАМАНДЫҒЫ СТУДЕНТТЕРІНІҢ КӘСІБИ ЭТИКАЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	196
55	Спирина М. Ю. «ИСТОРИЯ ДАЁТ МОЛОДЫМ РАЗУМ СТАРЫХ».....	200
56	Сыдыкова Г.С. ОҚУШЫЛАРДЫҢ КӨП ҰЛТТЫ ҚҰРАМЫМЕН МЕКТЕПТЕГІ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫНА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫ ДАЙЫНДАУ ШАРТТАРЫ.....	204
57	Сыпатай Н.С. ЖОО СТУДЕНТТЕРІНІҢ ҰЛТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	208
58	Талантбек қызы К. ОСОБЕННОСТИ ЦВЕТОВОСПРИЯТИЯ МЛАДШИХ ПОДРОСТКОВ НА УРОКЕ ИЗО.....	211
59	Тасқын А. ӨЗІН-ӨЗІ ТАҢУ САБАҚТАРЫНЫҢ ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ МАҢЫЗЫ.....	215
60	Темирова М.З. ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ШКОЛЫ И ВУЗА КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ ПРОФОРИЕНТАЦИОННОЙ РАБОТЫ.....	219
61	Тіллабай Д.Д. БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫ АДАМГЕРШІЛІККЕ ТӘРБИЕЛЕУГЕ ДАЙЫНДАУ ПРОЦЕСІНДЕГІ ЭТНОМӘДЕНИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	222
62	Төрөбай Н.Д., Жидебаева А.Н., Олжатаева Б.Т. ИНФОРМАТИКА ТАПСЫРМАЛАРЫН ҚОЛДАНА ОТЫРЫП ОҚЫТУ КЕЗІНДЕ ОЙЛАУ ТИІМДІЛІКТІ АРТТЫРУ.....	225

63	Тұрлыбек Ә.Қ. ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУГЕ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАЙТЫН МАМАНДАР САНАТЫ.....	228
64	Тұрсынбай Ж.Ө. РАЗВИТИЕ КРЕАТИВНОСТИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ.....	232
65	Тұрысжанова Г.С. БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІ ОҚУШЫЛАРДЫҢ РУХАНИ- АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕСІНЕ ДАЯРЛАУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ.....	235
66	Утеева Г.Т. ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ-ТҰЛҒАЛЫҚ ҚАЛЫПТАСУ КЕЗЕҢІНЕ БЕЙІМДЕЛУІНІҢ ФАКТОРЛАРЫ МЕН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ- ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН.....	238
67	Хасанов Т.Н. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА.....	242
68	Чернова Е. В., Карпова Р. С., Шарипова М. Р., Ефремова-Шершукова Н. А. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ПЕДАГОГОВ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ.....	245
69	Чернова Е.В., Карпова Р.С., Шарипова М.Р., Михайлова Е.Н. КОМПЕТЕНЦИИ «4К» - ТРЕНД СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ.....	249
70	Чинташова Б.Б. ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА НЕГІЗІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ҚАРЫМ- ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	253
71	Шабдикеримова Г.О. ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДАҒЫ БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК БЕЙІМДЕЛЕ АЛМАУШЫЛЫҒЫНЫҢ АЛДЫН АЛУҒА ДАЯРЛАУ.....	256
72	Шагилбаев С.Б. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КОРРЕКЦИИ ВНУТРИЛИЧНОСТНОЙ КОНФЛИКТНОСТИ СТУДЕНТОВ.....	261
73	Шамсиддинова Р.И. ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ ЖАҒДАЙЫНДА ПЕДАГОГТЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ-КӘСІБИ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ДАМУ ЖОЛДАРЫ.....	264
74	Шоманбаева А.О., Жандабаева И.С., Ешенкулова Ә.Б. ОҚЫТУШЫЛАРДАҒЫ КӘСІБИ ДАҒДАРЫСТАРДЫ ЗЕРТТЕУ МӘСЕЛЕСІ.....	268
75	Danabekova A.B. APPROACHES FOR IMPROVING AN ACADEMIC ENGLISH OF STUDENTS.....	271

ТУРИЗМ ЖӘНЕ ҚОНАҚЖАЙЛЫЛЫҚТЫ БАСҚАРУ

ТУРИЗМ И УПРАВЛЕНИЕ ГОСТЕПРИИМСТВОМ

1	Балабек Т.Б., Досымова О.Ж. ТАС ҚАЛАШЫҚТАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	276
2	Блялова А., Нарбаева Э., Оразымбекова А. ПРИМЕНЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА АЛМАТИНСКОЙ ОБЛАСТИ НА ОПЫТЕ ШВЕЦИИ.....	280

3	Есиркепова С.С. ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТУРИЗМНІҢ ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНА ӘСЕРІ.....	283
4	Калкабаев А.М., Шотаева К.Е. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚОНАҚ ҮЙ БИЗНЕСІНІҢ ДАМУ БОЛАШАҒЫ МЕН МӘСЕЛЕЛЕРІН ТЕОРИЯЛЫҚ ТАЛДАУ.....	286
5	Митрошенко Т.С., Джанаби Д.Р., Акматылдаева Г.А. СОВРЕМЕННЫЕ ФОРМАТЫ ПРЕДПРИЯТИЙ ИНДУСТРИИ ПИТАНИЯ.....	289
6	Саниева З. СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧЕСКОГО ОБУЧЕНИЯ В ТУРИЗМЕ.....	293
7	Babaeva U.Sh., Eremina A.Yu. KAZAKHSTAN TOURISM.....	297

«ЖОҒАРЫ МЕКТЕПТЕРДІҢ ҒЫЛЫМЫ 2022»

атты халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

международной научно-практической конференции

«НАУКА ВЫСШИХ ШКОЛ 2022»

II ТОМ

Оргкомитет не несет ответственности за материалы, не содержащие научной новизны
или оформленные с нарушением грамматики.

Подготовка оригинал-макета: З.А. Есеркепова

Подписано в печать 21.04.2022г. Формат бумаги А4.

Бумага типографская. Тираж 100 экз.

Типография «Әлем». Заказ 2104

г. Шымкент, ул. Иляева, 7

+ 7 702 331 44 37, +7 776 331 44 37

Email: alembaspasy@mail.ru